

IURI DOMBROVSKI

CONSERVATORUL
DE ANTICHITĂȚI

Strada Ficțiunii

IURI DOMBROVSKI

CONSERVATORUL
DE ANTICHITĂȚI

Strada Ficțiunii

IURI DOMBROVSKI

CONSERVATORUL
DE ANTICHITĂȚI

Strada Ficțiunii

Iuri Dombrovski

Conservatorul de antichități

Traducere din limba rusă și note de

Antoaneta Olteanu

ALLFA

2014

Traducerea acestei opere și punerea ei în pagină au fost executate cu sprijinul financiar al Agenției Federale de Presă și Comunicare, în cadrul programului „Cultura Rusiei (2012-2018)“.

Translation of this publication and the creation of its layout were carried out with

the financial support of the Federal Agency for Press and Mass Communication

under the federal target program „Culture of Russia (2012-2018)“.

Această carte în format digital intră sub incidența drepturilor de autor și a fost creată exclusiv pentru a fi citită utilizând dispozitivul personal pe care a fost descărcată. Oricare alte metode de utilizare, dintre care fac parte împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parțială a textului, punerea acestuia la dispoziția publicului, inclusiv prin intermediul Internetului sau a rețelelor de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme – altele decât cele pe care a fost descărcată – care permit recuperarea informațiilor, revânzarea sau comercializarea sub orice formă a acestui text, precum și alte fapte similare, săvârșite fără acordul scris al persoanei care deține drepturile de autor, sunt o încălcare a legislației referitoare la proprietatea intelectuală și vor fi pedepsite penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ХРАНИТЕЛЬ ДРЕВНОСТЕЙ

Юрий Домбровский

Copyright © Клара Фазулаевна Турумова-Домбровская

CONSERVATORUL DE ANTICHITĂȚI

Iuri Dombrovski

Copyright © 2014 Editura ALLFA

ISBN ePub: 978-973-724-929-6

ISBN PDF: 978-973-724-889-3

ISBN Print: 978-973-724-607-3

Redactare: Ruxandra Câmpeanu

Tehnoredactare: Liviu Stoica

Corectură: Anca Tach

Design copertă: Alexandru Novac

Editura ALLFA

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,
sector 6, cod 060512, București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

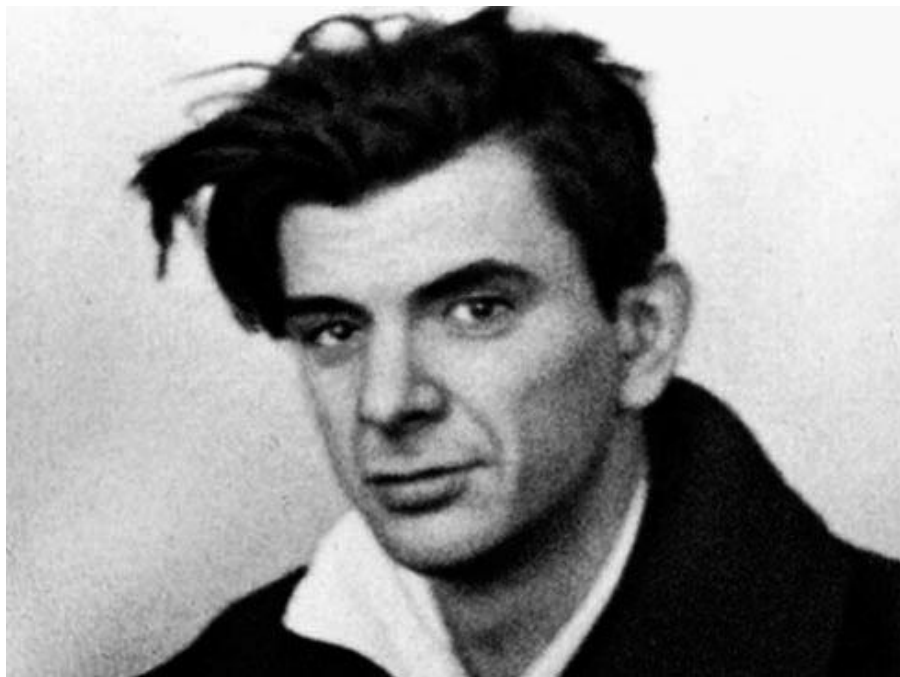
Distribuție:

021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi:

comenzi@all.ro

www.all.ro

Iuri Osipovici Dombrovski (1909-1978) a fost scriitorul rus care a suferit probabil cea mai lungă și mai dureroasă detenție în lagărele sovietice (aproape optsprezece ani). Scrierile sale au avut aceeași soartă ca ale lui Andrei Platonov, apărând la lumină integral abia după reformele inițiate de Mihail Gorbaciov în anii 1980. În timp ce Maimuța vine să-și ia craniul (Обезьяна приходит за своим черепом, 1959; Editura ALLFA, 2013) se constituie într-o critică virulentă la adresa fascismului, Conservatorul de antichități (Хранитель древностей, 1964; Editura ALLFA, 2014) sondează critic fața stalinistă a totalitarismului, avându-și rădăcinile în experiența anilor de exil petrecuți de autor la Alma-Ata. Apărut inițial în foileton în prestigioasa Novîi mir, Conservatorul de antichități va fi publicat în volum abia doi ani mai târziu, în 1966. Facultatea lucrurilor de prisos (Факультет ненужных вещей, 1988; Editura ALLFA, 2012), care continuă Conservatorul de antichități, va avea o soartă încă și mai cruntă: finalizat în 1975, romanul nu va vedea lumina tiparului în patria lui Dombrovski decât la zece ani după moartea autorului, în aceeași Novîi mir.

Vocea autorului

„Nu există pe lume o crimă care să atragă după ea mai multe catastrofe decât aceea de a aplica legii teoria relativității moral-politice și sociale.“

„Acum, în sfârșit, revenim la viață. (...) Și totuși, dată fiind fragilitatea naturii umane, leacul acționează mai încet decât boala. Tot așa cum trupul se dezvoltă lent și moare într-o clipă, e mai ușor să zdrobești talentul decât să îl readuci la viață. Căci și trândăvia are dulceața ei, iar lenea, pe care la început o disprețuiam, ajungem să o îndrăgim. În decurs de cincisprezece ani – o mare parte a vieții unui om! –, mulți au murit din cauze obișnuite, iar cei mai destoinici au căzut victime furiei Împăratului; numai puțini dintre noi au supraviețuit, dar ce importanță are, dacă cei mai rodnici ani ne-au fost smulși, făcându-i pe tineri să ajungă la bătrânețe după o viață de tăcere abrutizantă, iar pe bătrâni aducându-i până în pragul morții!”

Tacit, Agricola

Partea întâi

Capitolul 1

Am văzut pentru prima dată acest oraș neobișnuit, atât de diferit de orice alt oraș din lume, în anul 1933 și țin minte și acum cât de tare m-a uimit atunci.

Am plecat din Moscova când începuse dezghețul, pe o vreme înnorată și călduroasă. Din când în când cădea o burniță ușoară și abia începuseră să se ivească, din spatele gardurilor, pe marginea bulevardelor umezite de ploaie și în ghivecele de pe pervazuri, muguri moi și cenușii. Mă petreceau numai rămurelele firave și roșietice ale sălciilor înflorite, cu mătășorii lor jucăuși, galbeni și albi, cât niște ghemotoace de puf. În rest, nu mai înflorise nimic. Dincoace, în schimb, m-am trezit dintr-odată în toiul unei veri meridionale. Peste tot erau flori, chiar și acolo unde nu aveau ce căuta – pe gardurile dărăpănate, pe zidurile caselor, pe acoperișuri, pe bălțile acoperite de mătasea-broaștei, pe trotuare și pe caldarâm.

Era devreme și mă aștepta un drum lung. De la gară până la marginea orașului am mers cu o mașină de ocazie, dar prin oraș trebuia să merg pe jos. Cum Alma-Ata încă era cufundată în somn, nu aveam pe cine să întreb de drum și am pornit la nimereală. Mi-am zis că e mai bine totuși să merg decât să stau așa, ca un popândău. Am mers, am mers, am mers... Am tot ținut-o așa vreo trei kilometri, până când mi-am dat seama că mă învârt în cerc. Asta pentru că nu aveam ce punct de reper să îmi iau, totul era identic: garduri de nuiiele, în spatele lor căsuțe din chirpici, mai rar albe, mai mult albastre și verzi (mai târziu am aflat că aici gospodinele adaugă în var piatră-vânăță); niște case zdravene, asemănătoare celor din Siberia, din bârne, cu ferestrele acoperite cu niște șipci de lemn prinse cu bolțuri negre, din loc în loc niște barăci muncitorești și niște clădiri galbene cu etaj, de tip feroviar – cu scări, balcoane, terase acoperite cu sticlă (tocmai se încheiaseră lucrările la Turk-Sib¹). Și toate erau ascunse până la acoperiș de grădini. Grădinile erau peste tot. Ba o grădină răsărise chiar pe caldarâm: ronduri de flori, gazon, o fântână micuță de beton, lalele galbene, maci roșii sau albastrii-cenușii și floarea aceea neobișnuită, cu frunze negre și lucioase, cu petale de o culoare incertă, undeva între purpuriu și roșu-violet, pe care locuitorii din Alma-Ata o aduc de lângă ghețari și pe care au botezat-o, din venerație și respect, cu prenume și patronimic – Maria Korevna (Rădăcina-Mariei², cam așa ar veni).

În alt loc am dat de un pâlț de salcâmi albi, răsăriți tot direct din caldarâm. Pur și simplu am dat colțul și dintr-odată mi-a apărut în față o adevărată pădurice de salcâmi înalți, subțiri, îndoți și fragili. „Ca niște cadâne“, mi-am spus. Și, într-adevăr, prin frunzulițele lor purpurii, parcă lăcuite, prin cercelușii sidefii (exact ca niște scoici), prin ciorchinii florilor albe (exact ca niște văluri de mireasă), prin unduirea neobișnuită a trunchiurilor, semănau cu niște fete care dansează. Salcâmiile răspândeau un parfum dulceag și îmbătător, atât de greu, încât nici nu plutea, ci părea să zăbovească așa în aer, fără să se risipească. Soarele încă nu răsărise, dar sub salcâmi deja trâmbițau bondarii și se învârteau niște fluturi mari și albi.

Mi-am dat astfel seama că verdeța din oraș crește în terase, iar primul nivel sunt chiar acești salcâmi. Deasupra salcâmiilor vin livezile, deasupra livezilor – plopii, iar deasupra plopilor sunt numai munții împăduriți, cât vezi cu ochii. Tocmai livezile m-au încurcat cel mai mult: cum să-ți dai seama unde te afli dacă tot orașul este o livadă de la un capăt la altul – o livadă de meri, de caiși, de vișini, de migdali, cu flori roz, flori albe, flori crem.

Iar deasupra livezilor sunt plopii. Abia mai târziu aveam să aflu că ei sunt cei mai importanți din oraș. Fără ei este imposibil să vorbești de Alma-Ata, nici măcar nu poți să o concepi fără plop. Plopii sunt acolo încă de dinainte de fundarea orașului. Nu erau încă nici străzi, nici case, dar ei existau.

Tot orașul, casă după casă, cvartal după cvartal, e înțesat de plop. Nu e nicio fereastră în oraș pe care să te apleci și să nu vezi chiar în fața ta un trunchi alb și lucios sau negru, cu scoarța plină de creștături. De la Alma-Ata la Tașkent este un drum mare, pe care circulă camioanele zi și noapte. Dar nu i se zice nici „șosea“, nici „șleau“, nici „drum“, ci pur și simplu „alee“. „Aleea Tașkentului“, spun locuitorii din Alma-Ata. Și, într-adevăr, șoseaua lungă de sute de kilometri e, de la un capăt la altul, doar o mare alee mărginită de plop.

Plopul de Alma-Ata este un copac remarcabil. E înalt, drept și aproape mereu nemișcat. Când vine furtuna, ceilalți copaci, foșnindu-și frunzele, se îndoie ca un arc, dar el abia dacă își leagănă vârful. Nu e un copac, ci o uriașă columnă triumfală ridicată într-o piață. (Luați aminte, fiecare dintre uriașii ăștia are pe puțin o sută de ani.) Dar nu există copac mai viu și mai vorbăreț decât plopul. De la rădăcini până în vârf e plin de frunze mici și zglobii, care foșnesc, pulsează și flutură în bătaia vântului, ascunzând și dezvăluind argintul și negreala ramurilor.

Iar deasupra plopilor se înalță deja munții.

Crestele munților Tian-Șan. Ai zice că deasupra orașului s-au întins două aripi mari, de un albastru-cenușiu, care îl țin în aer și nu-l lasă să cadă. Dar în dimineața aceea îndepărtată aripile îmi păreau albastre-cenușii numai în partea de jos, acolo unde se întind pădurile dese de conifere; în schimb, crestele munților erau de un roz delicat. Cine a fost la Marea Caspică știe: aceleași reflexii le vezi și pe aripile pescărușilor în zori, când zboară deasupra apei.

Stăteam așa, mă tot uitam la munți, la ploi, la salcâmi albi de sub ei și mă gândeam încotro s-o apuc, pentru că în Alma-Ata niciodată nu știi care e drumul cel bun. Răsărise soarele și, cu toate că oamenii încă mai dormeau în spatele lacătelor, al obloanelor, al bolțurilor și al grilajelor, orașul se trezise deja. Cam de o oră începuse conversația vioaie a cocoșilor. Cântau cucurigu, unul mai vioi ca altul, în toate curțile orașului. Nici livezile de vișini nu tăceau. Cu un bâzâit sec, electric, lăcustele roz și albastre zburau pretutindeni. Din loc în loc se auzea orăcăitul broaștelor. Nici serile nu sunt mai liniștite aici: la lăsarea întinericului, în parcul orașului se aude o bufniță. Pe străzi, imediat ce se lasă beznă, încep să zboare lilieci, iar grangurii țipă și cântă în stația de autobuz din centru. Pe acoperișurile din scânduri ale caselor de la periferie (aici se păstrează denumirea lor din vechime: „stanițe“) se așază fazani. Vezi și câte unul teribil de frumos, cu pene galbene și roșii, uitându-se neliniștit în toate părțile: a venit de pe o tarabă (așa sunt numite aici dealurile ierboase) și nici el nu știe de ce. Căprițe sălbatice vin toamna și fată prin livezile de la marginea orașului. Într-un cuvânt, nicăieri în lume, după cum mi-a spus un zoolog, sălbăticia naturii nu se apropie așa de mult de un oraș mare cum se întâmplă în Alma-Ata.

Nu poți să spui că străzile erau șic. Încă nu era „frumoasa Alma-Ata“ din anii patruzeci, cu atât mai puțin cea din anii cincizeci: case, tot case țărănești, colibe ciudate din chirpici, cu pereții văruiți numai până la jumătate și cu o singură fereastră, imediat sub acoperiș; apoi deodată îți răsare în față o izbă rusească, tare ca o nucă, cu ferestre sculptate și poartă mare, în spatele căreia se întinde o construcție lungă cât tot cvartalul – amintind de clădirile feroviare –, cu o mulțime de ferestre, terase, scări și uși; și apoi din nou case și căsuțe. Lut, chirpici, scânduri, trestie. Nici piatră, nici cărămidă. Sunt puține case noi cu etaj; din cele vechi nu sunt deloc. De fapt, tot orașul e un sat căzăcesc tradițional, care doarme liniștit de la începutul secolului.

Și deodată s-a întâmplat o minune: am traversat strada și m-am trezit în cu totul alt oraș. Aici străzile erau mai late și pavate, casele aveau

etaj și reliefuri de sus până jos și la fiecare ușă ducea câte o scară cu trepte uriașe, din piatră albă, ca de biserică. Acoperișurile acestor case erau și ele deosebite – înalte, încheindu-se fie cu o fleșă, fie cu o cupolă aurită, fie cu un cocoș de vânt. Și peste tot numai lemn sculptat, piatră albă, coloane, burlane cu dantelării de fier.

Clădirea pe lângă care treceam mi se părea că se întinde pe mai multe străzi. Semăna cu un pasaj vechi sau cu o piață acoperită. Nu știu de ce mi-au trecut prin minte cuvinte ca „hală” sau „centru comercial”. Iar vizavi de hala asta se afla un adevărat palat din O mie și una de nopți, așa cum vezi desenat pe pachetele de țigări: o clădire uriașă cu un turn în vârf, cu o mulțime de ferestre și uși largi, sculptate cu tot felul de arabescuri – nu uși, ci adevărate porți, care te îmbie să le deschizi.

Am cotit și am văzut imediat celebra catedrală. Auzisem multe despre ea și înainte, dar ce-am văzut atunci a fost ceva cu totul neașteptat. Părea suspendată undeva deasupra orașului. Înaltă până la cer, cu multe cupole, în mii de culori, cu niște cornișe interesante, cu acoperiș din tablă ondulată. Cu clopotniță și cu scară – de fapt, cu o întreagă rețea de scări, de pasaje și de galerii. O adevărată Catedrală Vasili Blajenî³, numai că ridicată acum cincizeci de ani de către un arhitect de prin partea locului. Catedrala se afla într-un parc și nu era nimeni în preajmă, numai pe treptele largi dormea un kazah bătrân, cu arma pe umăr și cu pălăria de postav trasă peste ochi. Am așteptat puțin lângă el, am tușit, am oftat, dar bătrânul dormea dus. L-am atins pe umăr. S-a mișcat puțin, a ridicat capul, s-a uitat la mine și, într-o rusă foarte curată, a întrebat cât e ceasul. Era un orologiu chiar vizavi. Ne-am uitat amândoi la el. Era deja ora cinci.

Paznicul a oftat.

— Devreme, devreme au început să vină trenurile vara asta, a spus el. (Aveam un geamantan cu mine.) Ce, ați venit direct de la gară?... Și ați mers pe jos, prin tot orașul? Bravo! Asta înseamnă că ați făcut cam cinci verste, dac-ați mers drept. Nu sunteți de aici? Aaa, nu sunteți de aici! Și unde vă duceți acum? Aaa, pe Oktiabriskaia! Așa carevasăzică! Deci în fostul hotel? Ei, nu, nu s-a închis. Și acum mai trag călătorii acolo. Este hotel, cum să nu? L-a construit un om de pe la noi în o mie nouă sute unsprezece. Ei, cum să nu, știm tot, tot! În timpul războiului civil a locuit acolo chiar tovarășul Dmitri Furmanov⁴. Ați citit Myatezh? Ei, tocmai despre hotelul ăsta e vorba acolo! Păi o luați așa prin parc, drept înainte, și acolo e hotelul. Imediat o să-l vedeți. E cu acoperiș în pantă și are la intrare o scară mare, care-ți taie răsufarea. O să recunoașteți clădirea imediat. Nu seamănă cu niciuna de pe-

acolo. E făcută de Zenkov.

— Cum ai zis? Zen... Zenkov?

— Da, chiar așa, e de-a lui Zenkov. Zenkov, a repetat paznicul insistent. Uite, imediat se vede că nu-i de pe-aici! Andrei Pavlovici Zenkov⁵. Încă de pe vremea țarismului s-a apucat de reconstrucția orașului. Uite, toate astea-s ale lui! a zis portarul, descriind un cerc cu mâna. Și catedrala e tot a lui. Și catedrala, și piața, și magazinul lui Șahvorostov, și Cercul Militar, și clubul, și cele două gimnazii, și tribunalul de plasă (acum acolo e tipografia) – totul, totul e zidit de el.

— Cum, totul a fost construit de un singur om? am întrebat eu.

— De unul singur, de unul singur, că doar nu de zece! a repetat el, plesnind de satisfacție. Andrei Pavlovici, inginerul Zenkov. A fost un constructor celebru. Mai trăiește și azi. Dar acum... Ehei, și acum mai țin minte cum era atunci! Pe vremuri nu era nimic în locul ăsta. Totul fusese măturat de cutremur. Numai molozul mai rămăsese. Eram băiat tânăr pe atunci, eram argat. Ne trimiteau aici să adunăm molozul cu lopata. Voiau deja să mute orașul în alt loc, dar s-au sfătuit cu Zenkov, care i-a făcut să se răzgândească. „N-are rost să-l mutați. N-a fost construit bine, de-aia s-a prăbușit. Dar noi o să-l construim cum trebuie și o să țină un secol. Niciun cutremur n-o să-l clintească.“ Și așa a fost; orașul e și astăzi în picioare, neclintit.

— Păi poate n-au mai fost cutremure de-atunci, am îndrăznit eu să sugerez.

— Cum așa? Dar ăl din o mie nouă sute unsprezece? s-a supărat paznicul. A fost cel mai înspăimântător cutremur! S-a surpat pământul, s-au zguduit munții! Dar ce-a fost al lui Zenkov așa a rămas, în picioare. Nici geamurile nu s-au spart. Dar știți ce clădire e asta? E a doua în lume ca înălțime. Și n-are niciun cui, nicio bucată de fier în ea, e numai lemn, așa să știți! Ce o ține în picioare, nimeni nu știe, poate vreun clei special. Toată lumea se minunează. Vin străinii s-o vadă, se uită, se tot uită, dar nu pot să priceapă nimic, cum să priceapă? Asta da clădire! Iar dumneavoastră spuneți că n-a mai fost niciun cutremur! A fost așa de mare, că...

Paznicul a dat din mână a lehamite, și-a aruncat pușca pe umăr și a plecat, cotind pe lângă catedrală.

Și așa, la doar câteva ore de când sărisem de pe treptele vagonului pe pământul orașului Alma-Ata, am auzit acest nume de la primul kazah bătrân care mi-a ieșit în cale: „Andrei Pavlovici Zenkov. Inginer

celebru, cel care a reconstruit orașul Vernîi după cutremur.“

Dar în toamna anului 1960, când am plecat din Alma-Ata, m-am dus la Muzeul Central de Stat al Kazahstanului și am cerut să mi se dea fotografiile ale tuturor construcțiilor lui Zenkov. Mă știam de mult cu oamenii de la muzeu. Fusesem trei ani acolo cercetător științific și făcusem tot ce mi se ceruse: mă dusesem în expediții și delegații, săpasem gorgane, cercetasem craniile din vechime și îi dictasem bătrânei noastre dactilografe stafidite fișe de descriere pentru toate obiectele din lume care se nimeriseră în muzeul nostru, de la o copeică din timpul țarului Nicolae până la câinele înaripat din insula Java; făcusem și sute de alte treburile, mari și mici, utile și inutile, așa că eram cunoscut la muzeu. În doar cinci minute, custodele mi-a adus un teanc întreg de fotografii. Cuiva îi trecuse prin cap să le pună într-un plic negru de hârtie fotografică. L-am deschis, l-am scuturat și pe masă au căzut, una după alta, imaginile ale vechiului Vernîi – tot ce schițase, măsurase și construitese Zenkov de-a lungul timpului. Am văzut o primăvară cenușie, un pod de bărne fără parapet și piloni, peste un râșor liniștit și murdar, iar în jur tulpinile subțiri ale unor sălcii, apoi clădirea de lemn a Cercului Militar, înalt, elegant, înzorzonat – ca monumentul funerar al vreunui negustor din cimitirul Vagankovo sau ca o piramidă de placaj din parcul orașului –, un foișor în stil rusesc cu un pridvor înalt, înalt, plin de ștergare și de ornamente de lemn; lângă el se opriseră niște țărani bărboși și, zâmbind, se uitau în obiectivul aparatului de fotografiat. Foișorul avea niște scări late și o ușă mică în fundul pridvorului, ceea ce dădea impresia de rezistență și stabilitate, așa cum înțelegea arhitectul Zenkov aceste concepte. Era foarte sofisticată cutia asta uriașă, greoaie și perforată, împodobită toată cu dantelării de lemn și ștergare.

Din plic nu încetau să cadă fotografiile. A apărut și casa în pantă a episcopului (stupidă, oricum ai lua-o, parcă e o ladă de făină); clădirea gimnaziului, îngâmfată și sobră, ca o uniformă de funcționar închisă la toți nasturii (aici a învățat Frunze⁶); magazinul de coloniale al negustorului... negustorului... Cu niciun chip nu am reușit să-i descifrez numele scris cu litere luminoase pe firma de tablă înaltă și strâmbă ca un curcubeu; am deslușit numai că făcea comerț alături de fiii săi.

Uimitor de clar și de precis mi s-a arătat într-o fotografie veche tinerețea cam ciudată și ridicolă a orașului. În imagine totul pare proaspăt și neobișnuit. În prim-plan se înalță un copăcel subțiratic, strâmb, cu crengi numai în vârf, așa cum nu mai întâlnești nicăieri acum pe străzile din Alma-Ata. Acum tot drumul de la poalele munților până la gară e numai un șuvoi zumzăitor de verdeață. E așa

de multă verdeață, că până și felinarele par verzi. În schimb, în fotografie nu vezi decât un copăcel strâmb și cioturos, parcă uitat de Dumnezeu. Dar eu știu foarte bine copacul ăsta. Mai crește și acum la intersecția dintre străzile Krasin și Gorki. Mi-am dat lângă el tot felul de întâlniri, chiar și întâlniri amoroase. Acum este un uriaș negru și gălăgios, ca toți confrății săi ce străjuiesc străzile din Alma-Ata. Și atunci câți ani să aibă fotografia asta? Treizeci, patruzeci, cincizeci? Poate mai mulți?

În fața ușii deschise a unei prăvălii, un căluț apatic stă înhămat la o căruță, iar în căruță așteaptă cineva, legănându-și în gol picioarele încălțate cu cizme. Încă un cal vine de la vale – știu de unde, de la piață, de la prăvălia lui Șahvorostov. Acum acolo e uzina, dar am mai prins și eu clădirile acestea albe, scunde, cu ziduri oarbe, ca de mânăstire. Se apropie în pas săltăreț doi bărbați, și ei tot în cizme (locuitorilor de aici nu le plac ghetetele). Pe trepte (trebuie să mă uit cu lupa) stau două bătrâne, iar lângă ele sunt niște saci dezlegați. Oare vând semințe? Dar se pare că nu prea faceți vânzare, dragile de voi! Număr: doi în mers, doi în căruțe și două băbuțe, deci în total șase oameni. Atât! Șase oameni, într-o zi senină, însorită, pe cea mai populată stradă a orașului!

Așa arată primăvara timpurie a unui an fantastic de îndepărtat – 1910 sau 1911 – pe fundalul fațadelor bogat ornamentate ale lui Zenkov. Îmi place să privesc fotografiile vechi ale unor locuri prin care umblu de mai bine de jumătate de veac. Toate îmi apar schimbate, învăluite într-o lumină nouă, tăioasă, piezișă. În lumina asta, obiectele întineresc, oamenii stau drepti și zâmbitori, iar clădirile vechi, bine înfipite în pământ, își înalță mândre acoperișurile și fațadele sculptate cu multă migală.

Cândva, demult, într-o zi senină de primăvară, un fotograf ambulant (reprezentant al Uniunii Poștale Universale, după cum scrie pe vedere) și-a amplasat trepiedul chiar acolo, pe caldarâm, i-a împrăștiat pe gură-cască cu o mișcare din mână și a păcănit din obiectiv. Asta a fost cam cu cincizeci de ani în urmă; și iată că, o jumătate de secol mai târziu, eu văd tot ce a văzut el, cu ochii lui. Cum s-a minunat el, mă minunez și eu. Cum s-a bucurat el de toate cupolele astea bizare, de arcade și de fleșe, mă bucur și eu.

Dar despre constructorul acestor minunății nici acum nu știu prea multe. Știu că a fost un inginer militar („de fortificații“, cum se spunea pe atunci) și că a construit nu numai repede și înzorzonat, ci și – lucrul cel mai important – temeinic. Iar la Vernîi asta se aprecia cel mai mult.

Orașul Vernîi avea pe atunci o faimă îngrijorător de proastă. Era cunoscut ca un teren mereu zguduit de cutremure de o forță distrugătoare, ca și cum ar fi fost construit pe un vulcan.

Se spunea că la Vernîi trebuie să faci fie clădiri fără ferestre, ca niște cutii de lemn, fie case cu un singur etaj, foarte joase, bine înfipite în pământ, cu pereți groși și fundație solidă.

Dar Zenkov nu era de acord și zicea că nu trebuie decât ciment, fier și lemn. Și așa a început să facă din brazii din Tian-Șan case cu multe etaje și a înconjurat centrul cu palate înalte, înzestrându-le cu tot ce ar fi trebuit să se prăbușească la prima suflare de vânt – fleșe, cupole și turnulețe peste turnulețe. Ca și cum și-ar fi râs sfidător de forța distrugătoare a cutremurului, ca și cum s-ar fi luat la întrecere cu ea.

„Cu o încredere deplină în succesele viitorului, pot să spun că nu mă tem pentru orașul nostru“, scria Zenkov în Semirecenskie oblastnîe vedomosti⁷, buletinul provinciei noastre atât de expuse riscului seismic. „Eu cred în viitorul lui, cred că (...) orașul nostru se va împodobi cu multe clădiri solide, cu mai multe etaje, cu clădiri de piatră, de beton și din alte materiale la fel de trainice. (...) Dacă fundația se face așa cum trebuie, (...) nimic nu ne împiedică să ridicăm clădiri grandioase, chiar și de 30-40 de etaje.“ Și mai departe: „Mintea scrutătoare a omului, energia lui, geniul creației, care subjugă stihiiile (minunate cuvinte mai găsea Zenkov când scria despre nobila lui meserie), ne însuflă încă de pe acum speranța că forța violentă a cutremurelor nu va reuși să aducă în genunchi construcțiile grandioase durate de mâna omului.“

Vă rog să observați: asta se scria în martie 1911, imediat după un cutremur mare, de zece grade⁸.

Pagubele produse de această nouă catastrofă au fost și ele numeroase (deși de zece ori mai puține decât la cutremurul precedent). Și totuși, dintre palatele minunate ale lui Zenkov nu s-a prăbușit nici măcar unul. Lemnul nu l-a trădat! Iar cea mai grandioasă construcție a lui Zenkov – catedrala – a rămas cu toate vitraliile neatinsă. „Fiind atât de înaltă“, scria el despre creația sa, „am proiectat-o în așa fel încât să fie și foarte flexibilă. Clopotnița s-a legănat și s-a îndoit ca vârful unui arbore, ca o creangă în vânt.“

Citești și parcă și vezi cum se legăneau și vuiiau la Vernîi plopii în timpul cutremurului.

Zenkov a reușit să construiască o clădire înaltă și flexibilă ca un plop.

Ce ar putea fi mai măreț de-atât! Și orașul a rezistat bine mersi. Nu s-a pierdut nimic. Toate palatele, gimnaziile, prăvăliile și catedralele au rămas întregi. Așa le vedem și acum. Ce-i drept, timpul a adus câteva corecții la creațiile lui Zenkov. Într-un loc a fost dat jos pridvorul, în altul s-a făcut o ușă, dar toate astea sunt mărunțișuri, fleacuri – în mare, clădirile nu s-au schimbat. Nu s-a schimbat nici centrul orașului, proiectat tot de Zenkov. Când mergi, să zicem, pe strada Gorki (fosta Torgovaia) și vezi toate clădirile acestea din lemn – sculpturile în lemn, ferestrele în ogivă (dar nu gotice!), arcadele înalte ce se deschid ca un cort, apele pe care le face șindrila acoperișurilor înclinate la un unghi periculos –, atunci înțelegi: toate poartă amprenta lui Zenkov, toate au ieșit din sufletul lui, din mâinile lui de aur, din noțiunea lui de frumos. Tot ce a lăsat Zenkov moștenire a rămas neatins. Nici de oameni, nici de timp, nici de cutremure. Cu atât mai puțin de cutremure. Seismele nu mai reprezintă niciun pericol pentru orașul lui – de beton, de piatră, cu zeci de etaje și veșnic, așa cum scria chiar el în Semirecenskie oblastnîe vedomosti acum o jumătate de secol.

Am dat și peste o fotografie de-a lui Zenkov de atunci – din perioada lui de glorie. Un ofițer încă tânăr, frumos, zvelt și subțirel. Nu știu prin ce anume – poate prin figura suptă și nervoasă, prin mustățile de ofițer sau prin celebra pelerină largă, cu cataramă în formă de cap de leu, pe care o poartă în toate fotografiile –, dar mi se pare că seamănă uimitor cu locotenentul Schmidt⁹.

Și mai știu despre Zenkov că-i plăceau lucrurile frumoase. Mai bine zis nu frumoase, ci frumos ornamentate. La muzeu se păstrează un portțigaret de-al lui dintr-o piatră din Ural. E plin tot de monograme, iconițe, imagini, ornamente din email roz sau de un albastru intens, portrete și peisaje. Pe o suprafață cât o palmă sunt înghesuite cam treizeci de astfel de mici imagini felurite, viu colorate și împodobite. Mă uitam la jucăria asta minunată și mă gândeam: „Cât de mult seamănă cu clădirile lui Zenkov!“ Timp de jumătate de secol, acest constructor remarcabil a schițat, a proiectat și a ridicat tot ce i-au comandat autoritățile și diverși particulari – conace, poduri, biserici, capele, magazine și hale pentru depozitarea mărfurilor. Le-a construit pe toate după același plan. Nu putea să sufere spațiile goale și, peste tot pe unde putea, își ridica turnulețele și cornișele; îndoia și frângea liniile acoperișurilor, le împodobeau cu un relief mărunț și, când termina, înălța, ca un pedestal pentru toate acestea, podiumul uriaș și neted al scării, acoperit cu o marchiză; în orașul amenințat de cutremure el ridica fleșe, făcea arce deasupra ferestrelor și puneau grilaje ajurate la geamuri, pe care le vopsea în verde și chinovar (se pare că nu suporta ocrul!); Cred că pavilioanele sofisticate de la expoziția industrială din Nijni Novgorod au fost mereu pentru el un

ideal de frumusețe, de opulență și de eleganță.

Tocmai de aceea clădirile lui le recunoști fără greș. Le recunoști după cercevelele sculptate ale ferestrelor, după fierul ajurat, după ușă, după acoperiș, după scară și, mai ales, după îmbinarea îndrăzneță a tuturor acestor detalii. Iar dacă stilul acesta nu a devenit stilul orașului, nu Zenkov e de vină pentru asta. Pe atunci nici nu putea fi vorba ca orașul să aibă un stil anume. Vernii a crescut sălbatic, de capul lui – ba se cățara pe terase, ba o lua la goană prin râpe, ba se lilea, sub forma unor căsuțe oarbe din chirpici, de un pârau lent și murdar (tocmai de aceea îi și spuneau Jegosul!), ba se trăgea cu toate foișoarele și turnulețele lui spre râul mare și involburat ce izvora chiar de sub ghețari. Orașul era așa de tânăr, de plin de viață și de energic, încât niciun stil nu îl putea supune...

Și totuși, este imposibil să-ți imaginezi Alma-Ata fără construcțiile lui Zenkov. Cu toată dragostea lui pentru înfloriturile arhitectonice, pentru lemnul sculptat și pentru fierul gofrat, știa să încadreze detaliile într-un ansamblu armonios, ceea ce făcea ca de multe ori clădirile lui să semene cu un brad de Crăciun împodobit de sus până jos. Poți să vezi la un loc și stele, și cocoși, și multe alte zorzoane și înflorituri, toate nespuse de frumoase. Iar clădirile lui au, într-adevăr, un aer de sărbătoare, par învăluite într-o strălucire veselă. Zenkov voia să îi bucure și să îi minuneze pe oameni și, desigur, a reușit. Sunt convins că, dacă treceau pe lângă clădirile lui, oamenii își ridicau capul și zâmbeau. Cât curaj, ce arhitect cutezător! Dacă l-ați scoate pe Zenkov cu foișoarele și turnurile lui minunate din orașul Vernii, Alma-Ata de azi nu ar mai fi la fel. Nu ar fi doar puțin schimbată, ci cu totul altfel, pentru că și-ar pierde centrul în jurul căruia gravitează și cu care se fălește – catedrala uimitoare a lui Zenkov. Iar să-ți imaginezi Alma-Ata fără această clădire aproape fantastică e pur și simplu imposibil.

După cum spuneam, cât am lucrat la muzeu am fost nevoit să întocmesc tot felul de fișe și documente – de la liste de inventar cu mobilă veche până la muștrări adresate celor care nu ne-au mai înapoiat exponatele luate cu împrumut. Cred că am fișat și catalogat toate obiectele din lume, înarmat cu Enciclopedia Brockhaus-Efron¹⁰; numai despre catedrala în care lucram (și unde azi e Muzeul Republicii) nu am scris nimic.

Și era și de înțeles. Pe atunci nimănui nu îi păsa de arhitectul Zenkov.¹¹ De aceea nu știu despre catedrală decât ce am citit prin arhiva ziarelor. Se spune – și e consemnat și în ghiduri – că e a doua cea mai înaltă clădire de lemn din lume, și am citit de curând într-un

ziar că ar fi de fapt „cea mai înaltă construcție de lemn de pe mapamond“. Poate, cine știe... Deși nu prea îmi vine a crede. Până la urmă, cine a stat să compare înălțimea catedralei lui Zenkov cu cea a celei mai înalte construcții de lemn din lume, care zice-se că s-ar afla undeva în Spania sau în Canada? De fapt, cine să stea să adune informații despre înălțimea relativă sau absolută a clădirilor de lemn din toată lumea? Aici nimic nu e clar, nimic nu e sigur, începând cu Spania. Că doar Spania este o țară a pietrei, a lutului ars, a plăcilor de calcar și a granitului. Culturile catolice nu agreează construcțiile din lemn și, dacă e să cauți o catedrală mai înaltă și mai frumoasă decât cea din Alma-Ata, probabil ar trebui să te uiți în nord, în Veliki Ustiug, în Arhanghelsk și chiar în Alaska.¹²

Tot ce am scris până acum despre clădirile lui Zenkov se aplică perfect și la catedrală. E așa de înaltă, că n-o poți cuprinde cu privirea. E așa de bogat ornamentată, că, dacă te uiți de aproape, nu-ți dai seama ce e important și ce e secundar în arhitectura ei. Și, de fapt, dacă vii spre ea dinspre Cercul Militar (iar pentru asta trebuie numai să traversezi parcul), vezi că nici nu prea seamănă cu o clădire bisericească. Are aceleași cupole, aceleași fleșe, aceleași cornișe sculptate, înflorituri și acoperișuri ascuțite pe care le vezi și la construcțiile laice ale lui Zenkov. Și ți se pare că ar fi de ajuns să iei Cercul Militar și să pui deasupra o cupolă în formă de ceapă cu o cruce în vârf ca să faci din el o biserică. De fapt, constructorul catedralei din Vernii nu se pricepea prea bine la arhitectura lăcașelor de cult. Este și de înțeles. Era un om de lume, construise la viața lui centre comerciale, un cerc militar, un club. Când, într-un sfârșit, orașul i-a comandat și catedrala – una nemaivăzută, uriașă și bogat decorată –, el a ridicat și pentru Dumnezeu aceleași palate ca pentru guvernator. Și totuși, repet: catedrala e minunată, e uriașă și măreață, așa cum trebuie să fie orice clădire ce se desenează pe zăpezile lanțului montan Tian-Șan. Prin turlele și acoperișurile lui, Zenkov a înălțat orașul de la poalele munților cu peste patruzeci de metri. În zdrăgănitul barbar al clopotelor catedralei răsună tot spiritul orașului Vernii, așa cum ni l-a construit Zenkov: tinerețea lui, vitalitatea lui neîncorsetată, naivitatea, independența și, în sfârșit, dorința arzătoare de a nu se face de rușine în fața lumii.

În jurul catedralei se întinde un parc imens, unde cresc plop, stejari, pini și tei, unde foșnesc vesele tufele mărunte, unde înfloresc lângă fântâni stânjenei și trandafiri.

Iar înăuntru catedrala e de-a dreptul impresionantă. Arcadele se înalță în V ca un cort și adună sub ele lumina și căldura soarelui, ale cărui raze pătrund pe ferestrele din cupolă și se revarsă pe dalele podelei. În

zilele însoțite, cupola strălucește și parcă se înalță și mai mult, gata să-și ia zborul, iar pereții zici că plutesc într-o ceață albă și azurie. De fapt, această capodoperă a lui Zenkov îți dă o senzație atât de puternică de spațiu, lumină și libertate, încât ți se pare că bolta catedralei acoperă o mare parte din imensitatea globului pământesc. Are aerul unei biserici meridionale, e proiectată în așa fel încât să se bucure cât mai mult de lumină și de soare.

Noi, cei din nord, cunoaștem cu totul altfel de biserici – strâmte și înghesuite, cu tavane scunde, care te apasă, cu bolți înguste, colțuroase. În ele e mereu întuneric, e înghesuială și ți-e frică. Și e o atmosferă foarte mistică, întreținută de chipurile din icoane, de petele tulburi ale candelor, de argintul înnegrit al sfeșnicilor.

Dar Zenkov l-a dat și lui Dumnezeu ceea ce se obișnuise să le dea oamenilor de mulți ani – pereți albi și înalți, arcade albe, o cupolă în ale cărei tăieturi se vede cerul minunat al orașului, icoane azurii și roz, ca niște tablouri. Și nu un călugăr, un uns al lui Dumnezeu, a pictat aceste icoane, ci un profesor de desen pe nume Hludov, un decorator la fel de mare ca și constructorul Zenkov.¹³

¹ Abreviere pentru magistrala feroviară Turkestan-Siberia.

² Specie de bujor, paeonia anomala.

³ Faimoasă catedrală din Piața Roșie, ridicată în perioada 1555-1561.

⁴ D.A. Furmanov (1891-1926), scriitor sovietic, revoluționar, om politic; autorul romanului Ceapaev.

⁵ Andrei Pavlovici Zenkov (1863-1936), architect rus, a luat parte, din 1900, la lucrările edilitare din Alma-Ata.

⁶ Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), revoluționar, unul dintre cei mai mari teoreticieni militari bolșevici.

⁷ Numerele din 8 și 10 martie 1911. (N. a.)

⁸ A fost, într-adevăr, un seism foarte puternic. După cutremur, pământul a vuit multă vreme ca un clopot uriaș. „Ca fenomen seismic“, după cum spuneau oamenii de știință (academicianul Golișin), „cutremurul acesta este unul dintre cele mai mari cunoscute de știință. Depășește prin forța sa ultimele cutremure din Messina, Șemaha și chiar din orașul Vernîi din anul 1887. Seismografele din multe stații seismice din Europa s-au stricat din cauza lui și nu au mai

putut funcționa, lucru care nu s-a întâmplat la cutremurele precedente.” (Raportul prințului Bagration-Muhranski, Semirecenskie oblastnîe vedomosti, 15 aprilie 1911). (N. a.)

⁹ Piotr Petrovici Schmidt (1867-1906), revoluționar rus, unul dintre conducătorii revoltei din Sevastopol din anul 1905.

¹⁰ Enciclopedie celebră din Rusia imperială, publicată între anii 1890 și 1907.

¹¹ Despre viața personală a lui Zenkov se pare că încă nu a scris nimeni nimic. Tocmai de aceea vreau să transcriu un pasaj din evocările publicate în anul morții remarcabilului constructor. „Mulți constructori veneau în căsuța micuță și primitoare de lângă canalul principal, și fiecare pleca de acolo nutrinđ multă simpatie pentru acest bătrân care ținea atât de mult la orașul și la ținutul în care lucrase mai mult de jumătate de secol. Îmi amintesc că trebuia să alegem un loc pentru a construi fabrica de cherestea de pe râul Ili (el era pe atunci inginer gubernial). «Să mergem luni», am spus eu. «Nu, luni nu avem cum, o să ningă acolo», mi-a răspuns el. (Până luni mai erau încă patru zile!) Și a avut dreptate: am reușit să alegem locul de-abia marți. Mi-au rămas în minte pentru totdeauna și călătoriile cu el, și întâlnirile, și pescuitul în râul Ili. Era mare meșter la pescuit și îi plăcea și vânătoarea de fazani.” (P. Grigoriev, ziarul Soțialisticeskaia Alma-Ata, 1963) (N. a.)

¹² În orice caz, la ceremonia de inaugurare a catedralei, episcopul Turkestanului, Dmitri, a numit-o pur și simplu „una dintre cele mai mari biserici de lemn din patria noastră”. Mi se pare că această formulă precaută e mai aproape de adevăr. Se mai spune că toată catedrala e construită fără fier – niciun cui, niciun bolț. Dar nu e deloc adevărat. Zenkov însuși scria astfel despre clopotniță: „Pereții ei, la colțuri și pe porțiunile dintre ferestre, sunt străpuși de câte opt bolțuri verticale.” (N. a.)

¹³ Voi da mai jos câteva principii teoretice ale lui Zenkov, comparându-le cu datele pe care ni le furnizează știința contemporană. Potrivit lui Zenkov, ca să fie rezistentă din punct de vedere seismic, o clădire trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

a) să fie construită din lemn sau din înlocuitori ai lui. Asupra acestui fapt consensul este unanim. „Numai niște materiale și construcții elastice sunt factori activi antiseismici în mâinile unui arhitect.” (N. Bacinski, Factorii antiseismici la monumentele arhitectonice din Asia

Centrală);

b) să aibă o fundație adâncă. „Săpați fundația adânc în pământ și nu o să vă mai temeți pentru locuința dumneavoastră.“ Abia în ultima vreme a început să fie recunoscut acest principiu al lui Zenkov: „Studierea urmărilor cutremurelor a arătat că o adâncime redusă a fundației reduce rezistența construcțiilor la cutremure.“ (K. Nikolaev, Unele principii de construcție în regiunile seismice);

c) să aibă spații largi între pământ și fundație. Fiindcă „o casă de piatră care, prin fundația ei, nu vine în contact cu straturile superioare ale pământului nu se teme de cutremure; casa trebuie să aibă un beci, pentru că el absoarbe undele seismice.“ (Zenkov)

Dar iată ce soluție propune inginerul sovietic F. Zelenkov pentru amortizarea seismică (după părerea lui, propunerea ar fi cu totul originală): „În lucrarea de față este descrisă pentru prima dată această metodă... În acest scop se folosește un fundament special care separă, adică izolează clădirea de pământ printr-un strat de aer și, în felul acesta, o ferește de undele seismice venite dinspre pământ.“ Autorul pomeneste multe nume, dar cel al lui Zenkov nu se află printre ele.

Ca o dezvoltare și o continuare a acestei idei, consideră Zenkov, e nevoie „să se înconjoare clădirea cu șanțuri care, în cazul unui sol tare, pot fi acoperite cu pământ“. Zenkov a elaborat aceste idei timp de câteva decenii, după ce, în anul 1887, a sesizat mai multe fenomene surprinzătoare.

După catastrofa din 1887 s-a dovedit, scrie el, că „vechea galerie de mină din orașul Vernii, aflată la o distanță de 12 verste de epicentru (trecătoarea Askaiskoe), a fost zgâlțâită atât de blând, încât a căzut foarte puțin pământ în ea“. Iar în teribilul an 1911, Zenkov a făcut un experiment: „Am săpat în jurul casei mele un șanț antiseismic. Rezultatele le consider recarcabile. În timpul unor cutremure de 6 grade“, scrie el, „am auzit numai un vuiet; așteptam zguduiturile, dar ele nu mai ajungeau până la casa mea înconjurată de șanț... Șapte luni au tot venit oameni la mine să vadă șanțul.“ Se pare că acest experiment al lui Zenkov nu a fost studiat încă de nimeni și nu a fost repetat. (N. a.)

Capitolul 2

Au trecut de atunci patru sau cinci ani. S-a nimerit să încep să lucrez chiar în catedrală.

Primul lucru pe care l-am văzut când am ajuns acolo a fost podul bisericii. M-a condus acolo șefa departamentului de conservare, chiar în prima mea zi de lucru. Problema e că în pod se aflau deja de vreo trei ani niște lăzi bătute în cuie, pline cu cioburi karahanide¹⁴ (secolul al XI-lea!), iar șefa de la conservare, o fată încă foarte tânără, dar strângătoare și organizată – o chema Klara Fazulaevna –, tare mai voia ca eu să lipesc măcar câteva zeci de vase. Cioburile, ce-i drept, erau neasemuit de frumoase – colorate și strălucitoare de-ai fi zis că-s noi: unele albastre-deschis, altele de un verde care bătea spre negru, altele ciocolatii.

— E simplu, m-a îmbiat Klara Fazulaevna cu miere în glas, aveți tot ce vă trebuie, aici sunt toate fragmentele, numerotate, așa cum trebuie; mai lipsește numai să vă apucați de treabă și să le lipiți.

De treabă nu m-am apucat, dar în pod m-am tot urcat de atunci, din ce în ce mai des.

Podurile sunt slăbiciunea mea. Îmi plac și le-am simțit vraja încă din copilărie. Când aveam zece ani, stăteam la Moscova într-o casă mare, sobră, cu patru etaje, și lucrul cel mai bun la ea era podul. În fiecare zi petreceam acolo câteva ore. Era liniște și bine, chiar dacă mi se făcea frică acolo. Zăceau pe acolo obiecte care de care mai bizare, așa cum nu mai vezi nicăieri – coarne de cerb acoperite de un strat gros de praf, un acvariu spart, o bufniță împăiată. Din când în când, dintr-un lavoar vechi se șteea botul catifelat al unui șoarece uriaș, iar eu muream de încântare. Alteori, un motan necunoscut, roșcovan apărea lângă ferestruică, țațoș, și se uita drept la mine. Nu semăna deloc cu pisoii slăbănogi, cu blănița aspră, amărâți și cerșetori pe care nu aveam voie să-i iau în brațe. Prin crăpături și pe la streșini piuiau pui de vrabie și, dacă te ridicai în vârful picioarelor, puteai să-i iei în pumn și să le simți puful calduț și umed. Jos bineînțeles că nu găseai așa ceva.

Dar, dacă e să fiu sincer, podul muzeului e cel mai bizar pod dintre toate câte am văzut. Erau cranii acolo. Imaginați-vă că sunteți pe o scară îngustă, întunecoasă, ca de clopotniță, că urcați din greu,

coșoși, vă strecurați printr-o crăpătură îngustă, aproape pe burtă, și deodată dați de o lumină gălbuie, difuză și de o liniște neîntreruptă decât de niște sunete înfundate – a trosnit o grindă sau s-a așezat o pasăre pe acoperiș. În încăpere plutește un miros de pământ și de bârne smolite. Iar sub picioare sunt cranii – o piramidă întreagă de cranii, à la Vereșceaghin¹⁵. Câte mai erau! Cranii lunguiete și rotunde, cranii știrbe și cu colți, cranii cu coarne și fără coarne, cranii de păsări și de animale sălbatice, cranii pe jos, în cutii de placaj, pe grinzi sau lăsate pur și simplu să zacă pe podea, la întâmplare. Și ce cranii înfricoșătoare găseai acolo! Erau șiruri întregi de arhari¹⁶ cu dinții pătați; ceva mai departe, tigri cu orbite înguste și piezișe, ca de pisică, care adăpostiseră cândva niște ochi vicleni; într-un colț se aflau lupii – niște țeste cu bot lung, hidos, fioros, ca de câine turbat. Țestele de lupi și de mistreți erau cele mai numeroase. Separat se aflau câteva cranii de urs – cu fruntea teșită și cu maxilarul superior proeminent. Iar pe o grindă, chiar deasupra intrării, un craniu de bour își înălța coarnele ca două sulite. Sub el, într-o cutie de trabucuri, am găsit colțul unui urs de peșteră. Multă vreme l-am învățat în mână. Era o armă cu adevărat impresionantă – mare, ascuțită, îndoită amenințător, ca un briceag de băgat în carâmbul cizmei sau un iatagan cu care să spinteci burta animalelor. Evoca parcă singurătatea din Epoca Pietrei. Am citit de curând un studiu al unui savant german. Ursul de peșteră, scrie neamțul, nu își merită reputația de bestie feroce. Era un animal pașnic, erbivor; și a fost primul animal domesticit de om. Nici nu se născuse încă în vizuina unui lup cățelandrul din care s-au tras mai apoi toți câinii, iar ursul deja învățase să se întoarcă la stăpânul lui sau să râcăie în bolovanul piatră cu care omul îi astupase intrarea în peșteră.

„Animalul erbivor de talie mare, care își petrece o treime din viață într-un somn hibernal“, scrie cercetătorul, „a fost probabil pentru om un fel de câmară de provizii. Când îl ajungea foamea, era suficient să se ducă în galeria subterană, să găsească intrarea în peștera animalului și să pocnească (!) ursul cu ceva în cap. (Nu pot să-mi închipui cum arăta asta!) Strămoșul nostru proceda aproape la fel ca omul contemporan, care se duce în cacină să înjunghie porcul.“

Nu știu, nu știu ce să zic... Desigur, s-ar putea ca lucrurile să stea chiar așa. La urma urmei, reputația omului și reputația animalelor sunt la fel de șubrede. Am citit odată în literatura de specialitate că gorila este o creatură liniștită și bonomă, pe care congolezii pur și simplu o adoră, că înfricoșătorul pește piranha, care poate să roadă în zece minute un bou până la os, nu va ataca niciodată un om, că leul de peșteră era dungat ca tigru și că de fapt era tigrul, și nu leul. Până și despre portretul Giocondei se spune că nu e al Giocondei, ci al vreunei

curtezan. (Și atunci ce să mai înțelegem din zâmbetul ei celebru?!) Ce să spun, după logica asta, nici ursul de peșteră nu e urs, ci un fel de porc din Pleistocen. Dar, dacă e s-o spun pe-aia dreaptă, când mă gândesc la colțul ăla îngălbenit, demn de recuzita unui tâlhar, și îmi aduc aminte cum mă simțeam când îl învărteam în mână, îl săltam în aer și îl cântăream în palmă, nu prea-mi vine să-l cred pe savantul german. Nu, era totuși un urs, și colții lui erau de urs, de urs mâncător de oameni! Multă vreme l-am purtat în buzunar, la un moment dat chiar mi-a trecut prin minte să-l găuresc și să-mi fac din el un talisman pe care să-l port la gât, dar conștiința mea de cercetător și-a spus cuvântul, așa că am pus colțul înapoi în cutie. Probabil că se află acolo și azi.

Era atât de cald în pod, că te sufocai. Un aer îmbâcsit, ca de baltă stătută. Totul emana căldură – căpriorii de brad, acoperișul, craniile, podeaua... Mai ales podeaua, care era plină de găinaț de porumbel. Fenomenul era peste puterile mele de înțelegere. Doar nu sunt porumbei în oraș. Și atunci, de unde găinaț? Nimeni nu știa. Tinerilor nu le păsa, iar bătrânii nu-și mai aduceau minte. Și totuși, s-a găsit odată cineva care să-mi povestească despre porumbeii din Vernîi: tâmplarul muzeului. Era un bătrân înalt și zdravăn – un bețivan spurcat la gură, îmbrăcat într-o bluză soioasă, pătată de vopsea. Lucra de treizeci de ani în catedrală și văzuse multe: văzuse și cum plecaseră porumbeii.

Parcă îl văd și acum în fața unei sobe mici, amestecând cu o periuță cleiul negru și împruțit într-o cutie de conserve și spunând cu o voce arțăgoasă, lălăind cuvintele:

— Porumbeii! Pe mine să mă întrebi de ei, că-n afară de mine nimeni n-are cum să-și mai aducă aminte. Știi tu câți au fost aici? Fatalioane! (Avea el niște unități de măsură – mii, milioane, fatalioane.) Cum să nu-mi aduc aminte de porumbei? Părintele m-a trimis odată după niște vopsea în pod – lucram la iconostasul cel nou și aveam nevoie de foiță de aur. Urc eu acolo și ce văd? O vijelie! Doamne, ce mai fâlfâiau din aripi! Parcă s-ar fi întunecat deodată! Am început să strig: „Hai, ușcheala, cărați-vă de-aici!“ Dar m-am înecat. Am înghițit praf, am început să tușesc, mă sufocam, nu vedeam nimic... Numai praf peste tot, și ei tot dădeau din aripi, neîncetat. Și-mi dădeau întruna peste față, întruna zic! Ca să vezi, ticăloșii! Am reușit cumva să scap și am luat-o la fugă în jos pe scări. Dar m-am lovit și era cât pe ce să-mi zdrelesc genunchiul. Cu chiu, cu vai, m-am târât până jos, plin de puf și de praf, cu fața murdară toată și amețit de nu mai știam de mine. M-a văzut popa și imediat m-a luat în primire: „Dar vopseaua unde e?“ Păi ce vopsea? Eu de-abia îmi trăgeam sufletul! „Acolo“, zic, „la

porumbeii Sfinției Tale, mama lor de..." Și odată-ncepe să mă certe: „Ce te-ai speriat așa de porumbei, prostovanule, ce pot să-ți facă ei ție?“ „Ce pot să-mi facă? Păi uite, să mă dea de-a berbeleacul pe scară.“ De-abia puteam să vorbesc. „Păi ce“, zice, „sunt vulturi, sunt șoimi? Sunt porumbei, sunt păsările lui Hristos, despre ei scrie și-n Scriptură: «nevinovați ca porumbeii.»¹⁷⁴ „Nu“, zic eu, „Sfinția Ta, nu urc! Și să nu-mi vorbești mie de păsările lui Hristos! Hristos avea niște porumbei anume, albi, uite, cum sunt pictați deasupra altarului sau cum sunt ăia de-i gonesc de pe acoperișuri copiii neghiobi, dar ăștia“, zic, „ăștia sunt mari ticăloși..." Și nu m-am mai urcat, până la urmă s-a urcat chiar pictorul. Nu știu cum s-a descurcat acolo cu ei...

— Și cum de-au zburat de aici? am întrebat.

— Păi uite cum, a răspuns el, apucând cu o cârpă cutia de conserve, luând-o de lângă foc și punând-o pe masă. Într-o zi s-au strâns toți într-un stol, au ugit ce-au ugit între ei, și-au luat zborul, au făcut un cerc deasupra catedralei și au plecat. Tot orașul se uita. Uite, într-acolo au zburat! mi-a zis el, arătând cu mâna spre munți. Au zburat ce-au zburat pe deasupra livezilor și pe urmă au luat-o spre pădure, spre munți. L-am făcut curios pe vecinul meu, care a pornit călare după ei. L-am întrebat mai târziu ce-a văzut și mi-a zis așa: „Nu pot să spun unde s-au dus până la urmă, când s-a lăsat noaptea i-am pierdut. Pe măsură ce se depărtau, zburau din ce în ce mai jos. Cei mai slăbiți se așezau pe crengile merilor sau în iarbă. În rest, stolul a zburat mai departe, bineînțeles.“ Și așa au dispărut. Uite, deja nimeni nu mai știe cum au plecat, numai eu mai țin minte.

Și oricât i-aș mai fi întrebat după aceea pe locuitorii mai vârstnici, oricât aș fi încercat să lămuresc problema cu naturaliștii din partea locului, nimeni nu a putut să-mi spună nimic în plus. Până atunci erau mii de porumbei în jurul catedralei, iar într-o zi, când s-au uitat, deodată nu mai era niciunul. Mai auzisem și înainte despre ceva asemănător. Un fel de forță misterioasă care vine și gonește deodată nu știu ce animale mărunte și le duce într-un alt loc. Încep, de exemplu, să plece veverițele. Și tot merg, merg, merg înainte. Sunt cu zecile, cu sutele de mii. Sar pe buturugi, se cațără pe trunchiuri de copaci, trec prin iarbă, șontâc-șontâc. Nu se tem de nimeni, nu văd nimic. O iau pe câmp, pe stradă, neabătute. Se duc toate într-un loc numai de ele știut. Așa se spune că au plecat șobolanii din halele Șciukin din vechiul Petersburg. Erau nu sute de mii, ci milioane. Mărșăluiau în toiul zilei, drept prin mijlocul străzii. Se speriau caii înhămați la tramvaie și o luau la goană din calea lor. Șobolanii nimic, își vedeau de drumul lor. Au traversat câteva străzi, au ajuns la Neva și acolo parcă i-a înghițit pământul. Așa ceva s-a întâmplat și cu

marmota în Alpi. Dar păsări, dar porumbei cenușii...

Mă gândeam la asta pe când stăteam în pod și ordonam craniile – lup cu lup, tigru cu tigru, mistreț cu mistreț.

Și totuși, în pod mergeam numai rareori. Ordonarea craniilor nu intra în obligațiile mele directe. Tot timpul cât eram la serviciu stăteam la mine, în „cabinetul arheologic“. Așa scria pe tăblița de pe ușa camerei mari și luminoase din balconul corului, care îmi servea drept birou. Deasupra acestei tăblițe vechi cineva pusese alta: „Conservatorul de antichități.“ Altcineva completase „Accesul strict interzis“, iar un al treilea pur și simplu bătuse o bucată de tablă înfățișând un craniu și două oase încrucișate. Adeseori mă întrebam ce fusese în camera aceea înainte de venirea mea. Oare acolo aveau loc repetițiile corului, oare acolo se țineau obiectele de cult? Nu-mi plăcea camera: era sufocant înăuntru, și, lucrul cel mai important, încăperea era prea sus; încearcă numai să te cațări acolo cu brațele pline de pietre și de obiecte de fier. Și eu aveam multe pietre. Aproape toate exponatele erau pietre. Că doar în vechea Semirecie nu au fost așezări antice. Numai în așezările antice găsești amfore, oale de teracotă, camee, vase pictate cu negru și roșu. În schimb, în Semirecie nu găseai decât bolovani cenușii cu inscripții, ceaune uriașe de bronz pe care de-abia poți să le urnești din loc, sfeșnice de fier, pe picioare ca de țap, fiecare având pe puțin câte un chintal. Se adunaseră la minte așa de multe obiecte de felul ăsta, că nu mai aveam nici unde să stau jos. Mijlocul „cabinetului“ era ocupat de o vitrină uriașă din sticlă cu inscripția „Industria Epocii de Piatră“. Cândva, „industria“ asta se afla chiar în muzeu. Pe urmă fusese mutată la mine și-mi umpluse imediat camera. Rămăsese loc numai pentru două scaune și pentru o măsuță de marmură cu niște piciorușe subțiri din fier, ca măsuțele acelea care se găsesc prin berării.

Când am venit aici, primul meu gând a fost să fac ordine. M-am închis în cameră și am început să iau totul la mână. Am pus scuturile într-un loc, lăzile cu pietre, în altul și monedele separat (grupate pe categorii, în clasoare diferite, de la pitaci de pe vremea reginei Ecaterina până la dinari romani și solzișori argintii cu inscripții arăbești). Numai asta mi-a luat mai mult de o lună. Doar am deschis pentru o clipă cutiile ca să văd ce e în ele și le-am închis la loc, dar, chiar și așa, mi-a fost de ajuns ca să văd ce bogății adunaseră acolo înaintașii mei.

Iar înaintașii mei au fost oameni însemnați. Din loc în loc, de exemplu, dădeam de numele Castagnier. „Din colecțiile Castagnier“, „Descrie de Castagnier“, „Vezi desenul din monografia lui Castagnier“ și așa mai departe. De omul acesta am început să mă preocup mult

mai târziu. Pe atunci însă pur și simplu nu mai scăpam de el. Câte pietre adunase! Castagnier colo, Castagnier dincoace, peste tot același Iosif Antonovici Castagnier, „secretar științific al Comisiei de Arhivă din Orenburg“ (așa se semna el în articolele sale). „Profesor de franceză la gimnaziul din Orenburg“ (așa scrisese Vengherov despre el într-un articol). Ce să zic? Titlaturile astea sunt singurele lucruri pe care le știam eu despre el. Și nu numai eu. Nimeni nu știa nimic despre Castagnier. Mult mai târziu, când m-am pornit să caut cam într-o sută de dicționare și îndrumare bibliografice, am văzut că nu era menționat în nici măcar unul. Așa că habar n-am când s-a născut, când a murit sau măcar ce valoare au cărțile pe care le-a scris. Știu numai că era extrem de energic și de entuziast. Se dedicase cu fanatism regiunii Semirecie. Unde nu scrisese sau vorbise despre ea! La Paris, la Musée de l'Homme, unde îi înmânase „marelui Mortillet“ un raport despre idoli de piatră; la Toulouse, unde vorbise despre ei cu „celebrul Cartailhac“; la Madrid, unde studiase epitafurile iberice din Muzeul Național de Arheologie. La Berlin, în Corsica, în Tunis, unde a văzut ruinele Cartaginei. Toate ideile și figurile istoriei universale, săpate în aur, marmură, granit sau bronz, îi serviseră acestui om ca să explice adevărata semnificație a idolilor de piatră din stepele lui dragi. Nu a ieșit nimic din asta, bineînțeles. Cartagina și regatul incașilor nu au făcut, în cele din urmă, decât să-i încurce treaba. Misterul a rămas mister. „Da, există, într-adevăr, o recurență a ideilor, așa cum mi-a spus nu demult celebrul Cartailhac, dar la popoare diferite“, scria el melancolic. „Oare nu vedem piramide egiptene în Mexic, gorgane scitice în valea fluviului Mississippi, idoli de piatră ca în stepele ruse în vechiul regat incaș? Cauze identice pot da naștere unor urmări identice.“ Atâta tot. Nici nu a început bine, că s-a și împotmolit! Ca să meargă mai departe trebuia să dispună nu numai de dovezi materiale, ci și de un fundament teoretic, dar de unde să-l ia Castagnier? Se frământaseră cu problema asta și alte minți decât cea a fostului secretar al Comisiei de Arhivă din Orenburg; nu era singurul care fusese sedus de o aparentă asemănare între fenomene și obiecte total diferite. În schimb, în calitate de cercetător – cum îl considerăm acum –, Castagnier s-a dovedit foarte priceput: atent, erudit, pătimaș, se număra printre cei pentru care istoria chiar era o muză. Despre ce nu scrisese el, ce nu etnografiase, prin ce colț de stepă nu umblase și ce nu pățise prin pivnițele misterioase, pline de schelete! Scrisese și despre epitafurile de pe monumentele funerare, și despre sarcofage siriene, și despre situri neolitice, și despre semnificația svasticii în Antichitate, și despre Dumnezeu mai știe ce.

Desigur, eu nici nu mă puteam compara cu înaintașul meu. El într-adevăr adunase toată industria Epocii de Piatră: în lăzile lui se aflau

topoare de cremene, săgeți, vârfuri de lance, bucăți șlefuite de silex, poate și rămășițele vreunei Venere paleolitice. Și ceramică, ceramică în draci... adică cioburi, bineînțeles... Cred că lipeai și o sută de vase din toate cioburile alea.

„Ornament dințat în stil pieptene“, „ornament dințat cu adâncituri“, scria Castagnier pe etichete. „Ornament cu adâncituri“ – asta trebuie să fie strămoșul cel mai îndepărtat al desenului. Cândva, în negura timpului, un om se întinsese pur și simplu pe malul unui râu și băgase degetul în nisip să vadă ce o să iasă. Și ieșise o linie, un punct, din nou o linie, din nou un punct, și iată, la un moment dat nu a mai fost o succesiune de linii și de puncte, ci un desen în toată regula. Iar mai apoi cineva, poate tot el, poate un altul, a mutat toate aceste linii și puncte pe gâtul unui vas și l-a pus pe foc să se întărească. Și așa s-a născut ornamentul. Și cu siguranță a trecut neobservat. Doar o bătrână care păzea vasul, moțâind lângă foc, o fi dat aprobator din cap, iar copiii or fi început să țipe, să țopăie și să o roage să le dea și lor să țină în mână oala cea nouă. Probabil asta e tot ce s-a întâmplat în ziua aceea lângă foc. Dar ornamentul se născuse. Și a început să trăiască, să crească, să-și schimbe aspectul, să se complice, să se îmbogățească mereu cu noi detalii, să devină tot mai complicat. La un moment dat a ajuns să ocupe nu numai gâtul vasului, ci vasul în totalitatea sa; se târa în jos, o lua în sus, șerpuia, își răsucea spiralele în jurul vasului, țâșnea când ici, când colo – chiar că începuse să semene cu un pieptene. Parcă i se deschiseseră omului ochii și începuse să vadă ceea ce până atunci nici nu visase: forme geometrice pure. Nu o frunză rotundă, nu o piatră triunghiulară, ci un cerc și un triunghi – linii și puncte, în combinațiile cele mai diverse. Și, în afară de liniile simple, duble, în zigzag sau frânte în diverse unghiuri, au mai apărut și pătrate, ovale și piramide. Linia s-a schimbat atât de mult, de nici n-o mai recunoștea. O vedeai formând snopi pe lutul umed, trasând și cel mai subțire ac de brad și desenând cruciulițe. Pe gâtul unui vas pântecos – cine știe cu câte zeci de milenii în urmă? – trebuie să se fi născut, sub degetele unui meșter, abstracțiunea frumoasă și aproape magică a ornamentului cu care azi ne-am obișnuit așa de mult, încât nici nu-l mai remarcăm.

Sub degetele unui meșter! Am folosit însă un termen inexact. Tocmai aici e schepsisul: creatorul ornamentului nu a fost un meșter, ci o meșteriță. Nu un bărbat, ci o femeie. După amprente care s-au păstrat pe pereții vasului, oamenii de știință au ajuns la concluzia că vasele erau modelate pe atunci de către femei. Probabil așa era și firesc. Fiecare cu treaba lui. Bărbații priveau moartea în față în fiecare zi, iar moartea avea când chipul unui urs, când al unui leu de peșteră. Numai la ornament nu le stătea mintea vânătorilor. Puțin probabil să

fi priceput sensul și frumusețea acelor liniițe și adâncituri. Era ceva mult prea mărunț și nesperios, cam ca mărgelile și colierele. Bărbații veneau la vatră obosiți și transpirați, acoperiți de sângele lor și al animalelor sălbatice. Când se odihneau scobeau într-o bucăciță de os mamuți singuratici, bizoni la atac, un cerb uriaș cu coarnele lăsate pe spate. Ciopleau și siluete de femei. Dar nu cum creștau siluete de bizoni, ci sculptându-le în os și piatră, ca să poată să le strângă mai bine în pumn. Ieșeau din mâinile lor niște animale minunate, cu șolduri puternice, cu trupul împărțit în cercuri și triunghiuri. Și acum îți face plăcere să te uiți la minunățiile acestea din piatră – Venere irepetabile din Paleolitic.

Și așa au apărut cele două direcții – una concretă și cealaltă abstractă. Și așa au coexistat zeci de mii de ani, fiecare în domeniul ei, una pe gâtul vasului, cealaltă pe oase și pe pereții peșterilor, fără să se nege sau să se concureze una pe cealaltă.

Aici trebuie să fac o precizare. Eu nu scriu despre arta abstractă, ci despre abstracțiunea în artă, iar astea sunt lucruri total diferite. Sunt convins că abstracționismul modern a apărut din altceva, și nu din ornament.

Omul primitiv – Homo primigenius, cum îl numește cu respect știința – era o ființă pozitivă, bine ancorată în realitate. Pentru el, frumusețea era măsură și număr, armonie și proporție. Remarca această armonie și pe pielea unei șopârle pe care o strivea (și pe solzii ei imprimase cineva un ornament dințat), și în felul în care erau dispuse frunzele pe creangă, și în picuratul primăvărat al gheții care se topește, și în petele de culoare de pe aripile fluturilor, și în alternanța zilelor și a nopților, a iernilor și a verilor. Precizia acestui ritm dă și armonia ornamentelor create de om. Pe când abstracționismul, dimpotrivă, se teme cel mai mult de echilibru. Dacă faceți o pânză abstracționistă să se reflecte în oglinzi, o să moară imediat, transformată într-un model banal de tapet. Dacă marele om de Cro-Magnon a echilibrat lumea pe gâtul unui vas, atunci pictorul secolului al XX-lea a aruncat-o în aer cu dinamita, a trecut-o prin mașina de tocat, a luat un pumn din ce a rămas și le-a mângălit pe o pânză.

Și pe pânză au apărut aglomerări de culori, umbre de obiecte, forme frânte. Și din nou trebuie să-l chemăm pe omul de Cro-Magnon să creeze din fragmentele amestecate ale lumii melodia șoptită, abia auzită, a Epocii de Piatră.

Am simțit asta pentru prima oară când studiam colecțiile lui Castagnier. Și mi-au plăcut foarte mult și vasele în sine. Omul aramei

și al bronzului era un mare maestru al artei sale. Vasele lui sunt atât de rezistente, încât ai zice că sunt din piatră. Și chiar sunt, de fapt, din piatră: lutul lor era amestecat cu nisip și cu un pietriș mare (în cioburi se văd clar pietricelele roșii, galbene și verzi). E ca și cum vasul ar avea un schelet din cremene, de aceea rezistă atâtea milenii. În muzeu erau tot felul de vase. De la ulcele în care probabil clocotea supa de mamut, până la niște oale uriașe, cât un stat de om... Tocmai acestea erau mai recente. Fiecare dintre ele avea cel mult șapte sute de ani. Perfect netede, indestructibile, cu gâtul modelat cu măiestrie, cu urmele roții olarului pe partea interioară, nu aveau nicio valoare istorică și mă deranjau îngrozitor. Înainte să vin eu, femeile de serviciu își țineau în ele cârpele și periile, iar într-unul găsisem aproape un pud de semințe de dovleac. Am povestit aiurea despre ele cuiva și după aia tot muzeul a început să vină la mine după ele, când eram în pauză. „Dă-mi și mie niște semințe, te rog.“ Cu un gest larg, îi invitam să se servească, iar ei deodată aplecau vasul, îl răsturnau și scoteau semințe din el cu un făraș de metal. Tot așteptam ca unul dintre ei să izbească monstrul de podea și să-l facă praf. Dar vasul era pur și simplu incasabil. Oricât l-ar fi tras, oricât l-ar fi rostogolit – iar podeaua era de piatră –, vasul rămânea întreg. Încă vreo cinci vase din astea și aveam să mă văd nevoit să dau afară din cameră până și măsuța de berărie și să-mi clasez pietrele pur și simplu stând pe vine. De aceea, când a venit un bătrânel la muzeu și mi-a povestit că sus de tot, la colhozul Uriașul Munților, toate răsadurile de căpșuni sunt pline de cioburi, că în biroul colhozului se află chiar două vase în stare perfectă și că trebuie să venim să le luăm, am notat în detaliu toată povestirea lui, dar nu m-am dus nicăieri și nu am spus nimănui nimic. Până și oalele mele de mult voiam să le arunc la gunoi, și tot din regiunea Uriașul Munților erau. Dar cum să fac așa ceva, când pe fiecare etichetă era însemnarea „Vas pentru păstrarea cerealelor. Perioada karahanidă (secolul al XI-lea). Din colecția I.A. Castagnier“?

Despre bătrânul acesta – îl chema Rodionov – o să mai vorbesc. Nu știu cum s-a nimerit, dar de la venirea lui la muzeu toată viața mea s-a întors cu fundul în sus. De fapt, totul a început când, într-o dimineață devreme, am fost sunat de la redacția ziarului republican și rugat să trec pe la redactorul-șef. M-am dus. Secretara, care era și dactilografă, a scos dintr-un dosar trei foi cu un titlu pompos, Oaspetele indian, și mi le-a dat.

— Uitați, ați fost rugat să le citiți și să faceți un referat, a spus ea și și-a băgat din nou nasul în dosare.

Colaboram de mult cu ziarul acesta, băteam singur la mașină articole

jubiliare, furnizam informații despre toate descoperirile și achizițiile interesante ale muzeului nostru, dădeam consultanță, îi știam pe toți și mă știau și ei. Așa că primeam des astfel de sarcini. Dar de data aceasta, imediat ce am citit cele trei pagini bătute la mașină, am înlemnit, am amuțit și am pornit drept spre ușa de sticlă a biroului în care lucra redactorul-șef. Redactorul-șef nu era. La masa lui se afla adjunctul – un tânăr foarte înalt, cu ochelari cu ramă de baga și cu o pipă în gură. Nici nu fusese repartizat bine de la Moscova, că și începuse să se tragă de șireturi cu toți și să dea tonul în redacție: „bătrâne“, „frate“, „N-ar trebui, frate, să mergem noi la Calul Bălan“...

— Ascultă, am spus eu, de ce mi-ai dat asta? E o aiureală de la un cap la altul.

Adjunctul și-a scos ochelarii și a început să și-i șteargă. Desigur, erau doar niște ochelari din sticlă obișnuită, dar era prima oară când îl vedeam fără ei.

— Au fost tot felul de păreri legate de aiureala asta, a spus el. Unii zic că se poate să nu fie chiar o aiureală. Eu sunt nou aici, nu știu nimic, așa că...

Și deodată a zâmbit, arătându-și dinții minunați, rotunzi, ca niște alune de pădure.

Am tresărit: în sfârșit îl vedeam așa cum era cu adevărat, cu moaca lui simplă, de băiat bun, de la țară, cu nasul ca un cartof și ochi căprui. Dar, nu știu de ce, tocmai asta m-a enervat cel mai tare.

— Adică dumneata admiți, am întrebat eu furios, că un șarpe boa putea să scape pur și simplu din menajerie și să se târască așa prin tot orașul? Înțelegi ce spun? Prin tot orașul! Prin piața de legume, pe străzi, prin scuaruri, prin parcuri, prin fața caselor... Și să se târască așa până la terase, să se încolăcească pe vreuna dintre ele și să hiberneze sub nămeți. Ei bine, să știi că...

Dar el și-a pus la loc ochelarii de baga, devenind din nou ironic, inaccesibil și mândru.

— Eu, dragă bătrâne, nu știu nimic, mi-a tăiat-o el, vorbind ca un redactor cu state vechi. Sunt numai de patru luni în orașul ăsta, și de-aia nu știu nimic. Dar uite, te întreb pe tine, că doar tu locuiești aici de mai mult timp decât mine: A fugit vreun șarpe boa de la menajerie sau nu?

— Nu știu.

— Nu știi! Locuiești aici de-atâta timp și nu știi! Ei, și atunci de unde să știi eu, homo nova¹⁸, a?

A deschis sertarul biroului, a scos un plic și l-a pus în fața mea.

— Uite. Citește, te rog.

Am citit următoarele:

„Poșta redacției: ziarul... numărul... din 6 august... înștiințare de la corespondentul nostru, Un musafir indian la periferiile orașului Alma-Ata.

Alma-Ata (de la corespondentul nostru)

Încă de toamna trecută, prin colhozul Uriășul Munților circula un zvon despre un musafir nepoftit. Fusesse văzut adesea în crâng. Iarna relatările au încetat, dar zilele acestea «musafirul» a apărut din nou.

A fost văzut în livadă. Se încolăcise în jurul unui trunchi de măr și mânca fructele cele mai frumoase și mai coapte.

Un colhoznic, Luțenko, povestește: «Mergeam la amiază, pe la ora unu, prin livadă. Deodată începe să sâsâie ceva lângă mine: era cât pe ce să calc pe coada unui șarpe uriaș. Era cenușiu, lung de vreo patru metri și gros cât trunchiul unui măr.»

În ultimele zile, din colhoz au început să dispară iepurii. S-a dovedit că anul trecut a dispărut din menajerie, la un târg al colhozului, un șarpe boa indian. După ce s-a strecurat în afara orașului, șarpele s-a aclimatizat și a reușit cumva să îndure gerurile de peste iarnă. Acum se iau măsuri în așa fel încât să fie prins.“

— Ei, ce zici? a întrebat adjunctul când am azvârlit extrasul pe masă. Pare convingător: data, numele martorului, locul, detaliile...

Am ridicat din umeri.

— Bine, citește mai departe. Uite mărturiile martorilor oculari. Asta e o consemnare apărută în ziarul nostru. E din august, de anul trecut.

Nota era intitulată „La vânătoare de șarpe boa“:

„În ultimele zile, în zona colhozului Uriașul Munților, în preajma locului în care a cantonat brigada a VI-a, au început să dispară tot mai des găini și iepuri. Colhoznicii știu cine este hoțul, dar îl văd foarte rar. Pe 8 august, niște copii se jucau în livadă, în apropierea taberei brigăzii a VI-a, și au observat un șarpe mare. Șarpele se ridicase până la primele crengi ale unui măr, își înfîșea colții în fructe și le mânca. Copiii și-au dat seama că este un șarpe boa și au fugit în tabără. Colhoznicii s-au înarmat cu funii și bețe lungi, dar când au ajuns la locul indicat, șarpele nu mai era.

Colhoznicii s-au decis să prindă șarpele de viu, cât mai grabnic.“

Am pus ziarul pe masă și m-am uitat lung la adjunct. S-a uitat și el la mine și a zâmbit.

— Uite, noi, adică redacția, rugăm muzeul tău să ne dea consultație științifică pe tema dacă există la noi un șarpe boa sau nu. Dar să fie un răspuns limpede, sprijinit de date, scris cu autoritate și într-un mod categoric, care să nu lase loc de discuții. Clar?

— E clar, am spus eu, ezitând. Dar oare chiar vă interesează așa ceva?

— Păi cum să nu? s-a minunat el, înveselindu-se. Cum să nu ne intereseze, bătrâne? Umblă de doi ani prin colhoz nu știu ce monstru, sperie oamenii, îi deranjează de la muncă, le strică merele, le mănâncă găinile – ia du extrasele astea la muzeu, arată-le acolo! – și nimeni nu știe nimic. Și atunci pe cine să rog să facă lumină, dacă nu o organizație științifică republicană? Dar dacă refuzi, bine! Atunci o să ne adresăm filialei Academiei de Științe.

— Ei, nu, de ce? am bâiguit eu. Cum să refuzăm? Nu refuzăm deloc...

— Ei, uite, așa zic și eu, că n-aveți de ce să refuzați, a zâmbit adjunctul. Unde mai pui că materialul e interesant și neobișnuit, cu siguranță o să umple ziarele mult timp de-acum încolo, dar e nevoie de o mare precizie. Știi și dumneata ce timpuri trăim și cum sunt priviți panicarzii.

Știam, știam, cât de bine știam...

Am îngăimat ceva, am luat notița și m-am dus într-un alt birou. Trebuia să chibzuiesc totul pe îndelete. Rândurile dactilografiate pe care mi le dăduse secretara erau semnate D. Nikitici (cu alte cuvinte,

Dobrînia, ucigaşul de balauri¹⁹), dar am recunoscut imediat pana aurită a unui formator de opinie din partea locului, Daniil Rotator. (Asta nu mai ştiu dacă era poreclă sau nu.)

„Sunt liniştite culmile munţilor Alatau, dese şi întunecoase pădurile lor“, scria D. Nikitici. „Pline de flori sunt pajiştile şi pline de rod, minunatele livezi de meri de la poalele munţilor. În aceste livezi vine din India pasărea albastră. Aici îşi face cuib acest minunat pelerin al cerurilor – cu penaj azuriu, cu tril ca de flaut –, pe nişte stânci de-a dreptul inaccesibile, unde încă nu a călcat picior de om. Nimeni nu a reuşit până acum să închidă într-o colivie o pasăre albastră! Până nu demult, era singurul musafir indian care vizita oraşul nostru. Dar iată că a apărut un al doilea oaspete – unul tăcut şi misterios. Acum câţiva ani oraşul nostru a fost vizitat de o menajerie ambulantă. Acolo erau lei şi tigri, leopardzi şi pantere, în bazin înota un crocodil de Nil, iar într-un pavilion separat stătea un şarpe uriaş ca un balaur. Ziua dormea, strângându-şi inelele trupului uriaş, iar noaptea ochii fosforescenţi ai şarpelui...”

Urma o coloană întreagă despre aceşti ochi, despre felul în care şarpele boa îşi hipnotizează victimele, despre îmblânzitorii de şerpi, despre fachiri; o jumătate de coloană despre Salammbô şi despre pitonul ei iubit şi, în sfârşit, o coloană despre noaptea în care şarpele boa l-a hipnotizat pe paznic şi a scăpat din menajerie. Când au venit să deschidă menajeria, paznicul dormea, întins pe o ladă. Luat la întrebări, a spus că fusese hipnotizat, dar ce era să spună, la urma urmei?

„...De atunci, acest legendar animal biblic s-a instalat în livezile de meri din Alatau. Doi ani nu a putut fi prins sau văzut. Dar acum o săptămână, un brigadier din brigada a VI-a a colhozului Uriaşul Munţilor, Ivan Fiodorovici Potapov, pe când mergea cu paşi de gospodar prin sectorul său...”

M-am oprit să caut un telefon liber şi am sunat la Uriaşul Munţilor. Au răspuns imediat. O voce groasă de bărbat a întrebat cu cine vreau să vorbesc. Am cerut cu Ivan Fiodorovici Potapov, brigadier în brigada a VI-a.

— La telefon, a zis o voce. Cu cine vorbesc?

— De la muzeu, am răspuns eu.

— Aşa, a zis Potapov.

I-am spus că am vrea nişte informaţii de la el.

— Și despre ce informații e vorba? a întrebat el aproape ostil.

Am început să-l întreb despre șarpele boa: dacă l-a văzut chiar el sau a auzit de la altcineva și dacă în colhoz mai e cineva care să-l fi văzut. Și când s-a întâmplat asta.

Potapov m-a ascultat, m-a ascultat, iar apoi a spus încet:

— Banii de delegație i-ai primit?

— Ce bani de delegație? am întrebat eu, fără să pricep.

— Cum ce bani? a strigat el deodată. Las' că știi tu ce bani! O să scriu eu despre asta și o să trimit plângerea direct la tine la birou, și atunci o să vezi tu ce bani. Trântorule! Nenorocitul! „Semnați-mi, vă rog, delegația.“ Și eu, ca prostul, am semnat-o, mama ta de...

A trântit cu năduf receptorul.

Am stat puțin, m-am uitat nedumerit la secretara dactilografă, m-am scărpinat în creștet fără să pricep nimic și am pornit agale spre casă.

Ei, și atunci m-a găsit blestematul ăsta de Rodionov. Stătea pe o băncuță și mă aștepta. Pe jos, lângă cizmele lui, era o față de pernă plină ochi cu niște obiecte tari și colțuroase.

„Au început să vină și acasă“, mi-am spus și am întrebat:

— La mine ați venit?

— Exact, la dumneavoastră! a zis el, ridicându-se. Mi s-a spus azi că n-o să fiți la muzeu. Iar eu tocmai azi am liber. Vin din munți. Tocmai de-aia am și îndrăznit...

Vorbea politicos, dar rece și dându-și importanță. Se ținea foarte țeapăn, de parcă ar fi înghițit un băț, și arăta ca un ied, cu bărbuța aia ascuțită și ochii severi, iscoditori. Strângea la piept un porthart. Asta era tot: niciun zâmbet, niciun gest de prisos. Stătea acolo, în cizme și vestă de lână (pe zăpușeala aia), iar pe cap avea un chipiu cu niște „fermoare“ zmeurii.

— Ei, ce să zic, atunci haideți în cameră, l-am poftit eu, dându-mi seama că nu pot să scap de el, și am împins ușa cu piciorul. (La mine nu era încuiat niciodată.)

Se uita la mine acuzator, dar nu spunea nimic. În cameră era răcoare și întuneric. (Directorul îmi cedase niște draperii chinezești și un

ventilator de tablă, care şuiera toată ziua și mai că nu sărea de pe masă.)

— Lucrați la poștă? l-am întrebat eu, trăgându-i bătrânului un fotoliu (de piele, ca de popă, cu niște arcuiri mai silențioase).

— Am lucrat, acum sunt la pensie, sunt contabil la cooperativa azilului Podișul de Piatră.

— Și ce-i asta? E pe lângă colhozul Uriașul Munților? l-am întrebat eu într-o doară.

— Da, e chiar alături. Colhozul e pe terase, unde sunt livezile, iar noi suntem jos, la șosea, dincolo de râul Alma-Atinka.

— Și știți pe cineva acolo? Îi știți pe toți? Îl cunoașteți cumva și pe brigadierul Potapov?

Aveam un ton încordat, inchizitorial, cu toate că încercam să afectez indiferența. Nu avea cum să nu observe.

— Brigadierul de la brigada a VI-a? a întrebat el. Nu, nu-l cunosc personal. De văzut, l-am văzut de multe ori, dar n-am avut ocazia să vorbim.

Credeam că o să mă întrebe: „Și de ce aveți nevoie de Potapov ăsta?” Dar el nu a întrebat nimic; stătea numai, uitându-se la mine și așteptând. „E parșiv moșul“, mi-am spus eu în gând și am întrebat:

— Și ce se zice c-a apărut acolo la dumneavoastră, un șarpe?

Fără să se minuneze, a dat apatic din umeri.

— Ei, muierile spun de toate. Eu, sincer să fiu, nu mă uit în gura lor. Nu mă interesează povestea asta.

S-a aplecat spre fața de pernă de la picioarele lui.

— Iată ce voiam să vă arăt. Dacă-mi permiteți, desigur...

Tonul lui sec, indiferența, privirea aspră, politețea falsă – toate astea luate la un loc mi se păreau pur și simplu o provocare. Și, nu știu de ce, i-am întins articolul.

— Citiți.

A lăsat jos fața de pernă, a băgat mâna în buzunarul vestei, a scos de

acolo un toc burdușit, de marochin, cu inițiale aurii, l-a deschis, a scos ochelarii, apoi a luat o foaie de pe masă și a început să citească. Eu mă uitam la el. Citea posac, dar pe îndelete. A citit o foaie, a pus-o pe masă, a luat-o pe a doua, apoi pe a treia. Citea temeinic, fără să sară niciun rând. A terminat de citit cele trei file, și-a scos ochelarii, i-a băgat în toc, a închis tocul, l-a pus în buzunar și a spus:

— Da, foarte poetic, n-am ce zice. Numai că despre pasărea albastră degeaba spune așa, nu e azurie, ci de-un albastru închis cu reflexii, ca oțelul brunat. Și poți s-o prinzi. E greu, dar se poate. Eu am prins una. Asta să schimbați. De fapt, e o mierlă, numai că i se spune și „pasăre albastră”. Bun, ia să vă arăt...

S-a aplecat din nou, a desfăcut sfoara cu care legase fața de pernă și a scos din ea o bărcuță de jucărie destul de mare, cu trei vâslași. Barca era neagră, iar figurinele – de un galben pal. Bătrânul a pus jucăria pe masă și s-a uitat la mine. Iar eu mă uitam la jucărie și îmi ziceam: „Unde am mai văzut eu toate astea, barca și figurinele vâslașilor, care stau în picioare în loc să stea jos?”

— Dați-mi voie, dați-mi voie, am spus, dar asta e...

Voiam să spun „asta e de la muzeul jucăriilor“, dar, nu știu de ce, am tăcut.

Abia atunci a catadicsit să zâmbească puțin – de fapt, nu să zâmbească, ci numai să își întindă ușor colțurile gurii.

— Ați recunoscut-o? a spus el. Nu vreau să mă laud, dar e o copie perfectă. Eu am sculptat-o, cu mâna mea, și o ofer acum muzeului! Un dar din partea lui Rodionov.

Și a făcut chiar și o plecăciune ușoară.

— Mulțumesc, am bâiguit eu năucit. Vă mulțumesc mult, dar... nu știu...

De fapt, nu știam cum să-i spun că obiectul pe care îl sculptase era doar o jucărie – o bărcuță indiană sau javaneză, și nici măcar un original, ci o copie. N-aveam ce face cu ea. N-aveam nici măcar unde s-o punem, nu se potrivea în nicio secție.

— Da, numai că nu știu... Noi nu colecționăm jucării, suntem muzeu republican.

Dar el s-a întins din nou spre gura sacului improvizat și, uitându-se la

mine cu asprime, a zis:

— Nu colecționați jucării? a întrebat el amabil. Dar de asta ce ziceți? Și asta e tot o jucărie?

Cotrobăind prin sac, a pus pe masă, unul după altul, mai multe obiecte: o statueta a lui Buddha, aurită și pictată – buze roșii, ochi albaștri, un lotus alb în mână –, pe urmă un dragon chinezesc auriu și, în sfârșit, un turn cu o scară în spirală, cu balustrade, caneluri și un acoperiș viu colorat. Toate erau lucrate cu mult meșteșug și aveau o culoare ca de fildeș. Trebuia să recunosc că nu văzusem prea des astfel de sculpturi.

„Bine, dar ce să fac cu astea?“ îmi spuneam încurcat. „Ei, Buddha ăsta mai treacă, meargă, a fost pe-aici o mănăstire budistă, dar restul...”

— Deci dumneavoastră ziceți că toate astea sunt jucării? a întrebat Rodionov.

Stătea țeapăn pe scaun și mă sfredelea cu privirea.

— Ei, nu, nu sunt jucării, am răspuns eu stingherit. O să vi-l luăm pe Buddha și o să vi-l plătim...

— Dar să știți că nici barca nu-i de jucărie, mi-a tăiat el vorba și a început să-și strângă articolele, băgându-le pe toate la loc în fața de pernă. E luntrea morților de la Muzeul de Artă „Pușkin“. Dacă sunteți arheolog, atunci sigur ați văzut-o. Se vând și ilustrate cu ea. Eu am făcut-o după ilustratele alea și după aia m-am dus s-o compar cu originalul. Și dumneavoastră spuneți că e o jucărie! Pentru o secție de istorie, jucăriile astea sunt foarte importante!

Fir-ar să fie! Nu se putea să nu fac eu o boacăna! Imediat cum a pomenit de muzeul „Pușkin“, mi-am și adus aminte că de zeci de ori am văzut barca asta, ba chiar îmi amintesc perfect unde se află – cum intri, în partea dreaptă, lângă vitrina cu mumii: mumia unui crocodil, a unei pisici, pe un suport craniul unei femei, iar alături, într-o altă vitrină, pe raftul de jos, barca asta. Dar nu mai avea rost să încerc să demonstrez sau să mai explic ceva.

— Bun, uitați, pe Buddha îl luăm, am repetat eu tâmp.

— Mulțumesc, nu e nevoie, mi-a tăiat-o el mândru. O să trec prin parc și-o să li-l dau copiilor să se joace cu el... Acum uitați despre ce e vorba...

A scormonit în porthart și a scos de acolo un pachet lung și subțire, înfășurat într-o cârpă aspră. A desfăcut cârpa și am văzut că pachetul mai e înfășurat și într-o hârtie cerată. A desfăcut și hârtia și a dat la iveală trei cioburi mari: gâtul unui vas, fundul și peretele. Se vedea că toate trei fuseseră șlefuite mult timp de apă, dar am recunoscut imediat resturile surorii bune a vasului meu. „Parcă văd că aduce și idiotul ăsta două sau trei cisterne de cioburi, că la Uriașul Munților găsești cu ghiotura din astea.“

— De unde le aveți? am întrebat eu neputincios, învârtind cioburile în mână.

— De la colhozul Uriașul Munților, a răspuns el, regăsindu-și calmul. Chiar din locurile prin care cântă pasărea albastră și se târăște șarpele boa.

„Parșiv mai e afurisitul ăsta“, mi-am spus în sinea mea, „dar oricum o să trebuiască să mă duc acolo.“

— Ei, ce să spun, o să mă duc să văd, am zis eu, oftând. Lăsați-le aici pe toate și o să văd eu după aia...

Dar el stătea în continuare jos, uitându-se la mine, așa că am întrebat în silă:

— Mai aveți și altceva?

S-a aplecat în tăcere, a scormonit prin porthart și a scos de acolo o hârtie împăturită.

— Ce-i asta? am întrebat eu fără să întind mâna.

Atunci el, cu ochii scăpărând, a despăturit-o în tăcere, mai bine zis a pus-o cu emfază în fața mea, pe masă. Era un plan. În verde erau trecute dealurile, copacii, tufele crețe (așa făceau simbolistii norii), iar în mijloc era un dreptunghi pe care scria mare: „De săpat aici.“

— Ei, și ce găsești acolo dacă sapi? am întrebat eu plictisit.

S-a uitat la mine cu un licăr în ochi.

— Dacă sapi inteligent, a zis el, subliniind ultimul cuvânt, atunci poți să găsești niște obiecte foarte interesante.

— Ce anume, oale?

Nu reușeam deloc să-mi stăpânesc iritarea din glas. Oricât aș fi dorit

să vorbesc cu calm, pur și simplu nu reușeam. Bătrânul mi-a aruncat o privire, după care s-a întors din nou spre hartă.

— De tot felul, a răspuns el, aruncându-mi din nou o privire și întorcându-se spre desen. Două vase sunt deja dezgropate, sunt la conducerea colhozului, veniți să le luați, dar mai sunt multe de scos din pământ. Dacă sapi, scoți la lumină un întreg oraș roman.

— Chiar roman? am zâmbit. Ei, ca să vezi!

Dar de fapt nu era deloc de râs. Îmi dădeam seama. Povestea asta idioată avea să mă coste scump. De la mine, căutătorul ăsta de comori putea să se ducă la director, iar directorul și așa risca să piardă fondurile alocate de la începutul anului pentru munca științifică; ni se redusese ră cu un an înainte pentru că nu le folosiserăm, aveau să ni le reducă și de data asta, iar anul viitor nu aveau să ne mai aloce niciun ban; din moment ce nu puteam să îi folosim, de ce să mai cerem? Directorul era nou în domeniu, nu mai lucrase până atunci într-un muzeu, iar bătrânul ăsta entuziasmat, cu hărțile și cioburile lui, cu orașul roman îngropat undeva în apropiere, putea să îl amețească rău de tot. Directorul nu știa că din ăștia vin la muzeu aproape în fiecare lună. Unul aduce o hartă a zonei și îți arată unde e îngropată comoara lui Alexandru Macedon, al doilea a găsit în beci un geamantan cu hârtii vechi, iar printre ele se află și capitolul al zecelea din Evgheni Oneghin, bătut la mașină, al treilea s-a dus să se plimbe în munți și deodată a început să-l fugărească un sălbatic, al patrulea... ei bine, al patrulea se afla cu mine chiar în clipa aia, aruncându-mi priviri furioase. Un bătrân care se entuziasma prosteste, dar de unul ca el nu scapi așa de ușor. La niște belele din astea nici nu știi ce e mai rău – încăpățânarea lor de catâr sau entuziasmul gălăgios de cocoș.

— Și de ce tocmai roman? am întrebat eu deja apatic. Hai, dacă era vorba de usuni²⁰ sau saka²¹, mai treacă, meargă, dar cum să ajungă romanii aici? Doar n-au trăit aici!

El zâmbeste condescendent, de parcă și-ar zice: „Uite cine s-a găsit să-mi zică mie de romani!“ Așa se uită un academician la un șarlatan care se dă drept profesor.

— Dar știati că Alexandru Macedon a luat apă cu coiful din Sîrdaria? m-a întrebat el fără ocoliș.

Blestematul ăsta de Alexandru Macedon! Nu scapi nicăieri de el în Asia Centrală – a fost peste tot, a spus aforisme la fiecare răspântie, a luat apă în coif, a îngropat comori în fiecare deal.

— Dar el a fost grec, am izbucnit eu, grec! N-ați auzit? Ma-ce-don! Deci grec, dacă-l cheamă Macedon. Și apoi unde e Sîrdaria și unde e Alma-Ata? Nu vedeți nicio diferență?

El zâmbea din ce în ce mai fin, mai disprețuitor.

— Nu e o diferență prea mare. Amândouă sunt în Kazahstan. Uitați-vă pe hartă. Iar grecii și romanii sunt același popor.

— Cum așa? am întrebat eu năucit.

— Păi uite așa, a trântit-o el. Antichitate!

Ei, ce să mai zic la asta? Am desfăcut larg brațele a neputință, dar asta l-a scos din pepeni de-a dreptul.

— Ei, ce dați așa din mâini? a pufnit el înciudat. N-aveți de ce să dați, din moment ce vi se spune omenește. Acolo, dacă vreți să știți, s-au făcut deja descoperiri. Presa a scris despre ele. Dumneavoastră, lucrând la muzeu, ar fi trebuit să fiți primul care află.

— Vorbiți despre moneda romană sau ce?

El a zâmbit cu răutate.

— Aha! Romană! Deci recunoașteți că e romană! Și atunci cum vine asta, au pus-o acolo intenționat, nu?

— Ei, nu, de ce, am răspuns eu moale, cine s-o arunce? Probabil că e autentică.

— Poftim, a zis el, încuviințând liniștit din cap. Trebuia să fi spus așa de la început.

Și atunci am izbucnit în râs. Ce frumos mai ieșise! Mă făcuse arșice!

Iată care era povestea cu moneda: cu un an în urmă (deci înainte de sosirea mea la muzeu) ziarul republican publicase în pagina a patra un articol cu titlu de-o șchioapă: „Kazahstan, colonie romană?” Semnul întrebării de la sfârșit era pură cochetărie. Autorul articolului, Stoliarov, profesor la Institutul Cultural, nu punea nicio întrebare, pur și simplu afirma și gata. Și afirma multe lucruri, nu glumă. Kazahstanul, de la Aral la Tian-Șan, afirma profesorul, a făcut parte cândva din provincia romană Asia („rămășițe ale mărețului imperiu al lui Alexandru Macedon“). Această provincie o conducea guvernatorul roman Sanabar; el a introdus pentru prima dată în colonie latina în

locul „limbii grecești ce se folosea acolo“. Asta cică s-a întâmplat, după toate probabilitățile, în anii douăzeci ai primului secol din era noastră. La periferia vestică a orașului Alma-Ata, „unde sunt livezile și grădinile de legume de azi“, se afla pe atunci centrul provinciei, cu clădirile administrative și cu palatul guvernatorului. Delușoarele care mărginesc strada Dacinaia nu ar fi delușoare, ci „morminte ale oficialilor Imperiului“. (Care oficiali, care?) Și, concluziona el lista descoperirilor sale, „este incontestabil faptul că scrierea cuneiformă, complicată în comparație cu cea asiro-babiloniană și persană, se folosea în Kazahstan acum două mii cinci sute de ani.“

Toate acestea i le spusese profesorului o monedă romană dezgropată undeva, într-o grădină. Articolul era ilustrat cu o reproducere a ei. Pe o parte a acestei monede era înfățișată figura unui bărbat bărbos „cu obișnuitul coif roman“, iar pe cealaltă, „chipul unui om luminat de razele soarelui“. („În picioare calcă popoarele învinse“, scria profesorul.) În jurul efigiei era o inscripție pe care autorul articolului o descifrase așa: IMP(ERATOR) CAVE(T) ELIN(ORUM) MU(NDUM) SANA(BAR), adică „Împăratul apără lumea elinilor, Sanabar“. Pe partea cealaltă, lângă figura încadrată de raze se afla o altă inscripție, ORIENS MU(NDUS) – „Lumea Orientului“, iar dedesubt erau niște litere rămase nedescifrate: R.H.H.T.

Se scria mai departe că moneda asta e chiar unică. La Ermitaj, ce-i drept, mai e un dinar al aceluiași Sanabar, dar inscripția de pe el e în caldeeană, nu în latină. Istoricul englez Swingham a datat moneda și a apreciat că ar fi fost emisă la începutul anilor douăzeci ai primului secol al erei noastre. Profesorul încheia cu o chemare adresată tuturor instituțiilor științifice, arheologilor și naturaliștilor, pe care îi îndemna să facă săpături pe strada Dacinaia. În urmă cu vreo patruzeci de ani se descoperiseră acolo monede, niște obiecte de uz domestic, cenușă, niște cioturi de lance cu vulturi în vârf. Cenușa ar fi fost o dovadă că se practica acolo cremațiunea, iar vulturii ar fi fost emblemele care figurau și pe steagul legiunilor. Deci putem numai să bănuim ce comori ascund dealurile de lângă Dacinaia!

La două zile după apariția articolului, spre grădinile caselor de vacanță au pornit oameni înarmați cu lopeți și târnăcoape. În scurt timp, nefericitele dealuri arătau de parcă ar fi fost invadate de o turmă de rinoceri. Dar nu numai amatorii săpau. (La urma urmei, se zvonea că acvilele romane ar fi din aur și din argint curat – se transmisese repede observația profesorului.) Toată Școala Nr. 10 – cea mai mare din oraș – se dusesse acolo cu lopeți, pregătită să sape în fiecare zi. Într-o zi, când am trecut din întâmplare pe Dacinaia, l-am întâlnit acolo și pe Dobrînia Nikitici. Mergea agale, zâmbind înțelept și

enigmatic. Era un bătrân burtos, cu lornion, cu un aer cochet și impunător, cu o chelie roz și o bărbie ascuțită. Îl știa lumea din oraș. Preda literatura la institutul pedagogic și scria eseuri pe teme literare. Le citeam când dădeam peste ele. Probabil că la fel de sublim și înțelept ar fi scris și măgarul lui Buridan dacă ar fi învățat carte. Când am ajuns în dreptul lui, Dobrînă mi-a întins mâna și m-am oprit. Ne-am salutat. M-a întrebat dacă am citit ziarul de seară. Am răspuns că nu, nu am apucat.

— Citește-l, sigur o să-ți placă, m-a sfătuit el. Am dat acolo un studiu foarte interesant. Nu-i nimic deosebit, desigur, dar e foarte grăitor și îndrăzneț. Cum de-or fi riscat să-l publice? a zis el, chicotind mândru. Știi, e așa, un fel de miniatură istorică. Vin legiunile romane, cu acvilele de aur strălucind în soare, stepele se cutremură, muzica bubuie... ei, și așa mai departe... Legiunile sunt conduse de un ostaș cărunț, hârșit în lupte. De mult a venit timpul să se retragă în liniște, dar el încă vrea să cunoască locuri neștiute. Să-l citești neapărat!

Am citit articolul lui Dobrînă cinci minute mai târziu, stând în picioare lângă un chioșc de ziare.

„Fierbințeala nisipului începe să se simtă în aer“, scria el. „Deodată izbucnește vâlvătaia focurilor din stepă și se aud melodii necunoscute, dar atât de bine armonizate cu peisajul din jur. Sunt întinderile unui pământ necunoscut... Nisipurile, desigur, nu sunt pajiști verzi; sunt sterpe, nu sunt lanuri cu grâne. Dar cine conduce legiunile știe: trebuie să meargă spre răsărit, de acolo vine lumina... Este ca o ultimă strângere de mână cu pământul... E ciudat, dar e adevărat: vulturii romani, în zborul lor cutezător, au ajuns până la poalele munților Alatau și și-au strâns aripile sub plopii de la Alma-Ata. Și acolo, unde azi e numai iarbă verde și cer albastru...“ Și așa mai departe, vreo două sute de rânduri de „focuri de stepă“, „melodii fermecate“ și „strângeri de mână cu pământul“.

Când am lăsat ziarul din mână mă simțeam de parcă aș fi băut ulei de ricin cu zaharină. Dar ce simțeam eu e altă poveste; important e că moneda romană fusese într-adevăr dezgropată în grădinile de la periferia orașului și chiar nu credeam că fusese pusă acolo intenționat. De aceea nu mai aveam ce să îi răspund bătrânului.

Iar el stătea pe marginea scaunului și se uita la mine cu un dispreț posac. Înțelese că mă blocasem de tot. Dacă moneda era autentică, asta înseamnă că romanii chiar fuseseră la Alma-Ata, că doar nu Sfântul Duh o adusese pe strada Dacinaia.

— Vedeți dumneavoastră, am spus eu cu tristețe, ei, cum să vă explic? Da, e o monedă romană. Nu știu cine-i Sanabar, nu am auzit de unul ca el printre guvernatorii romani, dar să admitem că o fi fost pe-aici vreun regișor de două parale, de la periferie; poate că era chiar guvernator. Dar asta are prea puțină importanță. Oare o monedă romană e un document? Demonstrează ea ceva? Uitați cum stă treaba, se vede că dumneavoastră n-ați fost niciodată colecționar! Păi știți câte monede d-astea sunt răspândite prin lume? Tone! Zeci, sute de tone! Romanii le-au împrăștiat pe tot pământul. Au tot trecut așa, dintr-o mână în alta, și iată că a ajuns bănuțul de aramă și în grădinile din Alma-Ata. Și nu valorează mai mult decât o fibulă de la tunica unui ofițer.

— Dar nu e de aramă, e de argint, a pufnit bătrânul.

— Ei, de argint! Știți cât argint e într-un bănuț d-ăsta? Doi la sută! Și uneori nici atât... În bucațelele astea de metal, nouăzeci și opt la sută e altceva. Când mergeam la școală, cumpăram o monedă d-asta cu douăzeci de copeici. Sau hai, un pic mai mult, cu cincizeci de copeici, dacă era mai mare. Am avut cândva o cutie plină de astfel de monede. Așa că, dacă dumneavoastră umblați după monede d-astea...

N-a mai pierdut timpul cu mine. Pur și simplu s-a ridicat cuviincios, și-a luat chipiul, și l-a pus pe cap, și-a netezit pantalonii și a ieșit din cameră. În prag s-a oprit și a spus sever, cu reproș:

— Oți fi cumpărat dumneavoastră la școală monede d-astea cu douăzeci sau cu cincizeci de copeici, oți fi umplut cutii cu ele, se poate, nu neg ce nu cunosc, dar aici moneda n-a fost cumpărată, ci descoperită. Chiar eu am dezgropat-o în grădină. Așa că pe mine nu mă prostiți. Și poate că într-adevăr la Moscova se găsesc monede romane pe toate drumurile – ce n-am văzut nu știu –, dar aici fiecare obiect este important... Așa să știți! Și la revedere.

Și cu asta și-a luat catrafusele și a plecat. „S-a dus la director să se plângă“, mi-am zis eu.

¹⁴ Numele unui hanat turcic care și-a exercitat puterea în Asia Centrală între secolele al X-lea și al XIII-lea.

¹⁵ Trimitere la celebrul tablou al lui Vasili Vereșceaghin (1842-1904), Apoteoza războiului, care înfățișează o movilă de cranii într-un deșert.

¹⁶ Specie de berbec sălbatic din Asia Centrală.

¹⁷ Matei, 10:16.

¹⁸ Formă stâlcită a sintagmei latinești homo novus.

¹⁹ Dobrînia Nikitici, personaj legendar al vechilor balade rusești.

²⁰ Triburi migratoare iraniene sau turcice care s-au stabilit în secolul al II-lea î.Hr. în regiunea care astăzi se numește Semirecie.

²¹ Triburi iraniene atestate din primul mileniu î.Hr. pe teritoriul actualului Kazahstan.

Capitolul 3

Și, într-adevăr, a doua zi directorul m-a chemat la el în cabinet. Când am intrat, stătea la birou – un bărbat înalt, voinic, de vreo patruzeci și cinci, cincizeci de ani, cu o tunică militară descheiată la guler, de sub care se vedea un guler alb ca zăpada – și scria de zor într-un caiet. Lângă cotul lui se aflau cele trei cioburi – gâtul, fundul și peretele vasului –, luntrea morților și Buddha cel aurit. Le-am văzut și am oftat. Directorul a ridicat ochii spre mine și a început să râdă.

— Alea sunt, alea sunt, a spus el vesel. Și atunci ia zi, dragă tovarășe, de ce nu te îngrijești de bunurile statului? Ce fel de conservator mai ești și tu, a? Îți aduce un om exponate prețioase – ți le dă gratis, reține! – și tu strâmbi din nas, refuzi. Cum așa? m-a demonstrat directorul, luând în mână statueta lui Buddha și întorcând-o pe toate fețele. Uite ce-ai refuzat, sucitule! Uite ce migălos e lucrat! Uite! Fiecare unghiuță e cioplită și strălucește statueta de parcă are manichiura făcută, nu alta! Și faldurile, uite ce falduri complicate are la poale! Numai cu lupa poți să le vezi!

Chiar a scos o lupă, studiind statueta pe toate părțile.

— Și fiecare buclă, fiecare buclă e făcută cu atâta migală! a spus el entuziasmat. Na, na! Uită-te! Zici că l-a sculptat cu acul de cusut!

— Dar de ce să-l luăm, ce să facem noi cu el? am întrebat. E Buddha, bine, las' să stea în magazie. Dar luntrea morților? Ce, la noi e Egiptul antic, Nubia?

— Iar mă iei cu „de ce”? a făcut directorul, lăsându-se pe spătarul fotoliului și uitându-se la mine cu severitate. Nu, lasă astea. Chiar te rog serios să lași astea. Dar propaganda antireligioasă? Cine s-o facă în locul nostru, Pușkin? Noi trebuie s-o facem și, în primul rând, tu trebuie s-o faci, în calitate de cercetător științific, înțelegi? Uite, i-am dat și cartea lui Iaroslavski, Cum se nasc, trăiesc și mor zeii și zeițele. I-am făcut comandă să-i sculpteze și pe Osiris, Adonis și Mithra. O să expunem toate astea în secția de la intrare – „Hristoși păgâni“. Iar alături, icoana Sfintei Veronica. O s-o aduc eu. Am una acasă, am făcut și demonstrații pe ea. Simți ce propagandă poate să iasă din asta? m-a întrebat el, făcându-mi șiret cu ochiul. Iar tu să scrii niște legende cât mai bune, cât mai de efect.

„Aoleu, în ce vrea să mă transforme?“, mi-am spus eu în gând și am întrebat cu glas tare:

— Păi asta e treaba responsabilei cu propaganda, Mitrofan Stepanovici, nu mă pricep eu la asta.

El s-a uitat îndurerat la mine, a oftat și a clătinat din cap.

— Vai, ce ne mai place să pasăm responsabilitatea altora, vai, ce ne mai place! Da, s-o fi ocupând altcineva de propagandă, dar tu ești cercetător științific! a început el deodată să se răstească la mine. Tu să scrii pentru responsabila cu propaganda, iar ea o să ducă la mase ce-ai scris tu, ai priceput? Bun, acumai stai și tu jos un pic și nu te mai agita atâta. Mi-au trimis aici o hârtie... a zis el, oftând și clătinând din cap. Cine le-o inventa acolo, nu știu. E vreo tipă cu părul tapat care stă și scrie, scrie întruna. Ia loc, te rog, nu te mai fâțâi atâta.

Camera înota în fum și era foarte cald. M-am dus la fereastră și am deschis-o larg, lăsând să intre în încăpere parfumul florilor de liliac. Pe urmă am luat carafa și am udat florile de pe pervaz; am încercat să pornesc ventilatorul, dar nu mergea. Atunci mi-am adus aminte că nu mersese nici cu o zi înainte. Toată lumea se plângea, dar nimeni nu făcea nimic. Am ridicat receptorul și am rămas așa cu el în mână, încercând să-mi amintesc numărul de telefon.

— Nu, stai jos! Stai jos! a repetat directorul. Hai, că mă ia amețeala! Ia zi, ce mai e nou pe la tine?

Am zâmbit. Ce putea să fie nou la mine? Chiar nimic – cioburi și pietre. Toată „istoria antică a Kazahstanului“ din vechea expoziție încăpea pe un singur perete, de la o fereastră la alta. Trei panouri și o vitrină. Panourile erau din cele obișnuite – placaj învelit cu pânză roșie. Pe primul panou era un colț de mamut care semăna cu un burete de piatră, iar sub el stăteau câteva cioburi strâmbe (Epoca de Piatră); pe următorul erau o seceră de bronz ca o lună în prag de eclipsă, o oglindă rotundă cu mâner lung, niște inele de hamuri și trei șiraguri de mărgelale albastre și verzi, iar pe al treilea – niște plăci de ceramică albastre-închis, luate de la Moscova, de pe un mausoleu celebru, și o oală albă, făcută din cioburi lipite, care avea desenată pe ea o zvastică neagră (feudalism). Vitrina era încă și mai săracă: în ea erau expuse o bucată de piatră funerară, un vas mic cu mei și niște oase, de câine și de om. Fuseseră descoperite și aduse la noi cu vreo cinci ani în urmă, de către o cercetătoare moscovită întoarsă dintr-o expediție. Vasul era ars și crăpat, pe o parte era complet negru, iar pe alta – roșu-cărămiziu; într-un cuvânt, nu-ți părea rău să-l pui într-un

mormânt. Mormântul fusese al unui bărbat foarte în vârstă, înțepenit, cu reumatism la degete și cu dinții cariați. Și câinele de la picioarele lui avea colții galbeni și era bătrân. În rest, nu se mai găsisese nimic în mormânt – nu tu cuțit, nu tu săgeți, nu tu mărgele.

În schimb, cercetătoarea moscovită spunea că tocmai sărăcia asta este lucrul cel mai interesant din practicile funerare. Gorganele conducătorilor, movilele regilor și ale hanilor decedați, dâmburile de pământ ridicate deasupra mormintelor ostașilor renumiți, ne asigura ea, sunt bine cunoscute de știință și au fost studiate de mult. Dar abia acest mic mormânt sărac, părăsit, din stepă, reflectă cu adevărat viața cotidiană a nomazilor din secolul al VI-lea.

Vasul îmi plăcuse și mie, dar din cu totul alte considerente. Mă uitam la el și mă gândeam că e un vas ca toate celelalte, încă mai găsești din astea câte vrei la bătrânii de la țară. De câte ori nu i-or fi băgat-o bătrânului sub nas, alungându-l pe drum cu sârmana lui potaie? „Marș de-aici, javră“, „Ce te bagi așa printre picioarele oamenilor?“ Și uite că unchiașul a murit, câinele a fost omorât, vasul s-a spart (vase întregi nu prea se puneau în morminte) și toate astea, în decursul a o mie de ani, și-au pierdut semnificația adevărată, umană, dobândind în schimb valoare științifică de document istoric. Un document care nu vorbește nici despre bătrânețe, nici despre sărăcie, nici despre umanitate. Un singur lucru rămăsese: „Mormânt usun din secolul al VI-lea“ – o cutie de un metru și jumătate, acoperită cu sticlă.

Despre extraordinara valoare științifică a mormântului le povestea vizitatorilor, cu multă voioșie, ghidul din secția mea – o fată tânără, dezghețată, cu o voce sonoră și cu părul prins sus, într-o coadă de cal: „Vă rog să vă apropiați, tovarăși. Așa! Vedeți toți? Vede toată lumea? Perfect! Acum o să ne uităm la niște vestigii de la începutul istoriei republicii noastre. În vitrina asta – Dă-te mai încolo, fetițo, să vadă toată lumea! – avem un inventar de înhumare usun din secolul al VI-lea. Să ne uităm cu atenție la obiectele care se află în mormânt... Așa, în primul rând vasul. În vas era mei.“ Și pe urmă despre mei: „Meiul, tovarăși, este una dintre cele mai vechi culturi agricole din lume.“ Apoi despre câine: „La picioarele bătrânului, parcă păzindu-l, se află oasele unui câine. Asta nu e întâmplător, tovarăși. Câinele l-a făcut om pe om.“ Și dă-i, și dă-i... despre usuni, despre saki, despre câte și mai câte. Fata are o voce sonoră, emană entuziasm prin toți porii, dă din mâini, zâmbește, se întoarce spre vizitatori și iată că ei îi duc vorbele tot mai departe, sușotind între ei, cei din față se apropie și mai mult, iar cei din spate se ridică pe vârful degetelor și încearcă să vadă și ei cutia de sticlă cu oasele cenușii și cu vasul roșu. Ce vechime! Ce valoare! Ce raritate!

A ținut-o așa o lună, după care fata a fost transferată la secția „Reconstituiri de gospodării agricole“, iar panourile mele au rămas singure și plicticoase. Până la urmă nu au mai pus nici paznic la secția mea. Pe ultima femeie care făcuse de pază au dus-o jos, la secția cu tigri din Semirecie, unde cel mai fioros exemplar rămăsese fără mustăți. La un moment dat a încercat să vină la panourile mele responsabilă cu propaganda, dar imediat s-a făcut de cacao. Unul dintre vizitatori a întrebat-o odată: „Ce recoltă de mei pe hectar strângeau vechii usuni din secolul al VI-lea?“ Întrebarea nu era prevăzută în instrucțiuni, femeia s-a tulburat, și-a adus aminte de povestirile mele despre grâul mitic egiptean care, chipurile, ar fi dat de o sută de ori mai mult decât se semănase și a trântit-o: „De o sută de ori mai mult.“ După care s-a speriat și mai tare și a adăugat: „De aici a apărut și cuvântul <însutit>.“ Putea să iasă un scandal imens, cu sancțiuni administrative, note explicative și tot felul de alte neplăceri. Problema era că tocmai atunci celebrul Ceaganak Bersiev obținuse cea mai mare recoltă de mei din lume și recolta asta, desigur, nu se apropia deloc de ce zicea femeia. Asta ar fi dus, cum se spunea pe atunci, la o umbrire a faptei de eroism a cultivatorului de mei sau, mai rău, la o defăimare a realităților sovietice. Femeia, gândindu-se și ea la toate astea, a stat ca pe ghimpi până când s-a terminat vizita și după aia, moartă de frică, s-a dus val-vârtej în biroul directorului, s-a trântit în fotoliu și a început să plângă, să se agite, să se smiorcăie, să tune și să fulgere.

— Numai el, numai el e de vină! urla ea. Numai conservatorul ăsta al vostru, naiba să-l ia! Numai de-al dracului mi-a tot povestit despre grâul ăla egiptean, las' că știu eu! De ce mi-a povestit? Ce, n-avem și noi grâul nostru în Uniunea Sovietică? Dar să nu-și închipuie că scapă basma curată. Știu eu unde să mă duc!

De dus, nu s-a dus nicăieri (au liniștit-o, i-au dat apă, i-au șters nasul și nu au lăsat-o să plece nicăieri), dar de atunci a început să mă urască crunt. Rămas fără ghid, mi-am văzut liniștit de treabă în biroul meu, făcând inventarul. Dar în curând s-au terminat și fișele de inventar. Așa că, pe când stăteam în fața directorului și mă uitam cum mângălește ceva în caiet, iute și apăsător, am spus:

— Nu mai am ce să lucrez.

El a ridicat privirea și s-a uitat neîncrezător la mine.

— Cum, chiar ai terminat tot? Bravo! Foarte bine, să nu mai zică lumea că stai degeaba încuiat acolo și tragi la măsă cu tâmplarul.

Chiar trăgeam la măsea cu tâmplarul, dar nu la muzeu, ci în parc, pe iarbă, sub liliac.

— Ce să zic, dacă n-o să mai fie fișe, probabil c-o să trag și la măsea, numai că nu prea e o activitate de sezon.

Directorul s-a uitat gânditor pe fereastră.

— Da, mare caniculă, dracu' s-o ia! Patruzeci de grade la umbră! Cum dă boșorogul ăla vodca pe gât, chiar că nu pricep. Uite, eu nu pot să iau nici măcar o sorbitură pe vremea asta, iar el bea juma de litru direct din sticlă. O dă pe toată pe gât dintr-o suflare. Și de mâncat, nu mănâncă nimic după aia. Miroase numai câte o coajă de pâine și gata. Și se mai plânge că respiră greu. Cum adică respiră greu? ăsta o să trăiască încă o sută de ani de-acum încolo. Nu e ca noi, frate!

Am râs puțin amândoi.

— Ce să spun, țăran verde din Vernîi. Și acum treizeci de ani trăgea la măsea în catedrala asta, cot la cot cu popii. Povestea că a dat fuga odată peste podul Pugasov, ca să facă rost de vodcă Smirnovskaia dublu distilată.

— Cum ai spus? Smirnovskaia? a repetat directorul, căutând să își amintească. Da, da, Smirnovskaia, Smirnovskaia! Așa e, așa e, era o vodcă cu numele ăsta, țin minte! Coniac Șustovski, vodcă Smirnovskaia și țigări Zefir.

A stat puțin în contemplație, zâmbind unui gând numai de el știut, și deodată a spus:

— Hai să-l lăsăm pe unchiașul nostru, că prea mult am vorbit de el... Uite, mai e un unchiaș, care e tare supărat pe tine.

A făcut un semn din cap spre caiet.

— Nici barca n-ai luat-o, nici harta nu prea te-a interesat... Despre vasul ăla îngropat ce i-ai spus? I-ai spus că n-avem nevoie, că nu mergem după el?

— Dimpotrivă, am spus c-o să mergem neapărat.

— Da? a făcut el. Foarte bine, atunci du-te, ia vasul și adu-l încoace. Și, pentru numele lui Dumnezeu, nu mai trage de timp, nu mai trage de timp... Ce tragi așa de timp? Dacă e un obiect vechi, nu mai sta pe gânduri, că doar muzeu suntem, nu altceva.

— Așa e.

— Ei, dacă e așa, atunci fă ce trebuie! Că altfel, uite, zâna ta păzitoare de-abia așteaptă să te prindă pe picior greșit, de mult nu mai are muniție. „Omul nostru de știință nu e dispus să facă niciun efort, îi e lene și să se ducă să ia un vas, îl doare-n cot de prestigiul muzeului.“ Vezi ce șarpe e? Și nu poți să-i închizi gura. Nu, du-te, du-te și ia vasul.

Vorbea de parcă s-ar fi scuzat în fața mea, și îl înțelegeam foarte bine. Nici el nu credea că au vreun rost vasele astea, dar, din moment ce eram muzeu, iar vasul era vechi, atunci trebuia să-l aducem și să-l includem în colecțiile noastre. Îmi dăduse un ordin, iar ordinul nu se discută. Unde mai pui că directorul își petrecuse jumătate de viață în armată; la muzeu ajunsese printr-un straniu concurs de împrejurări (asemenea straniei concursuri de împrejurări se întâlneau des în anii aceia), și de aceea înțelegea disciplina științifică tot militărește. Dacă s-a dispus, atunci ce să mai discutăm atât? E muzeu... Și totuși, când venea vorba de secția mea, mereu se simțea cam stingherit, nu ca în secția despre cultivarea bumbacului, de exemplu. Acolo totul e clar ca lumina zilei, uite exponatul, uite diagrama, uite schema procesului de producție, uite portretul Conducătorului și, deasupra lui, cu litere mari: „Viața a devenit mai bună, tovarăși, viața e mult mai veselă.“ Totul e clar ca lumina zilei. La mine nici dracu' nu pricepe despre ce e vorba: obiectele nu au valoarea lor obișnuită, ci una deosebită, numită „științifică“, atribuită după legi misterioase.

De exemplu, lăzile din pod. În unele sunt numai cioburi lăcuite, frumoase, strălucitoare, multicolore, toate cu niște reflexii ca de pene de păun și solzi de șarpe; în altele sunt niște cioburi cenușii, plicticoase. Dar valoarea unora și a altora e identică. Fiecare are cota lui, de exemplu „Tr.35.B.S.3.S.4.B.“, ceea ce înseamnă „Taraz, săpături din anul 1935. Baie, săpătura a treia, stratul patru. Săpăturile au fost făcute de Bernștam.“

Când îi explicasem asta directorului, își frecase mâinile de plăcere. Așa de mult îi plăcuse că fiecare ciob are codul lui. De atunci încolo, de fiecare dată când îi explicam ceva, directorul se arăta supus și respectuos, dar afișând o nedumerire veselă. Repet, era militar de formație.

De altfel, directorul avea o mulțime de treburi și fără mine. Fără o supraveghere constantă, în muzeu totul se surpa, se prăbușea, curgea, se dărâma. Nimeni nu știa ce avem și ce nu și ce ne mai trebuie. Toată ziua directorul umbla pe la comisii, subcomisii, comisariate ale

poporului și administrației centrale, iar la birou se întorcea numai spre seară, când spatele vestonului i se înnegrea de transpirație. Era un om energetic, tenace, ba chiar și un bun vorbitor, știa să fie convingător și să obțină ceea ce vrea. Dar toate astea se aplicau la chestiunile militare. La muzeu însă, mereu era ceva ce nu mergea. Din când în când dădea cu oiștea-n gard, scria ce nu trebuie, nu reușea să răspundă la cele mai simple întrebări, cerea bani pentru ce nu trebuia să ceară, aducea în discuție lucruri care nu ar fi trebuit pomenite. Situația era complicată și pentru că, la vremea lui, îi călcase și el pe alții pe bățături, și acum vechii lui dușmani i-o plăteau cu vârf și îndesat.

Odată, când am intrat în cabinetul lui, l-am găsit pe canapea cu un prosop umed pe față. Chiar pe față, nu pe cap. De sub cocoloșul umed să vedea numai bărbia, bine rasă. Prosopul era greu și nestors, iar apa îi șiroia pe gulerul alb și boțit, până pe pieptul dezvelit. Am închis ușa după mine și l-am strigat. El nici nu s-a clintit. M-am apropiat și l-am apucat de mână. Avea o mână grea, fierbinte, dar fără niciun pic de viață în ea. I-am pus-o pe piept, m-am dus la telefon și am ridicat receptorul, dar nu am apucat să formez numărul. Directorul a aruncat deodată prosopul (a căzut cu un pleoscăit pe podea) și a spus: „Nu e nevoie. Mă doare capul.“ A spus-o ca și cum nu se mai putea face nimic, ca și cum ar fi zis: „Nu e nevoie, e cancer.“ Migrenele îl apucau subit pe director. Stătea la birou și scria sau discuta cu cineva și deodată tresărea, pâlea, îi cădea falca, înghițea cu efort, se făcea verde la față și imediat, sprijinindu-se cu mâinile de birou, se ridica și ieșea încet din cabinet. Sau se întindea pe canapea, închizând ochii; avea greață.

Și, cu toate acestea, nu uita de mine. O dată pe săptămână, oricât de ocupat ar fi fost, își aducea deodată aminte că sus, sub clopotniță, stă un om care scrie niște fișe sau poate bea vodcă și, clătinând ironic din cap și râzând, urca la mine.

— Ei, ce mai faci, ce mai e nou, conservatorul? mă întreba el.

Fie aveam oase noi, cioburi și unelte de bronz pe care tocmai le cărasem la mine din pod, fie tocmai terminasem de făcut fișele și mă pregăteam să le duc în pod și în beciuri. Directorul umbla printre bolovanii mei și printre idolii de piatră, dârz ca un comandant de brigadă în retragere (o retragere foarte suspectă, ce-i drept), voinic, cu un veston alb de vară, cu centură militară cu o cataramă în formă de stea, cu pantaloni bufanți și niște cizme atât de curate, că tot timpul scânteiau (numai militarii pot să curețe așa cizmele), și zâmbea la tot ce vedea. La început nu punea nicio întrebare, dar mai apoi, încet-

încet, a început să pună din ce în ce mai multe, până când, în cele din urmă, a ajuns să pună așa de multe, încât nu mai aveam ce să-i răspund. Citea mult și avea o memorie extraordinară, de militar. Nu greșea niciodată și nu făcea confuzii. Când lua în mână câte o bucată de cremene șlefuită, netedă, cenușie sau de un albastru închis și spunea scurt „Neolitic“, nu aveam nimic de zis. Era, într-adevăr, din Neolitic. Tot așa, odată, când i-am arătat un vas bogat ornamentat, numai zimți, cercuri, mănunchiuri de raze desenate din puncte minuscule, aranjându-se într-un zigzag sălbatic sau într-un vârtej circular de linii continue și frânte, și i-am spus „Ia uite ce-am descoperit azi în depozit, ia uite ce vas frumos din cultura Andronovo²²“, a exclamat ca un cunoscător „Aaaa! De la Acinsk“ și a trecut mai departe.

Era din ce în ce mai greu să-l faci să se mire de ceva.

Și totuși, odată nu numai că l-am uimit, dar chiar pot să zic că l-am cutremurat. I-am arătat niște flori. Într-o cutie mică de placaj cu capac de sticlă (din cele în care se vindeau de obicei prunele uscate), pe un strat de vată care nu mai era de mult alb, se aflau niște petale galbene, albe, crem sau aproape negre, scorjite. Fiecare era cât o unghie. Erau încrețite, fragile, extrem de ușoare și foarte, foarte vechi. Se simțea în ele marea durere a ofilirii. O mărturie a morții violente, brutale a florii. Cutia fusese sigilată bine și ținută, la rândul ei, într-o cutie de stejar. O găsisem în pod, printre craniile de lup și de urs.

— Ce mai e și asta? a întrebat directorul pierdut.

În loc de răspuns, i-am pus cutia în brațe. A luat cu grijă, aproape sfios, micul sicriu de sticlă cu peceți uriașe și negre, l-a pus în palmă și a început să-l examineze cu atenție.

— Câți ani au astea? a întrebat el încet.

Am răspuns că petalele au nu mai puțin de trei mii de ani.

— Ce? Trei mii de ani!... a făcut el uluit. Ce flori sunt?

Am răspuns că sunt petale de salcâm alb. De mult, la moartea faraonului Amenhotep al II-lea, cineva a rupt dintr-un copac o creangă întreagă și a depus-o pe pieptul mortului. Pe fruntea craniului deja gol ca o ulcică de lut se afla o cunună din flori de lotus albastre și albe, iar pe piept, ramura de salcâm. Trupul faraonului, uscat, galben și găunos ca un trunchi de copac, fusese descoperit în anul 1899 de către arheologul francez Loret, în așa-zisa Vale a Regilor de lângă Teba. Arheologul a luat de pe pieptul faraonului florile și o amuletă și i-a

dus toate acestea domnișoarei Olga Kozlova de ziua ei, în 5 decembrie. Toate astea sunt consemnate cu tuș, în franceză, pe fundul lădiței din pod.

— Și amuleta unde e? a întrebat directorul.

— Amuleta n-am găsit-o, am găsit numai florile. Acum trei mii de ani, cineva le-a pus pe pieptul răposatului, care fusese un om violent și puternic la vremea lui, un luptător iscusit, al cărui arc nu putea fi întins de nimeni în afară de el, așa se lăuda faraonul chiar și în epitaf. Trei mii de ani au stat pe pieptul lui.

— Dă-o, dă-o la secția de conservare, a spus directorul. S-o pună în vitrina cu porțelanul. Că doar salcâmul ăsta alb are trei mii de ani!

Pe atunci salcâmi albi înfloreau în tot orașul. Erau niște copaci înalți, cu ramurile răsucite și mlădioase. Răspândeau un parfum dulce și sub ei era mereu umbră. Noaptea veneau la ei fluturi mari, misterioși, cu aripi catifelate. Deasupra, acolo unde crengile nu mai ascundeau lumina soarelui, se învârtteau în roiuri cărăbuși aurii. Probabil tot așa fusese și în Egipt în ziua în care ramura de salcâm fusese ruptă din copac și pusă pe pieptul faraonului.

Dar cine o fi rupt ramura de salcâm? Un preot, soția faraonului, un sclav iubit? O sclavă? Cine să mai știe? Nimeni nu poate ști nimic despre un fapt atât de mărunț, despre niște flori uscate găsite într-o carte veche sau pe pieptul unui mort.

— Deci să te duci să iei vasul, a repetat directorul și s-a ridicat de la birou. Să-l iei, da? „Ia tu haina, ca să terminăm cu cearta“, după cum spune Aleksandr Sergeevici²³, că uite ce-a scris bătrânul ăla!

A scos dintr-un dosar două foi de caiet și mi le-a întins.

— Uite aici, unde e subliniat.

„Conservatorul acestei secții“, am citit eu, „este un om încă tânăr și are o mândrie mult prea mare. Are impresia că știe totul mai bine decât oricine. Dar, dacă stai puțin de vorbă cu el, imediat îți dai seama că e un mare Ageamiu și un Incult. (Ambele cuvinte erau scrise cu majusculă.) Și atunci, te întrebi: cum poate fi încredințată studiarea Ținutului Nostru Natal (toate cu literă mare) unui om care nu arată nici cel mai mic interes pentru el?! Vă rog foarte mult, stimate tov. comisar al poporului, să cercetați problemele acestea cu maximă seriozitate. În plus...”

Am azvârlit scrisoarea pe birou.

— Ai văzut cum scrie, ai văzut? a spus directorul.

— Am văzut cum scrie. Magnific scrie! Și să știi că are dreptate în tot ce zice: nu mă interesează câtuși de puțin individul ăsta și nici nu mă gândesc să vorbesc cu el. E sub orice critică. Nici n-aș ști de unde să-ncep. Se bagă și el în seamă, atâta tot. A dezgropat o tinichea de undeva dintr-o grădină și a dus-o la institut. Și ați văzut ce larmă au stârnit cei de acolo – o legiune romană în Alma-Ata! Unde acum e colhozul Uriășul Munților a fost cândva palatul consulului Sanabar! Acvile de aur, morminte imperiale... Astea nu le născocеști nici la beție! Și ce să vezi, a mers. Cei de aici au publicat povestea, iar cei de la Moscova au tăcut. Cine are chef să se lege la cap cu scrântiți d-ăștia? Așa că acum a venit la noi și vrea să trimitem acolo o expediție! Dă-i un șut în fund!

— Da, cere, cere, a zis gânditor directorul. A făcut și un raport în sensul ăsta. Ei, desigur, n-o să facem ditamai expediția, dar niște d-astea... cum le ziceți voi? Săpături de prospecțiune, nu? Ei, niște săpături de prospecțiune s-ar putea face.

Tare îmi mai venea să îi zic una verde-n față, dar mi-am mușcat limba și l-am întrebat numai ce sens ar avea aceste săpături de prospecțiune. Sigur, de mers, puteam merge – era vară, vremea era minunată, se copseseră și merele, eu oricum nu mai aveam fișe de făcut, așa că nu mă ținea nimic în loc, dar care era rostul acestei munci? Bun, mai aduceam vreo zece oale și o mulțime de cioburi, dar ce să facem cu ele? Oricum mai aveam în pod încă zece lăzi pline cu astfel de hârburi, toate excavate în același loc. Și aveau să stea acolo până când cuiva avea să îi vină ideea să le arunce la gunoi.

— Nu e vorba de cioburi, a spus directorul. Ce, tu chiar n-ai vorbit deloc cu el? În locul ăla, sub pământ, e orașul antic Alma-Ata, așa a zis bătrânul. E un oraș îngropat acolo, așa am auzit și eu. Și uite, el zice că l-a descoperit. Chipurile, cât au căutat unii, n-au putut să-l găsească, dar el l-a găsit. Înțelege?

Am zâmbit.

Ce ușor era să-l duci de nas pe director, dacă te apucaii să-i spui de lucruri care îl depășeau! Dar nu l-am contrazis. Am întrebat numai pe cine se gândește să trimită la săpăturile de prospectare. Eu nu puteam părăsi secția, că se apropia expoziția comemorativă dedicată lui Hludov, trebuia să scormonesc o lună întreagă prin depozitele

muzeului ca să gădesc picturile și desenele lui și să fac un catalog. Sau crede cumva că putem amâna expoziția? Dacă e s-o amânăm, atunci e altceva, pot să merg să stau o săptămână, două la aer curat.

— Nu, nu, în niciun caz, s-a alarmat directorul, lucrează, lucrează, te rog, Hludov e prioritatea noastră.

Am tăcut amândoi.

— Uite, dacă am mai fi avut un angajat... am spus eu în treacăt. Mereu îmi promiți că mai luăm pe cineva, și înainte am avut aceeași discuție cu vechea directoare, și ea mi-a promis la fel...

— Și ea a promis la fel, a zâmbit amar directorul și a clătinat din cap. Ea a promis, eu promit, numai că degeaba. Nu-i așa? Dragul meu, de unde să mai angajez eu pe cineva? Comisariatul poporului nu ne trimite pe nimeni, și nu poți să iei așa, pe cineva, pur și simplu de pe stradă. Știi și tu câte vestigii valoroase am adunat noi în muzeu, și toate zac de-a valma, neinventariate. Totul se duce dracului. O să scriu un al treilea raport și o să cer se ne mai trimită neapărat un om.

— Și o să ne trimită?

A ridicat din umeri.

— Ei, în cazul ăsta, când o să ne dea un om, atunci o să mergem și noi în munți, am spus eu.

Directorul a oftat.

— Da, se vede că așa o să fie.

S-a sculat și a început să se plimbe prin cameră.

— Se vede că așa o să facem.

A clătinat din cap și a izbucnit în râs.

— Ai dat peste un bătrân tare afurisit, frate, a zis el, pufnind de furie.

Vorbește încă destul de reținut, dar ceva urlă în el.

— În orice caz, tu ocupă-te de Hludov, lucrează. Asta e prioritatea noastră acum... Deja am anunțat în ziare expoziția. Singura problemă e că bătrânul ăsta e mare chițibușar și o să dea fuga să se plângă. Ei, asta e, las' să se plângă. Hludov e acum cel mai important lucru pentru noi.

A doua zi dimineată l-am găsit în biroul meu pe bătrânul tâmplar. Unchiașul stătea la măsuța de berărie și, cu coatele rășchirate, scria ceva sânguinos cu un creion chimic. Când m-a văzut, a băgat repede foaia în buzunar.

— Credeam că nu vii, a spus el impasibil.

— Și de ce să nu vin? am întrebat eu, traversând camera și ducându-mă la fereastră. Ce-ai mai fumat aici!

— Nu, acum nu mai pot să fumez mult, s-a văitat unchiașul. Că respir greu și mă doare în piept. Ia zi, ce înseamnă când te înțepă aici, în coșul pieptului? Uite aici, aici, vezi?

Unchiașul făcuse pe gazda în absența mea și îl adusese pe Petea instalatorul să joace cărți cu el la mine în birou. Cutiuța de lemn cu zarurile se vedea ițindu-se dintr-un craniu de cal (mormânt usun), așa că mi-am dat seama ce se întâmplase imediat cum am intrat. Și trăsese și la măsca împreună, păi se putea? Cu o zi înainte, Klara, grăbită, uitase să încuie dulapul în care păstram borcanele cu exemplare în spirt; când și-a dat seama și s-a întors să-l încuie, a văzut că dispăruse borcanul în care țineam șarpele tigru.

— Nu l-o fi băut cumva unchiașul? m-a întrebat ea.

— Vai, cum poți să spui așa ceva! m-am scandalizat eu și am luat-o din loc.

— Ai grijă, unchiașule, am zis eu, bei niște chestii de-o să orbești, așa să știi. Klarei i-a dispărut șarpele cu clopoței, știi ceva de asta?

— Cu clopoței? a făcut unchiașul, uitându-se la mine cu un dispreț nesfârșit. Păi ce prost ia un șarpe cu clopoței? Dacă ar fi fost să iau ceva, apoi luam o broască sau un șarpe obișnuit. Și tu crezi c-am furat șarpele cu clopoței! Nu, uite, mai bine să-mi spui de ce nu pot eu să respir. Uneori parcă n-am nimic, dar alteori mă strânge așa de tare, uite, aici, of, of, of! s-a plâns el, înfigându-și degetul sub piept.

— Întreabă-l pe director, l-am sfătuit eu. E tare interesat de durerea ta. Ieri numai despre ea am vorbit.

M-am dus la dulap, l-am descuiat, am scos cutia cu fișe, am pus-o pe masă, am tras călimara și m-am pregătit de lucru. Unchiașul stătea și se uita la mine cu ochii cât cepele.

— Hai, a zis el după câteva momente, de ce-ai tăcut așa, spune mai

departe! Despre ce-ați vorbit?... Zi, zi...

— Ce să zic? „Uite, o să crape unchiașul de la atâta vodcă, o dă pe gât în toiul caniculei“ – așa a zis directorul, asta a fost toată discuția.

Unchiașul a făcut o grimasă urâtă de tot, cu toate că se forța să pară stăpân pe situație.

— Ei, nu, a protestat el cu o voce ascutită, îmi ascunzi tu ceva.

Am lăsat jos tocul și m-am uitat la el cu atenție.

— Hai, spune, spune, a strigat unchiașul, ce te codești așa ca... Pe cine vrea s-aducă în locul meu?

— Ai înnebunit de tot de la vodca asta, i-am zis. Dracu' știe de unde le scoți.

— Și atunci de ce mi-a cerut directorul să eliberez un banc la tâmplărie? Cică o să vină altul aici să lucreze duminica. De ce mi-o ascunzi? Spune tot!

— Ei, nu-i nici o nenorocire, las' să lucreze, să taie și el lemne lângă tine.

Am luat din nou tocul.

Unchiașul s-a uitat chiorâș la mine, neîncredător, dar m-am făcut că nu bag de seamă și mi-am văzut mai departe de scris. Scriam și simțeam că un ghețar uriaș căzuse de pe inima unchiașului și că se topea repede, murind la soare.

„Ce prost ești, unchiașule“, mi-am zis, „of, prost mai ești! Păi oare o să ne despărțim noi vreodată de tine, bețivan bătrân ce ești? Și cum o s-o ducă mai departe fără tine catedrala asta? Directorul te trage pe sfoară, atâta tot. Nu vrea decât să te tachineze. Păi oare încap doi urși într-un singur bârlog?“

— Nu-i nimic, unchiașule, ține-te tare! O să treacă totul, n-o să te lăsăm noi la nevoie! am strigat eu viori.

Bătrânul s-a uitat fericit la mine și a început să turuie emoționat:

— Nu mă lăsați voi... Nu mă lăsați voi... Să mă bizui pe voi! Știi cum mă bizui eu pe voi? M-oi bizui pe voi când mi-oi vedea ceafa!

Dar zâmbea întruna, iar mai apoi și-a adus aminte de ceva și a strigat:

— Să știi că te-a căutat o fată frumoasă!

— Care fată frumoasă? am zâmbit eu.

— Păi Dumnezeu mai știe care! Doar la tine a venit, nu la mine. Dacă vine la mine o frumoasă, știu eu de ce fel e. Știi cum era pe vremuri...

Și mi-a povestit cum era pe vremuri.

„A prins viață unchiașul“, mi-am spus eu.

— Bine, unchiașule, las' că acușica vine Klara să se socotească cu tine pentru șarpele ăla...

— Păi cu Klara a vorbit, a sărit unchiașul fericit, ei, Doamne, Doamne... Nu i-a spus nimic ei, nimic n-a vrut să-i spună! A-ncercat Klara s-o tragă de limbă, că una, că alta, „poate vreți să-i transmit ceva“, „lăsați-mi numărul de telefon, ca să vă sune el“, dar ea nimic! Klara se făcuse roșie ca o sfeclă și când a plecat, n-a răbdato inima să nu zică ceva: „Îl sună tot felul de...“ Așa a zis!

Și unchiașul a pufnit în răs.

Era tare pișicher bețivanul ăsta de șaptezeci de ani, cu nasul cât un borcan. Bea ca un diavol, își știa ca un înger meșteșugul de tâmplar, îi plăcea să facă glume, să râdă, să bârfească puțin și, poate, cine știe, își mai făcea și de cap din când în când.

— Deci nu a venit, ci a sunat, am remarcat eu. Și atunci de unde știi că e frumoasă?

— Știu, a pufnit unchiașul, odată chiar eu am răspuns la telefon. Știi ce voce are? De sirenă, nu alta! Uite, domnișoara Folbaum avea un glăscior așa. „Spuneți-mi, când aș putea să-l văd...“ Și ți-a înșirato titlatura. „Puteți să-l vedeți și azi“, zic, „a fost chemat la Sovietul comisarilor poporului, îl așteptăm să se întoarcă din clipă în clipă.“ „A, mulțumesc mult, mult, mersi.“ „Mă rog, suntem mereu bucuroși să ajutăm domnișoare frumoase.“ Așa că azi să nu stai în chiloți, c-o să vină, și tu, ca Vanka ăl mic, o să te simți cam rușinat fără pantaloni.

Avea el un exemplu, Vanka ăl mic, pentru ultima treaptă a decăderii umane, a prostiei și a tâmpeniei. Pe mine mă compara cu el destul de rar, și nu pe la spate, dar când venea vorba de alții, numele acestui nefericit de Vanka îi era mereu pe buze.

— Bine, unchiașule, du-te, du-te, c-o să vină fata și nu e bine să ne

găsească pe amândoi aici...

Femeia a venit abia a doua zi. Tocmai întocmeam niște fișe, când deodată am ridicat capul și nu mi-a venit să-mi cred ochilor! Primul lucru care mi-a trecut prin minte a fost că am dat nas în nas cu o nălucă! Așa de înfricoșătoare era și așa de silențios apăruse în prag.

— Ce-i asta? am început eu să strig, sărind de pe scaun (chiar eram numai în chiloți, altfel nu puteai să lucrezi acolo). Muzeul e închis!

Ea a zâmbit ușor și a spus:

— Am venit la dumneavoastră. O să mă plimb puțin prin muzeu, ca să aveți timp să vă îmbrăcați.

Avea, într-adevăr, o voce melodioasă și cristalină.

Peste cinci minute a venit din nou și s-a prezentat: prosector la institutul de medicină, văduva profesorului Van der Belen.

— Am o treabă cu dumneavoastră.

— Luați loc, vă rog, am bâiguit eu.

Eu unul nu aveam stare să mă așez, așa că am rămas în picioare până la sfârșitul discuției.

Mă strivea prin toată persoana ei – prin ținută, prin fața galbenă, ca de cămilă, prin paltonul cenușiu care nu făcea nicio cută, parcă ar fi fost croit din tablă, prin servieta neagră și pântecoasă pe care o pusese imediat pe masă.

— Uitați ce vreau să vă întreb, a spus ea, abia mișcându-și buzele subțiri, disprețuitoare, nu aveți în muzeu un sculptor bun?

Am spus că nu avem așa ceva, dar că dispunem totuși de serviciile unui meșter în mulaje.

— Mulaaaje? a făcut ea. Nu, nici vorbă, n-are cum să mă ajute. Ce vreau eu e să fac un bust...

A scos din servietă un portret înrămat, acoperit cu geam, și l-a pus pe masă.

— Uitați!

M-am uitat.

— Ce e, un portret?

— Da, a răspuns ea, e un portret! Este portretului unui om la care am ținut foarte mult, doctorul Blinderman. Chiar eu i-am dat foc, iar acum vreau să-i fac bustul.

Tăceam și mă uitam la ea năucit.

— Ei, desigur, mai întâi s-a îmbolnăvit, a murit și după aia l-am incinerat, m-a lămurit ea, zâmbind. Vă uitați la mine de parcă...

— Nu, nu, am spus eu grăbit, nu-i nimic. Numai că poate ar trebui să-mi explicați puțin...

— De fapt, e foarte simplu, a zis ea și a început să povestească.

Într-adevăr, povestea ei s-a dovedit de-a dreptul trăsnită, dar nu chiar așa de complicată.

Omul pe care îl iubea văduva Van der Belen era chirurg și lucra la spitalul municipal. Fusesse deportat aici pe o perioadă de cinci ani, nu se știe din ce motiv, și se apropia de termenul pedepsei. Acasă îl așteptau soția și copiii, dar el s-a scrântit deodată și a început să trăiască împreună cu această bătrână înfricoșătoare, ciolănoasă ca moartea. Van der Belen era mereu îmbufnată, dar energică; avea simțul umorului și nu se temea de nimic pe lumea asta. Micul doctor Blinderman (așa mi-l închipui, după ce i-am văzut fotografiile – un pițigoi zburlit într-un sacou) se temea de orice, și cel mai mult de un al doilea arest. Și așa trăiau, lucrau, ieșeau în oraș. Dar într-o zi doctorul Blinderman s-a îmbolnăvit și a căzut la pat. Toamna anului 1937 a fost la Alma-Ata foarte urâtă – ploioasă, rece, aducătoare de gripă. Blinderman a făcut o congestie pulmonară. Boala, după cum mi-a spus Van der Belen, s-a agravat repede. Doctorul Blinderman aiura, sărea din pat, urla mereu, cerând să fie ascuns, că au venit după el, iar la căpătâiul lui se afla înfricoșătoarea văduvă Van der Belen, care îi schimba compresa udă de pe cap, îi dădea să bea ceai și încerca să-l potolească. Nu mai dădea nimeni pe acolo, nimeni nu se interesa de doctorul Blinderman. O săptămână mai târziu, a murit. Bătrâna l-a ars la crematoriu și a adunat cenușa într-o cutie de tinichea cu eticheta „Zahăr“. Apoi a făcut rost de undeva de niște răsaduri de flori, le-a pus în ghivece pe o tavă de tablă, și de atunci cenușa și portretul doctorului Blinderman se aflau mereu printre flori. Așa au trecut câteva luni, iar pe bătrână o frământau fel de fel de gânduri. Și, într-un sfârșit, a luat o hotărâre. În vara anului 1938, a început să viziteze

apartamentele unor pictori din Alma-Ata. Îi ruga pe proprietari să-i acorde cinci minute, se așeza, punea servieta pe genunchi, scotea cutia de tinichea și le povestea toată istoria vieții și a morții doctorului Blinderman. Pictorii se speriau, se scandalizau, îi strigau că e dusă cu pluta, îi ziceau să se care naibii din casa lor, că altfel pun câinii pe ea sau cheamă miliția. Dar era pur și simplu imposibil s-o tulburi pe această bătrână oacheșă născută prințesă gruzină și fostă elevă a Institutului Smolnîi. Băga la loc cutia în servietă, își cerea politicos scuze și pleca. Avea o încăpățănare de fier și, mai mult, era convinsă că până la urmă tot o să găsească ea un sculptor. Avea bani să-l plătească. O jumătate de an mâncase numai lapte și pâine și pusese bani deoparte. Și, într-adevăr, a găsit un sculptor. Era un inventator chimist cam într-o ureche, care se ocupa în același timp și de sculptură. Ideea de a face bustul unui deportat necunoscut din cenușa defunctului l-a cucerit imediat. A sunat-o la procuratură și i-a spus că e de acord. „Bine“, a răspuns bătrâna, „mâine vi-l aduc.“ Dar noaptea la ușa lui Van der Belen au ciocănit doi flăcăi rumeni la față, însoțiți de administratorul clădirii, și i-au arătat un mandat de arestare. Prima întrebare pe care i-au pus-o a fost: „Dar unde e doctorul Blinderman?“ „Uite-l acolo, între flori“, a zis administratorul, făcând un semn din cap spre pervaz. Atunci unul dintre băieți s-a apropiat cu un mers jovial (toți erau într-o dispoziție de zile mari), a înșfăcat portretul rotunjourului Blinderman și a spus vesel: „Tot n-ați scăpat de noi, doctore Blinderman!“

Am aflat finalul acestei istorii incredibile abia câțiva ani mai târziu. Dar toate elementele esențiale – moartea doctorului Blinderman, portretul, bustul, arestul – le-am aflat chiar atunci și i le-am spus și directorului. El m-a ascultat, fără să mă întrerupă și fără să mă întrebe nimic. Numai când am terminat a lăsat deoparte stiloul cu care se juca și m-a întrebat dacă e adevărat. Am spus că, în linii mari, da.

— Asta nu e bine, a oftat el, nu e bine deloc.

— Îmi pare rău de bătrână, am zis eu.

El m-a privit uimit.

— De bătrână? De vrăjitoarea aia? De ea chiar că nu-mi pare rău, e o hoască psihopată și o pacoste pe capul omului. N-aș lăsa o zdreanță ca asta să lucreze nici la aprozar, iar ei au primit-o la morgă, idiotii!

— Da, am spus, ai dreptate. E o vrăjitoare shakespeariană. Seamănă și la înfățișare, ia uite!

Am deschis un volum de Shakespeare pe care îl aveam pe masă și i-am arătat o ilustrație. El s-a uitat multă vreme și apoi, cumva tulburat, pe cu totul alt ton, a spus:

— Leit Shakespeare! Dar să știi că nu l-am citit pe tot, frate! Numai ce-am văzut pe scenă. Dar aș vrea să citesc Macbeth. E aici, în cărțulia asta?

Și a plecat, luând cartea cu el.

Peste vreo două ore a venit din nou la mine, mai liniștit, și a întrebat cu seninătate cine se ocupă la noi de secția de la intrare.

Am izbucnit în râs. La drept vorbind, nu era nicio secție la intrare, era pur și simplu un hol cu silueta unui mamut (pictat direct pe perete, în mărime naturală). Se mai afla acolo o vitrină în care fusese cândva expus un meteorit feros, din păcate furat foarte repede. (Sincer să fiu, mie și acum îmi mai pare rău de el, era un meteorit foarte frumos, de vreo trei kilograme, șlefuit pe o parte ca oglinda, iar pe partea cealaltă păstrându-și asperitățile – denivelat, negru, colțuros, modelat de focul și de frigul spațiului cosmic.) Mai erau agățate câteva planșe colorate care explicau originea universului: peste tot explozii, buchete de flăcări galbene, teoria Kant-Laplace, teoria Chamberlain-Moulton, ipoteza cosmogonică a lui Jeans (de Fesenkov și Schmidt nu auzise nimeni pe atunci).

Asta era toată secția de la intrare. Ah, și mai era o carte veche, din secolul al XVIII-lea, Despre pluralitatea lumilor, cu un forzaș minunat (gravură pe aramă) ce înfățișa modelul heliocentric al lui Copernic. Cumpărasem cartea dintr-un anticariat și i-o dăruisem șefei departamentului de conservare. Pe atunci secția aceasta abia se nășteea.

De fapt, chiar de la cartea aceasta a și pornit discuția despre înființarea unei secții introductive.

I-am răspuns directorului că secția încă se dezvoltă; iată, Klara făcuse rost de un album intitulat Istoria religiilor, ni-l adusese și scosese răm din el câteva ilustrații, le puseserăm în ramă și urma să le agățăm pe pereți; ne aduseseră niște elevi o bucată de șist argilos cu silueta unui pește dispărut – aveam să o punem tot acolo. Și nu demult găsisem un dinte de cal preistoric, pe care îl dezgropasem...

— Da, da, a spus directorul gânditor, e clar, foi din album, un dinte... fleacuri, lucru de mântuială... Și deodată a întrebat: Cui i-a dat prin cap să expună, printre table și dinți de cal, cartea asta despre sisteme

cosmogonice, care a apărut acum două sute de ani?

Am răspuns că eu.

S-a uitat la mine în tăcere o jumătate de minut, apoi deodată m-a bătut pe umăr.

— Ei, bravo, a spus el chiar mișcat. Ai gust și idei... Ai, într-adevăr! În munca noastră, ăsta e lucrul cel mai important. Uite ce-nseamnă să ai idei! Dacă ai fi pus nu cartea, ci o fotografie, totul s-ar fi dus dracului, lumea ar fi trecut pe lângă ea fără ca măcar să se uite. Și nu e o carte oarecare. Cartea asta a fost trecută de Sfântul Sinod pe lista celor care ar fi trebuit distruse. Dumnezeu e unic și lumea e una singură, așa că despre ce pluralitate poate fi vorba? Asta era problema cu o carte ca asta.

S-a așezat.

— Ia scrie o legendă despre asta, îți dau eu material, bine?

Am încuviințat din cap.

— Dar știi, mai îndrăzneț, mai cu elan, m-a îndemnat el, spintecând curajos aerul cu pumnul. Uite, cum am zice noi în amfiteatrele Armatei Roșii: „Urând cunoașterea și temându-se de puterea gândului omenesc, bigoții în sutane negre au hotărât...” Întelegi? O să scrii?

— Dacă o să pot, o să scriu.

— O să poți, m-a liniștit el cu generozitate. Tu poți! Al tău e articolul din Kazpravda²⁴ despre biblioteca republicană? Cum că acolo se află prima ediție din operele lui Galilei? Al tău e?

I-am zis că am scris articolul împreună cu un angajat al bibliotecii, Kornilov. El îmi arătase cartea; am zis și că nu cred că a fost încă trecută în inventarul bibliotecii.

— I-auzi!

Ochii directorului sclipeau ca ai unui vânător. Deodată se deșteptase în el propagandistul-agitator, membru al Societății Ateilor Militari.

— Zici că n-a fost încă inventariată? Auzi, ce-ar fi dacă am aduce-o aici, la muzeu, s-o punem în vitrină? Cu o legendă deasupra ambelor cărți: „Lupta Bisericii împotriva rațiunii – cărți interzise de inchiziția ortodoxă și de cea catolică”. La un loc cu hristoșii păgâni.

„Iarăși hristoșii... Ce belea pe capul meu, deci n-a uitat...“, mi-am spus eu în gând și am răspuns:

— N-o să ne dea cartea asta. E acolo o tanti...

— Cum să n-o dea? s-a mirat directorul, căscând ochii mari. Ei, asta-i bună! Totul ține de felul în care scrii cererea. Judecă și tu, cine citește la ei în latină? O să stea acolo pe raft mult și bine. Dacă n-ar fi fost articolul tău, n-ar fi știut nimeni de ea. Lasă, o să vorbesc eu cu cineva. Dar cum o cheamă pe tanti aia? Aiupova? Aiupova, Aiupova! Parcă ne-am întâlnit cândva, la o ședință Narkompros²⁵, mi se pare.

Discuția aceasta a avut urmări dintre cele mai neașteptate.

Peste două zile, directorul m-a chemat la el, a deschis sertarul biroului și a scos ediția princeps a operei lui Galilei, în coperte gălbejite, din piele scorjită de porc. Era exemplarul pe care îl ținusem în mână cu atâta emoție în urmă cu o lună.

— Ce, v-au dat-o s-o fotografiem? am întrebat eu.

El a început să râdă în hohote, plesnind de mulțumire.

— Să o fotografiem! Asta-i bună! Nu iau eu cărți pentru atâta lucru; dacă le iau, le iau pentru totdeauna, a spus el, lovind cu palma peste carte. E a noastră! Ne-a așteptat trei sute de ani, a venit la noi tocmai din Olanda! S-o punem s-o vadă toată lumea. De fapt, tu ar trebui să te ocupi de secția asta de la intrare. Doar suntem muzeu! Trebuie să educăm poporul! Numai cu pietre nu mergi prea departe, tovarășe arheolog!

Și, după ce a râs din nou ironic și m-a bătut pe umăr, a plecat. Iar eu am rămas și am început să mă gândesc la el.

Cum de ajunsese el tocmai la noi? De ce nu fusese trimis, să zicem, inspector la Osoaviachim²⁶, de ce nu fusese făcut director la un institut de educație fizică? De fapt, cum de a îndurat el să se îngroape așa într-un muzeu? Trebuie să spun că nici acum nu am lămurit semnificația ascunsă a acestei repartizări. Probabil că nici nu avea vreo semnificație. Pur și simplu trebuia repartizat undeva, și l-au repartizat. Ne-am întâlnit cu totul întâmplător. Și s-a dovedit că ne preocupă același domeniu, dar din puncte de vedere diferite. De cinci ani mă ocupam sistematic de criza gândirii antice din secolul I și, prin urmare, de nașterea creștinismului. Iar el vreo douăzeci de ani ținuse prelegeri pe teme antireligioase, demascase minunile sfinților, făcuse experimente pe icoane și prefăcuse apa în sânge. De aceea aveam

multe interese comune. Fusesse un conferențiat minunat. Simțea starea auditoriului cu toată ființa lui, chiar și prin catarama de la centura lui de militar în Armata Roșie; era imposibil să-l tulburi. Și de aceea preoții chiar se temeau de el. În plus, avea și o memorie infailibilă. Ținea minte pe de rost și textele sacre, și critica lor.

Texte știam și eu, dar din cu totul altă perspectivă, iar uneori le interpretam cu totul altfel decât el. De aceea mai mult polemizam decât cădeam de acord. Dar și asta era bine. Ca toate persoanele care făceau propagandă antireligioasă în vremea aceea, el înțelegea problemele direct și frontal și le rezolva la fel de frontal. De exemplu, schița pe tablă arborele genealogic al lui Isus (îl știa pe de rost, pe de rost!), cum apare la Matei și pe urmă cum apare la Luca. Și atunci, tovarăși din Armata Roșie, cum stau lucrurile de fapt? Ca la Matei sau ca la Luca?

Pentru mine, se înțelege, asta nu avea nicio importanță. Eu îi vorbeam despre epoca tulbure în care apăruse acest curent de gândire tânăr, dar uimitor de puternic și de rezistent, despre faptul că, la începutul erei noastre, republica devenise monarhie, iar conducătorul ei se prefăcuse mai întâi în împărat, apoi în zeu, și încercam să îi arăt că, pentru gândirea umană neliniștită și rămasă fără puncte de reper, nu mai rămăsese altceva de făcut decât să îi întoarcă spatele unui asemenea zeu și să facă din om singurul purtător al tuturor valorilor lumii. Dar atunci a fost nevoie să mute împărăția omului dincolo de hotarul vieții, căci pe pământ nu mai rămăsese loc pentru om. Directorul înțelegea foarte bine toate acestea, dar, în același timp, nu era deloc interesat de ele. Într-un amfiteatru de soldați nu vii cu discuții din astea. Și, desigur, avea dreptate. Construcțiile mele savante nu făceau în final decât să încurce lucrurile. Preoții (la noi apăruseră destul de mulți, pentru că directorul voia să facă inventarul muzeului și avea nevoie de oameni cu carte; nu era la îndemâna oricui să descrie și să treacă în cartotecă două sute de mii de exponate) mă ascultau și se mulțumeau să încuviințeze din cap și să aprobe ce spuneam eu („Deci așa învață studenții azi! Foarte bine, tinere, foarte bine! Cum să-i ținem piept cu pregătirea noastră de la seminar? Păi așa ne învățau pe noi odinioară? De-aia am ieșit cu toții proști!“). Directorul însă ștergea cu ei pe jos. Opoziția lor era foarte slabă în fața argumentelor lui de fier. Trebuie să spun că acum acest tip de propagandist-predicator aproape că a dispărut de tot. Dar generația mea îl ține bine minte. În anii '20, în cluburile muncitorești, în școlile pentru adulți, chiar și în biblioteci sau cantine, venea o întreagă generație de astfel de comandanți tineri, pătimiși, frumoși, guralivi. În doar câteva ore terminau cu Dumnezeu, cu popii, cu Biserica, cu cei care făceau contrabandă cu alcool, cu chiaburii, cu speculanții și își

încheiau prelegerea cu proiecția unui film la fel de impetuos, de curajos și de vesel ca și ei – de exemplu, Comandantul de brigadă Ivanov, care rula în 1924, unde comandantul o captivează pe o fetiță de preot prin violența lui prelegere antireligioasă și o ia cu el pe șaua lui de cavalerist. Că doar asta e marea cultură a versului civic din anii '20! Toată subtitrarea filmului era scrisă în versuri!

Vechii intelighenții nu-i plăceau astfel de conferențieri. Îi făcea vagabonzi și huligani, spunea că prelegerile lor sunt pline de vulgarități sau că nici nu se compară cu prelegerile lui Lunacearski, comisar al poporului! Dar oamenii ăștia nu pot fi scoși din epocă. Ei au intrat în viața noastră și o să dăinuie cât trenurile de propagandă pictate cu dragoni verzi și cu muncitori musculoși și roșii, cât vitrinele ROSTA, cât afișele propagandistice ale lui Moor²⁷ și cele viu colorate ale lui Maiakovski.

Și iată, tocmai la culori ne înțelegeam mai bine eu și directorul. Amândoi îl iubeam pe pictorul Hludov, a cărui expoziție s-a deschis pentru prima oară în sălile muzeului nostru în vara anului 1937.

²² Cultură materială din epoca bronzului (cca 1800-1400 î.Hr.), răspândită în Asia Centrală.

²³ Versuri ale lui A.S. Pușkin din Cântec despre Stenka Razin.

²⁴ Abreviere pentru ziarul Kazahstanskaia pravda, oficiosul guvernului din Kazahstan, publicat în limba rusă.

²⁵ Abreviere de la Narodnii Komissariat Prosveșcenîia, Comisariatul Poporului pentru Educație.

²⁶ Societatea pentru Sprijinirea Apărării și Dezvoltării Aviatice și Chimice în URSS; a funcționat între 1927 și 1948.

²⁷ Pseudonimul lui Dmitri Stahievici Orlov (1883-1946), artist rus cunoscut pentru afișele sale de propagandă comunistă.

Capitolul 4

Trăise în oraș un pictor, autorul a numeroase tablouri etnografice, consilier de stat, profesor de desen la gimnaziul de băieți din Vernii, pe numele lui Nikolai Gavrilovici Hludov²⁸.

În tinerețe fusese pedant și sever, iar la bătrânețe ajunsese cam ciudat și ridicol. Își trata musafirii, la jumătatea anilor treizeci, cu țigări Iuiu. Tare mult și-ar mai fi dorit să primească o comandă de stat, dar nu se înțelegea niciodată cu statul când venea vorba să semneze un contract. Pur și simplu nu pricepea cum se poate picta în cinci zile un afiș de zece metri când el, Hludov, și la un tablou de un metru pierdea mai mult de o lună. „Văd că ați înnebunit cu toții“, spunea el trist și dădea din mână a lehamite. (Și așa nu a mai venit nicio comandă de stat.)

Soarta l-a înzestrat pe acest om ciudat nu doar cu o rară longevitate, ci și cu un talent extraordinar de prolific. O sută de tablouri și studii de Hludov se mai păstrează și acum în depozitele Muzeului Central de Stat. Asta pentru că galeria a refuzat să le primească. „Ce pictor mai e și ăsta?“ se miraseră criticii de artă. „N-are stil, n-are un simț al culorii, nu știe să transmită o stare de spirit... Omul ăsta pur și simplu a tot bătut stepa în lung și-n lat și a strâns în albumul lui tot ce i-a căzut sub ochi – un kazah, o kazahă, un copil de kazah cu o ceapă și tot felul de nimicuri.“ Așa că nu au luat nimic din ce a lucrat Hludov. Când, pregătindu-mă pentru expoziția jubiliară, am rugat pe cineva de la Uniunea Artiștilor Plastici să-mi arate ce și unde să atârn, s-au uitat la mine ca la un nebun. „Doamne, păi puneți-le pe toate de-a valma“, mi-a spus cel mai important om de acolo. „Ce să alegi din ele? Doar e Hludov!“ Atunci m-am hotărât să le atârn pe toate la rând – o kazahă cu un covor în mână, niște fete la râu, copilul cu ceapa, furtuna nocturnă, minunații cazaci din Semirecie, călare și cu săbiile în aer, și tot felul de alte lucruri. Le-am expus pe toate, fără excepție, și toate au strălucit, atrăgând privirile vizitatorilor. Doar era Hludov!

La scurtă vreme după asta mi s-a propus să scriu despre el un mic articol de popularizare pentru un ziar. Am acceptat; m-am apucat să cotrobăi prin toată arhiva muzeului, am adunat un dosar întreg de fotografii, după care am scris cu mare greutate vreo zece pagini serbede și m-am lăsat păgubaș. Nu mi-a ieșit nimic. Nu găseam nici cuvintele, nici imaginile potrivite. M-au certat cei de la redacție, dar, un an mai târziu, s-a găsit altcineva să scrie articolul – de data

aceasta, un critic de artă adevărat. Un fragment din articolul lui l-am citat deja. Iată încă două despre măiestria pictorului:

„Singura influență pe care a primit-o Hludov este cea a naturalismului lui Vereșceaghin. Hludov a obținut din când în când niște rezultate semnificative, unind gama cromatică săracă, reținută, cu desenul precis.“

Iar desenele acestea precise sunt descrise așa: „Școală uigură – opt băieți stau pe jos, în timpul lecției de citire a Coranului, iar în spate e învățătorul-mola, ținând în mână un indicator cu care arată textul; Seceriș – o familie de kazahi seceră grâu în prim-plan, una dintre femei îi toarnă altea într-o cană niște kumîs; Jaf de noapte – un peisaj de munte, noaptea, pe furtună, câțiva kazahi gonesc o herghelie de cai; Răpirea miresei – un tânăr kazah duce peste râu o fată, iar pe malul celălalt îl așteaptă un tovarăș cu niște cai.“

Asta e tot. Vreo zece ilustrații color, documente etnografice despre modul de viață din stepa kazahă de la începutul secolului – opt băieți, patru kazahi, o fată, un mola. Și cu asta s-a încheiat viața pictorului.

Nu vreau să-l jignesc pe criticul de artă, și cu atât mai puțin să polemizez cu el; în fond, probabil că are și el dreptate pe undeva, dar cred că am și eu dreptate când spun că nu l-a înțeles deloc pe Hludov.²⁹ Iar mie nu mi-a reușit articolul despre pictor numai pentru că și eu am încercat să-i analizez tablourile și pe urmă să trag niște concluzii generale, dar despre Hludov trebuie să povestești. Și articolul despre el trebuie să-l începi așa: „Îl iubesc.“ Sunt niște cuvinte foarte precise, care pun imediat totul la locul lui. Așa că iată, îl iubesc...

Îl iubesc pe Hludov pentru prospețimea și bucuria pe care o emană tablourile lui, pentru plenitudinea vieții care se degajă din lucrările lui, pentru frumusețea scenelor pe care le-a văzut și pe care le-a transpus pe pânză.

Îl iubesc pentru soarele care țâșnește spre mine din tablourile lui. Sau, mai simplu și mai clar: îl iubesc și îl înțeleg așa cum copiii iubesc și înțeleg litografiile uriașe de pe perete, felicitările fermecătoare, cărțile poștale strălucitoare, cărțile pentru copii cu coperte viu colorate și lucioase. În ele totul e minunat, totul scânteiază. Și soarele de deasupra mării (soarele e roșu, marea e albastră), și purpura imperială de deasupra unui pat auriu, și merele zemoase de pe farfuriuța de argint – mărul este pe jumătate roșu și pe jumătate verde (otrăvit) –, și

pădurile întunecate, și cerul albastru, și pajiștile de un verde suav, ca de broscuță, și bogăția de nuferi pe iazul albastru precum cerul. Ei bine, tot așa e și Hludov. Numai genialul Rousseau Vameșul³⁰ nu se temea să picteze în culori la fel de crude – de intense, așa spune – ca acelea folosite de Hludov. Paleta lui Hludov era formată din culori puternice, nu din tonuri; la el nu sunt tonuri, așa cum nu sunt nici alte stări în afară de bucurie și de entuziasm în fața vieții. El făcea pajiștile să fie pline de flori, caii să cabreze, bărbații să stea mândri cu mâinile în șolduri, frumoasele să-și despletească părul. Aduna brocarturi cu modele complicate, covoare, țesături de tot felul și le punea mai apoi mormane în fața privitorului, ca și cum ar fi zis „Uitați, nimic nu este peste putința mea!“. Era un desenator minunat – nu un desenator, ci un maestru al desenului. Uneori pur și simplu cocheta cu tehnica, îi plăcea să dea măsura virtuozității sale: desena migălos, hodoronc-tronc, pe câte o brățară urâtă și grea din argint negru, un ornament kazah vechi, sau picta un covor de păslă astfel încât țesătura parcă ieșea în relief și te făcea pur și simplu să vrei să-l atingi! Sau făcea să treacă o rază de soare prin apă, iar apa exploda în mii de scânteieri. Tot ce vedea, vedea cu precizia unui binoclu prismatic. Și cu un asemenea binoclu nu poți să prinzi nici tonuri, nici treceri subtile spre o altă culoare. Prinzi numai culori intense și un contur clar, precis: un copac, un deal, un om pe deal. Ceva asemănător, dar mult mai dur și mai tăios poți întâlni în desenele anexate la rapoartele științifice și la jurnalele vechilor expediții. (Toți vechii naturaliști erau și minunați desenatori.) Finețea acestor desene poate fi comparată numai cu legendele latinești care le însoțeau. În asemenea desene animalele erau împărțite în specii, iar oamenii, în rase și popoare. Omul de știință era mai presus de pictorul din el și, cu toate că îl priva pe acesta din urmă de orice fărâmbă de libertate de creație, îl învăța pe artist să lucreze cu precizie și să mânuiască obiectul cu grijă, în așa fel încât nu doar să reprezinte lumea, ci s-o și împartă în clase. Asta era știința. Pictorii aceștia nu reușeau să ajungă până la suflet prin haine, turbane și bijuterii, dar le plăcea mult trupul și se pricepeau să îl redea de minune. Istoria a fost nerecunoscătoare cu acești desenatori minunați și nu le-a păstrat numele pentru noi. Ar trebui să ne pară rău de asta, pentru că toți acești factografi protocolari erau, în adâncul sufletului, niște romantici visători.

Să încerc să explic asta printr-un exemplu. Acum vreo patru sute cincizeci de ani, un întreprinzător sau un căpitan de corabie a adus în slăvitul Nürnberg un rinocer, iar Dürer s-a strecurat printre mulțimea de gură-cască, și-a deschis caietul de schițe și a început să îl deseneze. Desenul lui s-a dovedit a fi unul foarte precis. Un rinocer ca toți rinocerii. Poți identifica și rasa, și vârsta animalului. Și totuși, repet

(cu toate că nu prea pricep cum vine asta): nu e numai un rinocer obișnuit, este și animalul monstruos și fantastic al Apocalipsei. Solzii de pe carapacea lui parcă sunt aripile unui dragon sau ale unui liliac uriaș. Pterodactilii, așa cum sunt descriși în romanele SF despre călătorii în timp, au exact aripi din astea. Articulațiile, copitele solzoase și unghiile se văd cu maximă claritate. Toată silueta animalului parcă a fi fost forțată în fierăria unui armurier. Acolo se fac săbii, scuturi, coifuri, platoșe, dar uite că au făcut și animalul acesta, ca o încununare a arsenalului. Este chiar monstrul despre care se scrie în cartea lui Iov: „Își îndoaie coada tare ca un cedru, și vinele coapselor lui sunt întrețesute. Oasele lui sunt ca niște țevi de aramă”³¹. Așa l-a văzut Dürer și așa l-a desenat. Dar noi încă din copilărie știm cu totul alt rinocer. Pentru noi, rinocerul e pur și simplu un animal mare, greoi, murdar, cu piele groasă, cu niște ochi înguști, ca de porc, și fund mare. Se învâрте greoi în țarc, pufnește, fornăie, iar când calcă pe stratul de paie de pe jos sar de acolo stropi de bălegar. Așa l-am cunoscut în copilărie la grădina zoologică și în manualele de zoologie, și nici nu putem să-l vedem altfel, nici măcar după Dürer. Dar priviți desenul lui Dürer și o să înțelegeți ce-i trecut prin minte maestrului când și-a deschis prima oară caietul de schițe în fața cuștii animalului.

Dar gravurile colorate cu care au fost ilustrate cărțile de istorie naturală ale lui Buffon? Era un om uimitor Buffon ăsta – naturalist, călător, un om deosebit de spiritual, un stilist genial și membru al mai multor ordine cavalierești. El a fost cel care a vrut să ia pe umerii lui misiunea lui Noe. A inventariat toate viețuitoarele – toate animalele curate și necurate –, și a făcut-o cu strălucire, în volume legate în piele cenușie și gravate cu aur.

Desigur, zoologii de azi nu au ce face cu acest munte de cărți, dar ce gravuri sunt acolo! Oare se pot compara cu ele desenele ilustratorilor lui Brehm³²? Cu toate că și ei au fost niște maeștri ai artei lor, asta e incontestabil. Ce păuni au desenat! Minunați, strălucitori, cu penele întinse ca un evantai uriaș! Ce bine au reușit să surprindă moliciunea pufului păsării paradisului, solzișorii cei mai mici de pe aripile colibriului, lumina, smaraldul și bronzul penelor pescărușului albastru! Au desenat și cea mai mică pană, au surprins luminescența scoicii, strălucirea penajului, luciul blănii, ochii galbeni ai sălbăticiunilor. Dar târziu, mult prea târziu, au venit ei cu pensulele lor. Într-o sută de ani se dusesse deja surpriza, se stinsese entuziasmul deschizătorilor de drum. Noilor desenatori nu le-a mai rămas decât acuratețea liniei, fermitatea mâinii, agerimea ochiului. Și imediat tablourile lor minunate s-au transformat în oleografii. Tot ce era uimitor, irepetabil, de basm a dispărut din desenele lor și nu s-a mai întors niciodată.

Cine vrea să pășească împreună cu Robinson pe insula lui nelocuită, cine vrea să-l îndrăgească pe Vineri ar face bine să caute prin muzee și biblioteci albumele vechi, să le răsfoiască paginile albastrii și să studieze cu atenție desenele precise și fidele ale artiștilor de demult! Numai acolo găsești portrete ale unor oameni nemaivăzuți, desene ale unor animale necunoscute. Aici accentul nu cade pe măiestrie, bineînțeles. Desenatorul avea o singură sarcină: să producă un document exact, nu să picteze, ci să dovedească vizual existența viețuitoarelor pe care le văzuse. Dar oare nu simți și măiestria, când te uiți la aceste linii, spirale și forme neobișnuite, oare nu simți fiorul care face mâna artistului să tremure când ține creionul? Să luăm, de exemplu, o gravură dintr-o carte de Buffon – pasărea-rinocer. E monstruoasă, uriașă, feroasă – un fel de cioară tropicală, cu plisc în formă de corn. Pictorul a fost scrupulos, nu a omis nimic. Creionul și dalta lui ajungeau numai până la un anumit nivel și se opreau acolo; dar se simte cât de mult ar fi vrut să-i mai deseneze diavolului ăștia încă un corn, să-i facă ciocul mai încovoiat, coroiat ca nasul unei vrăjitoare, iar ghearele mai ascuțite; de fapt, ar fi vrut să sugereze că între un drac și o pasăre-rinocer nu e o diferență prea mare. Se ne uităm la o altă gravură – un vultur. Te uiți și înțelegi că pictorul a desenat o pasăre, dar cu un dragon în minte. Și amplitudinea aripilor diavolești, și penele ca niște solzi, și ghearele de oțel, și gâtul zbârcit, ca de șarpe, al monstrului – totul, totul arată foarte clar gândul artistului. El își dădea seama că pasărea, așa cum ieșise din mâinile Creatorului, nu fusese imaginată până la capăt, că nu toate potențialitățile fuseseră actualizate, că Dumnezeu nu o gândise până în cele mai mici detalii. Dacă artistul ar fi fost în locul lui Dumnezeu, ar fi făcut imediat lumină în tot ce a fost lăsat de izbeliște. Dragonul ar fi fost dragon, iar dracul, drac, până la capăt. Dar deasupra pictorului se afla omul de știință, așa că gândul la toată această diavoliadă se strecoară abia simțit în tușele hotărâte ale creionului.

Așa erau vechii desenatori. Și Hludov ar fi putut rămâne toată viața numai unul dintre ei. Dar, cum era înconjurat de munți, de nisip, de mare, de verdeață și se delecta mereu cu profunzimile albastre ale cerului și cu bogăția de culori a pământului, și-a lăsat creionul deoparte și a apucat penelul. Și se vede că nu a făcut-o degeaba. Lumea a început să se bucure, să trăiască, să vibreze în pânzele lui. Bătrân profesor de desen la un gimnaziu de provincie, nu s-a despărțit niciodată de maniera lui austeră, aproape fotografică, de a surprinde peisaje, nici de liniile aspre ale desenului, și nici nu a descoperit alte culori și vopsele în afară de cele ce se pun pe pânză direct din tuburi.

Am zis deja: semitonurile și tranzițiile cromatice îi erau cu totul inaccesibile. Nu cunoștea vremea urâtă și cerul cenușiu. Tot ce a văzut

a fost fie la lumina soarelui, fie sub lună plină. Dar aici nu avea rivali. Nu desena numai stepe și munți, ci și uimirea și entuziasmul pe care le simte fiecare dintre cei care ajung pentru prima oară în acest ținut neobișnuit. Și tocmai de aceea fiecare pânză a lui parcă se bucură și râde. Desigur, bucuria asta e una pură, fără complicații sufletești. Hludov era în mod clar lipsit de sensibilitatea aceea aparte care îl face pe pictor să se oprească deodată în amurg în fața unei tufe de liliac sau să învârtă în mână o scoică strălucitoare. Dar ce ciorchini minunați, ce struguri zemoși, copti, grei, bătuți de soare duce în coș vânzătorul de fructe! Stă la umbra copacilor pe o alee însorită. E un bărbat frumos, bine făcut, vânjos, iar soarele se strecoară arzător printre frunzele arborilor și aruncă pe asfalt medalioane și brățări galbene. Vânzătorul are o cămașă albă, pantaloni sumeși, picioare puternice; e tânăr, bronzat, umblă desculț, cu un taler pe cap. E de ajuns să arunci o privire la tablou, și imediat îți simți sufletul ușor. Ceasurile fierbinți de amiază, penumbra verzuie a arborilor, umbrele și lumina pe asfalt, ciorchinii de struguri, bărbatul frumos și zâmbitor – asta e lumea lui Hludov. Și iată ce e interesant. Stepă din Semirecie, ca orice ținut cu istorie, pur și simplu mustește de monumente. Cavouri uriașe, ruinele unor moschei minunate – cu domuri bombate ca niște perne umflate –, pietre funerare cu inscripții alambicate și cu ornamente în formă de semilună, idoli de piatră – orașe întregi moarte, populate de oameni de piatră... Dar Hludov nici nu s-a uitat la ele. Nu cunosc nici măcar o schiță de-a lui care să reprezinte așa ceva. O fi vreun desen de felul ăsta rătăcit pe undeva, prin niște albume, dar cu siguranță nu a pictat tablouri cu ruine. El trăia numai în prezent, era interesat numai de ce e actual și viu.

Și atunci vă închipuiți ce fel de biserică a construit el cu Zenkov. Am avut ocazia la un moment dat să mă conving că nu avea niciun fel de vocație pentru sacru. Multă vreme au stat aruncate în pod câteva scânduri lungi și negre, pe care nimeni nu le băga în seamă, dar într-o zi s-a nimerit să le întorc și să le șterg de praf, iar la lumina candeliei am văzut picturile ascunse atâta timp sub colb. Erau multe scânduri – să tot fi fost vreo zece, cincisprezece. Le-am șters pe toate cu o cârpă umedă și le-am pus lângă perete. Și deodată în fața mea stăteau înșirați militari, împărați și oameni de rând. Unii cu figuri severe și încrâncenate, alții înflăcăându-se la gândul faptelor eroice care îi așteptau; pe pieptul lor străluceau cămași de zale, în mână țineau săbii, iar deasupra lor pluteau nimburi și coroane cerești. La rând venea un bătrân cu o față trandafirie, ca de copil, și cu o barbă lungă și venerabilă. Își ridica smerit ochii spre cer, iar la picioarele lui se aflau niște tăblițe de ardezie sparte. Femei frumoase, subțiratic, cu față ovală, cu ochi albaștri, cu părul bogat, țineau între degetele lor

lungi și reci ramuri de palmier și flori de crin. Se vedeau peste tot numai petale strălucitoare și stamine galbene, care semănau cu niște omizi. Erau și copii bucălați cu aripioare. (Cine îi răpise de pe pământ ca să-i facă îngeri?) Erau și tauri și lei, șerpi și porumbei. Probabil dădusem de un rest al iconostasului despre care părintele Markov din Vernîi, cel care păcătuia prin versurile lui ușurele, scria astfel în Semirecenskie vedomosti:

Aici iconostasul e sculptat și minunat,

Acoperit cu iscusință cu aur curat,

E grandios, înalt, din trei părți făcut,

Sclipește de parcă dintre flăcări ar fi apărut.

Chiar ai fi zis că arde, atât de luminoase erau panourile tripticului. Străluceau chiar și acolo, în pod. Chiar și acoperite de colb. Chiar și după zeci de ani de uitare și nepăsare.

Când am lăsat scândurile și m-am întors sub tavanul alb și boltit al muzeului, cu ferestrele lui înalte și cu stâlpii lui pântecoși învăluiți în lumină, ca să mă ocup mai departe de secolele mele de piatră, de bronz, de aramă și de fier, mi-am dat seama de ce Zenkov i-a încredințat tocmai lui Hludov pictarea bisericii.

Și m-am bucurat pentru amândoi.

²⁸ Iată ce informații se păstrează în singurul articol pe care îl știu despre el: „S-a născut în anul 1850 în gubernia Oriol. Tatăl era artificier la arsenalul din Briansk. A studiat la școala de desen din Odessa. În anul 1876 a intrat ucenic în atelierul lui Gogolinski. În 1877, împreună cu pictorul Glușkov, a ajuns profesor de desen la Vernîi. A făcut, împreună cu Glușkov, un album etnografic (kazahi, uiguri, dungani, uzbeki), apoi a lucrat la hotărnicirea pământului din regiunile Semirecie și Sîrdaria. În 1887 este invitat de Mușketov și călătorește cu el prin diverse locuri afectate de cutremur. Este decorat cu o medalie de argint. Între 1910 și 1917 e profesor de desen artistic și tehnic la liceul superior național din Vernîi, la seminarul pedagogic și la gimnaziul de fete. Din 1910 ia parte la expoziții la Petersburg și Moscova. Între 1918 și 1919 predă desen artistic și tehnic la colegiul tehnic de agricultură din Vernîi.“ Mai adaug aici un ultim amănunt biografic: „Activitatea pedagogică a lui Hludov a avut o mare

importanță pentru arta kazahă sovietică. Din 1921, a condus un atelier în care a școlit un grup de pictori începători“ (E. Mikulskaia). Școala s-a închis în anul 1931, dar însemnătatea muncii lui Hludov depășește cu mult acest îngust interval de timp, pentru că în acest atelier au primit primele cunoștințe profesionale mulți pictori care lucrează și azi la Alma-Ata. (N. a.)

²⁹ De fapt, criticul de artă citat nu era un caz izolat. O asemenea abordare lucrărilor lui Hludov era pe atunci obișnuită. Lumea nu intuia pictorul din el. „Pânzele lui Hludov sunt o mică enciclopedie a Kazahstanului, ce transmite specificul acestui ținut prin intermediul culorilor și al liniilor“, scria Literaturnaia gazeta în zilele primei decade a artei Kazahstanului (15 mai 1936). (N. a.)

³⁰ Henri Julien Félix Rousseau, supranumit Vameșul (1844-1910), pictor autodidact, unul dintre reprezentanții primitivismului în artă.

³¹ Iov, 40:17-18.

³² Alfred Edmund Brehm (1829-1884), zoolog german, autorul unei cărți deosebit de influente în epocă, Lumea animalelor.

Capitolul 5

Peste vreo două săptămâni de la expoziție, directorul a urcat la mine și m-a întrebat dacă nu-l cunosc pe unul, Nikolai Semionovici Kornilov. I-am răspuns că dacă vorbește de tânărul care lucrează la biblioteca publică, atunci îl știu. De vreo două ori fusesem la el cu diverse solicitări personale. O dată îl rugasem să-mi facă rost de două cărți care erau foarte importante pentru mine, iar cu altă ocazie, când mă trimisese la bibliotecă redacția ziarului Kazahstanskaia pravda, Nikolai Semionovici îmi făcuse turul bibliotecii și îmi arătase raritățile. Tot el era și cel care îmi arătase ediția operelor lui Galilei.

— Despre el e vorba, despre el, s-a bucurat directorul. Din ce zice el, în harababura din arhiva bibliotecii au mai rămas vreo două sute de lăzi nedeschise și nimeni nu știe ce e în ele. Ziare vechi, manuscrise arabe... Cine știe? Iar el tot stă și scrie fișe pentru ele. Face asta de un an de zile și zice c-o să mai piardă așa vreo doi. Tare organizați mai sunt și ăștia de la bibliotecă! a conchis directorul, izbucnind în râs. De zece ani putrezesc la ei lăzile astea și nu-i pasă nimănui. Cum le-au adus în anii douăzeci, așa au rămas, bătute în cuie, și toți zic că noi suntem haotici! Ce-a făcut, ți-a dat cărțile?

Am spus că nu, probabil că nu le-a găsit sau a uitat.

— Nu le-a găsit! a strigat directorul, dând din mână a lehamite. Bineînțeles că nu le-a găsit! Că altfel le-ar fi adus.

— Așa e, nu e delăsător din fire.

— Uite, cere să fie primit la noi la muzeu. Nu știu ce nu-i place acolo, nu pare să se împace deloc cu conducerea. Cu Aiupova, cu Aiupova! a strigat el, râzând. Ce zici de asta?

Am spus că aș fi foarte bucuros de un asemenea șef, de un arheolog.

— Tocmai, a spus directorul, tocmai, că e arheolog. Dar de ce zici că ești „bucuros de șef”? Ești bucuros de un colaborator, nu de șef.

— Păi cum să nu-mi fie șef? El e specialist, e exact ce ne trebuie aici, iar pe mine o să te rog să mă muți undeva, la tigri. Și așa m-am săturat de cioburile și de pietrele astea...

— Ei, ei, de unde-ai mai scos-o și p-asta? Auzi, tigri! Uite, o să-l trimit la tine chiar mâine, să stați puțin de vorbă.

Kornilov nu a venit a doua zi, și cu asta s-a încheiat povestea. Pentru moment.

În schimb, m-am întâlnit într-o zi cu Dobrînia în parc. Mergea agale pe o alee, plin de importanță. Oamenii îl salutau din toate părțile. Răspundea plecându-și insesizabil chelia rozalie, ca o bucată de săpun. Lornionul îi strălucea în soare, lucea moale și chelia, mâinile umflate, de parcă n-ar fi avut oase, îi atârnavă ca niște înotătoare de focă, iar el, cu totul, cu scăfârlia lui rotundă, cu trupul lui îndesat, cu burta care gemea sub strânsoarea curelei, semăna cu un dinozaur dresat de talie medie. Avea uimitor de multe lucruri în comun cu o reptilă mare, galbenă și moale. Când m-a văzut, Dobrînia s-a oprit, s-a încruntat și mi-a făcut semn să mă apropiu. M-am dus la el și ne-am salutat.

— Ce faceți? m-a întrebat el, trăgându-se mai aproape. Vreți să-l angajați pe Kornilov?

Am răspuns că da, vrem, s-a vorbit despre asta.

— Doamne Dumnezeule, a zis Dobrînia, gesticulând dramatic cu mâinile lui moi și roz. Ce e-n capul vostru? Nu știți de ce pleacă de la bibliotecă?

— Nu!

Lui Dobrînia mai era puțin și îi săreau ochii din orbite de uimire.

— S-a certat așa de tare cu Aiupova, că l-a dat afară. Cum de n-ați auzit?

Nu auzisem nimic de asta, dar pe Aiupova, secretarul științific al bibliotecii, o știam foarte bine. Fusesem nevoit de câteva ori să mă adresez ei cu niște rugăminți. Trebuie să spun că au fost cele mai neplăcute momente din viața mea. Aiupova era o femeie înaltă, uscățivă, brunetă, cu gesturi hotărâte, bărbătești, cu ochi tăioși, caprui și cu o voce spartă, ca de tinichea. Avea un costum negru, cu o fustă strâmtă, care îi strângea foarte tare genunchii, și niște ghetе aproape bărbătești, cu șireturi până sus, pe carâmb. Avea un chip prelung, gălbejit, ca o foaie de hârtie îmbibată cu ulei. Se tundea scurt și fuma mult. Se uita la tine, tăcea încruntată, gândindu-se la cu totul altceva și molfăind din țigară. Tot timpul era ocupată, niciodată nu avea timp de musafiri. De fiecare dată, mă primea pe fugă. Fie se plimba agitată prin birou, fie o găseam cu receptorul în mână. Să vorbești cu ea era

nu numai neplăcut, ci și din cale-afară de dificil. În mijlocul discuției își amintea deodată ceva, spunea repede „O clipă!“ și înșfăca receptorul. Discuțiile la telefon erau mereu scurte și tăioase. Întotdeauna se încheiau la fel: fără să se încurce prea mult în cuvinte sau să-și asculte interlocutorul până la capăt, ordona sec: „Să faceți!“, „Să luați!“, „Să vă duceți!“. Pe urmă trântea cu zgomot receptorul în furcă, înșfăca pixul și nota repede ceva în blocnotesul de pe birou. Mișca buzele în timp ce scria, iar după aceea ofta, ridica spre mine niște ochi reci, cu o expresie permanentă de plictiseală și neatenție, și spunea: „Da, vă ascult, vă ascult.“ Și mă asculta, încruntată și jucându-se cu pixul, până când din nou își aducea aminte de ceva și punea mâna pe receptor. Probabil că astea erau fleacuri, lucruri mărunte, care nu meritau prea multă atenție. Dar de fiecare dată când ieșeam din biroul ei, îmi juram că nu mai calc pe acolo niciodată. Nevoia era însă mai puternică, așa că peste o săptămână iarăși ciocăneam trist și sfios la ușa cu plăcuța neagră, gravată cu litere aurii: „Secretar științific. Audiențe: în fiecare zi, între 15.00 și 16.30.“ Aiupova zâmbea foarte rar și, în ceea ce mă privește, cu totul pe neașteptate. Eu o rugam să îmi dea pentru o expoziție cutare carte rară sau să îmi permită să fac niște fotocopii după niște pagini din ediția cutare, ea mă asculta multă vreme, tăcând, cu privirea pironită în tăblia mesei, și molfăindu-și țigara, iar apoi deodată își ridica privirea, zâmbea și spunea: „Da, bine, luați-o.“

Un minut mai târziu, când eram deja în stradă, îmi băteam capul, încercând să îmi dau seama ce i se păruse așa de amuzant. De unde venise zâmbetul ăla? Și nu puteam să găsesc niciun răspuns. De-abia mai târziu am înțeles, iar răspunsul mi-a venit ca o străfulgerare: Doamne! Păi ea râdea tocmai pentru că spusese „bine!“! Când te refuza, o făcea fără să zâmbească, se uita drept în ochii tăi și niciodată nu-și îndulcea refuzul cu scuze sau explicații. Nu se poate și gata. Iată ce știam despre secretarul științific al bibliotecii, și dacă mă mai irita vreo întrebare în rarele ocazii în care mă întâlneam cu ea, era asta: „Drace, rolul cărui comisar de oțel în scurtă de piele îl joacă femeia asta în vârstă, explozivă și, probabil, destul de nefericită?“ Și totuși, niciodată nu îi pusesem la îndoială corectitudinea. Nu i-o pusesem la îndoială nu pentru că aș fi crezut în virtuțile ei anoste și atât de plicticoase, ci pur și simplu pentru că nu voiam să mă gândesc la ea mai mult de cinci minute, adică exact cât îmi lua să ajung de la bibliotecă înapoi la muzeu. Dar când Dobrînia mi-a spus că Nikolai Semionovici se certase cu Aiupova și că ea îl concediase, dintr-odată m-am simțit cu adevărat oribil. Puteam să îmi imaginez cu foarte multă precizie ce înseamnă să te cerți cu Aiupova. Parcă o vedeam cum bate în sticla mesei cu pumnul ei mic și gălbejit, făcând să se

zgâlțâie și geamurile, cum urlă, cum pune tot timpul mâna pe receptor, întrerupând discuția, în timp ce tu stai în picioare, aștepti și încerci să ghicești ce o să urmeze. Probabil că mă și încruntasem, pentru că Dobrînia a exclamat bucurat:

— Dar cum de nu v-ați gândit la asta? Nu, nu, nu-i bine să vă luați o pacoste pe cap, nu asta vă trebuie.

I-am mulțumit lui Dobrînia și m-am dus la director. Directorul se plimba gânditor prin birou; când m-a văzut, s-a bucurat și a strigat:

— Ascultă, să știi că a venit să te vadă...

Dar nu l-am lăsat să termine și i-am spus tot ce am auzit. El s-a încruntat imediat, s-a dus la canapea, s-a așezat, m-a ascultat până la capăt, iar apoi m-a întrebat:

— Ei, și ce se agită așa Dobrînia ăsta? Ce-l privește pe el?

Am ridicat din umeri.

— Ne informează, ne atenționează... a continuat directorul, clătinând din cap și zâmbind. Să-mi fie cu iertare, dar ăsta se lipește ca râia de om. Ei, și ce-l privește pe el, a?

S-a uitat la mine întrebător, iar eu am ridicat din nou din umeri.

— Și doar e un om talentat, uite ce mă supără, a zis el mai departe cu tristețe. Un scriitor de talent și un istoric așa de bun și...

A alungat gândul cu un gest din mână, s-a sculat de pe canapea și a început din nou să se plimbe prin cameră.

— Ceee?! am făcut eu.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Era rândul meu să mă așez pe canapea.

— Ce-ați spus? Dobrînia, un scriitor foarte bun?...

Directorul s-a uitat la mine la fel de uimit cum eram și eu.

— Păi tu nu-i citești articolele? Scrie minunat! Frumos, cu miez... Are o scânteie de geniu. Ce tablouri zugrăvește câteodată! Ce, nu ești de acord?

Nu am răspuns nimic; directorul a zâmbit sarcastic și a clătinat din

cap.

— Doamne, invidioși mai sunteți, a zis el cu reproș. Oți fi voi scriitori, dar nu aveți sufletul mare. Nu văd la voi mărinimia aia pe care o aveau clasicii. Nu poți să-l lauzi pe unul în prezența altuia, că imediat se supără. Asta-i culmea! Și tu scrii destul de bine, și articolele tale le citesc mereu cu plăcere, ba i le arăt și soției: „Uite, Valia, uite ce-a mai scris conservatorul nostru!“ Și articolul ăla despre bibliotecă, de exemplu, de la care a pornit toată afacerea cu Kornilov, nu e deloc, dar deloc prost scris. Sunt foarte multe date interesante în el. Dar asta nu e totul, nu e totul... Știi care-i chestia? Tu nu ai tablourile alea... Pui ceva suflet în ce scrii, dar îți lipsește scânteia. Scrii coerent, legat, logic, te citește omul cu mult interes, dar în tine nu arde scânteia aia pe care o are Dobrînă. Nu, nu arde... Și ăsta e lucrul cel mai important, să ardă. Cum am învățat noi la școală? „Semănați lucruri mari, bune, eterne.“³³

Vorbea foarte avântat și ar mai fi putut să o țină așa încă o oră. Dar l-am întrerupt.

— Stai puțin, ai zis că totul a pornit din cauza articolului meu despre bibliotecă. Cum adică? Și ce treabă are Kornilov cu asta?

Directorul s-a uitat nemulțumit la mine. Of, invidioșii ăștia, nu vor să priceapă nimic dacă le-ai zgândărit orgoliul.

— Ei, s-a supărat pe tine Aiupova asta, a zis el cu o ușoară iritare în glas. Pentru că te-ai apucat să scrii despre neajunsurile bibliotecii. De parcă n-ar fi fost de ajuns, ai mai și inventat o angajată care ți-ar fi arătat toate lipsurile astea. De fapt, n-a fost nicio angajată. Kornilov e cel care te-a dus prin bibliotecă. Așa că Aiupova imediat s-a năpustit asupra lui: „Cum ai îndrăznit?“ „Păi chiar dumneavoastră m-ați pus să mă ocup el!“ „Cum adică eu te-am pus? Cum îndrăznești să arunci vina asupra mea?“ Și după aia i-a zis și el ceva de dulce... Și așa a început toată trășenia! Ca să n-o mai lungesc, Kornilov și-a depus deja demisia.

— Măi să fie! am spus eu năucit. Și de unde știi toate astea?

— Păi de la el le știu. Nu ți-am zis? E la tine în birou, te așteaptă. Și ție-ți arde să mă contrazici când îl laud pe Dobrînă! Fiecare scrie cum poate, asta e! Hai, du-te mai repede, să nu plece. De o oră te așteaptă.

Kornilov stătea la masă și se uita la stereoscop. Trebuie să spun că aveau un stereoscop cu adevărat remarcabil. O cutie uriașă din lemn

roșu, lăcuit, strălucitor, încăpătoare, cu lentile mari și colorate și cu un set bogat de diapozitive. Diapozitivele erau chiar superbe. Când le lumina un bec electric, păreau să prindă toate viața – păuni, fântâni, focuri de artificii, rachete, curcubeie, aurora boreală, salve de tun, evantaie de la Versailles. Mai aveam o cutiuță cu diapozitive, și ele color și tot pe sticlă, dar secrete. Țineam cutiuța ascunsă. În ea găsisem și o foaie galbenă, împăturită. Pe ea se lăfăia un scris lăbărțat și înflorat, încadrat de un chenar negru, cu o rândunică deasupra și niște pitici zâmbitori pe margine. Textul era următorul:

„Minunea secolului al XX-lea!

Pentru prima oară în orașul Vernîi!

În parcul orașului va fi arătată

Electrostereopanorama!

O mare panoramă în două părți

Prima parte

O călătorie fermecată în toate colțurile globului pământesc, pentru doar un pitac.

Fotografiile sunt făcute de corespondenții noștri speciali și sunt colorate la Leipzig, de mână, în prestigioasa tipografie a lui Brockhaus.

O să vedeți:

elefanți într-o pădure virgină din Sri Lanka,

un șarpe boa sugrumând un bivol,

o vânătoare de lei organizată de negus³⁴,

un tigru care-și sfâșie nefericita victimă,

o peșteră a scheletelor,

o vânătoare de balene,

o sireună prinsă de arabi în Marea Roșie.

Și, bineînțeles,

Multe altele!!!

Mai ales pentru bărbați!!

Partea a doua

Pentru o plată suplimentară de zece copeici

(în care este inclusă și o donație în scopuri caritabile),

patruzeci de imagini ale unor femei picante.

Lumea frumuseții feminine!

Frumoasele Parisului, ale Berlinului, ale Londrei și ale Madridului,

așa cum le-a înzestrat natura.

Dezvăluirea minunilor lumii și a femeilor de lume.

Madam Europa în îmbrățișarea unui negru.

Husari austrieci asediază cetatea iubirii.

«Așa că uite, Simona mea, unde e coroana ta!»

povestire picantă în trei părți (în culori).

Domnii ofițeri sunt invitați să asiste gratuit la reprezentația noastră.

Gradele inferioare plătesc jumătate.

Femeile și copiii până la 16 ani nu sunt admiși la vizionarea celei de-a doua părți a programului.

Panorama este deschisă până la ora 12.00 noaptea.

Grăbiți-vă, grăbiți-vă, grăbiți-vă!!!

Mai sunt doar câteva zile înainte ca spectacolul să se mute la Moscova și la Petersburg!“

Nu cred că am exagerat cumva în prezentarea acestui program bogat

și atât de promițător. Deși probabil că am omis niște lucruri. Era, la urma urmei, o foaie mare de caiet acoperită de scris, nu cred că aveam cum să rețin totul.

Găsisem cutiuța asta în pod, printre lăzi și cioburi. Era scorojită, murdară și acoperită de bucăți de tencuială. Am curățat-o, am spălat-o cu apă fierbinte, i-am dus-o unchiașului la tâmplărie, iar el mi-a adus-o peste două zile, înfășurată într-o cârpă curată, și a așezat-o solemn pe masă, nou-nouță, mirosind a clei și a pere.

— Ei, acum s-o tot învărți până dimineată, a spus el. Ia aprinde lumina și pune muierile.

Le-am pus, iar unchiașul s-a lipit de lentile.

— Ia uite, nenorociții, a zis el, plescând de mulțumire și învărtind manivela. Câte nu mai inventează, nu?... Și sunt oameni învățați, nu?... Tiii, drace! Ia uită-te! Ia uită-te!

Și hohotea cu lacrimi în ochi.

S-a uitat până la capăt, ca să vadă toate femeile, și apoi a întrebat:

— Dar licoarea unde e?

Am scos de sub masă sticla de Żubrówka și am băut-o amândoi pe loc, în fața panoramei. Unchiașul s-a cherchelit, s-a tolănit pe scaun și a început să povestească.

— Pot să spun că panorama asta e o veche cunoștință de-a mea. Știi de câți ani o știu? a întrebat el deodată sever. Să tot fie vreo patruzeci de ani, în niciun caz mai puțin! A trecut pe-aici Circul Internațional și au adus și cutiuța asta, au pus-o într-o gheretă verde. Femeile îi trăgeau pe bărbați de rever, să-i scoată din chioșc, parcă era șerpărie acolo: „La ce vă tot zgâiți?“ Ce hărmălaie era acolo! Dar știi ce, a spus unchiașul dintr-odată alarmat, mai bine ai ascunde pozele asta cu muieri. Lasă la vedere numai lei și elefanții, că știi cum poți s-o pățești? Și mă bagi și pe mine în belele, că e muzeu totuși.

Așa că am pus din nou lei, elefanți și sirene, iar pe frumoase le-am pitit bine. Și iată-l acum pe Kornilov în fața cutiei, învărtind manivela. Când am intrat, a ridicat privirea și a spus simplu și vesel, de parcă ne despărțiserăm în urmă cu două ore:

— Știi ce, acum douăzeci de ani am văzut la Moscova imagini exact ca astea! La Cistie Prudî.

M-am uitat pe masă și mi-au picat ochii pe două volume groase, în coperte cenușii: Epoca de Piatră a lui Uvarov. Deci totuși nu uitase, le adusese!

— O, mulțumesc mult pentru cărți, am spus. Sunt chiar ce-mi trebuie.

— Da, da, mă bucur mult, a îngăimat el, absorbit cu totul de cutiuța magică.

M-am plimbat puțin prin cameră, am deschis fereastra, am pornit ventilatorul și, într-un sfârșit, m-am oprit lângă el.

— Auzi... Ce s-a întâmplat acolo, la dumneata, la bibliotecă?

S-a încruntat.

— Acum mă uit la diapozitive. Îți povestesc după aia.

„Ce om ciudat“, mi-am zis în sinea mea. Voiam să spun ceva, dar deodată parcă mi s-a luat un vâl de pe ochi. Mi-am adus aminte cu o claritate perfectă și chioșcul de la Cistîe Prudî despre care vorbea el, și cutiuța cu imagini din Egipt și din India, și o altă cutie, dosită într-un colț, interzisă și misterioasă, de la care mereu mă goneau (pe atunci nu știam de ce), și aparatul de tablă pentru încercarea puterii, pe care era desenată figura unui atlet rus, Ivan Poddubnîi (bicepsii rumeni și mustățile răsucite), și dispozitivul electric cu fire și cilindru metalic, strălucitor („Vă rog să încercați. Face bine la sănătate.“), și o altă cutie – să fi fost o flașnetă sau o cutiuță muzicală. Când băgai o monedă în nișa laterală, se auzeau niște valsuri.

Mi-am mai adus aminte și de fanfara militară. În mijlocul bulevardului, pe o mică platformă, se afla un chioșc înalt și rotund. Acolo, în foisor, soldații cântau la trompetă. Aveau și o tobă, și tromboane, și talere, și flaute. Dar cele mai importante erau trompetele. La fiecare zece minute orchestra intona un vals nou sau o mazurcă. Când prima notă muzicală zbura deodată, ca un bulgăre, din trombon și, țopăind așa, sălta pe gazon sau când o trompetă sfichiuia aerul ca un bici subțire sau parcă îl tăia cu o pânză de traforaj, mămicile, doicile și bonele, încremenite și importante, ca niște zeități mici de bronz, se sculau de pe bănci, ne luau de mână și ne duceau la chioșc. Muzicanții cântau, cu ochii holbați, umflându-și obrazii, înroșindu-se de efort și de bravură soldățească. Era greu să cânti pe caniculă în așa fel încât să te audă tot bulevardul, dar ei făceau eforturi, în timp ce cântau își scoteau adesea batista ca să își șteargă fruntea, iar bluzele lor erau mereu negre pe spate de sudoare. Un omuleț uscățiv, amenințător, parcă înaripat, controla totul, plutind

deasupra lor. Muzicanții se uitau la bagheta lui, la mâinile micuțe și hotărâte, la chipul lui congestionat de furie și băteau toba, fluierau, suflau. Mi-am amintit și pupitrele albe, fasonate cu rindeaua, și foile cu note, scrise cu cerneală liliachie, pe care muzicanții le țineau pe pupitre, și muzica din foișor – solemnă, bubuitoare, absurdă și bogată, care părea pătrunsă de propria-i importanță.

După ce văzusem toate acestea și ascultasem muzica, coborâsem din chioșc pe treptele înguste, pornisem pe nisipul cu urme de pași, trecusem printre găleușele verzi și roșii, printre cercurile aurii, printre coardele copiilor, ocolisem gropile din nisipul roșiatic și mingiuțele colorate și, cu capul plecat, mă strecurasem în locul cel mai tainic, cel mai misterios, cel mai tulburător – în peștera pe care o aveau chiar sub nas, tot timpul verii, doicile, bonele, trompetiștii, copiii, însă fără să o vadă.

Numai eu știam și vedeam tot. Acolo mereu te bucurai de umezeală, răcoare și umbră. În cea mai însorită zi, acolo de-abia pătrundea lumina. Când coboram acolo, nimeni din lumea toată nu putea să mă găsească. Mă căutau, strigau după mine, îmi porunceau să nu fac pe prostul și să ies, pentru că oricum mă văd. Dar eu stăteam pitit cuminte, iar ei nu reușeau să priceapă unde am dispărut. Într-o clipă eram lângă ei și îi pisam să mergem la iaz, iar în clipa următoare nu mai eram de găsit nicăieri, de parcă m-ar fi înghițit pământul. De fapt, eram foarte aproape, la doi pași de ei, numai să întindă mâna și m-ar fi prins, dar nu mă vedea nimeni. Nimeni nu știa peștera secretă, numai eu! Și acolo am găsit o mulțime de obiecte interesante. Alunecau în peșteră și nimereau chiar lângă picioarele mele. Erau tot felul de mingi – mari și mici de tot, colorate și cenușii, foarte tari sau cam dezumflate, în carouri... Copiii le căutau, plângeau amarnic după ele, se certau din cauza lor („tu ai luat-o și ai aruncat-o“) și, în tot acest timp, ele se aflau chiar lângă mine. Erau mingiuțe noi de tot, care începeau să sară de îndată ce le atingeai. Erau mingi vechi de tot și dezumflate; dacă le apăsaai cu degetul, se forma o adâncitură mare, care nu dispărea repede. La unele ca astea nici nu mă uitam. Odată am dat peste o jucărie micuță, cu cheiță – o mașinuță neagră, lucioasă, frumoasă, cât un cărăbuș. (Îmi plăcea să caut cărăbuși pe iarbă, sub pietre.) Rămăsese blocată, se lovise de o surcea peste care nu putea să treacă, și, când am luat-o în mână, a început deodată să pâraie, să zumzăie și să se zbată în mâinile mele ca o șopârlă.

În acest loc minunat am aflat pentru prima oară amurgul suav al peșterilor, misterul și liniștea lor. De fapt, degeaba vorbesc despre liniște. Acolo nu era niciodată liniște. Urlau trompetele, bubuia toba, cizmele cu blacheuri ale soldaților băteau ritmul în podeaua de

scânduri, căci refugiul meu (trebuie s-o spun în cele din urmă) se afla chiar sub podeaua chioșcului în care cânta fanfara militară.

Chioșcul se sprijinea pe un fel de piloni. Între podeaua de scânduri și pământ era spațiu gol. Acolo măturătorii își băgau seara măturile, lopețile, căldările și greblele uriașe și albe. Adulții nu se puteau strecura acolo decât târându-se pe burtă. Eu însă intram cu ușurință, doar aplecându-mi puțin capul. În zilele cu soare se făcea foarte cald sub foisor; umbra și umezeala mă făceau să mă simt ca într-o pădure tropicală. Peste tot, ca niște palmieri, se ridicau pilonii. Într-o vreme se instalase acolo o familie numeroasă de pisici înfricoșătoare, sălbătice, murdare, păroase și cu ochii verzi. Erau cele mai violente făpturi, și dintr-un colț se auzea mereu şuieratul lor furios, de parcă aș fi tulburat cuibul unor cobre negre.

Și mi-am adus aminte și de iaz, și de podețele de scânduri, lungi, de scările de lemn, cu treptele mereu umede, de bărcile albe-argintii, ale căror nume păreau alese special ca să fie rostite cu voce tare – Vulturașul, Chantecler. Mi-am adus aminte și de acordeonistul schilod, care stătea într-un scaun cu roțile și se uita urât la lume. Cânta la comanda trecătorilor – de regulă, studenți cu șepci verzulii, tineri veseli (probabil băieți de prăvălie), cu cămăși brodate cu gulere răsfrânte, băieți voinici (tot vânzători în prăvălie, dar serioși și meditativi, în sacouri țepene și cu pălării de paie, tot țepene) sau fete mereu îmbujorate, în bluze albe, cu șnurulețe de catifea la gât, mirosind a caramele. Domnii cu pretenții nu dădeau pe acolo. În ciuda numelui, Cistîe Prudî era de fapt un iaz mic și murdar. Nici bulevardul nu era pe placul acestor domni – era îngust și plin de coji de semințe. Nici fanfara nu era pe gustul lor: nu cânta ce voiau ei să audă, iar publicul care se aduna lângă foisor i-ar fi făcut să strâmbe din nas.

— Dar mai ții minte fanfara? l-am întrebat pe Kornilov și i-am pus mâna pe umăr. Mai ții minte cum cânta Pe dealurile Manciuuriei?

A sărit imediat de pe scaun.

— Cum? Cistîe Prudî? Deci și dumneata...

M-a apucat de mână. Stăteam în picioare și ne uitam mirați unul la celălalt.

— Deci și dumneata...

În momentul acela mi s-au împăienjenit ochii, mi s-a pus un nod în gât și, slăbit, m-am așezat pe scaun. Chiar atunci s-a deschis ușa și a intrat directorul.

— Ei, a zis el zâmbind, v-ați înțeles? Minunat! Conservatorul de antichități, salută-ți noul coleg. La urma urmei, tu ești vinovat c-a apărut aici! Din cauza articolului tău a zburat el de la bibliotecă.

Articolul de care era vorba îl scrisesem la însărcinarea redacției și fusese publicat într-unul dintre numerele din martie ale ziarului.

Scriam acolo că „Între cele mai mari depozite de carte din Uniunea Sovietică, Biblioteca Publică «A.S. Pușkin» din Alma-Ata ocupă un loc de frunte. După niște informații departe de a fi complete, fondul ei de carte cuprinde peste șase sute zece mii de volume în treizeci și cinci de limbi ale popoarelor lumii.“

Biblioteca, scriam mai departe, dispune de niște rarități extraordinare: de exemplu, ediția completă a Enciclopediei franceze a lui Diderot – toate cele treizeci și cinci de tomuri; ediția princeps a Elogiului nebuniei scris de Erasmus din Rotterdam. („Este foarte interesant exemplarul de la Alma-Ata. E plin de tot felul de însemnări. Pe prima pagină sunt niște semne într-o limbă misterioasă, pe o pagină de la mijloc, pe margine e un scris din secolul al XVI-lea, iar pe ultima filă sunt niște însemnări în ebraică. Oare câți oameni au citit în felul lor și au studiat această carte?“)

Apoi am scris despre cartea lui Galilei – despre ediția care migrase la noi, pentru a ajunge în vitrina secției de la intrare: „Următoarea carte e scrisă în latină. Titlul ei, într-o redare parțială, sună așa: Cartea autorului Galileo Galilei, licențiat al Universității din Pisa, matematician extraordinar, în care sunt cuprinse șapte dialoguri despre cele două lumi ale lui Ptolemeu și Copernic, la care se adaugă descrierea Pământului și a mișcării lui.

Pe forțat este o gravură – trei astronomi care observă răsăritul soarelui. Lângă un Aristotel vlăguit și un Ptolemeu vânjos ca un pugilist, se află silueta unduioasă a tânărului Copernic. Este o carte celebră, care a pus bazele astronomiei moderne și căreia i s-au consacrat monografii groase în toate limbile lumii. Geneza ei a fost studiată în detaliu de generații întregi de istorici. Cartea lui Galilei a apărut în Florența în februarie 1632, iar în anul 1633, autorul, în vârstă de șaiszeci și nouă de ani de ani, în genunchi și într-o cămașă zdrențuită, s-a dezis, în beciurile Inchiziției, de adevărurile expuse în cele șapte dialoguri.

În bibliotecă se păstrează un exemplar al ediției scoase de celebra editură olandeză Elzevir după condangarea autorului. Pentru a nu îi

face rău lui Galilei, editorul spune ferm că această carte a fost tipărită fără știrea autorului. Inchiziția a trebuit să lase impresia că s-a lăsat convinsă de această disculpare naivă.

În ceea ce privește condițiile tipografice, ediția este făcută cu minuția remarcabilă, cu eleganța și cu simplitatea pentru care numele Elzevir a devenit faimos. Când privești literele curate, imprimate cu atâta precizie, îți vine să dai crezare legendei straniei conform căreia caracterele tipografice ale lui Elzevir ar fi fost turnate din argint curat.“

Și, în fine, înainte de căderea cortinei, cum s-ar zice, am dat lovitura de grație. Dar tocmai acolo, la sfârșit, s-a strecurat în articol o greșeală de culegere, și de la ea avea să pornească tot scandalul.

„Ultima carte la care s-a oprit cercetarea noastră fugară“, scriam eu, „nu a fost inclusă de către administrația bibliotecii printre rarități. Ea stă modestă pe un raft, fără să atragă atenția nimănui. Și totuși, până și o examinare fugară, superficială, a fost suficientă pentru a-i stabili valoarea colosală. Este un in-folio uriaș de istorie a Inchiziției, datând din 1685. An de an, cu o precizie rară, această carte uimitoare povestește despre torturi, execuții și prigoană religioasă. Un pictor necunoscut a ilustrat-o din abundență. Stâlpi de tortură, ruguri, tăiatul în patru, spânzurătoarea – iată care sunt temele acestor gravuri incredibile.

Ce carte e aceasta, cum a ajuns ea în Kazahstan? Oare mai există undeva vreun exemplar? La aceste întrebări, șefa secției de carte străină, tov. Popiatna, nu a putut să dea niciun răspuns. Avem totuși motive să credem că acest volum este un unicat. Cartea încă își așteaptă cercetătorul.“

Și articolul se încheia așa: „Din păcate, prelucrarea științifică a acestei incredibile bogății culturale nu se află la înălțimea cuvenită. Ediții foarte vechi, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, zac pe raft, acoperite de praf, așteptându-și în zadar cititorul. În multe cazuri, cercetătorii din bibliotecă nu știu nici ei de ce comori dispun. Patruzeci de mii de volume în douăzeci și cinci de limbi europene sunt toate în grija unui singur angajat. Desigur, în asemenea condiții nici nu poate fi vorba de muncă științifică.

(...)

Nu putem să nu constatăm că Biblioteca Publică din Alma-Ata, cu toate că este una dintre cele mai bogate biblioteci din republicile

socialiste și dispune de cărți de valoare internațională, nu prea își cunoaște bogățiile.“

Toate acestea fuseseră publicate în numărul de duminică. Aiupova citise și rămăsese mască. Un articol despre bibliotecă, despre faptul că biblioteca era una dintre cele mai mari din Uniunea Sovietică, despre imensul ei fond de carte, despre comorile neprețuite pe care le adăpostea și, în sfârșit, despre faptul că secretarul științific și angajații bibliotecii nu știau nimic din toate astea și habar nu aveau ce valoroase sunt cărțile lor. Ce însemna asta? Cine îi permisesese unui obraznic de la redacție să scormonească în biblioteca ei, să scoată ceva în evidență, să își exprime nemulțumirea, să dea vina pe cutare angajat, să se amestece în treburile ei? Și ea, secretarul științific, nu știa nimic! „Tovarășa Popiatna se pare că l-a condus pe escrocul ăsta prin arhiva bibliotecii! Unde e Popiatna asta? Haideți, aduceți-o aici, să vorbesc eu puțin cu Popiatna asta așa cum știu eu.“ „Dar la noi nu e nicio tovarășă Popiatna“, îi spusese secretarului științific angajații speriați. „Așa deci!“ șuierase femeia. „Așa mă gândeam și eu, că nu e nicio Popiatna la noi. E clar că totul e o abureală. Ia chemați-l pe individul care l-a condus pe corespondent prin bibliotecă!“

Când a ajuns cu povestirea în punctul ăsta, Kornilov – pentru că am redat exact ce mi-a istorisit el – a început să râdă și a zis:

— Trebuie să-ți spun că m-ai pus într-o situație tare stupidă. Aiupova șuiera și scuipa și zbiera la mine, iar eu tăceam ca un prost, pentru că la noi chiar nu e nicio Popiatna.

— Doamne! Păi și eu am aflat numele ăsta abia din ziar. Ziarul nu-mi trimite și mie corectura, și uite ce-a ieșit... În loc să fie „La aceste întrebări, șeful secției de carte străină, se înțelege³⁵, nu a putut să dea niciun răspuns“, dactilografa a scris: „șefa secției de carte străină, Popiatna“ și așa mai departe. Ei, ce mai puteam face? Ziarul deja apăruse.

— Ei, de la Popiatna asta a început totul, a zâmbit Kornilov, reînnodând firul povestirii.

După ce aflase vinovatul, Aiupova se pusese pe treabă. Îl chemase pe șeful secției de conservare, îl făcuse cu ou și cu oțet și îl dăduse afară din cabinet. Îl chemase pe cercetătorul de la secția de orientalistă, profesorul Gavrilov (el îmi arătase manuscrisele vechi ale Coranului), și îl întrebuse în ce scop creează agitație în jurul muncii sale de la bibliotecă și de ce și-a trecut în articol, fără cunoștința direcției științifice, niște complimente îndoielnice. Gavrilov, profesor turcolog,

încercase să se explice, dar atunci Aiupova înșfăcase intempestiv receptorul, sunase la secția de cadre și ceruse să i se aducă imediat dosarul personal al angajatului Gavrilov. Și o spusese așa de amenințător, încât angajatul Gavrilov pălise și dăduse să se așeze pe canapea. Dar ea nu-i dăduse voie să ia loc și îl trimisese înapoi la muncă, zicându-i că o să-l cheme ea dacă va mai fi nevoie. Peste o oră, într-adevăr, a fost chemat, dar de data aceasta la secția de cadre, și pus să scrie o autobiografie nouă. (Cealaltă, i s-a spus, fusese întocmită nesatisfăcător: nu era scris, de exemplu, de ce cetățeanul Gavrilov părăsise deodată, în anul 1935, Leningradul și catedra de arabistică pe care o conducea acolo și se mutase în Kazahstan.)

Pe urmă, Aiupova l-a chemat la ea pe profesor a doua oară și abia atunci a început lucrul cel mai monstruos. Urla, smucea receptorul telefonului care bâzâia întruna, după care îl trântea din nou în furcă. Pe birou avea dosarul personal al lui Gavrilov, cu autobiografia cea nouă, și lua iritată când o hârtie, când alta, i-o agita pe sub nas și o arunca din nou pe masă. Zbiera la el, zicând că știe foarte bine în ce scop s-a făcut totul, că noi ne-am înțeles să discredităm personalul bibliotecii, dar că n-o să ne meargă, ea o să se ducă și o să spună tot. În cele din urmă, nefericitul profesor a fost târât din biroul secretarului științific mai mult mort decât viu.

În cazul lui Kornilov, totul a decurs mult mai simplu. Când Aiupova a început să strige și să îi fluture pe sub nas cartea de muncă, el s-a sculat deodată, s-a dus la masă, i-a smuls cartea de muncă din mână și a ieșit, trântind ușa.

Toate acestea mi le-a povestit Kornilov în timp ce se uita la panorama „Minunea secolului al XX-lea”, ciocnind cu degetele în masă.

— Așa s-a întâmplat, a încheiat el. De-aia am venit la muzeu.

— Ei, ce să facem, am răspuns eu, a ieșit urât. Să vedem ce-o să fie mai departe, poate se liniștesc spiritele. Noaptea e un sfetnic bun.

Dar n-a apucat să vină noaptea: în seara aceea am fost sunat la muzeu de la redacție și mi s-a cerut să mă duc de urgență în cabinetul redactorului-șef. M-am dus și, cum am deschis ușa, am și dat cu ochii de Aiupova. Stătea în fotoliu, picior peste picior, și fuma. Era îmbrăcată în eternul ei taio negru, cu fustă strâmtă. În veci mi s-au întipărit pe retină fața ei prelungă și gălbejită, buzele subțiri și gestul – tăios, impulsiv, rafinat – cu care lua țigara și, după ce scutura scrumul, începea să o molfăie din nou. În timpul discuției, țigara asta

se stingea mereu și Aiupova, smulgând cutia, scăpăra chibriturile unul după altul, le rupea și le arunca direct pe masă.

Când am intrat, imediat s-a întors spre mine.

— Ei, a spus redactorul-șef bucuros, intră, ia loc. Vă cunoașteți?

— Da, am răspuns eu, intrând și luând loc. Ne cunoaștem.

— De nevoie, a precizat Aiupova.

— Minunat, a zis redactorul-șef, fără să ia în seamă tonul ei. Uite care e treaba...

Era mic de statură, corpulent, oacheș, cu o față rotundă și cu o mustață scurtă, cu vârfurile lăsate în jos, care îl făcea să pară un om bun și pus pe glume.

— Tovarășa Aiupova, aici de față, e nemulțumită de articolul nostru, a zis el mai departe, privindu-mă drept în față cu ochii lui inteligenți și zâmbitori. Am încurcat multe acolo, am pus prea mult accent pe ceea ce nu trebuia. S-a scris mult despre rarități, dar munca neostoită a colectivului a rămas cumva la o parte.

— Ei, cum la o parte? Dimpotrivă, am scris că fondul de carte e uriaș, pe când sediul e neîncăpător, iar personalul, insuficient, ceea ce încetinește lucrul.

— De-aia, pesemne, ați și inventat-o la sfârșit pe Popiatna, ca să suplimentați personalul, a intervenit Aiupova.

— Popiatna așa e, n-avea ce căuta acolo, i-am spus redactorului-șef. N-am ce spune, redacția s-a cam dat în stambă, inventând un nou sublocotenent Kijé³⁶: pe tovarășa Popiatna. Cine o să răspundă pentru asta?

— Autorul, a sugerat amabilă Aiupova.

— Nu, nu, a zis repede redactorul-șef, fluturând din mână, deja v-am spus, tovarășa Aiupova, că autorul aici nu are nicio vină, la el totul e corect; greșeala a apărut la culegerea textului. O să discutăm problema în ședința de redacție. Cine a greșit, ăla o să răspundă. O să-l ardem la salariu...

Aiupova s-a uitat la mine și și-a trecut mâna tremurătoare pe spătarul fotoliului. Și atunci deodată a pus stăpânire pe mine o furie

inexplicabilă. Nu mai simțisem așa ceva până atunci – ea mi-o transmisese, pentru că asta simțea ea. Pur și simplu clocotea, totul tremura și fierbea în ea ca într-o tigaie încinsă. Și am vrut să-i dau focul puțin mai mare, s-o aduc la isterie, să o fac să urle. Am urât-o instantaneu, cu toate celulele trupului meu, și am devenit prudent și calculat.

— Că tot veni vorba, tovarășe redactor-șef, am spus eu pe tonul meu obișnuit, de parcă nu se întâmplase nimic și în cabinet nu era nici urmă de Aiupova, pe viitor ar trebui să introduceți o regulă de fier: autorul să citească obligatoriu corectura.

— Da, avem regula asta, o avem, a zis redactorul-șef, încruntându-se de durere. Când putem, o trimitem, desigur. Dar problema e că noi suntem cotidian și de aceea la noi sunt mereu mai multe excepții decât reguli. Uite, de exemplu, zboară deodată un material din numărul pe care îl pregătim, redactorul de noapte umblă la rezerve, ia, să zicem, articolul dumatăle, numără rândurile, taie cât trebuie și-l bagă pe coloana liberă. Ei, și atunci ce corectură să mai trimitem autorului? Și de unde să-l luăm pe autor? Ce să facem, să-l ridicăm din pat?

— Uite așa apar de-alde Popiatna, am spus eu moralizator și am auzit cum, în spatele meu, Aiupova se foiește în fotoliu.

— Dar, la urma urmei, nu de Popiatna vorbim aici, a răbufnit ea și, luând țigara, a trântit-o cu atâta forță, că s-a lipit de scrumieră. Problema e că nu trebuia să faceți senzație (chiar așa a spus, „să faceți senzație”), ce, vă credeți în America? Ați găsit cu ce să uimiți omul sovietic – secolul al XV-lea, al XVI-lea, Galilei, Inchiziția... Nu, omul sovietic nu de asta e interesat. Iar activitatea bibliotecii nu se apreciază după câte ediții din secolul al XV-lea sau al XVI-lea a adunat, ci după felul în care își deservește cititorii. De asta ați uitat? de felul în care îi de-ser-veș-te! Iar dumneavoastră ați alergat după senzație, după sen-za-ți-e! Despre asta vorbim aici!

Aiupova zicea „senzație” de parcă tot ce era mai rău și mai obscurantist în capitalism ar fi fost concentrat tocmai în senzația asta. Peștele putred pe care stă orânduirea exploatoare. După ce și-a răcnit tirada, a oftat și și-a umezit buzele. Iar eu mă uitam la Aiupova cu o ură nepotolită și înțelegeam tot ce întâmplă cu ea. Urlase de-și vărsase plămâni, izbise cu pumnul în masă, ocărâse, îi împroșcase pe toți cu salivă la ea la bibliotecă, iar pentru lovitura finală, decisivă, îi rămăsese cam puține forțe. În plus, înțelesese că venise încoace degeaba: cel pe care îl ținea vinovat de tot ce se întâmplase nu era

deloc implicat, vinovată era numai redacția. Și ce să facă Aiupova cu redacția? Nimic. Nu se tipăreau erate. Aiupova își dădea foarte bine seama de asta.

— Și nici pe cititori nu-i deserviți prea grozav, i-am spus eu într-o doară, amical, apropiindu-mă de ea. Sala de lectură e mică, lipsită de confort, iar printre unele rafturi nici nu poți să treci; ce se află acolo numai Allah știe. Prin urmare, cam așa stau lucrurile cu deservirea. Uitați, să vedeți și dumneavoastră.

Mi-am scos carnețelul din buzunar.

— La ora douăsprezece ziua un cititor a comandat o carte. De-abia peste zece minute a ajuns comanda la depozitul de carte, iar de acolo...

Aiupova mi-a aruncat o căutătură cruntă și s-a tras deodată înapoi.

— Degeaba încercați, m-a întrerupt ea și a dat atât de vijelios din mână, că mi-a zburat carnetul pe podea. Datele lui Kornilov nu mă interesează deloc.

— Păi nu sunt datele lui Kornilov, am protestat eu, am scos asta din raportul dumneavoastră.

— Cum, v-am dat eu raportul meu? s-a oțărât deodată Aiupova.

Căsca ochii la mine și mi s-a părut că a și pălit.

— Ați auzit vreun cuvânt de la mine? Am vorbit eu cu dumneavoastră? Vi l-a dat tot omul ăsta care...

Deodată, s-a întors spre director.

— Despre problemele astea aș vrea să vorbesc cu dumneavoastră în particular, a spus ea sec.

S-a lăsat tăcerea. Mă uitam la Aiupova. Aiupova se uita la mine.

— Ei, ce să zic, a bâiguit redactorul-șef, ridicându-se de la birou, haideți să vorbim. Tovarășul o să aștepte în altă cameră. Numai să nu pleci, m-a rugat el repede. Am nevoie de dumneata. O să te chem.

M-a chemat după zece minute. Când am intrat, Aiupova stătea jos, ca mai înainte, și fuma.

— Ascultă, a început redactorul posac, dumneata ai informații că

tovarășul Kornilov ar fi fost deportat?

— Am.

— Cum? Pentru ce? Când? a continuat redactorul încruntat, copleșindu-mă cu o avalanșă de întrebări.

Aiupova se uita la mine și pe față i se citea un sentiment de triumf și așa de multă răutate, că mi-a venit să râd. „Mai ești și proastă pe deasupra“, mi-am zis eu și am răspuns:

— Tot ce știu mi-a povestit ieri. A avut un incident stupid în studenție, au făcut ceva la beție...

— Ce anume, ce anume?! mă tot înghiontea redactorul. Ce-au făcut? Nu te-ai interesat? E membru de partid?

— Nu știu.

— Fir-ar să fie! a spus tăios redactorul și a lovit ușor cu pumnul mic în masă. Ei, nici măcar așa, aproximativ, nu știi despre ce e vorba?

— Ba da, aproximativ știu. A fost o ceartă între studenți, nimic deosebit, și el a nimerit acolo din întâmplare. Pur și simplu a fost de față.

— Păi tot aia e, tot aia e! cânta victorios Aiupova. Din moment ce a fost deportat...

— Eu nu vorbesc cu dumneavoastră! m-am răstit eu la ea, de m-a auzit toată redacția, și am împins așa de tare un scaun gol, încât s-a răsturnat pe podea. La urma urmei, nici nu e treaba dumneavoastră, ci...

Dar nu o știam bine pe Aiupova. S-a ridicat deodată amenințătoare, s-a făcut mai înaltă cu un cap, zveltă, suplă și, luându-și elan, a aruncat cu țigara în mine.

— Dar a cui e treaba? a răcnit ea. A dumneavoastră? Dacă i-am lăsa pe unii ca dumneavoastră să facă ce vor...

A alungat gândul cu un gest din mână.

— Conducătorul ne învață că presa sovietică este cea mai ascuțită armă și că trebuie s-o mânuim cu mâinile curate, știți asta?

— De parcă mâinile dumneavoastră or fi curate! i-am întors eu vorba.

N-aș lăsa nici un pistic pe mână dumneavoastră, darămite oameni!

— Ar trebui să fiți dat afară din muzeu ca un mizerabil ce sunteți, a bubuit Aiupova și imediat s-a făcut din galbenă vânăta la față. Să fiți luat la palme, să nu mai faceți și alte ticăloșii! Ce, credeți că nu se știe că împuiati capul tineretului nostru cu povești fanteziste despre nu știu ce cultivator de mei?

— Ce? Ce cultivator de mei?

Recunosc, pur și simplu am înlemnit. Parcă m-ar fi trăsnit cu ceva în moalele capului.

— A, nu mai țineți minte, ați uitat deja? a zis Aiupova cu un zâmbet, aplecându-se și bătând furioasă darabana în spătarul fotoliului. Mințiți! N-ați uitat nimic! Vă aduceți aminte totul la perfecție! Și cum ați făcut excursia la noi la bibliotecă, și pe care oameni din personalul nostru i-ați învățat să ne calomnieze angajații cei mai de nădejde, și cum ați vândut la maculatură portretele conducătorilor noștri, vă amintiți tot, tot...

Ușa s-a întredeschis și de după ea a apărut chipul speriat al tușei Nastia, femeia de serviciu.

— Și dacă nu vreți să vă amintiți singur, o să vă facă alții să vă amintiți! a strigat Aiupova triumfătoare.

— Ei, ajunge, a spus deodată redactorul încet și tranșant și s-a ridicat. Ce-i asta, redacție sau menajerie? Ce portrete de conducători ai vândut la maculatură?

— Păi ziare, ziare vechi, am spus eu, simțind deodată că mă ia cu greață. Acum vreo două luni, muzeul a vândut unui chioșc câteva puduri de ziare vechi.

— Dar cultivatorul de mei? Cu ăsta ce e?

— Întrebați-o pe dumneaei.

Am dat din mână a lehamite și le-am întors spatele, nu-mi mai păsa de nimic, nici de Aiupova, nici de redactorul-șef, nici măcar de mine însumi. Așa o silă mă cuprinsese deodată.

— Daaa, a lălit-o redactorul. Daaa...

Aiupova mi-a aruncat o privire victorioasă, s-a ridicat și și-a luat

servieta.

— Când o să fie nevoie și o să mă întrebe cineva, o să povestesc, a spus ea zdrobitor, iar glasul începea din nou să-i fie melodios. Și cu dumneavoastră de fapt nu mai vreau să am de-a face niciodată, să nu mai veniți la noi.

În drum spre ușă, s-a oprit lângă masă severă, serioasă, imperturbabilă în adevărul ei inflexibil.

— Așa că uite, tovarășe redactor, am venit la dumneavoastră nu ca să mă plâng, ci ca să vorbim ca de la membru de partid la membru de partid. Desigur, sunteți liber să faceți ce doriți, dar... presa sovietică trebuie făcută cu mâinile curate!

A strigat-o ca pe o lozincă și cu asta a ieșit din birou.

S-a lăsat o tăcere grea. Redactorul-șef a stat multă vreme fără să zică nimic, doar uitându-se încruntat la tăblia mesei, după care a ridicat receptorul, a cerut tipografia și a avut o conversație scurtă cu redactorul de noapte. Nu am prins conținutul discuției. Stăteam pe scaun, dând tăcut din picior, și în mine era un gol sfâșietor; mă simțeam singur și mizerabil. Pe urmă redactorul-șef s-a ridicat de la masă, a început să umble prin birou, s-a dus la fereastră, a stat puțin lângă ea, a tras un stor, a luat servieta de pe masă, a închis-o, s-a dus la ușă, a întredeschis-o și a strigat:

— Tușă Nastia, încuie ușa, noi plecăm!

Apoi s-a apropiat de mine și m-a atins pe umăr.

— Să mergem, a spus el liniștit.

Era liniște și nu se simțea nicio adiere de vânt. Pe cer strălucea o lună străvezie, iar la lumina ei totul părea albastru, verde sau cenușiu; trunchiurile netede ale plopilor erau verzi, zidurile albe ale caselor scunde băteau în albastru, castelul de apă și dalele pavajului – cenușii-argintii. Lumina era atât de puternică, încât distingeam fiecare frunză a fiecărui plop și fiecare groapă din asfalt, demascată de razele necruțătoare ale lunii. Băltoace mari, albastre, se formaseră la rigolă, și în ele, ca niște recife, pluteau niște umbre negre, aproape violete. Am ieșit în bulevard și ne-am apropiat de marginea caldarâmului, de șirul de ploi: la picioarele noastre, prin canale, curgea silențios un șuvoi de apă – când negru de tot, pe sub ploi, când albastru cu scurte scânteieri violete, la răspântii.

— Undeva ard frunze, a spus încet redactorul-șef. Simți fumul?

Dintr-odată, de pe partea cealaltă a străzii, dinspre livezi și munți, a venit o adiere caldă, delicată, aducând cu ea un nor mare și cenușiu, care mirosea a fum și a mere. De după colț s-a ivit silențios micuțul GAZ al redacției, și el verde la lumina lunii, și s-a oprit drept în fața noastră. Șoferul a deschis portiera și a scos capul afară.

— Vania, du-te acasă, a spus redactorul. O să merg pe jos.

Portiera s-a închis la loc, iar glasul tânăr al șoferului a întrebat ceva.

— Nu, a răspuns redactorul-șef, mâine să vii pe la ora trei, nu mă duc la redacție.

Am mai făcut câțiva pași împreună și, într-un sfârșit, redactorul-șef m-a întrebat:

— Ai auzit ce-a spus Aiupova?

— Da, am răspuns.

El s-a uitat la lună și a tras adânc aer în piept.

— Ce mai noapte, ce mai noapte! a exclamat redactorul-șef pe cu totul alt ton, moale și liric. Știți, anul ăsta este prima oară când mă plimb noaptea. La câte lucruri renunțăm când îmbătrânim! Renunțăm la carne, nu mai mergem la munte, nu ne mai plimbăm noaptea... Și doar sunt ultimii ani...

Tăceam.

— Da, uite ce lucru neplăcut cu Kornilov ăsta. Și Aiupova are dreptate! Are, totuși, dreptate!

— Cum adică are dreptate? m-am mirat eu, oprindu-mă din mers.

A oftat.

— Păi are dreptate, dragul meu, a zis el moralizator și trist, luându-mă de braț. Presa sovietică trebuie făcută cu mâinile curate. Ai înțeles? Elementele străine – oameni obijduiți, reprimati, oportuniști, din alte clase – nu sunt acceptați în preajma ei. Iar noi, uite, îi lăsăm să scrie. Uneori din cauza unui liberalism putred, alteori din lene – mai bine să scrie altul decât noi! Și cel mai adesea, cum s-a întâmplat și azi, din cauza bolii ăsteia idioate care se cheamă „mărinimie“. Și uite ce iese. Omul atrage atenția asupra unor lipsuri reale, demască pe cineva, iar

cel demascat vine și spune: „Protestez! În ziarul dumneavoastră ați găzduit articolul unui dușman de clasă.“ Și n-ai ce replică să dai, trebuie să recunoști; într-adevăr, i-ai găzduit articolul.

— Păi Kornilov e dușman de clasă?

Redactorul s-a uitat la mine și a început să râdă.

— Ce, nu e dușman? a întrebat el cu bonomie și tot el a răspuns: Probabil că nu e chiar dușman, dar numai eu și dumneata știm asta. Iar cel la care o să dea fuga Aiupova să se plângă n-o să ne întrebe pe noi. Cum o să privească el lucrurile? A fost condangat? Da, a fost. Pentru ce a fost condangat? Pentru activitate antisovietică. Deși încă n-a fost reabilitat, colaborează totuși la ziar. Foarte rău că i s-a dat posibilitatea asta. Și cel care a admis așa ceva a dat dovadă de lipsă de vigilență. Iată cum stau lucrurile. Înțelege?

Tăceam.

— Așa stau lucrurile, a repetat el insistent. Pentru că, atunci când o să spună așa, n-o să mai am ce să răspund. Și după aia du-te de explică. Și o să pot să mă consider fericit dacă, după ce explic și demonstrez tot și aduc toate hârtiile, același tovarăș mă întreabă deodată simplu, omenеște: „Și trebuia să te legi tu la cap cu el, să-ți faci neplăceri și să ne faci și nouă? Oare chiar n-ai găsit în redacție pe nimeni care să scrie un articolăș ca ăsta, dar care să n-aibă probleme la dosar? Și atunci pentru ce le plătești oamenilor salariu?“ Și doar n-ai ce să mai zici. Are dreptate.

— Desigur, așa e, am încuviințat eu cam anemic, dacă privim lucrurile așa, dar...

El s-a uitat la mine, a dat din cap deznădăjduit și a oftat. Am pornit din nou pe strada scaldată în lumina lunii, pe lângă plopii albaștri și cenușii. Din loc în loc mai vedeam câte o fereastră scânteind roșatică sau albăstruie, în timp ce treceam pe lângă chioșcuri și garduri, livezi și piațete, străbătând orașul adormit.

— Îmi pare rău de băiat, nici nu-ncape vorbă! a spus redactorul-șef. S-a zbatut, a făcut eforturi, a vrut să ne facă un serviciu, și uite ce răsplată primește! Ce crezi, că nu mă gândesc și la asta?

Tăceam.

S-a uitat la mine pieziș, apoi s-a aplecat repede, a ridicat o pietricică de pe drum și, luându-și puțin avânt, a azvârlit-o în bezna nopții.

— Și când te gândești că toată tevatura asta a pornit din josnicia lui Aiupova, pentru că voia să-și scape pielea, a spus el după o clipă de tăcere. Ca nu cumva să-i mai treacă prin minte cuiva să se atingă de ea! Restul n-au decît să-și frîngă gâtul; ei să-i fie bine! „Ce e al meu e sfânt. Nu te băga, că-ți rup gâtul, uite, ca lui Kornilov. Nici până acum nu și-a găsit de muncă, nu-l primește nimeni nicăieri!“ Ea doar asta vrea. Dar ar trebui s-o auzi: „Mie îmi place autocritica.“

Am pufnit în răs.

— Ea ți-a spus asta?

A început și el să rîdă.

— Ea, în persoană. Cu asta a început discuția. „Îmi place autocritica, eu îi critic pe alții și cer ca și eu să fiu criticată în modul cel mai nemilos. Consider că fără critică nu poate fi vorba de progres.“ Vezi, Doamne, așa consideră ea! Ei, și după aia: de ce am publicat articolul ăla? De ce-i reproșăm cutare și cutare lucru, de ce n-am anunțat-o în prealabil, de ce am permis să i se impută atâtea lucruri?

Când am ajuns în capătul aleii, redactorul-șef m-a luat deodată de cot și m-a întors încetișor înapoi.

— Să mergem! S-a făcut târziu. Soția cred că stă acum călare pe telefon și mă caută pe la toți cunoscuții. O să mă dea dispărut. Întotdeauna când ies de la serviciu mă duc direct acasă.

A tăcut puțin, de parcă ar fi rumegat un gând.

— E adevărat ce mi-a zis Aiupova? Kornilov vrea să vină la voi la muzeu?

Am ridicat din umeri.

— Acum n-o să-l mai primească. După ce o să bată ea pe la toate ușile și-o să se plîngă...

— Așa laș e directorul vostru? a întrebat redactorul-șef, urmînd un gând al lui.

— Nu, dimpotrivă, directorul e un om curajos, dar...

— Atunci o să-l sun mâine, s-a decis redactorul-șef. Poate să-l primească fără teamă. O să vorbesc eu unde trebuie, o să explic tot. Lucrul cel mai important e că articolul e corect! Kornilov ăsta e băiat

de nădejde, a dat un material interesant, care stă în picioare. Asta trebuie avut în vedere. Și m-au sunat deja de la CC să-mi spună să publicăm mai multe articole de felul ăsta.

— Făcute cu mâinile dușmanului de clasă? am întrebat eu.

El a izbucnit în râs și a dat din mână, ca pentru a-mi alunga temerile.

— Lasă asta! Hai, la revedere. În sfârșit mă văd și eu acasă. De patru ori am trecut azi prin fața porții fără să intru. Nu mi s-a mai întâmplat niciodată așa ceva.

A dat să intre, dar deodată s-a oprit.

— Ascultă, a spus el grav, să nu te superi nici tu prea tare pe Aiupova. Acum o săptămână l-au ridicat pe bărbatu-său.

M-a trezit unchiașul. Stătea la căpătâiul meu și tușea. Am ridicat capul.

— Dormi întruna, a șuierat unchiașul, de parcă i-ar fi cântat două fluieri în piept. Vai, ce greu răsuflu, acum nici mahorcă nu mai fumez, dar tot mă apasă așa, în coșul pieptului. Ei, hai, scoală, îți zic! Hai, că aia cu propaganda ți-a făcut praf tot imperiul, ți-a dat jos toate pozele de pe pereți.

— Care poze? am întrebat eu, încă buimac de somn.

— Du-te și vezi, a zis unchiașul și a trântit supărat pe marginea patului fotografia lui Castagnier, un unicat găsit de mine în dosarele din arhiva muzeului.

— De unde ai luat-o? am întrebat, trezindu-mă de-a binelea.

— Nu ți-am zis? Du-te, o să le găsești pe toate pe jos.

Am sărit din pat și am început să mă îmbrac. Unchiașul stătea lângă mine, tușea și povestea:

— Mă cheamă și zice: „Adă scara, să luăm fotografiile.“ Eu i-o dau, bineînțeles, iar ea mă duce la panourile tale și zice: „Uite, eu ți le-arăt, iar mata le dai jos.“ Când am ajuns la ăsta al tău, o întreb: „Da’ conservatorul știe?“ Iar ea: „Dacă nu știe, o să afle. E ordin de sus, scoate fotografiile, n-ai de ce să te temi.“ Ei, dacă tot mi-a zis să nu mă tem, atunci am jupuit toți pereții.

Cu portretul lui Castagnier în mână, am năvălit în muzeu și m-am cutremurat: responsabila cu propaganda deja terminase cu „Prietenia între popoare“ și, cu mâinile în șolduri, comanda distrugerea „Culturii și artei Kazahstanului“. Lângă ea, pe jos, se afla un morman întreg de rame și tablouri. De peretele golaș era sprijinită o scară șubredă, pătată de var, și pe treapta cea mai de sus dansa electricianul nostru, Petea – un băiat guraliv, de vreo douăzeci de ani. Ridicat pe vârfuri, se întindea să apuce o fotografie uriașă, „Ceapaev cu statul său major“. Două femei – fotograful și responsabila secției de conservare, Klara –, stăteau de o parte și de alta a scării, sprijinind-o, și se uitau cu teamă la Petea.

— Zoia Mihailovna, ce faci? am strigat eu.

Responsabila cu propaganda s-a uitat la mine și a zâmbit. Era grasă, cu o față prelungă, așa de întinsă, că mereu îmi venea s-o strâng în palmă, ca pe o pompă de clismă. Ochii propagandistei erau înguști, ca de porc, cu irizări galbene.

— Bună ziua, m-a salutat ea sever. Te-am tot căutat! Uite, a dat ea din cap spre pereți, facem curat la exponate, directorul a ordonat să înlocuim piesele învechite. La dumneata deja am terminat.

— Cum, l-ai dat pe Castagnier jos la ordinul directorului?

— Se înțelege! Cu siguranță îți dai seama și dumneata că exponatul ăsta n-are ce căuta în muzeu.

— Și de ce „cu siguranță“? am întrebat eu furios.

Ea și-a mijit ochii cu o viclenie atotștiutoare. Și i-a mijit politic, ca să zic așa.

— Păi ia uită-te mai bine la el.

M-am uitat mai bine. Desigur, Castagnier ăsta nu avea cine știe ce gusturi. Se fotografiase într-o poză hamletiană: o pelerină neagră care îi cădea în falduri largi, uniformă, o pălărie neagră cu boruri mari, iar în mână un craniu.

— Așa, și?

— Uită-te cum e îmbrăcat, nu vezi cum e îmbrăcat? s-a răstit deodată propagandista, împungând portretul cu degetul.

De sub pelerina lui Castagnier se vedea uniforma Narkompros cu

vipușcă și nasturi strălucitori, iar în piept era înfiptă insigna albă de absolvent al școlii de juriști.

— Ei, și ce-i cu asta? am repetat eu, într-adevăr nepricepând nimic.

— Hai, dă-l jos, Petea, nu sta! a început deodată să strige propagandista, dând din mâini cu frenezie. Numai cu grijă, pentru numele lui Dumnezeu, să nu cazi din nou.

Am ridicat iritat din umeri. Responsabila secției de conservare, Klara, o kazahă frumoasă, subțire, oacheșă, semănând deopotrivă cu o indiană și cu o cercheză, s-a îndepărtat de scară și mi-a atins ușor cotul. M-am smucit nervos de lângă ea.

— Dar pe Ceapaev de ce-l dați jos? am întrebat eu grosolan. Cine v-a permis să-l dați jos?...

În momentul acela Klara m-a tras din nou de mânecă și a ciripit la urechea mea:

— Te-am tot căutat... Trebuie să semnezi în caiet pentru niște exponate, hai să mergem.

Am pornit mecanic după ea.

— Iar portretul poți să-l lași aici, a adăugat ea, o să-l iau eu mai târziu.

— Ba o să-l pun la loc pe perete, am strigat eu furios și mi-am smuls cotul din strânsoarea ei.

— Dar mai întâi treci pe la director, m-a sfătuit împăciuitoare propagandista. Și nu mai striga. Doar sunt vizitatori în muzeu.

— Aveți dreptate, Zoia Mihailovna face exces de zel, mi-a spus Klara când am coborât. Ieri a dat jos peste o sută de fotografii: Strângerea recoltei, Crescătorie de porci, Fabrica de confecții, portretele unor frunzași în producție, fotografii cu oameni de știință...

— De ce?

Klara a zâmbit și a ridicat din umeri.

— Spune că e mai sigur așa, prea mulți au fost fotografiați. Li s-au dat titluri, onoruri, iar mai apoi s-au dovedit a fi dușmani ai poporului. E tare precaută.

— E o scroafă! am strigat eu și l-am strâns așa de tare pe Castagnier la piept, că a pârlit. E o scroafă și gata!

Când am intrat amândoi în cabinetul directorului, l-am găsit aplecat peste masă, vorbind la telefon. Ne-a văzut, a zâmbit, a dat noroc cu mine și apoi, cu multă dexteritate și curtoazie, cum îi șade bine unui militar, i-a sărutat mâna Klarei. Ne-a făcut semn să luăm loc, a mai spus câteva cuvinte la telefon, l-a pus în furcă și s-a ridicat.

— Ia zi, pe unde umblă Kornilov al tău? m-a întrebat. Ce-i lălăiala asta? A? Eu am pus și rezoluția, au bătut și ordinul la mașină, iar el nicăieri. S-a învârtit pe aici o zi întreagă, și acum parcă a intrat în pământ.

— O să vină, am spus. Ascultă...

— Mai întâi tu să mă ascuți, și după aia te-oi asculta și eu, m-a întrerupt directorul. Înainte de toate, găsește-l pe Kornilov și dă-i ordinul. Să aducă la secretariat cartea de muncă și să se pregătească să plece imediat în munți. O să vină administratorul să-l ia cu mașina. Ai priceput?

— Am priceput, dar eu altceva voiam să...

Directorul mi-a aruncat o privire deznădăjduită, a oftat, clătinând din cap, și s-a întors spre Klara.

— Klarocika, a spus el cu blândețe, eu plec acum și nu mai vin pe-aici azi. Ai dumneata grijă de treaba asta, te rog eu, că uite, eu vorbesc cu omul de știință, iar lui îi umblă gândurile în altă parte, după vrăbii... a zis directorul cu un gest spre fereastră, după care s-a înveselit din nou și s-a mai îmbunat. Ia zi, ai avut discuția aia cu Aiupova?

Am încuviințat din cap.

— Și? Cum a mers?

— N-a fost mare lucru...

Directorul a lovit ușor cu palma tăblia mesei și a izbucnit în hohote de râs.

— Cum n-a fost mare lucru? Bătăioasă mai e! Blestematele astea de mâini curate! O să-ți arate ea ce mâini are! a zis el, devenind deodată grav. Așa că fii atent, Kornilov să ia imediat ordinul și să plece. Dacă e ceva, îi dă muncitori brigadierul Potapov. Deja am vorbit cu el. O să-i

dea și casă. Klarocika, trebuie să-i dăm cu decont vreo două sute cincizeci de ruble, bine? Eu l-am înștiințat pe contabil, iar dumneata ai grijă să se facă. Nu uiți, bine? Unchiașul trebuie să vină pe la ora patru, am trimis pe cineva după el. Ce tot învârți tu acolo?

— Pe Castagnier, am zis eu și am pus portretul pe masă, în fața directorului. Uite.

— Mă uit.

Directorul a întors portretul pe toate părțile și pe urmă l-a pus din nou pe masă.

— Ei, și ce-are așa deosebit? Un gropar, adică un arheolog! a zis directorul, pronunțând cuvintele cu vădită plăcere. Tare interesantă mai e lumea asta a oamenilor de știință! Uite, ține un craniu în mână, de ce oare? Klarocika, ai văzut la cinematograful Omul din cutie? Joacă Hmeliov, artistul poporului. Ei, e leit tipul ăsta: și bărbuța, și uniformă... Numai craniul îi lipsește. Bun, și de ce mi l-ai adus mie? Ia-l acolo la tine și pune-l pe perete, să se uite oamenii la el și să se minuneze.

— Păi era la mine pe perete, dar l-a dat jos propagandista, a spus că dumneata i-ai dat ordin.

— Eu i-am dat ordin? Să-l dea jos pe ăsta?

Directorul s-a uitat din nou la portret.

— Nici vorbă! Cum ai zis că-l cheamă? Cas... Cvas... E francez, nu?

— Profesor de limbă franceză la gimnaziul din Orenburg, Castagnier.

— Parcă ziceam că-i Belikov, a zis directorul, râzând. Deși ăla predă latina. Nu, n-am dat niciun ordin. Tu să te înțelegi cu ea.

— Păi dumneata ești directorul. Ea m-a trimis la dumneata, am spus eu tăios. „Din ordinul directorului...” Uită-te numai ce-a făcut în muzeu! Toți pereții sunt jupuiți! L-a dat jos și pe Ceapaev, chiar sub ochii mei! Cine știe pe cine o mai da jos acum!

Directorul s-a încruntat și s-a așezat în fotoliu.

— Dacă nu știi, nu mai vorbi, mi-a tăiat el avântul. Nu pe Ceapaev l-a dat jos, ci pe ăia care apar cu el în fotografie. Un muzeul sovietic nu trebuie să se transforme într-o galerie de dușmani ai poporului, iar în

fotografia aia sunt și dușmani. Ceapaev nu putea să-i știe, dar noi îi știm. Și tu, în loc să strigi și să dai din mâini, mai bine veneai la mine imediat, ca să te lămuresc.

M-am uitat la Klara, care încerca să mă avertizeze din priviri. Dar n-am luat-o în seamă și m-am întors din nou spre director.

— Bine, am spus, hai să zicem că, în cazul lui Ceapaev, apar niște dușmani în fotografie, dar cu ciobanii ce-a avut? Pe ei de ce i-a dat jos de pe pereți? Tot scriem despre ei, îi lăudăm că sunt oamenii noștri cei mai buni, că sunt constructori ai socialismului... Și atunci de ce i-a dat jos din cui și i-a trântit pe jos? Tocmai pe constructorii socialismului?

— Vezi că vorbește gura fără tine, m-a apostrofat directorul, ridicându-se amenințător și strivind așa de tare prespapierul, că i s-au înverzit degetele. Tu-ți dai seama ce zici?

— Eu îmi dau seama, am spus, aprinzându-mă la rândul meu. Dar de ăștia ce ziceți, care, la ordinul dumneavoastră, jupoaie pereții? Klara știe ce mizerie au făcut acolo. Zi și tu, Klara...

— Vai, Doamne, a spus repede Klara cu vocea ei moale, melodioasă. Vai, Doamne...

Preț de o clipă, directorul s-a uitat mânios la mine, după care a ridicat receptorul, a chemat-o pe funcționara de serviciu și i-a poruncit să o caute și să o trimită neîntârziat la el pe Zoia Mihailovna. Apoi s-a lăsat din nou în fotoliu și s-a apucat să citească o hârtie. La mine nici nu se mai uita. În cabinet se lăsase o tăcere apăsătoare. M-am dus spre canapea și m-am așezat lângă Klara. Ea se uita la mine și dădea din cap cu reproș. Deodată a intrat propagandista. Era roșie la față, înfierbântată, plină de praf. Bluza albă și strâmtă (mereu purta bluze care plesneau pe ea) se murdărise la subsuori.

— Tocmai mă pregăteam să vin la dumneata, a spus ea. În mare, pot să zic că sus am terminat. Adineauri am primit un telefon de la Școala Nr. 12, directorul ne roagă...

— Stai puțin.

Directorul a luat de pe masă portretul lui Castagnier.

— Cine e ăsta?

— Un funcționar țarist, a răspuns propagandista.

— Și care anume?

Tulburată, dădea din colț în colț.

— Nu știi?

— Nu, dar...

— Și atunci de ce l-ai dat jos? a întrebat-o directorul, punând portretul pe masă. Trebuie să-l pui imediat la loc, unde a stat până acum.

Propagandista mi-a aruncat o privire fugară. Eu tăceam și mă uitam în podea. Klara, care stătea lângă mine, a întins o mână subțire și mi-a strâns tare încheietura.

— Tovarășe director, l-a implorat fierbinte propagandista, doar răspund de munca ideologică, nu?

— Și?

— Și chiar dumneavoastră m-ați recomandat ca membră de partid, nu? Și atunci cum pot să permit eu ca în muzeu, unde se fac vizite școlare, să se lăfăie în văzul tuturor un satrap țarist cu toate onorurile prinse în piept? Doar e un om de știință reacționar, șovin, membru al Sutelor Negre³⁷. Nu-l știe nimeni în afară de cercetătorul nostru științific, el l-a scos nu se știe de unde și l-a băgat în expoziție. Mă întreabă elevii: „Ce general e ăsta? De ce e aici?“ Ce să le răspund?

— Și până acum ce-ați răspuns? am întrebat-o eu.

— Nimic. Tăceam, a zâmbit trist propagandista, făcând un gest de neputință.

— Ei, atunci tăceți în continuare. Cine știe carte o să citească legenda, acolo scrie tot – și cine e Castagnier ăsta, și ce a făcut, și ce cărți a scris, ba chiar și de unde e luată fotografia.

S-a lăsat din nou tăcerea.

— Așa că uite, Zoia Mihailovna, trebuie să pui la loc fotografia, a ordonat directorul. Mi se spune că și în alte secții ai mai dat jos câte ceva. Pe cine ai mai dat jos?

— Tovarășe director...

Propagandista se uita încurcată la director. Directorul tăcea. Propagandista și-a mutat privirea spre mine, a văzut că zâmbesc și

atunci și-a ridicat cu semeție capul și a spus:

— Da, am dat jos și în alte secții! Am dat jos pe răspunderea mea câteva fotografii care mi s-au părut suspecte. Eu cred că trebuie să fim vigilenți, tovarășe director! Știți câți dușmani au fost demascați în ultimul timp în organismele noastre economice? Oare chiar am auzit noi de toți? La noi vin oameni din tot Kazahstanul. Și ce-o să spună când o să vadă la noi în muzeu vreun naționalist sau vreun dușman al poporului? Unul care a contaminat recoltele cu insecte dăunătoare, iar noi l-am pus alături de Lîsenko³⁸. Chiar de curând s-a întâmplat ceva de felul ăsta... Klara Fazulaevna a fost și ea de față.

De data asta i-am strâns eu mâna Klarei, iar ea și-a întors capul fără să spună nimic.

— Nu, Klara Fazulaevna nu are nicio legătură cu asta, a spus directorul, urmărindu-mă cu privirea. Desigur, se pot întâmpla atâtea, dar nu poți să le prevezi pe toate. Uite, prevăd totuși un lucru. Parcă văd că mă sună mâine cineva de la comitetul raional și-mi spune așa: „Se află acum la mine un stahanovist cunoscut și se plânge că tu, director de muzeu, i-ai dat jos portretul de pe perete și i l-ai aruncat la gunoi. Ce faci, prietene, vrei să lași muzeul cu pereții goi, ca să dormi tu bine? Că i-ai dat afară pe dușmani, e bine c-ai făcut-o, dar de ce-i trimiți la groapa de gunoi și pe eroi laolaltă cu ei, cap sec ce ești?” Ce-o să răspund la asta? Că am o propagandistă extrem de vigilentă, care a decis că nu trebuie să aibă încredere în nimeni? Cu răposații, cică, lucrurile sunt clare, dar uite, ăștia vii... cine-i mai știe... Așa să zic, nu?

Ea tăcea.

— Așa că uite ce te rog, pune totul la loc așa cum a fost! Și să faci asta chiar acum.

Ea tăcea.

— Chiar acum, Zoia Mihailovna, te rog foarte mult. Uite, o să te ajute Klara Fazulaevna.

— Să mergem, a răspuns scurt Klara și s-a ridicat de pe canapea.

— Bine, dacă e ordin... a zis propagandista cu jumătate de gură.

— Da, da, îți ordon, Zoia Mihailovna, a întrerupt-o scurt directorul. Pe răspunderea mea.

Propagandista a pornit spre ușa biroului și, din prag, s-a mai uitat o dată la mine.

— Când omul n-are ce face, a zis ea cu un zâmbet, le caută altora nod în papură. Ei, poate încep și eu să-ți caut nod în papură...

Nici nu a închis bine ușa, că a și început să z bârânie telefonul. Directorul a ridicat receptorul, a ascultat puțin și deodată a început să zâmbească și să încuviințeze din cap. La coada ochilor îi apăruseră riduri mici, șmechere.

— Da, da, tovarășă Aiupova, a spus el bucuros. Vă ascult, vă ascult, tovarășă Aiupova. Cum îl cheamă, cum spuneți?

S-a uitat scurt la mine.

— Da, da, avem un angajat cu numele ăsta. Ei, nu, deocamdată n-am primit nicio reclamație în legătură cu el. Da, lucrează bine! Ce s-a întâmplat? Aha, aha... Vai, cum se poate așa ceva? O, trebuie să ne ocupăm de asta, neapărat! Uite unde duce lipsa de vigilență! Tovarășă Aiupova, acum am o mică sedință, mă așteaptă oamenii, așa că, dacă-mi dați voie, o să vă deranjez peste vreo jumătate de oră. Totul e foarte, foarte important, tot ce spuneți. Mulțumesc, mulțumesc mult! Bineînțeles, tovarășă Aiupova! Ca de la membru de partid la membru de partid...

A pus receptorul în furcă și a început să înjure cu sete.

— Și când te gândești că-și închipuie că salvează țara, a spus el gânditor și s-a ridicat de la birou. Să mergem, că acum vine mașina după mine.

Și-a luat șapca din cuier, a ieșit pe coridor, dar s-a oprit deodată și s-a uitat la mine de parcă atunci mă vedea pentru prima oară.

— Ascultă! Ce-ai zice dacă te-aș trimite o lună la Moscova? Ai auzit ce-a zis adineauri propagandista, și a mai sunat și Aiupova să te reclame. Acum oricum n-ai nimic de lucru. Ce zici, pleci? Doar vezi și tu ce vremuri ne așteaptă.

— Ce vremuri? am întrebat eu, păstrându-mi calmul.

— Vin vremuri tare grele, a spus directorul, pierzându-și răbdarea. Da' ce, ești copil? Nu citești ziarele? Foarte rău dacă nu le citești. Doar trăim pe linia frontului. Piloții noștri doboară avioane germane lângă Madrid. Deocamdată numai lângă Madrid, dar în curând o să le

dărâme și lângă Paris, și lângă Varșovia, și lângă Praga, și poate chiar și mai aproape. De asta, oricât te-ai ascunde, nu poți să scapi. Chiar nu te gândești și tu?

Tăceam.

— Dar ce înseamnă că trăim pe linia frontului? a continuat directorul. Înseamnă că statele-majore – și al lor, și al nostru – veghează tot timpul, zi și noapte. Se sabotează unii pe alții cu spioni și diversioniști. Pe unii îi cumpără, pe alții îi sperie. Se găsesc destui bani pentru asta, iar spaimă, și mai și. Ai citit ce-a spus tovarășul Stalin despre împresurarea capitalistă? Ai citit că e un lucru foarte neplăcut? Așa e, dar împresurarea asta, cum să-ți zic...

Directorul își frământa degetele.

— Este ca un ulcer cronic, te roade și te roade, dar poți să trăiești cu el, numai că nu trebuie să uiți că există. În schimb, să fii pe linia focului e mult mai rău. Și uite, noi trăim pe linia asta. Și dacă e așa, atunci cu siguranță există transfugi și de o parte, și de cealaltă. Înțelegi?

Am încuviințat din cap.

— Iar transfugii sunt de tot felul. Unul pur și simplu aruncă arma din mână și fuge, dar sunt și unii care nu fug niciodată, ci se tupilează prin statele noastre majore și își văd de treabă chiar de acolo. Pentru ăia lucrează, a spus directorul, arătând cu mâna spre vest. Ai înțeles? Dacă e și un singur dușman în statul-major, o armată întreagă poate să se pună în mișcare și să se îndrepte spre un câmp minat, mergând la moarte sigură. Și cum îl descoperi pe unul ca ăsta, dacă sunt toți de-ai tăi și n-ai pe cine bănuși? Dacă fiecare ți-e ca un frate sau ca un fiu, dacă ai dormit cu el sub aceeași manta și ai împărțit cu el același colț de pâine?

Directorul vorbea încet, pățimaș și simplu.

— Dacă e cel mai bun dintre cei mai buni, dacă a avut numai victorii în trecut, iar acum muncește zi și noapte? Te întreb, cum îl recunoști? Cum? Cum? ăsta-i schepsisul, că nu poți deloc să-l recunoști. Și trebuie să-l recunoști, trebuie! Pentru că altfel, ne paște moartea... Milioane de morți. Și o să-l descoperim! Nu imediat, ci peste zece, douăzeci de ani. Și atunci nu-l mai cruțăm! Dacă e viu, îl împușcăm, dacă e mort, îl scoatem din grații, îi dăm jos portretele de pe pereți, îi deportăm soția, îi luăm în vizor pe prietenii lui.

— Dar prietenii cu ce sunt vinovați?

— Dracu' știe cine o fi și prietenul lui și ce-i poartă pielea, a zis directorul, uitându-se cu severitate în ochii mei. Un transfug nu poate să facă nimic singur. Singur, e zero barat. Anturajul lui, uite ce e important. Și o să dăm foc întregului anturaj, așa cum dădea mama foc cuiburilor de ploșnițe. Și după aia o să pârlolim și țărâna în care și-au făcut cuib trădătorii ăștia. O să-i pârlolim pe toți cei nesiguri, pe toți cei care șovăie, gata de trădare, pe toți dușmanii prezenți, trecuți și viitori, toată mizeria asta o s-o distrugem dinainte. Ai înțeles? Dinainte!

— De înțeles, am înțeles, am spus eu, că nici nu e așa de greu de înțeles... Dar oare poți să execuți pe cineva pentru o crimă înainte s-o comită? Asta înseamnă să pedepsești nu pentru ceva, ci în numele a ceva. Așa doar i se aduce jertfă lui Moloh, nu se consolidează un stat. Și lui Moloh nici nu-i pasă, că e din bronz! Iar statul sovietic n-o să se facă mai puternic luându-și astfel de precauții.

— Ei bine, noi o să-i distrugem în numele revoluției noastre, a strigat directorul și a bătut din cizmă. O să-i distrugem! Așa că să nu te mai prind că întrebi de ce sunt date jos portrete și cine anume e dat jos. Să știi că i-au dat jos pe dușmani. Un alt dușman ascuns a fost demascat și dat jos. De-acum încolo să ții pentru tine întrebările astea blestemate. Și să-ți ții gura! Ține-ți gura cât mai mult! Ca să nu te trezești într-o zi că vin să-ți taie limba, cu capul tău deștept cu tot. Nu se încurcă nimeni cu explicații acum. Înțelege și tu ce vremuri ne așteaptă.

Directorul a plecat, iar eu am rămas singur pe coridor. „Ce vremuri ne așteaptă“, spusese el. Încă nu știam ce vremuri ne așteaptă și de ce trebuie neapărat să mă aștepte și pe mine, dar deodată am simțit un frig înfricoșător și m-au trecut așa niște fiori, că mi-au amorțit degetele. O singură dată mă mai simțisem așa, când mă urcasem în clopotniță, mă aplecasem peste balustradă și rămăsesem așa suspendat deasupra unui hău de cincizeci și cinci de metri. Frica și melancolia mă invadaseră și mă paralizaseră cu totul. Nu mai aveam putere nici să stau în picioare, nici să mai gândesc, dar nici să rămân pe loc, așa că m-am smuls din starea aceea și am luat-o la fugă. Dar de data aceasta nu am mai fugit la cioburile mele, la pietrele de mormânt și la idoli de piatră, ci pur și simplu l-am proptit pe Castagnier de perete și am luat-o la fugă spre parc, sub cerul liber.

Era o dimineată senină, trandafirie, răcoroasă, cu foarte puțin vânt. Plopii foșneau, dar munții se vedeau așa de clar și păreau să fie atât de

aproape, încât ai fi zis că sunt chiar în spatele parcului. Pădurile albastre se cățărau pe povârnișuri. Stăteam și mă uitam la ele și îmi spuneam că, dacă aș da de o mașină care să meargă într-acolo, peste o jumătate de oră aș putea fi la munte, în răcoarea și prospețimea de acolo. Așa m-a găsit Kornilov. Traversa parcul, fluturând în mână un carnețel cenușiu – cartea lui de muncă.

— Ascultă, a exclamat el uimit, la mine s-a rezolvat deja totul! Am fost primit! Dumitale trebuie să-ți mulțumesc?

— Eu n-am niciun merit, am răspuns eu, fără să mă mișc. Să treci mâine pe la director, azi deja a plecat.

S-a uitat mirat la mine și m-a întrebat:

— Păi poate îmi arăți biroul în care o să lucrăm?

Am clătinat din cap.

— Nu am când.

A stat așa o clipă, contrariat, după care mi-a atins cotul.

— Ce-i cu dumneata? Nu ți-e bine?

— Nu, am răspuns, n-am nimic.

A stat puțin în cumpănă, neștiind ce să zică, și, într-un sfârșit, m-a rugat sfios:

— Atunci poate îmi arăți locul meu...?

— Nu acum, acum du-te la Klara Fazulaevna. Ei i-a cerut directorul să se ocupe de dumneata. Eu mă duc la colhozul Uriașul Munților. Tocmai așteptam o mașină. Trebuie să vină din clipă în clipă. La revedere! Du-te!

³³ Citat aproximativ din Ekaterina Peškova (1887-1965), activistă pentru Drepturile Omului, prima soție a lui Maxim Gorki.

³⁴ Titlu deținut, până în 1974, de suveranul Etiopiei.

³⁵ În limba rusă, poniatno.

³⁶ Personaj al unei anecdote din timpul împăratului Pavel I: ofițer fictiv, apărut din greșeala unui copist, lucru care n-a împiedicat însă

ridicarea lui repetată în grad.

³⁷ Organizație radicală de dreapta, antisemită și monarhistă, care s-a manifestat activ împotriva revoluției din 1905 din Rusia.

³⁸ Trofim Denisovici Lîsenko (1898-1976), agronom și biolog sovietic, inițiatorul agrobiologiei inspirate de tezele lui Miciurin.

Partea a II-a

Capitolul 1

O mașină oarecare m-a lăsat chiar lângă colhozul Uriașul Munților. Se nimerise să fie un șofer cu chef de vorbă, din rândurile băieților buni din partea locului, așa că în zece minute știam deja totul despre brigada a VI-a și despre brigadierul Potapov.

Așa am aflat că Ivan Semionovici este un om serios, respectat și că îi cam place să tragă la măsea, ce-i drept, dar fără asta oricum nu se poate. Că anul trecut ar fi dezgropat aici vreo trei oale și că una, se zice, era plină cu cervoneți. Dar cine să mai știe dacă e adevărat sau nu? Acum stau toate goale în magazie, poate să le vadă orice curios.

Când am început să urcăm povârnișul, au început să apară și livezile: șoferul mi-a explicat că recolta de mere de anul ăsta e „excepțională“, unele crengi fuseseră proptite cu furci ca să nu se frângă sub povara fructelor. O recoltă magnifică, ce mai! Dacă voiam să iau niște mere, cel mai bine era să vorbesc cu paznicul, tanti Dașa. Casa ei e aia izolată, de la marginea satului! Dar oare nu venisem prea devreme pentru mere? Doar merele Aport încă nu fuseseră culese.

L-am întrebat de ce aș lua neapărat Aport. Că doar Moscova era plină de Aport. Auzisem, în schimb, de niște mere lămâioase, deosebite. Atunci șoferul s-a întors spre mine și m-a întrebat:

— Da' ce, ați venit în delegație? Păi atunci ascultați aici la mine, a zis el pătimaș. Să întrebați de Aport! Numai de soiul ăsta și de niciun alt soi! Când o să deschideți la Moscova o ladă de mere din astea, o să rămână toți cu gura căscată, acolo neam de neamul lor n-a văzut așa niște mere. Un măr ajunge și la un kil! De aceea se și numește orașul Alma-Ata, că e patria merilor. Ce-i tot dați cu lămâioasele? Sunt niște mere pricăjite, galbene, mai mare jalea. Nu, Aport! Numai Aport! a insistat el cu fermitate.

Am ridicat din umeri. De câte ori nu auzisem asta despre Alma-Ata? „Patria merilor.“

Din vechime erau renumiți în Rusia castraveții de Nejin, pepenii galbeni din Ceardjui, vișinele de la Vladimir, pepenii verzi din Kamîșin și Aportul din Vernîi. Într-adevăr e un măr aproape incredibil – uriaș, strălucitor, de un roșu aprins. Când am văzut prima oară mere

din soiul acesta, nu mi-am putut crede ochilor. Se aflau pe o tavă neagră de tablă, pictată cu trandafiri mari, ca de la crăsmă, dar până și trandafirii aceia uriași păleau în comparație cu cele trei mere care ocupau singure toată tava – niște mere strălucitoare ca niște matrioști lăcuite de la târg, cu pete colorate și niște vârtejuri de lumină verde. Erau așa de frumoase, că mi-era și frică să le ating. Seara am luat totuși unul și l-am despicat în două. Abia îl atinsesem, dar imediat a pocnit sec, împrôșcându-mă cu seva lui acidulată, înțepătoare. Am ridicat jumătate de măr la lumina lămpii și fructul a strălucit deodată, ca o bucată de cremene, împrăștiind în jur scânteii ca niște cristale de gheață, mai mari și mai mici, de-ai fi zis că e o piatră prețioasă – nu marmură, nu alabastru, ci o piatră cu totul altfel, ușoară, pârâitoare, sonoră, nu moartă, ci vie, vibrând în palma mea.

Aportul de Alma-Ata! Nimeni nu s-a ocupat vreodată de istoria lui. Mărul acesta a avut parte de o naștere ușoară și rapidă.

Într-o bună zi, în ziarele din capitală și pe niște foi volante a apărut un anunț. Țin foarte mult să-l includ așa cum a fost el tipărit, cu sublinieri numeroase, cu litere de-o șchioapă, țițătoare, cu alineate multe și semne de exclamare. Dacă e tipărit cum dă Dumnezeu, textul moare, când de fapt a fost făcut să strige, să cheme și să laude.

„Din orașul Vernîi a fost adus un sortiment nemaivăzut, Alexandru cel Mare, minunat ca frumusețe, gust și mărime!

De la 7 la 8 verșoci în circumferință!

Niște mere cum n-a mai văzut Petersburgul! Și cum n-a mai văzut nici străinătatea! Un sortiment asemănător s-a obținut în Belgia, dar prin calitățile lui e de trei ori mai mic decât Marele Alexandru și de cinci ori mai scump!“

Așa se prezenta magazia de fructe a lui Rusakov.

Aceasta a fost nașterea subită și victorioasă a Aportului de Alma-Ata.

A crescut în liniștea livezilor și a teraselor, a gustat din pământul și apa din Alma-Ata și i-au plăcut așa de mult, că le-a rămas fidel pentru

totdeauna; dacă-l smulgi de acolo, se usucă și moare. Așa că multă vreme nu a știut lumea de el.

„Înainte de anul 1910 nu știam ce să facem cu fructele noastre“, scrie Semirecenskie oblastnîe vedomosti, „mai ales cu merele și cu perele. O căruță întreagă de fructe se vindea cu 50 de copeici. Din 1910, tabloul se schimbă decisiv. S.T. Tihonov, o persoană publică extrem de cunoscută locuitorilor din Vernîi, a luat cu el câteva sortimente de mere și de pere, s-a dus la Petersburg și a încheiat acolo un contract cu negustorii de fructe.“

Acesta a fost începutul. Și, desigur, un început cu adevărat fericit.

Cu numele acestui măr s-ar cuveni să fie botezat nu numai orașul, ci și întregul ținut. Dacă Wilhelm Tell ar fi trebuit să tragă cu săgeata într-un asemenea măr, nu ar mai fi fost un erou. Da, dar nu cu asemenea mere aveau de-a face locuitorii acelor vechi văi și piemonturi. Alma-Ata este patria unui cu totul alt soi de mere. Merii Aport cresc pe dealuri și la poalele munților. Printre ei sunt și meri pitici, răsucți de vânt și culcați pe pantele râpelor, și pomi înalți, zvelți și rămuroși, și unii care seamănă foarte mult cu niște sălcii – niște vrejuri viguroase, amare, verzi ca niște șerpi. Din văi se cațără pe povârnișul munților în număr atât de mare, că nici piciorul nu ai unde să-l pui. Acolo capătă forța și agilitatea plantelor de munte. Se cațără mult timp, decenii întregi, se târăsc pas cu pas, metru cu metru, când singuri, când în pâlcuri, iar atunci când ajung, în sfârșit, pe creștetul dealului, ce mai înfloresc acolo în familii armonioase! Își îmbrățișează rădăcinile, își împletesc trunchiurile și crengile, uneori chiar cresc unul din altul. Fructele lor însă cresc tari, acre și mici cât un ou de porumbel. Dar pentru vechii locuitori din munți, ele păreau uriașe. Și, desigur, nu degeaba păreau așa. Asemenea meri sălbatici nu mai întâlnești nicăieri. Unii fac mere de un roșu strălucitor, aproape carmin (cu un miez ușor trandafiriu, de culoarea marmurei purpurii), alții dau niște mere galbene și alungite, care seamănă cu niște lămâi minuscule (din soiul ăsta trebuie să fi apărut lămâioasele), alții fac niște fructe albe și rotunde, acre și lipicioase, iar încă alții dau pur și simplu mere sălbaticе – verzi și amăru. Tocmai sub acești meri a avut loc acea mare bătălie despre care avea să vorbească mai târziu academicianul Bartold în monografia sa consacrată istoriei acestor locuri. Dar orașul cel vechi nu a fost găsit nici până acum. Poate pentru că nimeni nu l-a căutat sau poate pentru că străvechea Alma-Ata se află în cu totul alt loc și nici nu și-a luat numele de la aceste mere pădurețe. Poate că numele orașului nu are nimic în comun cu merele, nici cu merii, ci înseamnă cu totul altceva. Câți nu au umblat pe aici în ultimele douăzeci de veacuri? Usuni, saki, mongoli, toți își lăsaseră cartea de

vizită, sub forme felurite: ba gorgane, ba pietre, ba aramă și bronz. Numai gorganele erau cu nemiluita.

„Gorgane de mărime medie și mică se găsesc pe tot teritoriul orașului Vernii, precum și în stanițele și cătunele din preajmă“, scria Castagnier în anul 1889 și adăuga: „În oraș și în stanițe aceste gorgane au fost, în cea mai mare parte, dezgropate, pentru că ele împiedicau construirea de conace. Acum se întind toate, în linii mai drepte sau mai puțin drepte, de la vest spre nord, de la munte spre stepă, pe malul râurilor.“

Prin urmare, pe aici a fost, fără îndoială, migrație, dar cine și cum poate demonstra că tocmai aici trebuie căutat un oraș vechi? Tot așa și oalele vechi după care urma să mă duc: oare demonstrează ele ceva?

— Stai, stai, i-am spus șoferului, uite o firmă pe care scrie „Conducere“. Oprește mașina.

Un om mic cât un gândac, cu nasul gros, într-o cămașă neagră, fără brâu și în galoși încălțați direct pe piciorul gol, a ieșit din casă când a auzit hurelul motorului și s-a oprit în prag, uitându-se la noi supărat și nedumerit. Nu știu cum, dar imediat am înțeles cine este și am întrebat:

— Brigadierul Potapov?

— Chiar el, a răspuns omul posac. Și dumneata? Ești de la direcția agrară orășenească?

— Să mergem la conducere, am spus eu. Nu, nu sunt de la direcția agrară orășenească. Vasele sunt încă la dumneata?

— Deci ne luați olurile astea? (Brigadierul vorbea ca în sud, zicea „oluri“, nu „oale“.) Luați-le, luați-le! Ne-au umplut toată magazia, nici nu mai ai unde să pui piciorul! Chiar te rog, ia-le...

— Bine. Le luăm mâine.

— Luați-le, luați-le, a zis el și, când a împins cu piciorul oala cea mai apropiată, aceasta a început să zumzăie ca un stup de albine. Voiam să le folosesc pentru varză. Le și spălasem, le curățasem frumușel de cenușă, dar taman atunci a dat buzna aici contabilul vostru, care a sărit ca fript: „Cum se poate așa ceva! O mare valoare istorică! Locul lor e la muzeu!“ Așa că luați-le odată și puneți-le în muzeu.

În magazie era cam întuneric, mirosea a rogojină uscată și a pește sărat. Întunericul îi dădea încăperii un aer deosebit, ca acela al unui conac dărăpănat într-o zi însorită. Podeaua și pereții erau traversați de fâșii albe și galbene de lumină. Pe jos zăceau de-a valma greble, lopeți late de lemn, stropitoare, găleți albe zincate, vârate una într-alta; în mijlocul magaziei se lăfăia o monstruozitate pe niște roți verzi, o semănătoare sau o treierătoare, sau cine știe ce mașinărie agricolă. Cum a intrat, brigadierul s-a și așezat pe scara mașinii.

— Aveți patru? am întrebat eu, interesându-mă de oale.

— Șase, a zis brigadierul cu un zâmbet. Două sunt la duș, o să ți le aduc mâine și pe alea. Gata, te-ai lămurit? Atunci să mergem!

Am ieșit în livadă. Totul era inundat de lumină. Străluceau pe acoperișuri plăcuțele de ardezie încinse de soare, și tot așa străluceau și trunchiurile merilor, date cu var. O adiere ușoară se juca prin iarba înaltă, necosită, și în aer plutea un parfum de pământ reavăn și de regina-noptii. Iar dincolo de meri, undeva, peste câmp, râdea tare, în hohote, o femeie. Hohotea și spunea: „Of, Doamne Dumnezeu, of, of, nu mai pot, nu mai pot!“, și din nou râdea în hohote.

— Auzi? m-a întrebat brigadierul, făcând un semn din cap spre direcția din care se auzea glasul femeii. Korșunova! Korșunova, diavoliță ce ești! Las' că-ți arăt eu ție repetiție!

Hohotul a amuțit o clipă, după care, ca pentru a-i face în ciudă brigadierului, vocea și-a reluat lamentațiile: „Of, Doamne Dumnezeu, nu pot, nu pot, nu pot!“ Și din nou hohote de râs.

— Pfui, blestemata!... O ține una și bună, a zis furios brigadierul. E vai de capul ei. Auzi, actriță!

— Cine se ocupă de cercul dramatic? l-am întrebat.

Brigadierul a dat din mână a lehamite.

— Nu, nu-i niciun cerc dramatic aici, ea e mai presus de așa ceva. Studiază la Alma-Ata, la nu știu ce școală superioară de teatru... e nepoată-mea, fata soră-mii. A venit peste vară s-o ajute pe maică-sa. Auzi cum o ajută? Dar lasă, stai să vezi la ședință, o să-i arăt eu „ha, ha, ha!“.

Și a pornit repede pe potecă, bodogănind supărat.

— Dar poate că are talent, nu? l-am întrebat eu, ajungându-l din

urmă.

El s-a oprit, măsurându-mă din priviri.

— Păi cum altfel? Ce, crezi că până acum n-a avut niciun strop de talent, și deodată s-a procopsit cu talent cu carul? m-a întrebat el ironic. Sigur că are talent! Acolo fără talent nu te duci! Acolo talentul este cel mai important.

S-a uitat la mine cu subînțeles și a zâmbit.

Am vrut să-i spun ceva, dar el s-a oprit deodată, s-a uitat la soare, și-a băgat mâna în buzunarul vestonului și a scos de acolo un ceas vechi din argint negru. I-a păcănit cu zgomot capacul gravat cu o monogramă plină de înflorituri, a cercetat cadranul și a spus:

— Tiii! S-a făcut deja ora prânzului. Te rog să poștești pe la mine să mâncăm ce ne-a dat Dumnezeu.

— Ei, nu, nu, am încercat eu să refuz, am vrut doar...

— Te rog, te rog, nu te sature numai cu olurile, a insistat brigadierul, luându-mă de cot.

Am trecut printre două șiruri de meri, pe urmă am luat-o pe o potecuță printr-o livadă de vișini bogată și întunecoasă și am coborât spre Alma-Atinka. Apele ei învolburate se strecurau printre malurile înguste, aruncând în sus niște jeturi verzi. Lângă pietrele mari clocoteau niște vârtejuri de apă și niște vâltori mărunte, iar în mijloc, lângă un pietroi uriaș, neted și negru ca un hipopotam îngenunchat, se formaseră niște rotocoale furioase de spumă, frunze și gunoaie. Stropi mărunți pluteau deasupra tufelor, iar brusturii mari, aproape cenușii, cu pedunculi liliachii, tot tremurau din cauza vuietului apei. Și vuietul era așa de puternic, că ți se părea că pe fundul apei se leagănă niște butoaie uriașe, goale. Chiar pe spinarea hipopotamului de piatră, cu fața în jos, astfel încât i se vedeau numai spatele bronzat și aripile ascuțite ale omoplaților, se afla culcat un om în chiloți negri.

— Iarăși ăsta? s-a minunat brigadierul. Când o fi venit? Parcă nu l-am văzut de dimineață.

— Cine e? am întrebat.

— Păi așa, unul, s-a eschivat brigadierul și a zâmbit din nou. Un om foarte curajos, nu se teme de nimic, sare în vârtoarea asta chiar de pe piatră, dar odată și odată tot o să-l tragă curentul la fund. Auzi cum

vuește! Apa asta târăște bolovanii din munți, iar dacă-ți cade un bolovan d-ăsta peste picioare...

A luat-o la vale prudent, ținându-se de tufe.

— Se poate trece și mai încolo, a spus el. Mai încolo e un podeț de lemn. N-o să cazi?

Brigadierul se pornise să traverseze râul pe un șir de bolovani care duceau de la un mal la altul.

— O să trec și eu tot pe aici, am spus și era cât pe ce să zbor imediat în râpă; tocul unei ghetе mi se afundase de tot în lut.

Undeva, sus, țâșnea un izvor și pe potecă se rostogolea un șuvoi subțire, transparent.

— Ușurel, ușurel! mi-a strigat brigadierul. Știi ce atent trebuie să fii aici? Că de nu, imediat te ia apa... Săptămâna trecută a căzut unul și s-a lovit așa de tare, că l-au dus în oraș. Ia dă-mi să te ajut...

M-a apucat de braț.

— Era de la grădina zoologică ăla de care-ți zic, venise să prindă șarpele. Adusese lațuri, plase, un sac mare de pânză de cort în care să-l pună...

„Aha, văd că a început singur să povestească“, mi-am zis în sinea mea.

— Ei, și l-a prins?

— L-a prins... și în aceeași zi l-au dus la spital, mai mult mort decât viu. Peste o săptămână a venit din nou, dar de data asta fără plase și lațuri. S-a tot târât pe dealuri cu aparatul de fotografiat, și deodată m-am trezit cu el la conducere, că rămăsesem să-i țin locul președintelui, și-mi pune delegația pe masă să i-o semnez. „De semnat, tovarășe cercetător, nu-i o problemă, dar cu șarpele cum rămâne? Unde e?“ Atunci el îmi arată aparatul. „Aicea“, spune. „În cutia asta. l-am fotografiat de patruzeci de ori, în toate felurile: și cum doarme, și cum bea apă, și cum vă înfulecă merele.“ „Bine, dar de prins, cine-o să-l prindă?“ întreb eu. „Păi o să chemăm un specialist, eu nu sunt vânător de șerpi. Treaba mea e să stabilesc dacă există șarpe sau nu.“ Acum c-ai venit dumneata, te-ntreb: ce face el acolo, a arătat cuiva pozele astea sau minte?

— Minte, evident, am spus eu. Șerpii nu mănâncă mere.

— Ei, mă rog, nu spune asta, s-a grăbit brigadierul să mă contrazică, ridicând palmele. Șarpele mănâncă mere, am văzut cu ochii mei.

— Cum așa?

— Păi uite-așa. Eu mă scol devreme, pe la ora șase sunt deja în picioare. La fel și-n ziua aia, m-am sculat eu frumușel și m-am dus la râu cu pușca. Deodată m-am întâlnit cu Stiopka, ciobănașul, care alerga spre mine gâfâind și urla: „Nene Vania, nene Vania, duceți-vă mai repede, chiar acolo, lângă măr, e un...” Cum îi zice? Șarpele ăla... cum îi zice?

— Piton.

— Nu, parcă nu-i așa. El i-a zis altfel, mai științific. Se termina cu „constructor“, dar primul cuvânt uite că nu-l mai țin minte, îmi stă pe limbă.

— Boa constrictor? am întrebat.

— Așa, așa, ai spus foarte exact, bova constructor. „Unde?“ am strigat eu. „Du-mă acolo!“ Și am alergat noi chiar până la râpa asta. Numai că nu din partea asta, ci din partea cealaltă am venit. Stiopka mi-a arătat cu degetul chiar mărul de pe marginea râpei. „Uite, uite, stătea culcat chiar sub măr, acum s-a dus din nou jos.“ Și vezi ce pietriș e aici? În fiecare primăvară se surpă. Iar jos e numai un hățiș de mărăcini: dracilă, brusturi, bețe. Și nici coasa, nici focul, nici dracul nu le ia de-acolo. Stau parcă sunt de fier. Și aici, la drept vorbind, nici nu se poate cosi. E râpă! Cum faci o mișcare greșită, ai și zburat în râu, cu coasă cu tot. Așa că aici la noi de vreo cinci ani nu se coase și nu umblă lumea. Uite, chiar aici stătea șarpele.

— Încolăcit? am întrebat.

— Chiar așa, încolăcit. Acolo e o movilă uscată și lutoasă, pe ea se încolăcise șarpele, se vede că se încălzea după frigul nopții. Era negru-negru, numai că nu strălucitor, ci mat, ca un cauciuc. Îl gonesc pe Stiopka și trag o dată cu pușca. Șarpele se foiește, strălucește o clipă în bătaia soarelui și nu mai e! Totul în jur începe să vuiască, să tremure, să foșnească: adineauri era lângă mine, iar în clipa următoare, când mă uit, șarpele nicăieri! Ajunsese deja în capătul celălalt și se pitise printre brusturi. Parcă fremăta deodată toată râpa. Nu vreau să zic o vorbă mare, dar să știi că are vreo zece metri, poate și mai mult. „Stai aici, Stiopka, că mă duc să mă uit,“ am zis eu. Dar se vede că nu era rost de așa ceva. Nici n-am început bine să cobor, că deodată s-a auzit un foșnet dintre ierburile de pe malul celălalt. Trebuie să recunosc,

mi-a fost frică să merg mai departe; dacă se ascunsese undeva? L-am trimis pe Stiopka la conducere, după oameni. Au venit cu topoare și cârlige, au adus chiar și un butoi de pompieri ca să toarne apă peste șarpe în vizuină. Tropăiau, strigau, se țineau de șotii. Ce mai, ca la colhoz. Au scormonit peste tot după el, dar șarpele – nicăieri. Au găsit numai merele mușcate de el. Iar de atunci pomul a început să se îngălbenească și să se usuce. Nu, nu-ncape nicio îndoială, chiar mănâncă mere. N-ai citit Sfânta Scriptură? Că sigur o ai la dumneata la muzeu. Cu ce a ispitit-o șarpele pe Eva? Nu mai ții minte?

— Cu un măr, am răspuns și am început să râd.

— Aha, deci știi, a început și el să râdă. E bine că știi. Acuma tineretul nu mai știe. Ei, și după aia ni s-a făcut frică să nu ne otrăvească toți merii.

— Șarpele ăsta nu e otrăvitor, am spus eu, nu omoară decât dacă își încolăcește victima și o sugrumă.

Dar chiar atunci brigadierul s-a întrerupt și, după ce s-a uitat în zare, a început să zâmbească de plăcere. Venea spre noi un om înalt, bine făcut, cu un costum gri-deschis și cu pantofi galbeni, ducând pe umăr un prosop albastru și pufos.

— Cine e? am întrebat.

— Iaca, e chiar ăla de se scâldea mai devreme, a răspuns brigadierul și l-a strigat pe străin: Mihail Stepanovici, ce-ai terminat azi așa de repede?

— Te-am văzut pe dumneata și mi-a fost teamă că te așezi la masă fără mine, a răspuns Mihail Stepanovici cu o voce plăcută, bătându-și cu palmele buzunarele umflate.

— Ce plăcut e s-auzi vorbe de duh, a zâmbit brigadierul. Știi proverbul: „Dacă ești poftit la masă, musafir se cheamă că ești, dar stăpân ești dacă vodcă servești.“ Păcat numai că nu mai am voie să beau...

Și s-a uitat din nou la soare.

— Nu-i nimic, am vodcă din aia de vânătoare, cu miros de valeriană, a spus Mihail Stepanovici.

Avea o voce tinerească, sonoră, și un chip tot tânăr și rumen. Când a ajuns lângă noi, a zâmbit și mi-a întins mâna.

Nu știu de ce, dar niciunul dintre noi nu s-a prezentat.

Stăteam toți trei la masa acoperită cu o pânză albă, sub un măr mare, bătrân, cu frunze negre-cenușii, și mâncam. Deja băuserăm câte un păhărel.

— Interesați mai sunt și savanții ăștia, a spus brigadierul. Cine-i înțelege, acela, probabil, o să mai trăiască o mie de ani...

S-a aplecat peste masă și mi-a umplut păhărelul până sus.

— Stimată gazdă, toți oamenii sunt interesați, a zis împăciuitor Mihail Stepanovici și s-a întins spre mine să ciocnească. Oameni neinteresați, dragă Ivan Semionovici, nu există pe lume. În sănătatea dumitale.

— Să fim sănătoși!

Brigadierul a dat păhărelul pe gât și l-a pus pe masă gol.

— Să luăm, de exemplu, știința dumitale, a spus el, întorcându-se spre mine. Iaca, tocmai ai venit la noi. O să sapi pământul? O să ceri muncitori de la conducere? Ei, o să-ți dăm niște invalizi dintre cei mai prăpădiți, o să sapi cu ei o săptămână, o să dezgropi niște cioburi, niște oscioare, niște monede și o să le pui în muzeu să se zgâiască toată lumea la ele. Uite, carevasăzică, ce descoperire am făcut noi. Bine! Dar dacă-ți zic că în cufăraș eu am doi pitaci din vremea Ecaterinei a II-a? Vrei să ți-i jertfesc pentru știință?

— Nu, mulțumesc, am spus eu. Nu-i nevoie.

— Aha, deci nu-i nevoie, a zis el înveselit. Dar dacă i-ai fi dezgropat dumneata, atunci ai fi avut nevoie de ei sau nu?

— Atunci da, aș fi avut nevoie.

— Ai fi avut! a exclamat brigadierul, lovind cu palma în masă. Vedeți cum stă treaba? Îi dau gratis, nu-i trebuie, dar dacă-i dezgroapă dumnealui, îi trebuie. Și de ce așa? Doar pitacii sunt toți la fel, că-s ai mei, că-s ai dumitale... Atâta doar, că ai mei sunt mai curați, desigur.

M-am uitat la el și am început să râd.

— Nu-i de râs, a spus el supărat. Spun adevărul! Toți ceilalți umblă cu șmecherii, toți sunt șmecheri. S-a întors spre Mihail Stepanovici: Toți

caută să obțină un avantaj. Ia zi-mi, dumneata ce salariu ai?

— Ia stai așa, la ce-ți trebuie să știi? a sărit Mihail Stepanovici.

Brigadierul a dat supărat din mână, și-a mai turnat un păhărel, l-a dat pe cap dintr-o înghițitură și s-a șters la gură cu mâna.

— „La ce-ți trebuie“, „la ce-ți trebuie“, mereu „la ce-ți trebuie“, a spus el posac. Și războiul? m-a întrebat, privindu-mă în ochi. Uite, te duci acum acasă și mâine dimineață, la ora șapte, primești ordinul de mobilizare. Ce faci?

— Ce să fac? Mă scol, mă pregătesc și mă duc.

— De ce te bagi unde nu te pricepi, Ivan Semionovici? a intervenit noua mea cunoștință. Războiul e război, iar știința e știință, paralele n-au nicio treabă aici.

— Cum adică paralele n-au nicio treabă? Ai spus: „Dacă o să mă cheme, o să mă duc.“ Dar știi dumneata ce înseamnă să mergi pe front? Stai, stai, stai să-ți spun eu. În 1915 am plecat la luptă din stanița noastră, Bolșaiia, doisprezece oameni. Ne-au petrecut cu muzică, cu popi... Și eram băieți numai unul și unul! Și ne-am întors de pe front numai doi, eu și Petea Karasiov. Eu acuma stau și beau vodcă cu oamenii de știință, dar Petea a tușit, a tușit, și peste un an a dat ortul popii; rămăsese cu un singur plămân. Petrecuse o noapte întreagă într-o mlaștină, de-acolo i s-a tras. Deci din doisprezece am rămas numai eu, iar zece dintre noi probabil și azi zac sub cruci ridicate în Polonia, chiar eu am pus scândurile, așa că știu. Și acum, uite, nici cruci nu se mai pun, ci numai stâlpi.

— Ivan Semionovici, nu mai bea, s-a încruntat noua mea cunoștință. Cum să zici că-s numai niște stâlpi și atâta tot... Păi rămâne o amintire frumoasă, nu? Asta nu înseamnă nimic?

— Ba sunt niște stâlpi și atât! s-a răstit brigadierul, lovind cu pumnul în masă. Amintirea asta frumoasă e... pfui! un fir de praf, a suflat el și a început să râdă. Uite-o, amintirea frumoasă, a zburat, uite, uite! O vezi? Unde este? Deodată a izbucnit furios: Noi suntem cei mai avansați din lume, până și religia am depășit-o, când am descoperit că în cer nu e Dumnezeu, ci un abur. Fie și un abur, n-am nimic împotriva. Dar eu uite ce vreau să spun...

S-a oprit, adunându-și gândurile.

— Iaca, vin la noi oameni de știință, a continuat el încet și gânditor,

adună cioburi... Foarte bine, ce să zic, noi respectăm știința... Ei, dar dacă mâine o să fie război? Ce rost mai au atunci toate oasele și cioburile astea? Citesc și eu ziarele și în fiecare zi scrie că Hitler a lătrat nu știu ce discurs sau că armata lui a trecut nu știu ce graniță. Războiul e din ce în ce mai aproape de noi. Deja au început să-i învețe pe oameni cum să-și pună o mască de gaz, dar dumneavoastră tot adunați cioburi. Cum să înțeleg asta, a?

— Păi ce-i asta, stimată gazdă, ai luptat prea mult? a spus nemulțumită noua mea cunoștință. Tot turui ca o coțofană: război, război, război... Citim asta în fiecare zi în ziare și fără să te mai auzim pe dumneata. Dacă ne cheamă, o să ne adunăm și o să mergem. Că doar nici războiul n-o ține un secol! Uite, oamenii de știință au socotit că, în lumea veche, în timpul țarismului, la fiecare zece ani de pace reveneau unsprezece ani de război. Așa luptau oamenii pe vremea aia, iar bănișorii nu se duceau nicăieri. Și războiul ăsta o să treacă, iar bănuții o să rămână. Nepoții noștri o să aibă grijă de ei.

— Tocmai asta e, o să mai aibă cine să aibă grijă de bănișori? a zis gazda, clătînând din cap. Cică au un gaz deosebit, care face ca până și fierul să se topească. Dacă aruncă gazul ăsta peste mine sau peste dumneata, atunci ce-o să mai rămână din noi, a? Mai au și niște proiectoare care e de-ajuns să-și îndrepte lumina spre un oraș, că-l și șterg de pe fața pământului!

— Razele morții, a început să râdă noua mea cunoștință. Citește Vokrug sveta³⁹, citește, c-o să dai acolo de altele și mai grozave. Dar uite ce e, stimată gazdă, dumneata ar trebui să nu mai faci gură chiar din toate alea, l-a avertizat el, ciocănind cu degetul în masă. Ce faci dumneata se cheamă propagandă defetistă, înțelegi? Cum așa, ei au de toate, iar noi suntem cu mâinile goale? Nu, ce au ei avem și noi, ba poate că noi avem arme chiar mai bune decât ale lor. De ce nu? Și de învins, o să-i învingem. Nimeni n-o să lupte alături de ei – nici franțuzul, nici englezul. Din partea asta n-ai nicio grijă.

— N-am, spuse brigadierul, eu am spus doar că...

A amuțit, și-a luat păhărelul, l-a umplut ochi, dar nu a băut, ci l-a lăsat pe masă și a început deodată să vorbească, din ce în ce mai animat:

— Uite, dumneata spui că n-o să lupte nimeni alături de ei. Desigur, la masă poți să spui orice, dar și despre celălalt război tot așa se spunea, că nimeni n-o să lupte de partea lor, pentru nimic în lume. Dar dimpotrivă, s-au dus, și cum s-au mai dus, cu cântece! „Privighetoare,

dulce privighetoare“, a început el să cânte și a izbucnit în râs. Și cum să nu se fi dus, când i-au înghiontit cu mitralierele, și din față, și din spate? Și acuma n-o să se ducă? Ba o să se ducă, și încă cum!

— Ești istoric? m-a întrebat noua mea cunoștință.

Am încuviințat din cap.

— Uite de ce întreb: mitraliera asta de care vorbește dumnealui, e, într-adevăr, un mijloc cu adevărat foarte puternic de a mâna oamenii la război. Dar ia spune-mi, oare pot niște armate să câștige un război cu astfel de mitraliere? Și aici nu mă refer numai la mitraliere, desigur, ci și la atâtea alte acte de cruzime. Să dai foc satelor, să-i spânzuri pe dezertori, să-i împungi pe soldați cu mitralierele de la spate... Se poate câștiga așa un război?

— Ei, asta depinde de cine cu cine se luptă, am spus eu. Dar un singur lucru pot să spun cu certitudine: armata unor oameni liberi învinge mereu o armată de sclavi. Asta încă Eschil o știa foarte bine. În Perșii, de exemplu, bătrâna regină Atossa îl întreabă pe Corifeu despre greci: „Cine mână în luptă armata asta? Cine e regele ei?“ Iar Corifeul răspunde: „Nu-i mână nimeni, n-au niciun rege, sunt oameni liberi.“ „Și atunci cum sunt în luptă?“ întreabă regina. „În luptă sunt atât de aprigi“, răspunde Corul, „încât toată armata fiului tău s-a prăbușit la pământ sub săbiile lor.“ Și cântă Corul mai departe: „Perși, nu porniți la luptă împotriva elinilor, căci au chiar pământul drept aliat.“ Au pământul drept aliat! Gândiți-vă, o armată uriașă, formată din douăsprezece popoare asuprite – sirieni, egipteni, fenicieni – a fost zdrobită în luptă de către un singur popor liber.

— I-auzi, taică, s-a întors Mihail Stepanovici spre brigadier. Ai auzit ce-a spus istoricul? Poate că zici „Ce rost are istoria?“. Istoria e ca să ne învețe pe noi, prostimea. Nimeni nu învinge mânat cu bâta. Și mitralierele tale care-i împung pe soldați din spate, și ele se pot întoarce să tragă în cei care le-au pus...

— Desigur, asta așa e, a admis posac brigadierul, pe care deja îl obosea discuția asta. Și totuși, trebuie să spunem și că...

— Sofa! a strigat deodată noua mea cunoștință. Te-am așteptat, te-am așteptat, dar ai întârziat o oră!

M-am întors. Spre masa noastră venea o femeie necunoscută.

— Ei, asta e, a spus ea din mers. Asta e, Mihail Stepanovici, n-am avut cum să vin mai devreme.

Am măsurat-o din priviri. Avea părul moale, auriu (pe atunci era la modă perhidrolul), obraji supti, un chip prelung și o piele albă, aproape străvezie. Chipul ei suav și curat, încadrat de părul bălai, nu se potrivea deloc cu fruntea înaltă, bombată, aproape bărbătească. Nici măcar coafura nu putea s-o acopere. De aceea îmi produsese o impresie ambiguă și cumva neliniștitoare. De parcă de sub o față frumoasă și blândă apărea deodată una total diferită – hulpavă, ascunsă. Avea un costum englezesc din covercot deschis la culoare, nisipiu, care-i puneă foarte bine în valoare silueta. De umăr îi atârna un aparat de fotografiat într-un etui de piele. Venea spre noi zâmbind, dar se uita numai la Mihail Stepanovici. El s-a ridicat de la masă, i-a luat degetele între mâinile sale și apoi, fără să le dea drumul, s-a întors spre mine.

— Faceți cunoștință, a spus el. Sofa Iakușeva, aspirantă la Facultatea de Drept, face practica la noi. De dimineață până seara umblă prin munți și face fotografii cu Tian-Șan, a adăugat, uitându-se la ea și izbucnind în râs. Odată, lângă școala noastră de grăniceri a reținut-o o patrulă, a trebuit să mă duc s-o scot de acolo. Iată, Sofa, dumnealui este gazda noastră – și a spus numele brigadierului –, iar dumnealui – m-a cuprins de talie – este arheologul nostru. Chiar cel al cărui articol din ziar l-ați lăudat așa de tare – și a spus numele meu.

— Îmi pare bine să vă cunosc, m-a salutat Sofa cu o voce egală și mi-a întins mâna.

Mâna era rece, parcă scoasă dintr-un torent.

— Ia loc, Sofa, a invitat-o Mihail Stepanovici. Hai, stimată gazdă, mai adu-ne un păhărel. Să se încălzească și Sofa.

Ea a încuviințat din cap și s-a așezat la masă. Gazda a dat fuga după pahar.

— Azi nu te grăbești nicăieri? a întrebat Mihail Stepanovici în treacăt, dar cu subînțeles.

Ea a ridicat ușor dintr-un umăr.

— Nu în mod deosebit, dar pe la opt trebuie să fiu în oraș, vreau să mă duc la film.

— E ceva interesant? a întrebat el repede.

— Da, a răspuns ea.

El s-a uitat la ceasul brățară.

— Minunat, o să mergem împreună! Bem un păhărel și mergem, bine?

Ea a încuviințat din cap.

O discuție scurtă, rapidă și înțeleasă numai de ei.

După aceea Mihail Stepanovici s-a întors din nou spre mine, cu o figură din nou senină, binevoitoare și ironică.

— Noi discutam despre război. Gazda noastră ne-a cam băgat frica în oase, dar noroc că ne-a scăpat istoricul, a spus el, privindu-mă.

— Nu v-am băgat deloc frica în oase, a răspuns ursuz brigadierul, apărând în ușă cu o farfurie de castraveci murați. Am spus ce știu. Dacă vine vorba de minciuni...

Atunci mi-am dat seama că e beat turtă.

— Uite, a continuat el pe un ton certăreț, dumneata spui că n-o să fie nimic, dar în Scriptură nu asta e scris. Acolo zice c-o să fie o ultimă bătălie și o să vină păsări de fier și o să distrugă tot ce-i viu. Ce, și p-asta tot un prost a scris-o?

Mihail Stepanovici i-a aruncat o privire Sofei, dar ea stătea tăcută.

— Iată c-am ajuns și la Scriptură, a spus el vesel. Păi ce, tu ești sectant, Ivan Semionovici?

Brigadierul a dat din cap posac, aranjând cu grijă vesela.

— N-are Scriptura nicio treabă aici, a zis el, am pomenit de ea numai așa, c-a venit vorba.

— Ei, frumos îți șade! a exclamat Mihail Stepanovici. Și zici că ești om cu conștiință, colhoznic, brigadier!

Atunci gazda noastră și-a ridicat deodată capul și s-a uitat la noi. Mi s-a părut chiar că se înroșește de iritare.

— Da, bine că sunteți toți oameni învățați, politicieni, ne-a înțepat el cu ironie, ridicând glasul, iar eu sunt doar un prost de colhoznic, cum ai zis dumneata, Mihail Stepanovici. Și atunci ce părere aveți, Scriptura asta ce mai e? O fi scris-o tot vreun prost, vreun popă Serghei sau cine?

— Ei, sigur că nu un prost, a răspuns Mihail Stepanovici. Dar...

— Aha! Deci nu un prost, desigur, a zâmbit gazda. Așa, buuun... Și atunci înseamnă ceva sau nu? Ia ziceți, acum să vă văd...

Sofa a oftat și a întors capul, iar Mihail Stepanovici a răspuns plictisit:

— Da, desigur, reflectează ceva, fanatism, obscurantism, frică, starea de spirit a maselor de atunci și tot felul de chestii social-istorice. Și ce, o să vină păsările astea de fier și o să ne omoare pe toți? Dar poate că sunt păsările noastre, nu ale lor!

— Terminați odată, a spus Sofa încet și necăjită. Ce-i cu voi?

— Hai, istoricule, m-a îmboldit Mihail Stepanovici, pune-l din nou la punct.

— Hai, hai, ia pune-mă la punct, a zis brigadierul, înfruntându-mă cu privirea, hai încearcă!

— În scriptură nu e nicio pasăre de foc, am spus eu ferm. Așa e, sunt în Apocalipsă niște lăcuste de fier, probabil la ele te referi.

— Păsări, lăcuste... Dar de ce apar? m-a întrebat brigadierul insidios. Cum ar trebui să interpretăm lăcustele astea? Doar lăcustele sunt așa, niște găze, ce pot ele să facă în mod deosebit? Pot să invadeze livada, să roadă grânele, dar în Scriptură scrie c-o să-i distrugă pe toți! Așa scrie. Oare cel care a scris-o n-a văzut niciodată în viața lui o lăcustă?

— O, ba a văzut, și încă cum! De-aia a și scris de lăcuste, pentru că a văzut ce pot să facă. În locurile alea din Asia Mică, lăcustele sunt ca moartea, nimic nu te scapă de ele – nici râul, nici muntele, nici distanța. Odată vine un nor de câteva zeci de miliarde de găze, care rod tot ce-apucă. Și n-ai decât să le strivești sau să le dai foc sau să trimiți peste ele o cireadă de tauri, ele oricum o să roadă. Le strivești, dar ele rod mai departe, rod întruna, nimic nu le atinge, nici moartea, nici durerea, nimic. N-au odihnă decât după ce au pustiit pământul.

— Uite, ca-n palmă, a spus brigadierul încet și înfrânt, punându-și pe masă palma uriașă și arsă de soare. Exact ca-n palmă! Și tata mi-a povestit despre asta.

— Și atunci s-a gândit omul că și moartea trebuie să fie la fel. Și bine că moartea asta nu înfulecă și pământul, că altfel nici din pământ n-ar mai rămâne nimic.

Brigadierul stătea și se uita tăcut la mine.

— Deci despre asta e vorba, a spus el în cele din urmă. Foarte bine ați explicat.

Avea înfățișarea unui om în pragul revelației.

— Așa e, a zis brigadierul. O bacterie! Un vibron!

În momentul acesta eu am fost cel care m-am pierdut. Se vorbea deja despre un război bacteriologic. Se spunea că în Germania, în Japonia și chiar și în Italia se lucrează la cultivarea unor bacterii mortale. Le încrucișează cu ceva, seamănă niște culturi în niște medii propice, le dau niște sucuri hrănitoare, le seamănă pe un pat de alge, pe urmă le seamănă din nou, iar le încrucișează și la sfârșit obțin ceva monstruos, niște bacterii pe care nu le distruge nici focul, nici gerul. Pot să omoare un om în câteva ore. Se spunea că undeva, în Japonia, deja fusesse obținut un hibrid monstruos care provoacă friguri tropicale mortale, o încrucișare între bacterii de tetanos, morvă și lepră. E suficient să torni conținutul unei eprubete în conducta de apă ca un oraș întreg să se transforme într-un cimitir. În ziare despre asta s-a scris foarte puțin și la modul foarte general. Dar se vorbea despre asta și se țineau și prelegeri. Se țineau prelegeri despre faptul că organele NKVD dăduseră în vileag un act dușmănos de proporții gigantice. Agenții serviciilor de informații străine reușiseră să înregistreze multe sute de muncitori de la silozuri și depozite. Miliarde de puduri de cereale, la ordinul dușmanului, fuseseră contaminate cu o căpușă mutantă. A trebuit ca toate cerealele acelea să fie arse. Fuseseră arestați o mulțime de muncitori în funcții de răspundere și, din zi în zi, numărul celor anchetați devenea tot mai mare. După oamenii importanți a venit rândul oamenilor simpli – muncitori, expeditori, contabili, laboranți. Au fost judecați cu ușile închise, de către tribunale militare. Sentințele au fost dintre cele mai grele – au fost și execuții. Arestații au recunoscut totul, așa că, în scurt timp, procuratura și organele de anchetă au putut declara că au descurcat până la capăt itele întregului ghem de trădări. Dușmanii se bazaseră, scriau ziarele, pe sufletul mare al poporului sovietic, dar greșiseră din nou: mâna de fier a serviciilor sovietice de informații (am văzut și eu mâna asta pe afișe, „mănușile lui Ejov“; tot orașul era împânzit de ele) i-a luat de gât pe dușmani, i-a sugrumat și i-a alungat din societatea sovietică. Așa că dușmanii dăduseră greș, nu mai încăpea nicio îndoială. Dar e o prostie să credem că o să se potolească. Dimpotrivă, aduc în luptă forțe mereu noi. Și trebuia să ne așteptăm la asta, fiindcă, așa cum a arătat tovarășul Stalin, cu cât mai mari sunt succesele noastre, cu atât mai înverșunată va fi împotrivirea

dușmanilor și cu atât mai drastice vor fi mijloacele la care vor recurge. Și de aici concluzia pe care o trăgea brigadierul: dacă poți contamina în mod artificial cu o căpușă niște silozuri, atunci de ce nu ai putea cultiva în Maroc niște stoluri de miliarde de lăcuste de un tip special și să le dai drumul pe câmpurile colhozului? Și gata apocalipsa...

M-am uitat la brigadier și nu știu cum se făcea, dar înțelegeam foarte bine ce e în capul lui.

— Taică, e o prostie. Nu există pe lume asemenea bacterii.

El a clătinat din cap cu tristețe, dar vehement.

— Ba există, există! Așa se spunea mai înainte și despre căpușă, că e numai de propagandă, dar uite câte au fost până la urmă!

— Ei, să nu amestecăm căpușele cu lăcustele, a intervenit Mihail Stepanovici. Asta e o cu totul altă treabă. Lăcusta nu-i cum e căpușa, nu poți s-o aduci în eprubetă și să-i dai drumul așa, peste câmpuri.

Și atunci mi-a venit să zic un lucru la care mă gândeam deja de câteva luni și pe care îl întorsesem pe toate fețele, dar care abia acum mi-a apărut cu o precizie desăvârșită.

Am spus:

— Și căpușele au fost o scorneală. Nimeni n-a contaminat silozurile cu ele.

Dar atunci Mihail Stepanovici a ridicat paharul și a exclamat vesel:

— Ei, stimată gazdă! De ce n-ai tu grijă de pahare? Uite, toate sunt goale. Haideți să mai bem câte un pahărel.

Parcă nici nu auzise cuvintele mele. Numai Sofa Iakușeva mi-a aruncat o privire scurtă.

— Ba există căpușe, a spus brigadierul, fără să se clinească. Neapărat există... Asta știu sigur!

A luat sticla de pe masă și a început să toarne în pahare.

— Știu sigur... a repetat el. Din cauza lor l-au împușcat pe fratele meu. Fusesse recrutat de Modest Ippolitovici, cel care conducea silozul de la noi. Și crezi că pentru nimic a încasat el nouă grame de plumb? Nu, nu, asta nu pot admite. Există căpușe, neapărat există! Asta e mai mult ca sigur.

N-a mai pomenit nimeni nimic de plecare. Sofa bea cot la cot cu noi și, când se gândea că nu o văd, mă privea pe furiș cu niște ochi mari, senini. Iar mie îmi părea deja rău că vorbisem mai mult decât trebuia. Mi-am turnat două păhărele și, fără să mai ofer nimănui, le-am dat peste cap imediat.

— Uite, asta este ca la noi, bravo! s-a veselit Mihail Stepanovici. Ce zici, Sofa, bem și noi, da?

Ea a clătinat din cap și a spus încet:

— E timpul să plecăm.

Începuse deja să se însereze. De undeva se simțea parfum de trandafiri. Dar știam că mirosul nu vine de la trandafiri, ci din gropi, unde zăceau putrezite frunzele de anul trecut. Gazda stătea tristă pe taburet și, legănându-se ușor, se uita gânditor la mâinile sale. Deodată, chiar deasupra noastră, a început să țipe un grangur. Avea un țipăt respingător, tăios, ca de pisică. Am tresărit.

— Ei, ce fricos mai ești, a zâmbit Mihail Stepanovici.

Nici nu a apucat bine să își termine vorba, că de undeva, de dincolo de livadă, a început să cânte un cuc.

— Cucule, cucule, câți ani o să trăiesc? a strigat el spre pasăre.

Cucul a cântat de trei ori și pe urmă a tăcut.

— Nu prea mult, a zâmbit Mihail Stepanovici și s-a uitat la ceas.

— Mergem? a întrebat încet Sofa Iakușeva și s-a ridicat.

— Dumneata ce faci? m-a întrebat Mihail Stepanovici, ridicându-se și el. Vrei să te lăsăm în oraș?

Am mulțumit și am refuzat. Nu știu de ce, dar nu aveam chef să merg cu el. Mi-a întins mâna.

— Ei, atunci permiteți-mi să vă urez toate cele bune, sper c-o să ne mai întâlnim.

— O să ne întâlnim. De acum o să mă vedeți des pe-aici.

Chiar atunci a început din nou să cânte cucul, de undeva mai de

aproape.

— Poate eu am mai mult noroc, am spus. Cucule, cucule, câți ani o să mai trăiesc?...

Cucul a tăcut deodată.

— Niciunul dintre voi n-are noroc, a râs Sofa Iakușeva. Probabil din cauza discuțiilor ăstora morbide. La revedere atunci!

După ce au plecat, eu am mai stat vreo zece minute, după care am dat să mă ridic și eu.

— Mai stai puțin, mi-a spus gazda cu severitate și a mai turnat câte un păhărel plin.

— Nu mai beau, am refuzat eu, împingând păhărelul, m-am îmbătat deja.

El a zâmbit din colțul gurii.

— Beți, nu-i nimic. Limba nu se împleticește. Poate numai gândurile, nu?

Tăceam.

— Ziceam că poate gândurile ți-s puțin încâlcite, nu? a repetat el insistent.

Nici de data asta nu i-am răspuns.

— Ai zis de căpușă că totu-i o scorneală.

— Îi știți bine pe oamenii ăștia? l-am întrebat.

A zâmbit și a căzut pe gânduri.

— Pe Mihail Stepanovici ăsta, a spus el într-un sfârșit, cred că-l știu de vreo două luni. Nu știu de ce, dar a început deodată să vină des pe aici, stă și toată ziua, uneori stă la soare, se bronzază... Dar pe femeia care era cu el e abia a doua oară când o văd.

— Ea cine e?

— Ea? Păi cine să știe, jurisconsult poate, nu știu. Oare poți să știi ce e o femeie? După Mihail ăsta, a continuat el, gândindu-se puțin, a venit odată o mașină din oraș. El stătea acolo, pe o piatră, iar șoferul a dus

mașina chiar până la râu și i-a dat un bilet. El l-a citit, s-a îmbrăcat imediat și a plecat cu șoferul. Dar să nu vă temeți de el.

— Nu mă tem, am spus eu repede.

— Să nu vă temeți, că nu e cazul. Am discutat noi multe aici, dar el niciodată nu ia nimic în seamă... Așa, și ziceam de căpușele alea. Mata spui că nu există, dar eu îl știu de mulți ani pe Modest Ippolitovici ăsta, care a fost împușcat împreună cu fratele meu.

Din nou a început să cânte cucul, și cânta întruna, încă și mai abitir decât înainte, poate pentru că niciunul dintre noi nu îl mai întreba cât are de trăit. Brigadierul mi-a povestit totul despre Modest Ippolitovici și pe urmă a început să vorbească despre fratele său.

Într-o zi venise la el cumnată-sa cu ochii în lacrimi și îi spusese că se întâmplă ceva rău cu soțul ei: umblă teleleu nu se știe pe unde și vine acasă noaptea târziu. Dar cea mai mare nenorocire era că nu vine beat. Odată s-a întors abia spre dimineață, s-a așezat la masă și a spus: „Katia, am fost ieri la Issîk și am trecut toate economiile mele pe numele tău, dar dacă se întâmplă ceva cu mine, să nu te duci imediat să le iei, așteaptă vreo două luni, iar mai apoi scoate tot și du-te la fratele meu, el o să te angajeze la colhoz, au un colhoz foarte bogat – se face pomicultură acolo, au salarii bune, o să sortezi fructele.“ Ea a început să plângă, dar el i-a spus: „Nu plânge, de acum nu mai ai cum să mă ajuti.“ „Iar ieri“, a zis cumnată-sa mai departe, „a lipsit de acasă o zi și o noapte, a venit beat și imediat s-a trântit, cu cizmele, în pat. Vino“, l-a rugat femeia, „și descoase-l, poate că așa e și chiar s-a întâmplat ceva rău cu el.“ „Bine“, a răspuns brigadierul, „o să vin mâine să văd ce-i cu el.“ Dar nu a reușit să se ducă decât abia peste o săptămână. L-a găsit pe frate-său vesel, băut, de parcă era sărbătoare. Avea o cămașă strălucitoare, albastră, cu brâu de mătase cu ciucuri și ghetuțe galbene. Când l-a văzut pe brigadier, a început să râdă și a sărit să-l sărute. Apoi s-au așezat la masă, iar pe nevastă a trimis-o după vodcă. Au băut un rând și pe urmă încă unul. Soția, bucuroasă, roșie la față, cu basma în cap, se tot ducea la chioșcul din colț după cumpărături. Fratele i-a povestit că era cât pe ce să dea de necaz, dar că, slavă Domnului, scăpase cu bine, oamenii se dovediseră inteligenți și pricepuseră tot, chibzuiseră bine. El nu era vinovat de nimic, peste o săptămână aveau să-i dea o cameră mare în fostul apartament al lui Modest Ippolitovici și toată mobila de acolo avea să fie a lui. Urma să plătească din salariu, puțin câte puțin. „Bine, dar ce ți s-a întâmplat?“, l-a întrebat încetișor brigadierul pe frate-său. El a dat din mână și a răspuns: „Cu mine s-a lămurit totul! Nu mă supăr, ăștia ca noi mai trebuie zgâlțâiți din când în când, nu poți să-i iei numai cu ușurelul,

că altfel nu scoți nimic de la berbecii de noi. Uite, și eu am fost prost, trebuia să spun imediat totul.“ „Ce să spui?“ l-a întrebat brigadierul pe frate. „Păi c-am văzut că e ceva suspect cu directorul. Se ducea des în laborator când nu era nimeni acolo și încuia ușa. Începuse să vină cu o servietă nouă cu încuietoare, spunea că aduce de acasă niște sandvișuri dietetice, dar dacă avea căpușe în borcan? Cine știe? Uite, eu am declarat toate astea și m-au lăsat în pace.“ Au mai băut ce-au mai băut și fratele a adormit cu capul pe masă. A doua zi dimineată, brigadierul a plecat acasă cu o mașină de ocazie, iar peste două zile au venit după el și l-au dus la secția orașenească a NKVD-ului. Acolo a fost dus imediat într-un cabinet și au început să-l interogheze în legătură cu fratele lui. L-au interogat doi barosani: unul cu două dungi pe epoleți, celălalt – cu trei sfârleze; șeful cu dungi era mai în vârstă și vorbea mai puțin; în schimb, își dădea foarte multă importanță. Cel cu sfârlezele era un tânăr blonduț, un băiat care râdea mereu, îi dădea să fumeze și îl întreba de ce se dusesse la frate-său cu o zi înainte să fie arestat și ce vorbise cu el. Oare nu îi dăduse fratele ceva de transmis cuiva, în caz de arest? Oare nevastă-sa nu spusese nimic? Îi vorbeau frumos, politicos, respectuos, zâmbeau, glumeau, i-au oferit ceai, sandvișuri cu somon, iar pe urmă i-au spus că deocamdată ajunge, e liber să plece. Dar să se mai gândească, poate își mai aduc aminte de ceva. Iar soția, într-adevăr, e mai bine să se mute la el. Să vândă casa și să nu-l mai aștepte pe soț. Soțul ei fusese prins îndeplinind ordinele unui serviciu secret străin. Recunoscuse tot și dezvăluise identitatea complicilor săi. „Cum adică a recunoscut?“, s-a mirat brigadierul. „Mie mi-a spus cu totul altceva.“ „Oamenilor sovietici nu le spun mereu tot“, a zâmbit tinerele. Iar cel care avea două dungi (și care stătea tot timpul lângă fereastra deschisă, fumând și spunând glume) i-a spus: „Hai, povestește-i tot, îți dau voie.“ Atunci tânărul a spus că fratele brigadierului inițial negase tot și chiar strigase la ei, dar mai apoi, când i se arătaseră notele pe care le transmisese anul trecut la Novosibirsk rezidentului unui stat străin, începuse să plângă și spusese: „Ei, din moment ce ați aflat și de Novosibirsk, n-am de ales.“ Și recunoscuse totul. Din păcate, nu îi poate spune brigadierului numele acestui rezident străin. Numele reprezentanților diplomatici sunt rostite numai cu ușile închise. Dar important e să înțeleagă că serviciul sovietic de informații nu greșește... După aceea i-au semnat permisul de ieșire și i-au dat drumul să plece. Nu mai auzise de fratele lui de câteva luni. Soția trăia acum cu altul și nu-l mai aștepta. Dacă se întorcea, n-avea să fie de bine.

Pe când ascultam povestea asta, mă rodea un sentiment ciudat. Mi-am dat seama că se născuse în mine ceva nou, ceva se maturizase deodată și-mi dădea peste cap toate convingerile. Nu credeam nici o iotă în

căpușa din străinătate, în nota informativă pe care fratele brigadierului ar fi dat-o diavolului sau în cuvintele celor doi barosani cu sfârleze și dungi. Nu credeam nimic din ce-i povestiseră ei brigadierului. Dar la fel de clar îmi era faptul că interlocutorul meu, un om lucid și trecut prin multe, crede cu sfințenie fiecare cuvânt al lor și că nu ai cum să-l convingi de contrariu. Există o notă informativă, există o mărturisire, avem un vinovat și o pedeapsă, și atunci cum să nu fie adevărat?

— Dar mie nu prea-mi vine a crede, a spus deodată brigadierul, și uite de ce. Frate-meu nu s-a dus la niciun Novosibirsk, noi doi am inventat pozna asta. El voia să-și lase nevasta și să se mute la o contabilă de la fabrica de plumb; se cunoscuseră în stațiune. Așa că ne-am dus noi doi la ea în Cimkent, și atunci am împrăștiat zvonul că se duce de fapt la Novosibirsk, la niște cursuri de o lună pentru perfecționarea muncitorilor de la magazie, ba am și trimis o telegramă în sensul ăsta, iar noi, între timp, am stat la ea, la Cimkent. Uite de ce nu i-am crezut.

Simțeam că mă ia somnul. M-am ridicat de la masă și am dat să plec, dar am început să mă clatin pe picioare și probabil aș fi căzut dacă nu m-ar fi sprijinit gazda. M-a luat pe după umeri și, spunând ceva, m-a condus în casă. Atâta mai țin minte. Mai țin minte și că m-am desprins din mâinile lui când am văzut scara rezemată de perete și m-am grăbit să mă urc în șură. Țin minte foarte bine penumbra, mirosul puternic de fân și de mere și stogul mic ridicat chiar în mijloc. Dar cum am ajuns până la stogul acela mic, cum m-am culcat și cum am adormit, asta n-o mai țin minte.

Când m-am trezit era încă noapte. În jur era numai beznă și mirosea și mai tare a mere și a fân. Pe ușa deschisă a șurei am văzut o băncuță pe care stăteau trei oameni. Vorbeau. Deodată mi s-a părut că disting clar vocea lui Kornilov.

— Și în timpul interogatoriului ea i-a numit pe toți complicii, inclusiv pe marele filosof Longinus, a spus Kornilov.

— Și ce-au făcut cu filosoful ăsta? a întrebat a doua voce, puțin răgușită – vocea unui bătrân.

— L-au omorât.

— Uite, scârba, a suduit bătrânul și a început să tușească. Toate... toate muierile sunt așa, a continuat el, respirând greu. De-aia nu m-am

însurat eu a doua oară. Deci pe el l-au omorât. Dar cu ea ce-au făcut?

— Pe ea Aurelian a pus-o să meargă în lanțuri de aur în timpul triumfului. După aia, ce-i drept, i-a dăruit o vilă luxoasă într-o suburbie, și a trăit în huzur la Roma până la sfârșitul zilelor. A avut parte numai de onoruri, și-a crescut nepoții...

— Ce huligani o fi crescut ea, fără tată și cu bani mulți, a spus cu răutate aceeași voce bătrânească. Ai și pentru ce să cinstești o curvă ca asta! A pierdut războiul, și-a distrus toată capitala, s-a dezis de prieteni, a mers în lanțuri, ca o nerușinată, și pentru asta i se aduc onoruri!

— Păi reginelor mereu li se aduc onoruri, a răspuns cel de-al treilea, și am recunoscut vocea brigadierului. Pe omul simplu imediat îl răpun, dar țarii au mereu numai privilegii. Uite, Wilhelm și acum trăiește în Olanda, și o duce bine-mersi.

— Dar pe Nikolașka l-au răpus, l-a contrazis bătrânul.

— Da, dar asta e la noi. Noi și pe Zenobia aia am fi răpus-o, n-am fi cruțat-o, a spus brigadierul. Dar ia spune, ea ce nație era, evreică?

— Nu, probabil arăboaică, a răspuns Kornilov.

— Și mai era și frumoasă! a zâmbit bătrânul. Așa sunt toate reginele, frumoase: Cleopatra, Salomeea aia de tot sălta și dansa, Katenka a noastră.

— Da, se spune că era uimitor de frumoasă, a încuviințat Kornilov. Și foarte cultă. Vorbea patru limbi. Soțul o lua cu el în campanii și ea lua parte la bătălii cot la cot cu bărbații.

— Ei, p-asta n-o mai cred. Cum adică să lupte muierile, a zis bătrânul și mai mult am ghicit în întuneric gestul de dispreț pe care îl face. Asta e parada modei, nu război. Îi ședea bine pe cal, era frumoasă, dar dacă o apuci de moț, atunci își vinde și tată, și mamă. Așa era Marus'ka, vitează de nu puteai să te apropii de ea, dar când s-a ajuns la răfuială, și ea a început să dea din colț în colț. Numai că noi nu suntem de-alde Aurelian, noi imediat am mătrășit-o.

— Păi pe Marus'ka aia parcă au omorât-o în luptă, a spus nesigur brigadierul.

— Aia e altă Marus'ka, a răspuns categoric bătrânul. Știu de care vorbești. Au fost mai multe. Pe cea mai importantă am mătrășit-o eu

personal.

— Cum adică personal? a întrebat Kornilov. Cu mâna dumată?

Nu am auzit vreun răspuns, dar cu siguranță bătrânul încuviințase din cap. M-am uitat în jos cu mai multă atenție.

Stăteau pe bancă, fumau și discutau; alături de Kornilov se așezase bătrânul acela pe care-l chema Rodionov.

— Și atunci cum s-a întâmplat asta? Povestește, Semion Lukici, l-a rugat Kornilov. Dacă nu e secret, desigur.

Rodionov s-a întins și și-a aruncat departe mukul de țigară. Brigadierul s-a dus după el, l-a strivit cu cizma și s-a întors.

— Mă rog, nu e niciun secret, a spus Rodionov, dându-și importanță, numai că nu-mi place să-mi aduc aminte.

A stat o clipă pe gânduri și a oftat.

— Da, nu-mi place deloc. Cum stăteam eu și n-aveam nicio treabă, odată mă cheamă comisarul și zice: „La soviet s-a hotărât s-o mătrășească pe Marus'ka; nu sunt mijloace de transport și nu pot să aducă oameni de acolo, dar trebuie să se termine cu ea. Du-te și fă ce-i de făcut.“ Așa că m-am dus și am făcut. Asta a fost tot.

— Da, asta a fost... a încuviințat din cap brigadierul și a oftat. Ei, ei!

— Da, asta a fost, a întărit Rodionov. Pe atunci nu dădeam prea mare importanță execuțiilor ăstora, pentru că era război. Dacă ai făcut fie și o singură greșeală, pac, rămâi fără cap. Și gata, nici n-ai când să-ți dai seama ce s-a întâmplat, n-ai ce spune... Că doar nu suntem juriști. Dar nu despre asta e vorba, uite ce voiam să vă zic. Ideea e că ea și după moarte mi-a arătat ifosele ei de muiere. Am văzut-o cu ochii mei moartă, am ajutat și să-i târască leșul în groapă, dar la vreo două săptămâni după asta, la trei sute de verste depărtare de locul ăla, mă cheamă la el comisarul, zâmbește și-mi dă o hârtie: „Ia citește, e pentru tine.“ M-am uitat eu la semnătură și imediat mi s-au muiat genunchii: „Marus'ka a ta.“ „Rău m-ați mai împușcat“, scrie ea, „dar sunt vie și nevătămată. Și o să mai trimit o sută de-alde voi la generalul Denikin⁴⁰, așa să știți, nemernicilor! Iar pe tine, desculțule, pentru că m-ai dus să mă omori pe câmp, o să te tai de viu în o mie și una de bucăți. E la mine în detașament un chinez, Vania, și se pricepe la lucruri de felul ăsta. Îl țin special pentru tine, așa că bucură-te cât mai poți să bei vodcă și să fumezi mahorcă.“ Uite ce viperă!

— Da, a spus Kornilov nu prea hotărât, se mai întâmplă.

— Ei, nu, ce-i asta? a sărit brigadierul gătit de emoție. Din moment ce-ai văzut-o moartă chiar dumneata, atunci cum? Dumneata o împuști, și ea... Păi ce-i asta, o minune?

— Judecă și dumneata, a răspuns sever Rodionov. Pe atunci minuni d-astea erau la ordinea zilei. Doar am spus că erau vreo zece asemenea Marus'ka.

— Ce poveste! a spus brigadierul impresionat. Ce poveste!

Chiar atunci mi-a intrat ceva în nas, am strănutat tare și am sărit jos din șură, lângă ei.

— O, uite-l și pe savantul dumitale, a exclamat bucuros brigadierul când m-a văzut, pornind în întâmpinarea mea. Ei, cum ai dormit? Mie de tânăr îmi plăcea să dorm în șură.

Am văzut în iarbă două sticle goale, un colț de pâine și o farfurie adâncă cu castraveci murați. Se nimerise o noapte întunecoasă, fără stele sau lună. Tot cerul era acoperit de nori pufoși, ca de pâslă. Stătea să cadă o ploică de vară, caldă și ropotitoare. Când am coborât, Kornilov s-a ridicat și el și a venit spre mine.

— Te-am căutat, mi-a spus el încet. Bine c-ai venit.

Ne-am strâns mâinile.

— Nu cumva mi-ai deranjat șoarecii? a strigat vesel brigadierul. Am în șură șoareci cu duiumul! Ce tot ronțăie acolo, nu pricep. Am închis și o pisică, am pus și capcane, nimic! Tot acolo trag, blestemații!

Am răspuns ceva la întâmplare. Rodionov stătea tăcut. Iar eu nu știam dacă să-l cred sau nu. Dumnezeu știe ce fel de om e și dacă o fi ceva adevărat în ce povestise, măcar episodul cu biletul pe care i-l înmânase comisarul. Asemenea povestiri cu omoruri, execuții și femei frumoase poți să le auzi mereu din gura celor cărora nu prea le-au ieșit socotelile în viață. Un ratat d-ăsta poate s-o țină ani în șir sau chiar zeci de ani cu o astfel de poveste scornită; i-o prezintă fiecărui nou-venit, tot povestește și repovestește, iar oamenii râd de el, nu-l cred, dar după toate completările, falsificările și decantările, ceva-ceva tot se formează, și începe să aducă a adevăr. Uite, probabil ceva în felul acesta auzisem și eu din șură.

De altfel, bătrânul Rodionov se dovedise a fi și partizan. Partizanii

ăștia mereu îmi dădeau de furcă. De când, la inițiativa directorului, secția de istorie sovietică se adresase, prin intermediul ziarului, tuturor participanților la războiul civil cu rugămintea de a ne împărtăși amintirile lor, cabinetul era mereu plin. Toți cei care își mai aminteau câte ceva și pe care apucasem să-i chestionez puteau fi împărțiți în câteva categorii clare: unii veneau gălăgioși și încrezători: „Ei, bună ziua! Cine de-aici de la dumneavoastră se ocupă de eroi?“ Aveau chipiu de-al Armatei Roșii, căciulă căzăcească cu căptușeală zmeurie, tunică verde, iar pe piept o panglică și o bucățică de aramă zgâriată. Fumau în prezența noastră numai mahorcă și numai din punguță. Aduceau numere vechi de ziare din urmă cu douăzeci de ani (hârtie galbenă, fărâmicioasă, care te zgâria dacă puneai mâna pe ea, litere mici cât niște furnici) și niște ordine culese cu litere mari, zglobii (așa se tipăreau afișele în provincie). Povesteau mult și cu vădită plăcere, dar era un chin să-i asculți. Te simțeai ca și cum ai fi alergat în cerc la o cursă cu obstacole. Vorbeau cu înflăcărare și încurcau tot. La început încercam să mai scot câte ceva din haosul acela, câteva nume autentice, câteva amănunte, dar pe urmă m-am lăsat păgubaș și am început să-i trimit direct la dactilografă. Acolo vorbeau până răgușeau, iar noi trimiteam însemnările lor la arhivă, cu mențiunea „Fondul de conservare cutare, unitatea de conservare cutare“.

Cu musafirii din cea de-a doua categorie era mult mai ușor de vorbit, pentru că la ei totul era ordonat – vorbele, hainele, amintirile. Puteai să le pui întrebări oricât de complicate și ei răspundeau liniștiți, clar și serios. Dar tocmai ei ne interesau cel mai puțin, aproape niciodată nu-i trimiteam la dactilografă. Nu erau eroi, ci rude de-ale eroilor. Niciodată nu participaseră cu adevărat la nimic și nu fuseseră martori la nimic. Iar dacă văzuseră totuși ceva, amănuntele se amestecaseră de mult cu ceea ce citiseră sau auziseră de la alții.

A treia categorie era cea mai dificilă, dar și cea mai prețioasă pentru noi. Acești oameni nu veneau singuri, ci erau căutați și aduși. Este adus la tine într-o zi un astfel de bătrânel, este poftit să se așeze într-un fotoliu uriaș, de piele, în față i se pune o ceașcă de ceai cu un covrigel, iar el stă o vreme așa, zăngănind ușor cu lingurița pe buza ceșcuței, zâmbește și pe urmă își dezleagă limba. Spune nume și locuri pe care le cunoști din copilărie din filme, tablouri și manuale. Povestirea decurge monoton, încet, liniștit, aproape academic; el vorbește fără să se grăbească, dactilografa scrie și ea tot fără să se grăbească, tu mai notezi câte ceva într-un caiet, colegii intră și ies, sună telefonul. Dar uite, în răspunsul la nu știu care întrebare ezită („Stați puțin“) și scoate din mica lui servietă de școlar ceva fragil, înfășurat în hârtie și care mereu vrea să se facă sul. El netezește

obiectul pe masă cu două unghii lungi și vezi o fotografie din vremuri de demult, o fotografie foarte proastă – galbenă, în ceață, cu pete colorate. Mulți oameni înarmați, în manta și haină de piele cu panglici roșii. Toți s-au înghesuit lângă un gard, într-un spațiu minuscul, ca să încapă în poză. Se uită cu toții la obiectiv. Unul s-a pus mai sus, altul mai în față, altul s-a îndreptat de spate, să fie mai elegant. Și deodată, prin ceața tulbure și gălbuie a emulsiei, printre căciuli, chipiuri și caschete, apare un chip de demult, cunoscut și ciudat de tânăr: sprâncenele sunt ridicate, fruntea e încruntată, stă cu o mână pe baionetă și cu cealaltă în șold, un picior e ușor adus în față. Îți muți ochii la interlocutor: „Dumneata ești?” Iar el zâmbește: „Ce, mai puteți să mă recunoașteți?” Da, desigur, cum să nu-l recunosc! Iată-l în fața mea, în fotoliul greoi de muzeu, împungând cu unghia groasă în fotografie și încercând să povestească și să explice ceva. Dar ce poți tu, bătrân ticăit, să-mi mai povestești despre tânărul acela necruțător care, mijindu-și ochii, se uită din fotografie la amândoi? Îi mai pun câteva întrebări, mai primesc două, trei răspunsuri și vizitatorul pleacă – un om înalt, uscățiv, contabil sau vatman, cu o servietă mică de școlar la subsuoară. Mai adaug câteva date verificate, încă un itinerar sau două pe hartă și rămân cu o ciudată strângere de inimă. Îmi pare foarte rău de cineva, dar de cine? De el, de mine? În general de oamenii ajuși la bătrânețe, obosiți și chinuți de boli?

Erau și vizitatori de categoria a patra. Cu unul dintre ei, un kazah bătrân, a trebuit să vorbesc ore în șir...

Ce glorie bizară mai avea și omul ăsta! Răsunătoare și discretă în același timp. De fapt, nu discretă, ci mai degrabă stinsă. Pe vremea când se petreceau evenimentele despre care povestesc, se ocupa de un domeniu care era în strânsă legătură cu activitatea muzeului nostru. Așa ne-am și întâlnit. Fapta eroică pe care o săvârșise în urmă cu douăzeci de ani – sau, mai bine zis, pe care o săvârșiseră oamenii lui la ordinele sale – era la fel de simplă și de legendară ca și traversarea lui Suvorov peste Teufelsbrücke⁴¹. Numai că nu fusese nevoie să escaladeze munți acoperiți de nămeți, ci să străbată deșerturi și stepe încinse. Pentru nu știu ce mare ofensivă militară, era nevoie să se transporte arme la o distanță de multe sute de verste. Atunci a fost chemat acest om și i s-a spus: „Uite puștile, uite mitralierele, uite gloanțele – n-ai decât să-ți dai sufletul pe drum, dar să le duci!” Așa că și-a adunat oamenii și au pornit prin stepă. Au mers două luni. Duceau armele pe cămile, iar ei mergeau pe lângă animale. Câți au murit dintre însoțitori, nu se știe. Dar armele au ajuns la timp. Repet, este o faptă eroică (mi se pare că depășește cu mult posibilitățile umane) care n-ar fi fost dusă la îndeplinire dacă n-ar fi fost voința și încăpățânarea acestui om. Un om foarte ciudat, la drept vorbind.

Înainte de asta el, kazah de felul lui, învățase la un seminar rusesc din Kazan și putea să ajungă preot, dar nu o făcuse; în schimb, fără nicio explicație, pornise deodată pe jos în jurul lumii. Nu demult mi s-a arătat un exponat interesant – notele lui de călătorie de atunci. Pe o copertă roșie din saftian e gravat cu aur pseudonimul lui, alături de însemnarea „Călătorie în jurul lumii pe jos“, iar toate paginile sunt pline de ștampile – simple, cu surguci, lipite, în toate culorile curcubeului –, de timbre fiscale, de etichete de la hoteluri și de autografe ale guvernatorilor și consulilor. A fost și în Africa, și în India, și în China, și în Europa. Prin unele locuri se dusesse ca fotograf ambulant, prin altele îmblânzise șerpi, prin altele făcuse săpături. Avea o memorie excepțională, ținea minte toate meseriile pe care le avusese de-a lungul timpului și mi-a povestit fel de fel de lucruri. Mi-a povestit despre stepă, despre zăpușeala de atunci (pământul era uscat și scârțâia fărâmicios sub tălpi, ca un vas de lut, firele de telegraf sfârâiau de căldură, iarba albă, subțire, când apropiai un chibrit de ea, se aprindea și ardea până la rădăcină).

Mă uitam la el și mă gândeam: ce face oare un spirit atât de aventuros într-o instituție atât de liniștită cum e cea de protecție a rezervațiilor naturale, unde lucra? Vopsește oale de lut? Înregistrează dări de seamă ale responsabililor de la ocolul silvic? Dă afară și angajează apicultori din rândurile chiaburilor și ale sectanților fugari? Aprobă vânătoarea de gazele? Ce stupine îl interesează, soarta căror gazele îl preocupă? La finalul discuției am înțeles: îl interesează tot, toate stupinele și toate gazelele. A terminat de povestit despre drumul cu cămile, a răspuns cu precizie la toate întrebările, a promis să mai facă niște completări din loc în loc, apoi i-a făcut semn dactilografei că poate să plece, a scos din buzunar un carnet gros, legat în piele (Participantului la al... congres) și a spus pe cu totul alt ton:

— Uitați despre ce voiam să vă vorbesc, despre antilopele Saiga...

Și deodată a început să ne ocărăscă. La noi în muzeu antilopele Saiga sunt foarte prost reprezentate, nu e nicio secție consacrată lor. Asta nu e bine. Doar antilopa Saiga e o relicvă din epoca glaciară. Contemporană cu mamuții. De fapt, acum vreo zece ani specia asta era ca și dispărută, atât de puține exemplare mai rămăseseră. Dar oamenii și-au dat seama la timp. Au pus pe picioare o rezervație. Și, în cincisprezece ani de existență, rezervația asta... Da, uitate câteva cifre pentru expoziție. Și trebuie și fotografii! Lucrul cel mai important e ca expoziția să includă o fotografie bună, clară, pe jumătate de perete, sau chiar mai mare, cu legenda „Turmă de antilope Saiga în rezervația naturală Barsakelmess“.

Un alt om din această categorie era directorul meu, dar despre el deja am scris. La noi se simțea și sufocat, și plictisit, și enervat. Dar muncea. Muncea ca un salahor – cu râvnă, strângându-și pumnii, mușcându-și buzele, înnebunit de turbare și de absurditatea situației în care se găsea. Muncea, cu stângăcia lui bovină, să scoată instituția noastră liniștită, cu profil educativ și politic, din mlaștina în care o afundaseră predecesorii lui – specialiști care își iubeau meseria, arheologi, teoreticieni ai artei, oameni de știință cu doctorat în domeniile în care erau calificați. Cu partizani de felul acesta mă mai întâlnisem. Bătrânul însă era de un soi cu totul nou, nu mai văzusem partizani ca el. Dar, la urma urmei, ce mă privește pe mine? Las' să bată câmpii cât poștește. Eu unul nu am de gând să dactilografiez ce zice.

— Ascultați, m-am băgat eu în vorbă, ați pomenit-o adineauri pe regina Zenobia. De ce?

— De la monedă a pornit discuția, m-a lămurit Kornilov. A venit răspunsul de la Ermitaj, inscripția de pe ea e cât se poate de banală. Nu e niciun Sanabar, desigur; e doar o monedă de-a lui Aurelian.

— Una care nu apare în niciun catalog, a spus repede și pățimas Rodionov.

— Așa e, nu apare, m-am uitat, a confirmat Kornilov. Nici măcar în catalogul de monede de la British Museum nu figurează. Deci se prea poate să fie unicat.

— Monedele romane n-au circulat niciodată așa de departe în Răsărit, a întărit Rodionov cu entuziasm.

— Da, da, a zis Kornilov. După descoperirea asta, Alma-Ata devine cel mai răsăritean areal de răspândire a monedelor romane în Asia Centrală. Deja am comandat o fotografie, s-o trimit la Ermitaj.

— Adică descoperirea lui Semion Lukici are până la urmă o importanță științifică? am întrebat eu.

— Fără îndoială, a spus Kornilov. Desigur, nu putem vorbi de ruinele unui oraș roman, dar trebuie să facem săpături pe dealuri. Inscripția e cât se poate de clară – e un dinar din vremea împăratului Aurelian. N-ar strica să facem câteva săpături de explorare. Directorul spune că sunt bani pentru asta.

— Bani sunt, am zis eu, dar știi ce alergătură presupune: trebuie să

ceri voie, să trimiți o cerere pentru săpături, iar asta ia mult timp.

— O să ne mișcăm repede, a spus ferm Rodionov. În două ore am și obținut aprobarea. Șeful de la departamentul în cauză e un prieten bun de-al meu, am luptat împreună, ar face orice pentru mine, dacă-l rog. De el vă ziceam că mi-a ordonat s-o mătrășesc pe Marus'ka.

— Și zi așa, ți s-a ordonat s-o... a spus Kornilov.

— Mi s-a ordonat, cum altfel? a răspuns ferm bătrânul. „Pe Mit'ka“, îmi spune comisarul, „nu pot să mă bazez, pentru că Mit'ka e încă un mucus. Iar Marus'ka e o vrăjitoare, o țigancă. Știe și hipnoză, te pomenești că-i sucește capul lui Mit'ka. Tu, în schimb, ești un om puternic, demn, proletar din tată-n fiu, ai făcut parte din Partidul Socialist Revoluționar, în tine îmi pun toată nădejdea, tu poți!“ Așa a zis, că eu pot! Ce să mai spui la asta? Eu pot! „Și unde s-o mătrășesc?“ întreb eu. „Păi pe câmp, pe cărare, deja am trimis niște oameni să sape o groapă. Când îi vezi, lângă groapă s-o termini. Hai, du-te chiar acum, suie-te pe cal și fă-o!“ După cum vă puteți închipui, m-a luat ca din oală și am rămas cu gura căscată. Măcar să mă fi prevenit din vreme, dar așa, deodată, du-te, găsește-o și împușcă-o... „S-o fac singur?“ întreb eu. „Păi da“, răspunde el, „fă-o singur. Ia un cal, un pistol și du-te în magazie, o s-o aducă imediat la tine.“ Ce să mă mai lungesc la vorbă? Trebuie să înțelegeți: eram în 1919, în Ucraina, în stepă! Într-o zi eram într-un loc, dar a doua zi puteam să ne trezim cu un batalion de soldați cu mitraliere, și să trebuiască să fugim vreo douăzeci de verste ca să ne salvăm pielea; într-o zi îi băteam de le suna apa-n cap, dar a doua zi își lua revanșa și ne puneau la zid. Într-un cuvânt, era revoluție, iar pe atunci se lua numai două măsuri revoluționare – fie te chema comandantul la el, făcea presiuni asupra ta, izbea cu revolverul în masă, și după aia îți striga „Să nu-ți mai văd mutra!“, fie îți zicea direct „La zid!“ și ieșea din cameră. Iar tu îți găseai sfârșitul pe loc, fără curte de casație sau de apel. Așa era în stepă!

Bătrânul s-a oprit o clipă și s-a întors spre brigadier:

— Iaca, mi-ai vorbit acum, la beție, despre fratele dumitale, cum l-au ridicat fără motiv, și uite ce-ți spun eu...

— Spune, spune mai departe, l-a încurajat Kornilov, apucându-l de mână pe bătrân.

— Ei, ce să spun, am spus deja tot. Am ieșit pe culoar și am dat peste Mit'ka. Era tare bosumflat și supărat. Îi era ciudă că m-au chemat pe

mine și nu pe el. „Unde te trimite?“ „Păi du-te și întreabă“, îi zic. Și s-a dus. Și pe urmă m-a ajuns din urmă, a scos plosca și a spus: „Na, ia, ca să ai mâna tare.“ Și eu, prostul, am luat o dușcă, și încă una zdravănă. Dar știi ce tare era licoarea aia? Ardea, nu alta! Vezi ce prost am fost? Eu mă duceam să fac treaba asta, iar el... Dar n-are a face! M-am dus eu în grajd, am luat calul, l-am înșeuat și am pornit spre magazie, cu pistolul în mână. Și iat-o. Era o muiere frumoasă, înaltă, bine făcută, mândră, dar cu niște ochi verzi, ca de șarpe. Avea dreptate comisarul, nu putea să-i încredințeze asta mucosului de Mit'ka. În schimb, mie puțin îmi păsa de frumusețea asta, nu mă impresiona nici cât negru sub unghie. Pe atunci înțelegeam revoluția ca pe un regim de viață foarte strict și auster, nu-mi permiteam niciun exces, rareori beam vodcă, nu aveam muieri. Îmi intrase în sânge viața asta aspră. Așa, ziceam c-au adus-o la magazie. Ea se uita la mine și zâmbea, scăpărându-și dintele de aur, și ridica nu știu cum din umerii mici, știți, cum fac muierile, cu un umăr mai sus decât celălalt. „Unde mă duci, șoimanule?“ mă întreabă. Îi răspund sever, ca un revoluționar: „Unde trebuie, cetățeancă cutare...“ Uite că i-am uitat numele... Cernenko parcă, sau Bocikariova, sau ceva de genul ăsta... „Unde trebuie, acolo o să mergi. Marș la drum! Nu vorbești cu nimeni, nu te oprești nicăieri. Iar dacă încerci să fugi, o să trebuiască să iau măsurii, ai înțeles?“ Ea a zâmbit ca un șarpe și a zis: „Eu, domnule comandant, n-o să fug, se vede că n-am cum. În schimb, o să fugi dumneata, numai că degeaba o să fugi; ce faci tu nu-i o treabă cu care poporul muncitor să te lase să scapi prea ușor.“ Ei, vedeți ce viperă e? a spus bătrânul deodată cu un entuziasm plin de răutate. Vedeți? Ea, cum să spun, e dusă la execuție, și tot ea se găsește să-i amenințe pe alții! Cică eu o să fiu pedepsit! Și nu de oricine, ci chiar de poporul muncitor! De parcă ea e poporul, iar eu, cum să spun, un burjuu, un chiabur, un moșier!

— Ce de apărători mai are poporul, a zâmbit brigadierul și a clătinat din cap. Și Kolceak, și Denikin, și Marus'ka asta a ta, și tu cu pistolul! Toți sunteți apărătorii poporului.

Băncuța a scârțâit scurt, iar povestitorul s-a întors spre Potapov.

— Nu vorbi așa, l-a certat el pe brigadier. Nu știi ce spui! Poporul a știut mereu care-i sunt apărătorii. Noi suntem, cum să spun, stratul de deasupra, burghezia mărunță, mic-burghezii; am tot șovăit, dar el, tăicuțul nostru, a știut mereu cine-i dușman și cine-i prieten.

— Haide, povestește mai departe, l-a îndemnat Kornilov din nou.

— Că l-au luat pe fratele tău, asta eu înțeleg, e o durere, dar cum să

spun, n-ai de ce să-ți pierzi capul din cauza asta, a zis bătrânul cu obidă. Poveștile astea să i le spui ăluia beat din șură, el înghite orice, dar să nu vii la mine cu...

— Hai, povestește odată, l-a rugat Kornilov.

— Nu! Mi-a trecut cheful de povestit.

Bătrânul a stat așa cam un minut, în tăcere.

— Uite, vezi? a spus el deodată îndurerat. Cum îl atingi pe om, imediat îi zboară toate principiile, praful se alege de ideologia lui minunată! Mic-burghezul tot mic-burghez rămâne. Uite, ca Zenobia aia.

— Da' ce-am spus, a mormăit brigadierul, eu doar...

— Nu mai face pe vicleanul, doar nu sunt prost, înțeleg ce-ai spus, și înțelegi și tu, i-a retezat-o bătrânul cu severitate. Ai spus-o cu răutate, și de gândit, ai gândit și mai rău! Nu e bine așa, suntem oameni bătrâni, trebuie să ne înțelegem între noi. În fine. Eu bineînțeles că n-am răspuns nimic la palma asta pe care mi-a dat-o ea. I-am strigat numai atât: „Să termini cu discuțiile, marș!“ Și am agitat pistolul prin aer. Am plecat. Am ieșit amândoi pe poartă, eu pe cal, ea în fața mea. Și era încă foarte devreme, cam patru dimineața. Toate obloanele erau trase la ferestre, numai din loc în loc ne ieșeau în cale niște muieri cu căldări, dar cum ne zăreau, imediat se lipeau de garduri. După ce-am mers noi așa vreo două cvartale, Marus'ka mă întreabă: „Unde mă duci, șoimanule, spaimă a dușmanilor?“ Eu nu o băgam deloc în seamă. „La șef“, îi spun, „acolo te duc. A venit un comisar nou de la divizie, te duc să vorbești cu el.“ Ea a zâmbit și a clătinat din cap. „Da' ce, el e în picioare la patru dimineața? Nu aveți prea mulți de felul ăsta! Eu cred că mă duci la statul-major al generalului Denikin.“ Vedeți? Isteață vipera, n-am ce zice! Firește că nu-i iau în seamă glumițele. Îi spun liniștit: „Nu mi-au spus numele șefului, eu am numai ordin să vă duc la el cât mai repede, și am de gând să-mi duc sarcina la îndeplinire.“ „Păi hai atunci, du-o la îndeplinire!“ zice ea. Traversăm noi tot orașelul, ieșim în câmp și, când vede ea că s-au terminat casele, se oprește deodată, se întoarce spre mine și spune cu toată hotărârea: „Tu mă duci la moarte!“ „Bine“, zic, „mergi, nu te certa cu mine, o să vorbești acolo.“ Dar ea nici nu se clintește. S-a făcut roșie, nu știu dacă de frică sau de furie, și se holbează la mine cu ochii ei mari, verzi, ca de șarpe. „Dar e păcat să mori la anii ăștia.“ Îi răspund: „Aici anii n-au nicio treabă, tuturor ne vine rândul să murim, iar tu știai în ce te bagi. Și tu știi, și eu știu, așa că ce să mai vorbim?“

„Desigur“, zice, „asta așa e.“ Stă o clipă în cumpănă, apoi deodată scuipe printre dinți, se uită la mine și încuviințează din cap: „Să mergem.“ Pornim din nou. Merg o vreme călare, cu pistolul într-o mână și cu hățurile în cealaltă, și la un moment dat mă opresc și mă uit în zare. Capul începe să-mi bubue. „Unde dracu’ or fi săpat groapa“, îmi zic în sinea mea, „unde dracu’ m-a trimis comisarul?“ Deodată muiera se întoarce din nou spre mine, zâmbind, și mă îmbie suav: „Ei, ce viață de câine... Măcar să mă fi mângâiat puțin, nu? De doi ani nu m-a mai atins mână de bărbat.“ „Mișcă, viperă, n-o face pe proasta! N-am venit să ne-alintăm, nu ești în pat cu ibovnicul.“ „Nu-s cu ibovnicul?“ Și începe să ridice așa din umeri, că imediat un umăr i se dezgolește, și la fel și sânul. Și avea sfârcul așa de tare, că puteai să te înțepi în el. „Ce“, zice, „e frumoasă Mașa? Ia uită-te mai de aproape“, și se mai unduiește o dată, și toate sforile cu care era legată cad la pământ. Ziceți și voi, cum se poate așa ceva? Uite dumneata, tovarășe Kornilov, ești om învățat; cum se poate așa ceva?

Kornilov nu a răspuns nimic, mulțumindu-se să ridice din umeri.

— Hipnoză, a spus brigadierul. Am văzut la circ la Moscova. Acolo fahirul Torama tot așa se dezlega.

— Hipnoză, că bine zici, a continuat bătrânul. Odată pune mâna pe grumazul calului și dă să înșface pistolul. Eu încep să strig ca un apucat. „Înapoi“, strig, „mujica dracu’!“ Agit pistolul prin aer și reușesc s-o pocnesc. Nu mai aveam glas și eram sleit. Deodată ridic privirea și-i văd p-ăia din groapă. Săriseră afară și se zgâiau la noi, cu lopata în mână. Atunci am răcnit la ei: „Haideți mai repede!“ Și am încercat s-o strivesc pe vrăjitoare sub copitele calului. S-a întors și ea spre ei și i-a văzut. „Aaaa!“ țipa și scutura din cap. „Aaaa!“ țipa ca o apucată. Cât se uita ea la ei, m-am aplecat și poc, în ceafă, poc! Și imediat i-am crăpat țeasta; s-a auzit un sunet de parcă aș fi ciocănit într-o sticlă plină. Poc! S-a întors, a dat din mână, a făcut doi pași spre mine, dar picioarele i s-au frânt și a căzut într-o parte. Am sărit de pe cal, m-am dus repede cu pistolul la ea, am mai împușcat-o o dată, drept în ochi, și am rămas așa deasupra ei, uitându-mă și neștiind ce să fac. Nu-mi venea să fac nimic – nici s-o ridic, nici s-o rostogolesc spre groapă, nici să încalec, nici să-mi bag pistolul la loc, nimic! Cei doi gropari au venit în fugă, au luat-o de mâini și au tras-o, iar capul ei se bălăngănea întruna, dinții îi străluceau, picioarele îi tremurau ca la electrocuț și îi curgea sânge întruna din cap. Vai, ce de sânge! Am sărit pe cal, cineva m-a plesnit chiar peste ochi, și toată ziua am rătăcit prin stepă. Unde am fost, la cine am fost, nu mai țin minte. Țin minte doar atât, că într-un loc am descălecat, nu știu de ce, am pipăit niște căpițe, să văd dacă sunt uscate, apoi m-am întins pe lutul umed

de lângă râu, am băut apă și m-am spălat pe față. Simțeam un gust amar în gură, ca de sânge. M-am întors murdar de tot, jerpelit, nu știu pe unde mă cățarasem și cine mă lovise peste ochi, nu știu nimic. Știu, în schimb, că-n ziua aia cam trăsesem la măslea. Ticălosul de Mit'ka îmi dăduse să beau. Și pe urmă m-am mai dus și eu la soția unui soldat care vindea băutură; am trecut pe la ea știind că mereu are tărie. Pe urmă a povestit c-am venit la ea și, fără ca măcar să mă dau jos de pe cal, i-am cerut un rachiu mai deosebit și niște mahorcă, ca să uit tot ce aveam în cap. Când a văzut comandantul cât de rău m-am pilit, a clătinat din cap și a spus numai atât: „Du-te și te culcă!“ Dar a doua zi m-a chemat și m-a certat: „Cum de-ai umblat așa prin stepă o zi întreagă, doar pe-acolo umblă tot felul de bande de tâlhari! Puteau să te pândească și după aia cine știe ce să-ți facă...” Puteau, cum să nu poată, dar de-asta îmi ardea mie? Apoi o săptămână întreagă nu mi-am putut veni în fire: îmi vedeam de treburile ca și până atunci, dar nu eram deloc în apele mele. Credeam c-o s-o visez. Dar n-am visat-o. Am visat tot felul de porcării, sânge, morți, am visat că mâncam broaște, dar pe ea n-am visat-o. Iar peste vreo două săptămâni, văd hârtia aia, semnată: „Marus'ka a ta.“

— „Toți ucidem ce iubim“, așa spune un poet, a declamat Kornilov. Se vede că Marus'ka și-a făcut loc în sufletul dumitale, Semion Lukici.

— Ei, să zicem... versuri nu scriu, s-a supărat deodată bătrânul. Nu despre asta-i vorba aici, eu am povestit numai ce înseamnă revoluție.

A doua zi Kornilov m-a dus la locul viitoarelor lui lucrări. Peste tot numai meri, meri, meri. Pe când mă uitam la ei, mi-am dat seama că prea mult n-o să săpăm pe acolo. Desigur, nu era deloc exclus ca orașul medieval Alma-Ata să se afle chiar acolo. La urma urmei, dealurile astea sunt exact ceea ce îi trebuia locuitorului vechi din Semirecie. Sunt înalte, au panta lină, se află chiar lângă râu, sunt acoperite de sus până jos de copaci și de o iarbă minunată. De pe înălțimile astea, dușmanul se putea vedea de la distanță, așa că un asediu ar fi fost ușor de respins. Așa este. Dar, în primul rând, cu judecăți apriorice nu mergi prea departe în arheologie: cine știe ce logică aveau vechii usuni; în al doilea rând, în literatura de specialitate referitoare la amplasarea vechii Alma-Ata întâlnim o singură mențiune precisă. Ea se găsește în lucrarea academicianului Bartold, Istoria regiunii Semirecie. În anul 1508, lângă Alma-Ata (adică Vernîi), scrie el, Mansur s-a luat la luptă cu frații lui și i-a nimicit. Asta e tot. Cu alte cuvinte, în secolul al XVI-lea exista, într-adevăr, un oraș mare cu numele Alma-Ata, lângă care s-ar fi putut da lupte decisive și unde ar fi putut să piară armate întregi. Dar în urma

lui nu rămăseseră nici ruine, nici amintiri, nici legende. Unde se afla, nu se știe. Până și Bartold era evaziv – „lângă Vernîi“. Adică du-te și caută, cațără-te pe terase, sapă prin văi... Desigur, sunt și alte relatări, mult mai bogate în informații. Dar una singură este demnă de luat în seamă, fiindcă în celelalte este vorba despre Almalîk, nu despre Alma-Ata. E adevărat, turcologul sovietic Bernștam crede că este vorba de același oraș. „Alma-Ata în secolul al XVI-lea poartă uneori numele Almalîk“, scrie el. „Denumirea din urmă apare încă din secolul al XIII-lea, la învățatul persan Juvayni⁴². Așa figurează așezarea în jurnalele lui Timur. Dar adevăratul nume al orașului este Alma-Ata.“

Așa să fie? Dar, dacă Alma-Ata și Almalîk sunt unul și același oraș, atunci despre Alma-Ata medievală se pot scrie întregi romane istorice. Iată, ca exemplu, un singur episod: „Jenkși trăia mai ales la Almalîk, iar franciscanul Nicolae a fost bine primit la curtea lui. Oamenii de stat Karasmon și Iuhanan (probabil nestorieni) au cedat în folosul episcopului numit de papă o moșie lângă Almalîk, unde s-a ridicată o biserică frumoasă. Curând după aceea au venit acolo episcopul Richard din Burgundia, călugărul Francisc și Raimund Ruf din Alexandria, părintele Paschalis din Spania, frații mireni Petru din Provența și Laurențiu din Alexandria. Au reușit să-l vindece pe han, iar acesta i-a răsplătit dându-le permisiunea de a-l creștina pe fiul lui de șapte ani, pe care l-au botezat Ioan“ (Bartold).

Episcopi, frații mireni, călugării franciscani, părintele Paschalis, nestorieni, prințul mongol Ioan, Spania, Provența, Burgundia, Alexandria, biserica catolică de la poalele munților Alatau, sutane negre și liliachii, tonsuri, lănci și crucifixe – rândurile lui Bartold sunt pline de culoare! Păcat, mare păcat că Almalîk este capitala hoardei lui Djagatai și că se află undeva foarte departe de aici, pe malul stâng al râului Ili, în timp ce străvechea Alma-Ata rămâne învăluită în mister.⁴³

Dar problema cea mai importantă e alta: să zicem că ruinele vechiului oraș Alma-Ata se află, într-adevăr, aici. În cazul ăsta, cine o să ne dea voie să distrugem livezile? Doar aici nici nu ai unde să sapi, peste tot sunt numai meri – Aport, lămâios, Borovinka. Iar dacă mai cobori puțin dai de vișini și de caiși.

— Să mergem mai bine să vedem costișa, am spus eu după ce am chibzuit bine la toate acestea. Pe ele nu crește nimic. Și așa poți să mă și conduci spre șosea.

Dar Kornilov, care se suise pe o moviliță în mijlocul unei poieni, se tot uita la plan. (Panglica albastră era râul Alma-Atinka, linia cafenie era

drumul, iar desenele care arată ca niște nori îngrămădiți reprezintă tufișurile și merii.)

— „De săpat aici“, a citit el cu glas tare și a bătut cu piciorul în moviliță. Rodionov spune că au săpat aici acum vreo cinci ani și au dat de un ceaun de bronz. A stat multă vreme pe iarbă până l-a luat cineva.

— Grozav, am spus eu. Unde se uită Rodionov hopa, răsare câte o comoară. Apropo, pe unde umblă?

Kornilov a arătat cu mâna spre drum.

— La cooperativa lui. A plecat cum s-a crăpat de ziuă. Doar e contabil acolo.

— Ei, atunci să-și vadă de contabilitate. Pe director l-a amețit de cap, pe mine m-a luat de la lucru... E căutător de comori, înțelegeți? Asta face el, caută comori. Nu iese nimic dacă te iei după unii ca el, n-o să găsim nimic aici.

— Fie ce-o fi, s-a hotărât deodată Kornilov. O să încerc totuși! Încercarea moarte n-are! Potapov a promis că ne dă azi muncitori. „Las’ să-și mai rupă spatele și de dragul științei“, așa a zis. Trebuie să mă duc să-i iau de la conducerea colhozului. Vii?

— Nu, am spus eu categoric, descurcă-te singur de-acum, eu trebuie să mă duc în oraș. Și așa am venit fără să cer voie. Să vezi ce-o să mă urechească directorul, nu poate să sufere chestii d-astea...

³⁹ În jurul lumii, revistă lunară, înființată în 1861, care publica, printre altele, literatură S.F.

⁴⁰ Anton Ivanovici Denikin (1872-1947), general locotenent în armata imperială rusă, unul dintre cei mai de seamă conducători ai albilor în războiul civil din perioada 1917-1923.

⁴¹ În 1799, într-o bătălie deosebit de primejdioasă purtată pe frontul elvețian, pe podul Teufelsbrücke, Suvorov, generalisim în armata imperială rusă, a silit armata napoleoniană să se retragă.

⁴² Ata-Malik Juvayni (1226-1283), istoric persan.

⁴³ Există și o a treia supoziție, enunțată nu de mult: „Este vorba despre două orașe a căror denumire vine de la bogăția livezilor de meri (...)

Unul este pe partea dreaptă a râului Ili, iar celălalt se află pe partea stângă, pe locul actualei Alma-Ata (...) Mongolii au numit ambele orașe la fel, Almalîk.“ (G. Martînov, „Orașul cu două coline“, în Prostor, nr. 7, 1962) (N. a.)

Capitolul 2

Toată ziua următoare am lucrat în arhiva muzeului, cercetând registrele de inventar ale intrărilor din ultimii ani; voiam să fac o listă cu toate descoperirile întâmplătoare care avuseseră loc în regiunea colhozului Uriașul Munților, dar inventarul era atât de prost făcut, încât nu am putut să stabilesc nimic. Însemnările din registru sunau cam așa: „Ceaun din bronz pe picioare de capră, lângă casa de vacanță a esaulului Selivestrov“, „Obiect din bronz în formă de seceră, cu destinație necunoscută (cuțit ritualic?), la versta 25, lângă bornă“. Unde e acum borna asta, de unde se numără verstele? Unde se află casa de vacanță a esaulului Selivestrov? Însemnările m-au lămurit buștean.

Le-am tot răsfoit până s-a întunecat, dar nu am făcut nimic mai de Doamne-ajută, deși îmi luasem o mulțime de notițe. M-am dus la mine și m-am culcat, dar pe la ora trei m-a trezit un bărbat și m-a poftit în camera alăturată.

— De ce? am întrebat.

— O să fiți martor la o percheziție, mi-a răspuns el.

M-am dus și, de cum am intrat în cameră, am dat cu ochii de fosta noastră dactilografă. Își dăduse demisia cu un an în urmă și de atunci nu o mai văzusem. Îi spuneam „madam Moarte“, pentru că era uscățivă și galbenă la față și pentru că se ținea dreaptă de parcă ar fi înghițit un par. Stătea smirună pe scaun, cu capul ridicat, fixând cu privirea un punct de pe tapet. M-a văzut și a dat imperceptibil din cap – chipurile m-a salutat.

Am fost poftit să iau loc alături de ea și mi s-a repetat că sunt martor. M-am așezat și am început să mă uit.

Îl arestaseră pe administratorul nostru. Era un kazah de vârstă mijlocie, cu pomeți proeminenți, voinic, chel, cu picioare strâmbe, de cavalerist. Directorul îl considera un om abil și descurcăreț. Bănuia că fură exponate de la Klara și că ne bea spirtul, și probabil așa și era. Dar îl arestase NKVD-ul. Când am intrat, percheziția deja se terminase. Acționau doi indivizi – un civil și un militar. Civilul stătea jos și scria, în timp ce militarul cotrobăia într-un cufăr și scotea tot felul de cârpe și cutiuțe. Arestatul stătea într-un colț și nu-i vedeam fața, auzeam

numai cum îi scârțâie scaunul din când în când.

— Ascultați, despre ce este vorba? a întrebat el într-un târziu.

— Păi știți și dumneavoastră, probabil, a răspuns civilul.

Cel care mă adusese în cameră, tot un militar, se dusesse undeva și se întorsese cu o a doua femeie. Era cam întuneric și nu am recunoscut-o imediat pe Zoia Mihailovna. Când m-a văzut, propagandista s-a tras înapoi și a dat să spună ceva, dar civilul i-a poruncit să ia loc. Ea s-a așezat și imediat scaunul de sub administrator a început să schelălăie ca un câine.

— Zoia Mihailovna, a strigat el, dumneavoastră știți doar, v-am spus tot...

Civilul a ridicat privirea și a spus liniștit:

— Ei, hai, liniște!

Și din nou a început să scrie. A terminat de scris, a scos portțigaretul, și-a aprins o țigară și a vrut să se lase pe spătarul fotoliului, dar imediat s-a răzgândit și l-a întrebat pe militar:

— Cum e, ai găsit ceva?

Militarul a adunat cârpele de pe jos, le-a îndesat cu amândouă mâinile în cufăr și s-a ridicat. Civilul i-a făcut un semn din cap, arătând spre perete, iar militarul s-a apropiat și a început să smulgă fotografiile de pe tapet. Civilul și-a terminat țigara și s-a dus să scormonească printre cărțile îngrămădite pe masă. Erau acolo, printre altele, romanul Teheranul cel teribil, un ghid pentru fotografii amatori și un volum intitulat Probleme ale leninismului, cine știe cum ajunsese la administrator – un volum umflat, jerpelit, cu copertă roșie. Civilul a răsfoit neglijent ghidul de fotografie, dar volumul Probleme ale leninismului l-a cercetat cu atenție. Era o carte veche, citită și răscitită, cu o mulțime de sublinieri, însemnări și semne de exclamare și de întrebare pe margini. În mod clar, cineva studiasse cartea îndelung, în pregătirea unui examen sau în vederea întocmirii unui raport. Mi s-a părut că civilului îi tremură degetele și că în ochi i se aprinde o scânteie de entuziasm când își dă seama peste ce a dat.

— Ei, ia uite... mi-a spus el încet și tulburat, întinzându-mi cartea. Scrieți pe copertă: „Confiscat la percheziție.“ Puneți data și semnați.

Am luat pixul și mi-am dat seama că, oricine ar fi citit cartea despre

leninism, oricine ar fi subliniat pasaje în ea, pentru toate va trebui să răspundă numai administratorul. „Ce voiati să spuneți“, va fi întrebat, „când ați subliniat rândurile astea? De ce ați pus tocmai aici un semn de exclamare? Vă rog să explicați pentru anchetă.“

Poftim de explică! Administratorul a înțeles și el asta. Când am luat pixul, omul s-a fosit pe scaun, făcându-l să scârțâie, și a strigat:

— Păi nu e a mea, nu e a mea! Am găsit-o în pod! Au locuit niște studenți aici înainte. Uite, și Zoia Mihailovna poate să zică...

— Încetați, i-a tăiat-o sec Zoia Mihailovna și s-a întors cu spatele la el.

Am semnat și am pus cartea pe masă. Deodată au început cu toții să se foiască și s-au răsucit spre ușă: a intrat un militar cărunt, rumen, în manta de ploaie. Mi-am dat imediat seama că nu poate fi decât anchetatorul șef. Administratorul a înțeles și el asta. A sărit în sus și a strigat:

— Tovarășe șef, ce se întâmplă?

Dar ceilalți și-au pus mâna pe umerii lui, iar el s-a așezat ascultător. Șeful, fără să se grăbească, a început să se plimbe prin cameră, s-a apropiat de masă, s-a uitat în procesul-verbal peste umărul civilului, a întrebat ceva în șoaptă, a încuviințat din cap și s-a apropiat de mine.

— Ei, cum e, tovarășe cercetător? Ce mai e nou la dumneavoastră, la muzeu? a întrebat el vesel. Cum, nimic? Tot orașul se duce acum la muzeu să vadă șarpele, a zis șeful, întorcându-se spre Zoia Mihailovna. Ieri fata mea toată ziua m-a bătut la cap să mergem la muzeu, să mergem la muzeu, că dacă le ceri tu, ție o să ți-l arate. „Păi acolo nu e niciun șarpe“, zic. Plânge, nu crede.

— Și eu sunt lucrătoare la muzeu, i-a zâmbit fermecător Zoia Mihailovna.

— Aaaa! a făcut șeful, aruncându-i o privire, după care s-a întors spre cei doi, care făcuseră percheziția, și-a întrebat: Ei, cum stați, gata?

Civilul i-a răspuns ceva și i-a pus o întrebare.

— Neapărat! a spus șeful. Și să-l luați cu voi și pe tovarășul, el locuiește chiar în casa asta, o să vă arate el.

Militarul a pus și ultima fotografie pe marginea mesei și mi s-a adresat:

— Să mergem în pod.

Am ieșit din cameră, am traversat un coridor lung și ne-am oprit lângă peretele din dreptul căruia pornea scara îngustă spre pod. Pe coridor era întuneric și umezeală. Se auzea răpăitul ploii de pe acoperiș. Militarul a aprins lanterna, iar raza ei de lumină a smuls întunericului treptele murdare ale scării și balustradele verzi și putrezite.

— Trec eu primul, a spus el și a urcat vioi primele trepte.

Dar deodată s-a auzit un şuierat și ceva a trosnit.

— Draaace!

Am pornit iute pe trepte, i-am întins mâna și l-am ajutat să se ridice: cedase o stinghie sub el, iar omul intrase până la genunchi între trepte. Când l-am ridicat, s-a uitat la genunchi, i-a pipăit – un cui îi intrase în carne – și deodată, spre marea mea uimire, a început să mă înjure.

— De ce... mama ta de... nu m-ai avertizat?

— De unde să știu? am zis eu, ridicând din umeri.

— De unde să știi, m-a maimuțărit el, lingându-și degetul mare. Sunteți cu toții niște prefăcuți!

I-am dat în tăcere lanterna. El a luat-o în sus, șchiopătând, cu mine după el. Am ajuns amândoi în pod.

— Ia să vedem, a spus el, oprindu-se în prag, ce aveți aici? Arată-mi!

Învăluite într-o lumină liliachie, ne-au apărut în față niște umbre cu coarne, ca răsărite din adâncurile oceanului, precum și un uriaș cufăr negru cu încuietori metalice și cu pete verzi de mucegai. Undeva se legăna o oglindă spartă și am văzut în lumina ei cețoasă siluetele noastre desenate pe bezna din spate.

— Bun, unde-și țin lucrurile? m-a întrebat militarul.

Am răspuns că nu știu.

— Locuiți aici și nu știți? s-a răstit el, trăgând din nou o înjurătură și dând din mână.

O liniște neobișnuită a pus stăpânire pe mine; l-am privit cumva de sus și am spus:

— Ai grijă, prostule, să nu cazi din nou.

Mi-a aruncat o căutătură cruntă și a dat să-mi răspundă, dar s-a răzgândit și, plecând de lângă mine, s-a dus șchiopătând spre comodă. Cu mare efort a smuls sertarul de sus, plin cu cârpe, și era cât pe ce să cadă cu el.

— Astea sunt ale lui? m-a întrebat, încruntându-se.

Am răspuns că nu.

A scormonit puțin printre cârpe și apoi a încercat să tragă și al doilea sertar, dar el nu a cedat. Atunci mi-a zis din senin:

— Auzi, ia adu geamantanul ăla!

Pentru că nu era nicio urmă de amenințare în vocea lui și pentru că șchiopăta și sângera, m-am apropiat de piramida cu coarne formată din scaune stricate, am smuls de sub ea geamantanul și i l-am dat. Desigur, totul s-a prăbușit în clipa aceea și s-a ridicat un nor de praf așa de mare, că amândoi era cât pe ce să ne sufocăm.

— Mama voastră... Nu-l aduce aici, deschide-l acolo, mi-a strigat el, tușind.

Am încercat să smulg lacătul geamantanului, dar nu ceda, așa că am mai tras de el și, văzând că tot nimic, m-am așezat în genunchi (gata cu pantalonii mei!) și am început să învărt încuietoarea.

— Bine, lasă-l dracului, mi-a zis militarul.

A mai stat așa o vreme în picioare, jucându-se cu lanterna prin ungherele camerei, după care a spus trist:

— Să mergem.

Când ne-am întors, civilul tocmai lega cărțile într-un pachet. Grămada de fotografii neînramate și vreo zece scrisori le pusese într-o cutie de tablă cu un palmier și o cămilă desenate pe capac. Zoia Mihailovna stătea lângă șef și îi povestea ceva cu glas scăzut.

— Ei, ce-ați găsit? a întrebat căruntul.

Însoțitorul meu s-a mulțumit să facă un gest cu mâna. Civilul mi-a dat procesul-verbal și pixul și m-a invitat să semnez:

— Aici, vă rog.

Am semnat. Civilul a băgat procesul-verbal al percheziției într-o servietă, le-a făcut semn militarilor spre legătura de cârți și i-a ordonat administratorului:

— Să mergem.

M-am uitat la administrator. Avea o față suptă și verde, iar ochii îi erau adânciți în orbite. Chiar și în lumina aia chioară se vedea cât de jalnic arată. Nu era un om prea bun – un lăudăros de două parale, un fante amărât. Nu-l prea aveam la inimă, și nici ceilalți nu-l îndrăgeau. Dar mi-a trecut prin minte că o să treacă pragul și, cu acest pas, viața îi va lua sfârșit.

Nu îmi părea rău de el și, dacă ar fi plâns, probabil că m-ar fi scârbit. Dar supușenia lui, aerul lui resemnat, tăcerea lui erau pur și simplu sfâșietoare. Deodată, administratorul a ridicat privirea, s-a uitat la mine și a zâmbit ușor din colțul gurii.

— Ei, ce să spun, n-ai ce-i face, a spus el trist și ferm. Să nu mă ocărăți, conservatorul, nici tu, nici directorul.

— Ei, să mergem, să mergem, l-a îmboldit căruntul încet și binevoitor, bătându-l pe spate.

Au plecat. Rămăseserăm patru – eu, Zoia Mihailovna, militarul cărunt și madam Moarte.

— Așa... a făcut militarul, plimbându-se prin cameră. Așa... Un singur lucru vă rog – pe dumneavoastră și pe dumneavoastră, a zis el, împungându-mă sever cu degetul, să nu povestiți nimic nimănui, clar? Și mai bine ar fi să nici nu spuneți c-ați fost aici, clar?

— Clar, am răspuns.

— Desigur, desigur! a exclamat Zoia Mihailovna și, confundându-mă cu militarul, m-a recompensat cu o privire tandră și entuziasmată.

Madam Moarte tăcea; cât durase percheziția, nu scosese o vorbă.

— Tot ce privește munca noastră este secret de stat, a continuat militarul. Divulgarea secretelor de stat se pedepsește foarte sever. Clar?

— Am înțeles. Totul e clar, am răspuns eu din nou.

S-a uitat la mine neîncrezător, după care și-a deschis servieta și a scos

dinăuntru o bucată de ceară, o sfoară, un sigiliu și o cutie de chibrituri.

— Să mergem, a spus.

M-am dus la mine și m-am trântit în fotoliu. Mă gândeam că ar trebui să-mi fac măcar un ceai, dar deodată parcă am încetat să mai simt, să mă mai gândesc, să mai exist. M-a trezit numai zbârnâitul telefonului.

M-am uitat buimac în jur – soarele invadase deja toată camera, iar printre vișinii din livadă sufla un vânticel cald; afară se luminase de-a binelea.

M-am dat jos din pat și am ridicat receptorul. Era directorul.

— Vino imediat, mi-a spus.

— Știu.

— De unde? s-a mirat el.

— Am fost de față.

A urmat o pauză scurtă, după care mi-a ordonat din nou:

— Bine, vino.

Când am intrat în cabinet, directorul stătea la birou și discuta ceva în șoaptă cu Klara. Când m-au văzut, amândoi au tăcut.

— Ia zi, ce s-a întâmplat? a întrebat directorul posac.

Am început să povestesc și când am ajuns la momentul în care m-am certat cu militarul, directorul a zâmbit și a clătinat din cap.

— Iarăși faci pe partizantul? m-a muștră el cu amărăciune. Of, of!

— Trebuia să ne fi chemat, a spus Klara cu blândețe.

— Dar nu știi despre ce e vorba? a întrebat directorul. De ce l-au luat?

Am ridicat din umeri și am zâmbit.

Directorul mi-a surprins privirea și s-a mâhnit.

— Ce simplu e totul pentru tine, a oftat el, ce simplu e!

— El nu știe, nu știe nimic, a intervenit repede Klara, aruncându-mi o

privire care zicea: „Taci!“

Directorul mi-a aruncat și el o privire și s-a încruntat, după care s-a întors, a luat receptorul și a dat un telefon.

— Hai, mi-a șoptit Klara.

Am ieșit împreună. Pe scară s-a oprit deodată și s-a uitat la mine. Era o privire deschisă, senină, întrebătoare.

— Ei, ce-i, Klara? am întrebat-o. Ce-i, draga mea?

— Nimic, a răspuns ea cu glas tare, după care m-a întrebat în șoaptă: Chiar nu puteai să te abții, chiar nu puteai? Pentru ce îi provoci, de ce faci asta?

— Eu îi...?

Dar nu am mai terminat propoziția. De fapt, chiar așa reieșea, că îi provoc. Eu încerc să stau la locul meu și să trec neobservat, să nu jignesc pe nimeni, să nu mă leg de nimeni, să nu supăr pe nimeni, dar, când colo, reiese că tot eu îi provoc pe ei – și pe Aiupova, și pe propagandistă, și pe militarul acela. Și toți strigă la mine, toți vor să-mi demonstreze ceva, să-mi arate ceva. Dar ce să fac eu cu demonstrațiile lor? Eu nu vreau decât să mă lase odată în pace!

„Tovarășii“, le spun eu tuturor prin existența mea liniștită, „eu sunt arheolog, m-am cățărat în clopotniță ca să iau la puricat paleoliticul, bronzul, ceramica, identific cioburile, beau niște vodcă din când în când cu unchișul și nu-mi bag niciodată nasul în treburile voastre. M-am cocoțat la o înălțime de cincizeci și cinci de metri de la pământ, nu-i puțin lucru! Și atunci ce vreți de la sufletul meu?“ Și mi se răspunde: „Băi, prostule, istoria te privește și pe tine. Ea este pielea ta, sângele tău, carnea ta! Toată ființa ta e impregnată de istorie! De istorie n-ai cum să scapi – nici în turn, nici în turnul turnului, nici în Epoca Bronzului, nici în Epoca Fierului, și nici măcar în pielea de arheolog.“ „Eu sunt conservator de antichități“, protestez, „de antichități, și cu asta, basta! Auziți ce zic, înțelegeți cuvântul ăsta, «an-ti-chi-tăți»?“ „Ajunge“, răspund ei. „Știm noi de ce te-ai urcat aici! Lasă prostiile, n-are niciun rost! Ia coboară tu din clopotnița ta! Ce ți-a trecut ție prin minte să te izolezi așa? Auzi, cincizeci și cinci de metri! Fâs! Păi nici zece mii nu te salvează.“

Desigur, acum simplific foarte mult firul gândirilor mele, de dragul clarității și al preciziei. În clipa aceea, se înțelege, nici nu îmi trecea prin cap așa ceva. Mă simțeam însă ca o băltoacă mică în nisip, pe

malul oceanului; o simțeam aproape fizic. Într-o parte, nemărginirea uriașă, vie, care își rostogolește încet valurile cu un vuiet prelung, și dincoace eu – o groapă micuță, o adâncitură în nisipul umed, o gură de apă rece și sărată. Dar oricât ai încerca s-o goleşti, nu o să reușești niciodată, pentru că oceanul e chiar alături.

Stăteam în fața Klarei și nu știam ce să spun. Mă uitam la ea în tăcere. Deodată, Klara a zâmbit, mi-a atins mâna și, cu un glas melodios, a spus încetișor:

— Și dacă m-aș îndrăgosti de dumneata, conservatorul?

Și, chicotind, a fugit de lângă mine.

„Da“, mi-am spus în sinea mea, „se vede că nu trebuia să fi venit aici de la săpături, am eu o presimțire că ziua asta n-o să se încheie așa, sigur se mai întâmplă ceva.“

...Și așa a și fost.

Deodată a venit la mine în fugă portăreasa kazahă.

— Du-te, du-te repede jos, mi-a zis ea, du-te în cancelarie!

— Ce s-a-ntâmplat, ce-i?

— Du-te, te rog, mai repede, a repetat portăreasa.

M-am dus. Ușa cancelariei era închisă, așa că a trebuit să bat. Mi-a deschis propagandista. În cameră mai erau Klara, casierul – un kazah tânăr, voinic, cu scurta de piele și cizmele de călărie pe care le purta mereu –, controloarea, o bătrânică tătăroaică mărunțică la trup, și încă cineva din administrația muzeului.

Toți se înghesuiau în jurul unui fotoliu mare, episcopal. În fotoliu stătea o fetiță. Era slăbuță, blonduță, cu părul împletit în codițe subțiri, cu vârful ascuțit, îmbrăcată într-o rochiță veche și roz, care se decolorase de la atâta spălat. Stătea și își frământa în mână batistuța. Toți tăceau. În cameră domnea o liniște grea, respingătoare. M-am uitat la Klara.

— Despre ce e vorba?

Nu a răspuns nimeni.

— Iaca, fetița asta, a început deodată cu glas tare propagandista, zice

că-i nepoata tovarășului Stalin.

La așa ceva bineînțeles că nu mă așteptam.

— Cum așa? am întrebat, uitându-mă năuc la fetiță.

Ea nu s-a tulburat, numai și-a mototolit și mai tare batistuța în mână.

— A intrat fără bilet, mi-a explicat propagandista. Și când controlarea a oprit-o, a zis că e nepoata tovarășului Stalin și că el i-a dat voie să intre gratis în toate muzeele și la toate teatrele.

„Numai pozna asta idioată îmi mai lipsea“, mi-am spus și m-am aplecat deasupra nepoatei lui Stalin.

— Dar ai vreun act la tine, fetiço?

Ea nu mi-a răspuns, dar a foșnit ceva în batista pe care o ținea în mână – pesemne că avea o bancnotă legată în ea. (Judecând după dimensiunile batistei, era probabil o hârtie de zece ruble, cât să-i ajungă de cheltuială o săptămână.)

— Când i s-au cerut actele, a bubuit deodată propagandista, a zis așa: „Noi nu arătăm oricui documentele noastre!“

Am pufnit în râs când am auzit, așa de frumos o potrivise fetița. Jos pălăria! Tare bine o brodise.

În cabinet s-a lăsat tăcerea. Am stat o clipă, chibzuind ce să fac, după care m-am aplecat din nou deasupra fetiței.

— Ești din Alma-Ata?

Ea tăcea.

— Înveți undeva? Ai venit să stai la cineva? Ți cauți de lucru? am întrebat eu precaut.

— Vai de mine, ce spui... s-a scandalizat Zoia Mihailovna, dar Klara imediat s-a întors spre ea și i-a aruncat o privire atât de amenințătoare, că propagandista nu și-a mai dus gândul până la capăt.

— Am lucrat la unii, a răspuns fetița, dar nu mi-au dat nimic, nici haine nu mi-au dat, așa că am plecat.

Și cum a spus asta, pe obraji au început să îi șiroiască lacrimi.

— Ei, gata, gata, am spus eu sever.

M-am dus la masă, i-am umplut un pahar cu apă și i l-am vârât sub nas.

— Bea!

Ea a clătinat din cap.

— Bea, bea! am insistat, și deodată am văzut că încep să îi tremure codițele subțiri, legate cu niște cârpe roșii, și să i se zgâlțâie umerii. Bea și du-te! Uite câți oameni s-au adunat aici din cauza ta!

Din senin, fetița a început să urle cât o țineau plămâni. Cineva a oftat adânc. M-am sculat și i-am deschis ușa.

— Hai, du-te!

— Vai de mine, cum așa? a prins să strige propagandista. Cum?... Am trimis deja după milițian! Tovarăși, de ce tăceți? Cum se poate așa ceva? Hai, fetițo, vino cu mine...

— Termină odată, am spus eu încet. Klara Fazulaevna, ai putea să...

Dar Klara și fetița nu mai erau. Am văzut pe fereastră cum Klara iese cu fetița pe treptele de la intrare, își deschide poșetuța argintie și îi strecoară copilei ceva în mână. Fetița primește darul, îi aruncă o privire iute, ca de animal hăituit, și coboară treptele în fugă. Am plecat de la fereastră.

— Uite, a început din nou propagandista, acușica vine milițianul! Ce-o să-i spunem? Dumneata ce-o să-i spui?

— Nimic. Cum o să vină, așa o să și plece.

— Așa, pur și simplu? m-a întrebat ea ironic.

— Da, pur și simplu, cum altfel?

— Și asta e tot?

— Da, asta e tot, Zoia Mihailovna, am răspuns eu cu vehemență. Tot. Nu mai avem despre ce să vorbim.

— Ia ascultă, s-a milogit Zoia Mihailovna cu amărăciune. Dacă e din familia unui dușman al poporului, dacă toată familia ei e închisă? Ce zici de-asta? A lucrat undeva ca menajeră. Crezi dumneata așa ceva?

Nu seamănă a menajeră. Chiar dimpotrivă, judecând după înfățișare, parc-ar fi o... Dar ce-o fi făcut ea în casa oamenilor ăloră?

Chiar atunci a venit milițianul – un om în vârstă, obosit, simplu, cu o cămașă murdară de sudoare. A venit cum a plecat, fără să priceapă nimic și fără să își noteze nimic. Pur și simplu a clătinat din cap cu reproș și dus a fost.

— A doua alarmă falsă pe ziua de azi, a bodogănit el. Și-a ieșit lumea din minți, o fi din cauza căldurii?

Am fost chemat la Narkompros. De anunțat, m-a anunțat directorul – a sunat special ca să mă cheme la el în cabinet, a așteptat până au plecat toți și abia atunci mi-a comunicat că vrea să mă vadă adjunctul comisarului poporului, tovarășul Miroșnikov. M-a avertizat să nu întârzi sub nicio formă. Tovarășul Miroșnikov venise din armată și trata toate problemele militărește – precis, clar, riguros. Nu-i plăcea delăsarea, ura neglijența. Directorul m-a mai sfătuit să nu vorbesc în plus și, mai ales – aici a făcut un gest cu mâna în dreptul tâmplei –, să nu par prea deștept. Am zâmbit.

— N-ai de ce zâmbi, m-a muștrat directorul. Curcanul s-a tot umflat în pene, până când a ajuns în ciorbă. Știi povestea?

— O știu.

— Ei, așa e și acum. Altfel, n-ai de ce să te temi, e om drept. Lasă deoparte chestiile astea – a făcut din nou gestul de mai înainte – și o să fie bine. Ai priceput? Hai, du-te.

M-am dus.

Adjunctul comisarului poporului m-a primit imediat, deși era prins într-o convorbire telefonică. Era înalt și lat în umeri și avea o mustață tunsă cu grijă. Că era mustața, că era altceva, cert e că semăna foarte mult cu portretul mare care atârna în spatele biroului său. Și se vedea că așa și vrea. Altfel, era un bărbat roșcovan, pistruiat, cu o ușoară predispoziție spre îngrășare, dar fără să fie gras. Când am intrat mi-a aruncat o privire și mi-a făcut semn să iau loc pe canapea. M-am așezat.

— Bine, a spus el la telefon, hai că te mai sun eu. Hai că a și venit. Bine! Foarte bine.

A pus receptorul în furcă și a chemat-o pe secretară.

— Adu-mi dosarul ăla al meu, a rugat-o el. Uitați, mi s-a adresat adjunctul după ce a ieșit fata, am vorbit cu directorul dumneavoastră. Îl cunoașteți de mult?

Am spus că de un an. Trecuse în rezervă și venise la noi cam la o lună după ce ajunsese eu la muzeu. Miroșnikov s-a încruntat ușor.

— Și de ce credeți că tocmai din armată venea?

„Ține-ți gura“, mi-am adus aminte că îmi spusese directorul.

— Pentru că a venit la noi în uniformă.

Adjunctul comisarului poporului s-a uitat strâmb la mine.

— Uniformă paramilitară... Doar a activat în Osoaviachim. Uniforma asta o poartă nu numai soldații din armată, ci și trupele de pază , și lucrătorii NKVD, și trupele de pază forestieră, și anumite unități speciale, mi-a explicat el, de parcă ar fi recitat o poezie. Nu v-ar strica să știți asta. Așa...

A deschis dosarul, a scos o hârtie de acolo și a început s-o citească în gând.

Stăteam și așteptam.

— Cine e Rodionov ăsta? a întrebat el fără să își ridice privirea.

„Ia uite-l! Fir-ai tu să fii de hodorog!“ mi-am spus în sinea mea și am răspuns:

— Un arheolog amator. Mai și cioplește în lemn.

— Ce, astea-s profesii? m-a fulgerat adjunctul cu privirea. Arheolog amator și sculptor în lemn?

„Îi place precizia“, mi-am adus eu aminte și am răspuns:

— Acum e pensionar, mi se pare că mai face muncă de contabil pe undeva.

— Ei, asta-i cu totul altceva, a încuviințat mulțumit adjunctul, cu o mișcare din cap. Deci Rodionov e pensionar? Și ce pensie primește? Pentru ce? Nu știți?

— Mi se pare că a făcut pe partizantul, am răspuns.

— Adică a fost partizan, m-a corectat sever adjunctul comisarului poporului. A face pe partizanul și a fi partizan sunt lucruri cu totul diferite. Îl cunoașteți? A venit pe la muzeu?

Am încuviințat din cap.

— De ce?

Am răspuns că a adus niște obiecte pe care le-a descoperit el și că acum facem prospecțiuni în locurile în care le-a găsit.

— Prospecțiuni sau săpături? m-a corectat adjunctul, sau poate doar m-a întrebat.

Eram într-o situație foarte neplăcută. Atât omul de la birou, cât și omul din portret – îmbrăcați la fel, spilcuiți, tunși scurt – se uitau la mine: unul cu un surâs ironic, celălalt neclintit și sever.

— Prospecțiuni înseamnă tocmai săpături de explorare, am răspuns. Doar la suprafață nu se vede nimic, trebuie să săpăm.

Adjunctul comisarului poporului a început să bată darabana cu degetele pe birou.

— Da... a spus el meditativ. Trebuie să săpați. Și săpați! Minunat! Cine supraveghează săpăturile, Kornilov?

A rostit numele acesta cât se poate de firesc, ca și cum Kornilov tocmai ar fi ieșit din cameră.

Am răspuns că da, Kornilov sapă.

— Chiar Kornilov, care a fost dat afară de la biblioteca publică?

— Dine câte știu eu, n-a fost dat afară. Pur și simplu nu s-a înțeles cu conducerea științifică și a plecat.

— Și dumneavoastră l-ați primit imediat la muzeu?

Am oftat.

— Directorul e cel care hotărăște.

— Și nu s-a sfătuit cu dumneavoastră? s-a mirat adjunctul comisarului poporului.

Începea deja să mă enerveze. I-am răspuns destul de tăios că, desigur,

directorul s-a sfătuit cu mine și i-am spus că avem nevoie de un asemenea angajat.

— A, așa deci, a încuviințat din cap adjunctul comisarului poporului. Dar nu v-a spus directorul și de ce anume a fost dat afară Kornilov de la muzeu? Doar e o chestiune care vă privește și pe dumneavoastră, din câte am auzit.

„Pe care dintre noi trei îl sapă?“ mi-am spus și, ca să nu fac vreo gafă, am bolborosit ceva ininteligibil.

El s-a uitat la mine și, înțelegând probabil ce e în mintea mea, a spus deja pe un alt ton:

— Bine, să zicem că incidentul ăsta n-are legătură cu dumneavoastră. Dar la muzeu ce conflict ați avut?

Am răspuns că, dacă este vorba de ciocnirea mea cu Zoia Mihailovna, totul s-a întâmplat din cauza faptului că ea a început s-o facă pe stăpâna în secția mea; a dat jos din expoziție portretul unui savant, iar asta nu mi-a plăcut.

— Și cine e savantul ăsta? m-a întrebat adjunctul comisarului poporului.

I-am răspuns că a fost dat jos portretul arheologului Castagnier.

— Al cui, al cui? a întrebat el precipitat.

Am repetat pe silabe:

— Cas-ta-gni-er.

— N-am auzit niciodată de el. Și prin ce s-a remarcat? a vrut să știe adjunctul comisarului poporului.

— Prin lucrări de istorie antică.

A zâmbit.

— E prima dată când aud de el. Uitați, lucrările lui Morgan și ale academicianului Marr despre istoria antică le-am citit și chiar am dat examen din ele, dar despre Castagnier aud pentru prima oară. Ce să zic? Cât trăiești înveți. Și cum e, e un savant progresist? Și-a pus umărul la construcția socialismului în epoca sovietică sau a fost deportat aici încă din perioada țarismului?

Am răspuns că nu a fost deportat și că nu cred să fi lucrat vreodată în instituții sovietice, dar că probabil nici nu poate fi socotit un mare om de știință. În schimb, pentru istoria antică a regiunii Semirecie a făcut, din câte știu, extrem de multe.

— Chiar așa de multe? a zâmbit adjunctul. Asta-i bună! O fi făcut Castagnier extrem de multe pentru istoria regiunii Semirecie, dar un om de știință de talia lui Friedrich Engels, să zicem, a făcut extrem de multe pentru istoria antică în general. Aveți expus în muzeu portretul lui?

Am răspuns că avem expuse portrete de-ale lui Engels în mai multe secții.

— Și în a dumneavoastră? a întrebat adjunctul.

— În a mea nu.

— Păcat, păcat.

Adjunctul comisarului poporului a tras sertarul biroului, a scos de acolo o carte învelită în hârtie și mi-a întins-o.

— Poftiți, v-o dăruiesc. În cartea asta sunt toate lucrările lui Engels despre istoria antică. Luați-o și citiți-o. Astăzi puteți să nu vă duceți la lucru. Stați și citiți. Spuneți că v-am învoit eu. Angajat al muzeului, istoric, om de cultură! a izbucnit el deodată. Și nu l-a citit pe Engels! Asta-i o rușine! O ru-și-ne, pricepeți? Și pentru dumneavoastră, și pentru noi, pentru toți.

— L-am citit pe Engels, am răspuns.

— Atunci l-ați citit prost, mi-a retezat-o el. Vă ocupați de istoria veche a Semireciei? Atunci iată, citiți despre ea! Citiți! Găsiți aici tot ce vă trebuie, citiți.

— Bine.

Am luat cartea și am băgat-o în servietă. Adjunctul comisarului poporului s-a uitat la mine și deodată a început să mârâie:

— V-ați găsit pe cine să puneți în muzeu... Auzi tu, Castagnier... Profesor de franceză la corpul de cadeți! Nu-l știe nimeni, dar îl știu eu și-l expun. Doar tot așa ați pățit și cu biblioteca. Oare chiar n-ați priceput nimic?

Am clătinat din cap.

— Erau în bibliotecă niște cărți, nimeni nu știa nimic de ele, nimeni nu se interesa de ele. Și deodată a venit un expert luminat, a lămurit tot și a arătat ce valori extraordinare stau pe sub rafturi. Uitați unde bate articolul dumneavoastră. Dar biblioteca asta deservește mii de oameni! La noi în republică sunt cincisprezece universități, câteva mii de studenți și fiecare student trebuie să primească în mână câte un manual. Fiecare cerere a cititorului este îndeplinită în douăzeci de minute. Despre asta ați scris? Nu! Pe dumneavoastră numai raritățile vă interesau... Și ce-i cu raritățile? Sunt niște rarități și atât! Au fost aduse în bibliotecă, au fost puse pe raft, și stau acolo de cincisprezece ani, neatinse de nimeni. Între timp, în fiecare zi sălile de lectură sunt vizitate de sute de oameni, care pleacă mulțumiți. Asta nu vă interesează?

Vorbea altfel cu mine. Chiar dacă încă mârâia, o făcea într-un mod destul de binevoitor, așa cum vorbește un adult cu un copil. „Nătăfleț mai ești, băiețuș!“ Cu asta chiar că a reușit să mă scoată din sărite.

— N-am făcut decât să îndeplinesc sarcina pe care am primit-o din partea redacției, atâta tot.

Imediat a ridicat mănua pe care i-o aruncasem.

— Nu, nu e tot, mi-a zis el cu răutate, ridicând vocea. Nu e deloc tot. Dumneavoastră lucrați pentru mine, nu pentru redacție sau pentru redactori. Eu vă dau indicații, iar dumneavoastră trebuie să le ascultați și să trageți concluziile potrivite. Și încă ceva: n-ar strica să fiți mai politicoși cu vizitatorii, că se cam plâng de dumneavoastră. A venit la dumneavoastră un bătrân, un partizan ilustru, un erou, și cum v-ați purtat cu el? Nu-mi face deloc plăcere să citesc ce-a scris despre asta. Ia uitați!

Și mi-a întins aceeași dare de seamă pe care o văzusem și la muzeu.

— Măiculiță, câte d-astea a trimis?... mi-a scăpat involuntar.

— Ce, ați mai văzut-o? V-a arătat-o directorul? m-a întrebat repede adjunctul comisarului poporului. Și ce v-a spus? Nu v-a spus nimic. Păcat. Ei, atunci vă spun eu și vă rog foarte mult să nu mai primesc asemenea reclamații. Vine la dumneavoastră în instituție un om bătrân, cu merite deosebite, face o propunere rațională, chibzuită, iar angajatul, un tânăr, nici nu se uită la el. Îi întoarce spatele și mârâie ceva printre dinți. O colegă de-a dumneavoastră, femeie în vârstă, vă spune că rău ați făcut să puneți în locul cel mai vizibil portretul nu

știu cărui general.

Am dat să protestez.

— Mă rog, consilier de stat, fie. Dar nimeni nu-și mai aduce aminte de uniformele astea. În schimb, decorațiile și epoleții țariști sar imediat în ochi, stârnind întrebări din partea vizitatorilor nedumeriți.

— Și ce-i cu asta?

A ridicat din umeri.

— Ce să fie, nu-i nimic, numai că vă-ntreb ce rost au toate astea. Se repetă aceeași istorie ca la bibliotecă: mereu vreți să străluciți, să uimiți pe cineva, să frapați. Nu vă purtați ca un om serios.

Stăteam pe canapea și îl ascultam. Toate argumentele lui se aranjau, de fapt, într-o arhitectură destul de solidă. Nu aveam ce să obiectez. Și totuși, eu și adjunctul aveam, pur și simplu, niște sisteme de calcul total diferite, cum ar spune fizicienii; eu mă plimbam cumva pe alte coordonate. Atâta tot.

Tăcea și se uita la mine.

— Văd că nu sunteți deloc de acord.

— Nu, am răspuns eu, nu sunt. Dar îmi dau seama că altcineva decât mine ar putea să privească lucrurile și așa.

— Pentru că numărul proștilor e nelimitat, a zâmbit el.

— Nu, am răspuns eu cu sinceritate, sunteți un om inteligent și tot ce spuneți e bine cumpănit. De-asta nici n-am găsit imediat ce să vă răspund, deși știu că nu aveți dreptate.

A izbucnit deodată în râs.

— Bine, haideți, duceți-vă înapoi la treabă. Dar să vă gândiți la ce v-am spus. Legați Antichitatea dumneavoastră cât mai strâns de vremurile noastre, mi-a strigat el vesel. Știți, e un poet, Bezîmenski⁴⁴. Bine a scris el undeva: „Nu e vrednic de vremurile noastre decât cel care vede revoluția mondială chiar și în cele mai mărunte lucruri.” Căutați și dumneavoastră revoluția mondială în lucrurile mărunte de care vă ocupați. Fiecare exponat din muzeu ar trebui să amintească de ea. Cât despre generalul ăla...

A început să râdă.

— Mai lăsați-l dracului! De ce să stârnim întrebări și nedumeriri când nu e cazul? Ce ziceți, îl dați jos?

— Nu, am răspuns eu, nu-l dau.

— Cum așa?

Deodată i s-au crispat mușchii feței, iar ochii i s-au stins.

— Adică încă vă mai agățați de el? a întrebat el gânditor și ironic. Bine! Atunci să-mi scrieți un raport complet: cine e, ce a făcut și de ce considerați necesar să-i expuneți portretul în muzeu. Iar eu o să trimit raportul la Moscova, la Komakademia⁴⁵, să decidă ei în chestiunea asta. Asta-i tot.

Când am ieșit din cabinet, amândoi stăpânii biroului îmi sfredeleau ceafa cu niște ochi la fel de lacomi, de pătrunzători și de nemiloși.

⁴⁴ Aleksandr Ilici Bezîmenski (1898-1973), poet bolșevic.

⁴⁵ Abreviere de la Academia Comunistă de pe lângă Comitetul Central al PCUS.

Capitolul 3

Noaptea unchiașul mi-a bătut la ușă. Îi auzisem pașii când a venit și mi-am dat seama că așteaptă în prag, dar așa de toropit de somn eram, încât nu aveam chef să mă duc să îi deschid. Unchiașul a stat așa o vreme pe coridor, trăgând cu urechea, a bătut puțin din picioare, apoi a tușit, a mai ciocănit o dată cu un deget și a întrebat delicat:

— Pot să intru? Ești singur?

M-am sculat și i-am deschis ușa. Unchiașul stătea în prag, sub becul galben din colț, și ținea în mână un obiect mare, dreptunghiular, acoperit cu o mușama neagră.

— Ce-i asta? am întrebat.

S-a uitat cu asprime la mine și a trecut pragul în încăpere.

— Vai cât m-am spetit, a spus el cu năduf și a pus cutia pe masă. Ce, ești singur? Credeam că ești cu cineva. Of, fir-ar să fie!

S-a trântit în fotoliu și și-a smuls șapca de pe cap.

— Uf... Uite, patru verste am cărat drăcovenia asta, sunt learcă de sudoare. Mi s-a lipit cămașa de spate, și mă mai ții și tu la ușă! Mi-am zis c-o fi vreo frumoasă aici.

— Ce-ai adus aici? l-am întrerupt eu iritat.

— Ce-am adus?

Unchiașul a scos din buzunar o batistă roșie cu buline și și-a șters fața.

— Stai să vezi, băiete, ce mașinărie extraordinară ți-am adus... N-are nici cinșpe kile, dar de-abia l-am cărat, mi-a rupt mâinile. O mașinărie extraordinară, internațională! Hai, aruncă de-aici tigrii și muierile. O să ascultăm Anglia, America, să vedem ce zic acolo despre noi...

Atunci a tras mușamaua și am văzut un aparat radio cu lămpi argintii și cu un ochi galben, tulbure, în partea de jos. Strălucea de nou ce era.

— De unde-l ai?

Unchiașul a început să râdă.

— L-am furat, a răspuns el vesel. Ei, ce te holbezi așa? Chiar așa cum îți zic, l-am furat. Uite, am trecut pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului, ferestrele erau deschise, iar aparatul stătea și urla pe pervaz. Am pus laba pe el și am venit întins la tine. Acușica vine miliția, o să trebuiască să sari pe fereastră... Așa! a făcut el, aplecându-se asupra radioului. Unde să-l punem?... Iaca, aici! Să știi că eu, cât ai băut tu vodcă în munți cu fetele, ți-am aranjat toată muzica în cameră. Ia să-i dăm drumul!

O vreme nu s-au auzit decât niște hârâieli, dar deodată a țâșnit de sub mâinile bătrânului o voce tăioasă, guturală, care striga sacadat ceva amenințător, iar lămpile argintii au prins viață și au început, ca niște bășici de pește, să se umple încet cu sânge de un roșu-gălbui. Ochiul galben de jos s-a aprins, trimițând o lumină clară, de un verde curat, a clipit de câteva ori, s-a stins și pe urmă din nou a început să ardă, de data aceasta cu o lumină liniștită și profundă, numai din când în când îngustându-și și lărgindu-și pupila. Vocea din cutie a mai răcnit ceva și deodată totul s-a întrerupt. Radioul a început să tremure și să hârâie. S-a auzit un pârâit, un sfârâit, de parcă ar fi adus cineva în cameră o tigiaie încinsă – mi-am dat seama că sunt aplauze –, iar după aceea zgomotele s-au stins și deodată a început să cânte o femeie.

— Ce țară-i asta? a întrebat unchiașul repede.

— Franța, am zis. O arie din Carmen.

— A, Paris, imediat te-ai prins... Să ascultăm puțin, să ascultăm.

Unchiașul s-a așezat în fotoliu, a scos din buzunar o punguță brodată cu ață purpurie, a băgat în ea două degete galbene ca niște rădăcini de plantă medicinală și a scos câteva fire de mahorcă. Apoi mi-a cerut ziarul, și-a răsucit o țigară și a început să fumeze.

— Ce voce catifelată, a oftat unchiașul și a întors hotărât butonul.

S-au auzit un piuit, un țipăt, un urlet, apoi vâjâitul amplu și furibund al unui vifor cosmic (probabil că așa vâjâie și exploziile solare), apoi deodată cineva a hohotit proteste și a început să turuie în germană. Avea un accent caraghios, de Odessa.

— Înainte înțelegeam germana la perfecție, a spus unchiașul. Dar acum, deși recunosc limba, nu pricep nimic. Știi că i-au adus aici pe austrieci în 1916. Eu eram însărcinat cu paza lor. Dar ce era să păzim acolo? Unde să fugă? Săpau pământul sau stăteau tolăniți pe iarbă, în

timp ce eu mă țineam cu femeile din staniță. Aveam o muierușcă tare drăguță, și la ea mă tot duceam. Lor le ziceam: „Aveți grijă, isteților, dacă fuge unul, vă căsăpesc pe toți și pe urmă îmi fac și mie felul.“ Ei nu ziceau nimic, numai râdeau ca niște draci. Iar acum, uite, n-aud decât un vuiet, a spus moșul, ciulindu-și urechile. Dar de ce râd așa, în hohote?

I-am tradus gluma prostească pe care o făcuse vorbitorul de la radio.

Unchiașul a încuviințat din cap.

— Tiii, că veseli mai sunt ăștia care trăiesc sub Hitler, nu mai pot de atâta râs, a spus el și m-a întrebat din senin: Auzi, dar o să fie război?

Am ridicat din umeri.

— Probabil o să fie, unchiașule.

— O să fie! m-a îngânat unchiașul, dând din cap cu tristețe. Neapărat o să fie. Și directorul spune la fel: „Tare mă tem că altă rezolvare n-o să se găsească.“ Doar el ți-a trimis mașinăria asta. „Las’ să asculte conservatorul“, zice, „să bage și el la cap că prea și-a lungit limba pentru vremurile pe care le trăim.“

— El ți-a spus asta? m-am speriat eu.

— Nu, dar îți spun eu, s-a încruntat unchiașul. Ce-ai mai făcut? Iar l-ai spânzurat pe Miliukov al tău?

— L-am spânzurat. De ce, îți pare rău?

— Nu-mi pare rău de nimic, a răspuns bătrânul. Numai că exagerezi, ce treabă ai tu cu el? N-a auzit nici dracu’ de el! Trebuia tu să faci tăărăboi. Te-ai enervat și te-ai aprins de puteau să prăjească și ouă pe tine, și ai ținut-o pe-a ta. Larmă, țipete, propagandista a dat fuga la director, și la ce bun? Să fi fost tu chibzuit, țineai portretul o săptămână la tine în cameră și după aia îl puneai la loc, încetișor, fără tam-tam, fără gălăgie, și nimeni nici n-ar fi băgat de seamă.

Unchiașul vorbea acum încet, gânditor și trist; pe chip i se citea nedumerirea, și chiar părea ușor pierdut. Asta m-a impresionat, nu îl mai văzusem niciodată așa.

— Trebuia să-l pun la loc, unchiașule. Nu-i vorba de general, ci de faptul că altfel i-aș fi dat prea multă libertate scârbei ăleia. Măine-poiemăine o să treacă toată țara în rândul dușmanilor!

— Ei, și tu acum! a zâmbit unchiașul și a clătinat din cap. Hai, că mi-ai plăcut... Adică ea ne trece pe lista dușmanilor, iar tu vii și ne ștergi de pe listă! Nu, nu merge așa. Când o să se înfurie, o să te scrie pe lista care trebuie, uite-așa! Și nimeni n-o s-o condange. Dimpotrivă, o să fie ridicată-n slăvi pentru vigilența ei. Despre asta e vorba.

În glas i se simțeau durerea și reproșul. Asta m-a scos din sărite.

— Tu te-ai găsit să vorbești? am izbucnit eu. Auzi, știi ce...

Voiam să îi spun ceva foarte jignitor, dar m-am abținut. Un om total diferit – liniștit și trist – se uita la mine în clipa aceea. Nici nu îmi dădeam seama ce se schimbase la el. Îi dispăruse până și sclipirea ironică din priviri; era cu totul altul.

— Uite, și un taur face gălăgie, dar cine se uită-n gura lui, a spus unchiașul scurt și simplu. La o adică, nici eu nu tac, dar să faci gălăgie degeaba, pentru niște amărâte de cartoane și fotografii...

Mi-a întors brusc spatele și s-a aplecat din nou asupra radioului.

Iarăși rătăceam prin eter, ascultam voci din alte orașe, de pe alte frecvențe, pluteam de la Moscova la Copenhaga, de la Copenhaga la Cape Town și Havana. Pe Pământ era când noapte, când dimineată, când amiază, când toate trei în același timp. Pământul cânta, predica, înspăimânta, amenința și ținea cuvântări persuasive. Deodată, o voce bărbătească antrenată, moale, foarte clară, care ajungea la noi probabil dintr-o sală de concerte de la Paris sau Toulouse, a zis:

— Acolo, jos, în lumea oamenilor, spune Zarathustra, toate cuvintele sunt inutile: cine vrea să-i înțeleagă pe oameni trebuie să fie violent, fiindcă...

— Uite,ăștia nu mai sunt nemți, sunt alții, a spus uncheșul. Îmi dau seama după cum le sună limba.

Și a dat să răsucească butonul.

— Stai, stai! am sărit eu. Nu pune mâna, vreau să ascult, e un francez.

Tocmai pentru că era francez voiam să-l ascult. Dacă ar fi vorbit un neamț, imediat aș fi trecut pe alt post. Știam deja foarte bine ce-ar putea spune despre Nietzsche un doctor în drept sau filosofie de la Universitatea din München, să zicem. Dar ce putea spune un francez, și nu unul oarecare, ci probabil unul cunoscut, și nu cândva, ci tocmai în vara anului 1937, asta nu puteam deloc să bănuiesc. Stăteam și

ascultam, iar unchiașul se uita la mine și nu pricepea nimic. A căscat o dată, a căscat a doua oară, apoi mi-a pus ușor mâna pe umăr. („Mai lasă și tu muzica asta...“) Atunci m-am dus la dulap, am scos de acolo un flacon de alcool și i l-am dat unchiașului. Unchiașul s-a uitat la mine și a clătinat din cap.

— Nu beau singur, a spus el cu asprime. Și te rog să nu te mai porți cu mine de parc-aș fi alcoolic. Dacă aduci, atunci bei și tu.

— Beau, beau, am spus eu și mi-am turnat o jumătate de pahar.

— Ei, asta-i altceva, m-a lăudat unchiașul. Așa e frumos!

A dus paharul la gură și deodată a început să strige și să dea din mâini:

— Ce? Nu e diluat? Ia uite, om cu școală, să facă o asemenea prostie! Trebuia să mă pui în gardă, puteam să-mi ard gâtulejul. Așa i s-a întâmplat unui dulgher de la noi. A luat o înghițitură zdravănă dintr-o licoare d-asta, și după aia trei zile n-a mai putut să scoată o vorbă, doar șuiera. Putea să și crape. Mie mi-ai turnat, dar dumitale?

— Beau și eu acușica, am răspuns și mi-am ridicat paharul.

— Ei, hai, uite, îndoiaie-l și tu cu ceva! a zis unchiașul și mi-a turnat dintr-o cană cu apă.

— Pierdere de vreme, am zis eu.

Am râs amândoi, ne-am uitat unul la altul, am ciocnit paharele și le-am dat pe gât dintr-o suflare.

— Bravo, unchiașule, am spus, hai să mai bem câte unul.

El s-a uitat la mine fără curaj, ezitând.

— Dar nu face rău? m-a întrebat precaut. Vezi că mâine dimineață vine directorul pe la tine. Chiar așa, cum ți se pare directorul?

— E om, am răspuns. Directorul e om.

— Așa e, e om, a încuviințat unchiașul. Uite, vezi, ți-a trimis radioul, „lasă“, zice, „să stea conservatorul și să asculte, poate-mi povestește ceva“. Acuma ce mai ascuți? m-a întrebat cu blândețe. Tot pe franțuzul ăla îl ascuți? Și ce spune? Zice ceva de război?

Am încuviințat din cap. Franțuzul ținea o prelegere despre Nietzsche.

Iar când vorbește un francez despre Nietzsche în 1937, pur și simplu debordând de entuziasm, atunci cu siguranță vorbește de război.

Repet, am ascultat numai pentru că vorbea un francez. N-aș fi stat să ascult un german. Dar uite că se nimerise să fie un francez extrem de amabil, cu mult farmec, cu o dicție foarte bine pusă la punct, cu o voce plăcută și melodioasă (câtă distincție se simțea în râsul lui vesel și în ironiile fugare, în meditația lui tristă și luminoasă, în excursul lui dureros, în tonul ușor condescendent cu care vorbea). Ai fi zis că oratorul francez – poate membru al academiei sau eseist, de ce nu? – nu vorbește, ci pur și simplu își revarsă cuvintele despre Nietzsche, cu ochii dați peste cap, ca un inspirat. Iar toate astea, repet, se întâmplau în vara anului 1937, ceea ce era cu adevărat curios, foarte semnificativ și chiar înfricoșător. Dar, oricât aș fi ascultat, nu reușeam să prind nimic deosebit. Era o flecăreală obișnuită, încă departe de vicleniile, de concluziile și generalizările lui Hitler. Și deodată am prins ceva cunoscut mie – era vorba despre sabie și foc. Ce-i drept, focul și sabia nu țineau nici de premisele, nici de concluziile oratorului, ci erau pur și simplu o înfloritură artistică a discursului – niște comparații, nimic mai mult. Dar mi-am dat seama imediat despre ce este vorba. „Dürer“, spunea francezul, „într-una dintre gravurile sale, l-a înfățișat pe Dumnezeu-Cuvântul pe tron, cu o sabie de foc ieșindu-i din gură. Tot o astfel de sabie era și cuvântul lui Nietzsche. El trecea prin lumea noastră de mizerie și neputință ca o sabie și ca un foc. Fusese un mare purificator, care ura tot ce e monstruos, rău, chinuit de durere și îngenuncheat de suferință, fiindcă știa că tot răul se naște din infirmitate. În asta consta iubirea lui pentru oameni.“

Și atunci vocea melodioasă de la radio s-a ridicat deodată până la cer, căpătând inflexiuni de lamento.

„Ascultați rugăciunea lui Nietzsche“, a strigat francezul. „Ascultați și o să înțelegeți de câtă iubire de oameni s-a umplut inima unui om care s-a consacrat căutării adevărului. Ce poate fi pentru un filosof mai scump decât rațiunea? Și totuși, iată pentru ce se roagă Nietzsche: «O, ceruri, trimiteți-mi nebunia! Trimiteți-mi delirul și frigurile! Lumină orbitoare și întuneric de necuprins! Friguri și fierbințeli pe care nu le-a mai trăit nimeni! Torturați-mă cu vedenii și înspăimântați-mă! Fie și să mă târăsc pe burtă ca un animal, dar lăsați-mă să cred în forțele mele! Arătați-mi că m-ați apropiat de voi! Dar nu stă asta în puterea voastră! Numai nebunia poate să-mi demonstreze asta!»“

Vocea aceea care se înălțase până pe culmile eterului a coborât spre sfârșit din ce în ce mai mult, până s-a topit într-o șoaptă și s-a

întrerupt. S-a lăsat liniștea. Nu se mai auzeau decât hârâielile radioului. Așteptam, ținându-mi răsuflarea.

Unchiașul și-a deschis deodată pleoapele cafenii și a căscat.

— Gata, a terminat?

„Auziți?“ a prins din nou radioul să șuiere. „Oare auziți voi, oamenilor, rugăciunea asta? Din cauza voastră, un înțelept renunță la rațiune. Auziți cum îi bate inima dezgolită? Încă o secundă și o să se facă fărâme...”

Din nou s-a lăsat tăcerea și, după o clipă, francezul a spus trist, cu un aer firesc: „Și Dumnezeu i-a ascultat rugăciunea – înțeleptul a înnebunit.”

— Ajunge pentru azi, am spus eu și am închis radioul.

Unchiașul a deschis ochii de-a binelea și mi-a împărtășit gândurile care îl frământaseră până atunci:

— Uite, tu te superi pe ea. Și ai dreptate, nu face nici două parale, recunosc, dar ce importanță are? Că doar nu face treburile astea din proprie inițiativă.

Din nou am început să mă întristez și am dat din mână.

— Tu sapă-ți pietrele și gata, a spus unchiașul sever.

A întins mâna, a luat cutia de chibrituri și a deschis-o.

— Ce-i asta, e de pe vremea ăluia... cum îi zice... A-u-re-li-an?

— Da.

Unchiașul a pus pe masă moneda, cercetând-o cu luare-aminte, când pe o față, când pe cealaltă. Am scos o lupă din sertarul biroului și i-am dat-o. El a luat-o și s-a uitat multă vreme prin ea la monedă, după care m-a întrebat:

— Și ce-a fost Aurelian? Împărat? Așa ca Pilat din Pont?

— Vai de mine, am început eu să râd. Și ai mai și fost doi ani la școala de duminică! Păi Pilat a fost împărat?

— Da' ce-a fost? a zâmbit unchiașul cu superior. Că în Crez zice-așa: „Și s-a răstignit pentru noi în zilele lui Pilat din Pont.” Cum să nu fie

împărat? Deși, ce-i drept, asta seamănă mai degrabă cu Irod cel Aprig. Uite ce cușmă are pe cap! Și chiar a venit el de la Roma să ne cucerească sau nu e încă lămurită chestia asta?

— Nu e lămurită, unchiașule, am răspuns. Probabil că nu-i adevărat. Și totuși, moneda asta a ajuns cumva în livezile noastre, că doar n-a picat din cer. Se vede că a avut mâini lungi Aurelian, dacă a ajuns moneda lui până la noi. Uite, asta vreau să lămuresc eu.

— Bravo, bravo, lămurește! a spus unchiașul și s-a sculat. Lămurește, lămurește! Până atunci, eu mă duc să moțai puțin. Nu știu de ce, dar m-a cam luat somnul.

După ce a plecat unchiașul, m-am dus lângă raftul cu cărți (o scândură de pin dată la rindea, agățată cu o sfoară deasupra patului), am luat o cărțuție și am început s-o răsfoiesc. După ce venise de la Ermitaj scrisoarea care spunea că moneda antică dezgropată în grădina de dincolo de Alma-Atinka e un dinar din vremea lui Aurelian, îmi petrecusem tot timpul scormonind prin biblioteci după informații despre acest împărat. Dar am găsit extrem de puține materiale. Cei care le elaboraseră știau să se răfuiască foarte bine cu istoricii și cu istoria. Într-un dicționar gros de Antichitate clasică al lui Lübecker am găsit numai câteva trimiteri la clasici. Datele erau nu doar insuficiente, ci și nedemne de încredere. La surse erau indicați Zosimos, Eusebius, Aurelius, Victor și, în sfârșit, o culegere ciudată și misterioasă de „biografii ale împăraților“, semnată de șase nume total necunoscute. Tocmai aceste „biografii“ alesesem să le răsfoiesc după plecarea unchiașului. Găsisem în minuscula noastră bibliotecă o traducere rusească veche, bine întocmită, dar cam grosolan, de pe vremea împărătesei Ecaterina. Toate frazele erau formate din perioade ample, care semănau cu arcurile triumfale ale acelor vremuri. Ar fi fost o caznă cumplită să o citești din scoartă în scoartă. Peste o oră deja lăsam cartea la o parte. Dar nu numai traducerea era de vină. De neînțeles era chiar împăratul. Pentru a mă lămuri măcar cât de cât, am împărțit în două o foaie de hârtie și am început să scriu în stânga calitățile lui, iar în dreapta – defectele. Iată ce am obținut în cele din urmă. (Mă folosesc de o nouă traducere – cea veche, din 1776, nu mai e acum la mine.)

Coloana din stânga:

„Aurelian a adus din nou lumea sub stăpânirea Romei.“

„Pe trădători și pe turnători i-a urmărit cu o severitate neobișnuită.“

(Ura, Aurelian!)

Era drept. Iată ce îi scria comandantului său de oști: „Dacă vrei să fii tribun, ba mai mult, dacă vrei pur și simplu să rămâi în viață, îngrijește-te de soldații tăi!... Fiecare soldat să fie mulțumit cu rația sa.“

Ținea la ostașii lui și îi respecta.

„Armele să fie curățate, încălțăminte să fie trainică. Hainele vechi să fie înlocuite cu unele noi.“

„Să se slujească unii pe alții ca pe niște stăpâni, dar niciunul dintre ei să nu slujească precum un rob.“

Nu era numai mărinimos; când trebuia, știa să fie și inventiv în mărinimia lui.

„Când a ajuns la Tiana și a găsit porțile încuiate, se spune că ar fi exclamat mânios: „Niciun câine n-o să las viu în oraș!“ Iar după ce a luat orașul, a poruncit astfel: „Am spus despre câini. Să-i omorâți pe toți!“

Era un mare domn și conducător de oști. „Numai în timpul domniei lui Aurelian, care a câștigat războaie în toată lumea, statul nostru a fost reîntregit“, a spus succesorul său în fața trupului neînsuflețit al împăratului.

Asta pe coloana din stânga. Iat-o și pe cea din dreapta, pe care am întocmit-o în același timp:

„Se remarca printr-o asemenea cruzime, că multora le arunca acuzații născocite de complot, ca să îi poată executa pe urmă mai ușor.“

„Fuseseră omorâți astfel chiar și unii dintre cei mai de seamă oameni ai epocii. Condangarea se făcuse doar pe baza unor acuzații fără acoperire, susținute de spusele unui singur martor, și acela neserios și neînsemnat.“

Dar împăratul nu era pur și simplu crud, ci superstițios în actele lui de cruzime.

„Porunciți-le băieților“, le zicea el senatorilor, „ca la vremuri de restriște și de înfrângere să înalțe cântece de îmbărbătare.“

Și băieții cântau:

Mulți ani, mulți ani să trăiască

Cel ce atâtea dușmani a nimicit

Nu poți bea atâta vin

cât sânge a vărsat.

Aurelian, care nu se încredea în nimeni, a fost răpus până la urmă de mâna unui ucigaș, Pentru că a venit într-un sfârșit și clipa morții.

Cunoscut pentru austeritatea în care trăia, cheltuia în schimb sume colosale pentru ridicarea unor temple grandioase și a unor clădiri edilitare somptuoase. Și azi se mai pot vedea, în apropierea Romei, zidurile lui Aurelian, moarte chiar din ziua în care au fost ridicate.

I-a ucis pe dezertorii care veniseră la el din tabăra inamică și fără de care nu ar fi putut învinge, fiindcă „acela căruia nu i-a fost milă de patria lui n-o să-mi păstreze credință nici mie“.

A fost cel dintâi care s-a autoproclamat zeu: „Nu numai în inscripții, dar și pe monede se află săpate cuvintele Deus et Dominus.“ (Zeu și stăpân.)

Aceasta e a doua coloană.

Multă vreme după ce am părăsit tema asta de gândire, am trăit cu impresia că meditația mea pe marginea acestui subiect se reduce numai la această filă împărțită în două. Dar se pare că, tot atunci, mai scrisesem o foaie:

„În ziua morții sale, Augustus și-a întrebat prietenii dacă li se pare că și-a jucat bine rolul în comedia vieții sau nu. Și în încheiere a declamat următoarele versuri:

Dacă vă place, bateți din palme

Și cu bucurie ne petreceți.

Așa povestește Suetonius.

Chiar dacă lucrurile nu s-or fi întâmplat așa, tot trebuie să recunosc că

Suetonius a fost foarte inspirat să le povestească astfel. Așa și trebuia să moară Augustus. Acest „monstru abil și fericit“, „om fără credință, rușine și onoare“ (Voltaire). Rol, comedia vieții... V-a plăcut? Bateți din palme... Ce altceva ar fi putut să spună dacă nu vorbele acestea? Principala trăsătură a oricărui despot, în mod evident, este chiar miopia lui groaznică. Caracterul anistoric al conștiinței lui, nu? Despotul încapă în întregime în cadrele vieții sale. Nu poate să vadă mai departe de limitele mormântului său.

...Iau moneda în mână. Pe ea este efigia unui militar matur, vânjos, cu un aer oriental, cu niște mustăți bogate și, probabil, foarte țepoase. Trăsăturile feței sunt precise și tăioase. Pe cap are un coif. Împărat și soldat... („Împăratul Irod“, așa a spus unchiașul). De ce o mai fi vrut să i se zică și Deus? Că-i puneă pe băieți să cânte, ei, mai treacă-meargă, dar să își zică „zeu și stăpân“!

„A fost cântărit și a fost găsit mult prea ușor“, va spune bătrâna Themis surorii sale, muza istoriei, Clio. «Ia-l tu, colega, ajunge pentru câteva zeci de lucrări de doctorat.»“

— Ia uite-l, doarme! Doarme! Unde ți-e disciplina, afurisitule?

Directorul a tras cuvertura de pe mine.

Am tresărit. Afară se luminase de-a binelea. Lăsasem lumina aprinsă. Radioul urla ca un apucat.

— Ia uite ce tinichele a găsit Kornilov în munți, a continuat directorul.

Tinichelele cu pricina se aflau pe noptieră, lângă creștetul meu, pe o batistă curată, întinsă cu grijă de director. Am văzut înșirate acolo o piesă rotundă de bronz cu destinație necunoscută, un vârf de săgeată verde, în patru colțuri, de tip scitic, o plăcuță de os sculptată și, în sfârșit, un ciob de vas aproape portocaliu. Pe el l-am luat în mână mai întâi. Ciobul era foarte bogat ornamentat. Ornamentele se organizau pe trei niveluri. Veneau mai întâi niște ondulații banale. Pe urmă, o serie de discuri solare destul de mari. Și, pe ultimul nivel, din nou niște discuri solare, dar mai mici, așezate pe o tulpină de ceva și privite dintr-un alt unghi. Semnificația ornamentului era clară. Discurile mai mari erau simbolul unei zeități, iar cele mai mici – o floare consacrată acestei zeități, probabil o margaretă. Descoperirea era uimitoare. Așa ceva nu mai văzusem până atunci. Niciunii dintre vechii locuitori ai acestor dealuri – fie ei usuni, saki sau kara-katai – nu cunoșteau așa ceva. Ce-i drept, vasul ar fi putut să fie adus din

Sogdiana, să zicem, adică de pe teritoriul Tadjikistanului de astăzi (ceea ce ar fi explicat și discurile solare: sogdienii erau adoratori ai soarelui). Însă asta ar fi plasat vasul în vremuri foarte îndepărtate, ale căror vestigii nu mai fuseseră descoperite până atunci în preajma orașului Alma-Ata.

— Și le-a găsit pe toate în același loc? am întrebat eu.

— Păi uite, citește, a zâmbit directorul, strecurându-mi în mână o foaie de caiet.

Kornilov scria astfel: „Vă trimit prima mea captură, deocamdată nu prea însemnată. Arătați-o conservatorului, el o să înțeleagă imediat despre ce este vorba. («Și? Ai înțeles despre ce este vorba?» a întrebat directorul.) Am descoperit, fără îndoială, vestigiile unei așezări din Antichitate pe teritoriul colhozului Uriașul Munților. Dacă o fi vorba de un oraș, de o așezare mai mică, o cetate sau un punct de trecere peste apă, asta o să lămurim mai târziu, pe măsură ce avansăm cu săpăturile. Tot ce v-am trimis a fost descoperit pe o întindere de doi metri, pe un deal străbătut de șosea. Pământul este moale, argilos, se sapă ușor cu târnăcopul și lopata.“

Am pus hârtia pe masă și am spus:

— Cu târnăcopul și lopata... Vă dați seama ce prăpăd a făcut acolo?

— Tocmai la asta mă gândeam, s-a încruntat directorul. Ei, ce facem, ne apucăm de săpături serioase sau îl lăsăm pe Kornilov să mai dea cu târnăcopul pe-acolo? Doar vezi ce scrie: „pe o întindere de doi metri.“ O să-i rupă gâtul colhoznicii pentru metrii ăștia, că le distruge șoseaua.

— Nu, o să trebuiască să facem săpături serioase. Tot ce ne-a trimis e foarte interesant. O să facem săpături de explorare. Și obținem mai târziu aprobarea. Nu prea e-n regulă, dar ce să facem? Nu e ca și cum am săpa într-un gorgan. Săpăm pur și simplu în niște straturi cu urme de viață.

Directorul se uita cu gravitate la mine. Deodată, a început să râdă.

— Straturi cu urme de viață, a repetat el cu plăcere. Ce ți-e și cu arheologii ăștia... Bine, o să vedem. Ei, dar drăcovenia asta ai ascultat-o? mi-a zis, făcând un semn din cap spre aparatul de radio.

— Vai! am sărit eu în sus. Ce porc sunt! Am uitat să vă mulțumesc. Toată noaptea am stat lângă el.

— Deci d-asta dormi în timpul programului, a glumit directorul. Se vede că n-ai făcut armata. Acolo ai fi văzut tu instrucție...

S-a dus la fereastră și a deschis-o.

— Nu, nu mai stăm să pierdem vremea. Trebuie să săpăm, așa e. Măcar anul ăsta să facem și noi ceva la capitolul expediții. Că altfel e mai mare rușinea. Ni se dau bani, iar noi îi trimitem înapoi și scriem: „Nu au fost făcute expediții din lipsă de personal.“ Asta în timp ce în organigramă figurează șaizeci de trântori. Mai mare rușinea, conservatorule, nu-i așa?

— Așa e, e rușine, am răspuns eu.

— Rușine, nu alta, a oftat obosit directorul și s-a apropiat din nou de aparat. Ei, și ce ai ascultat? A fost ceva care să merite?

— A fost, și chiar a meritat. O prelegere despre Nietzsche.

Directorul a dat ochii peste cap.

— Afurisiții! Nu se mai satură de el! Cum prinzi Germania, cum dai de Nietzsche.

— Păi nu era Germania, am răspuns, ci o transmisiune din Paris.

— Da? s-a minunat directorul. Îi interesează așa de tare Nietzsche pe francezi? Ce treabă au ei cu Nietzsche?

Nu am răspuns.

— Ia ascultă, poți să-mi explici așa, simplu, fără cuvinte mari, ce-i cu Nietzsche ăsta? L-am auzit odată pe unul vorbind despre Nietzsche vreo două ore. Cât timp am ascultat, parcă am înțeles. Dar cum am ieșit afară, mi-a rămas numai o ceață-n cap, atâta tot. Om, subom, supraom, Übermensch, Untermensch! Ei, poți să-mi dai cu o bâtă în cap, dar n-am înțeles nimic din povestea asta! mi-a mărturisit el, zâmbind vinovat și depărtându-și brațele într-un gest de neputință. Poți să mă scoți tu din ceața asta?

— E rău dacă n-ați înțeles nimic, am zis. Trebuie să începem chiar de la filosof...

— Da, bravo, foarte bine! s-a entuziasmat directorul.

— ...De la omul care se temea de tot.

— Așa, da, foarte bine, a repetat directorul și s-a așezat.

— Se temea de durerile de cap, de durerile de dinți, de femei – mereu avea câte un incident neplăcut cu ele –, de război nu mai zic. Odată s-a dus ca sanitar la un spital militar – s-a îmbolnăvit de dizenterie și abia a reușit să se pună pe picioare. Și era vorba de un război victorios. Iar spre final... Îl mai țineți minte pe porcușorul cel înțelept⁴⁶?

— Ei, cum să nu, a zâmbit directorul, „imaginea mic-burghezului la Saltîkov-Șcedrin”: cât a trăit, a tremurat, și a murit tot tremurând. Țin minte foarte bine, și ce-i cu asta?

— Așa și-a trăit și Nietzsche ultimii ani, ca porcușorul cel înțelept. Pur și simplu s-a retras în sine, ca porcușorul în vizuina sa, a închis ochii și și-a făurit o lume a lui. Mai țineți minte ce visează porcușorul în vizuină, că „a crescut cu jumătate de arșin și acum el e cel care înghite știuci.” În tot râul nu se găsește pește mai puternic și mai lacom de sânge decât porcușorul. E de-ajuns numai să se încrunte, că se și sperie toate știucile. E foarte rău când cei lipsiți de putere încep să dobândească putere.

— Adevăr grăiești, a zis directorul și deodată a început să râdă, aducându-și aminte de ceva. Știu și eu porcușori d-ăștia. Când te uiți la el, abia-și duce sufletul, cu un scuipat l-ai și pus la pământ, dar dacă se enervează, înnebunește de tot. Nu, ce spui tu acum e cât se poate de adevărat. Am simțit asta pe pielea mea. Dar cum să creadă niște știuci de-un stângen ce le zice un porcușor de două parale? La ce le trebuie pălăvrăgeala lui? Ca să poată să facă tot ce vor? Dar și înainte puteau. Puterea e de partea lor.

— Puterea e de partea lor? am zis eu cu un zâmbet. Păi ce, asta-i putere? Ăsta-i atac banditesc, e obrăznicie, nu putere. Puterea adevărată se însoțește cu bunătatea, și abia asta îi dă trăinicie.

— Așa, așa, a zâmbit și directorul și a început să se plimbe prin cameră. Cu alte cuvinte, în opinia ta, nici compatriotul lui Nietzsche, Adolf Hitler, n-are putere, ci e doar un isteric? Isteric este, nu-ncape vorbă, că doar nu degeaba a stat el la balamuc. Sau n-a stat el, ci niște prieteni de-ai lui? Mă rog, n-are importanță, ideea e că are putere, nu glumă. Ziarele noastre încurcă multe și nu spun totul până la capăt. Dar știu eu ce-i poate pielea. Dacă nu s-ar teme de noi, atunci Europa n-ar mai fi existat de mult, ar fi fost numai Al Treilea Reich peste tot, am fi văzut numai vulturii nemților cocoțați pe toți stâlpii. Dar tu ai văzut ce vulturi au? Ca ai unor tâlhari! Plați, cu aripi înguste, striviți,

ca niște lilieci sau ca niște pisici de mare. Ăsta-i Adolf Hitler. Dar să te uiți la vlăjganii lui! Soldații ăia pe care-i vezi uneori prin zierele noastre. Numai unul și unul: tineri, încruntați, lați în umeri, vrednici de-a fi puși în flancul drept. La ce dracu' le trebuie lor Nietzsche al tău? Ei de Hitler au nevoie. Pentru că Hitler le-a promis o viață paradiziacă. A promis-o pe seama mea și a ta. Și ei văd că Hitler nu numai promite, dar și face. Aliații numai dau din gură și flutură din mâini, dar Hitler taie capete. Încă-l mai crezi un porcușor? Un Nietzsche monstruos? Nu, frățioare, ăsta nu-i un peștișor. Rechin tigru, mai curând, dacă o exista așa ceva. Dar există, am citit eu undeva... Numai de noi se teme. Și dacă nu i-ar fi frică de noi, numai America ar rămâne la adăpost, acolo, dincolo de ocean, și asta numai până la următoarea discuție serioasă, ai înțeles?

S-a așezat pe scaun, și-a tras răsuflarea și a zâmbit.

— Cam asta e cu Hitler.

— Păi eu nu de el vorbeam, am spus, ci de profesorul lui.

— Nici aici n-ai dreptate, că el are mulți profesori, și pe Nietzsche și pe ne-Nietzsche, în funcție de împrejurări, a zis directorul și a deschis un carnețel. Uite, vezi? Am aici o jumătate de pagină plină cu nume: contele Gobineau, profesorul Treitschke, profesorul Klaatsch, Theodore Roosevelt... Îi știi pe ăștia?

— Nu pe toți, am spus eu. Pe Gobineau îl știu, și pe Klaatsch.

— Vai, dar cum să nu-i știi? a zâmbit directorul. Doar ești conservator de relicve! Dar, la urma urmelor, nu de ei e vorba. Conte și răsconte, profesor și răsprofesor – toți, luați la un loc, nu fac doi bani. Nietzsche al tău măcar a suferit, măcar a înnebunit. Dar ăia n-au suferit, n-au înnebunit, au stat la ei în Vaterland, în birou, și au tot ciocănit la mașina de scris. Și nimeni nu s-a gândit vreodată că vor fi folosiți pentru a legitima un masacru. Dar a venit Hitler și imediat i-a dezgropat pe toți și i-a pus să stea de strajă, pentru că altfel nu merge să-i spui omului că el e un amărât și că tu ești stăpânul lui. Nu, trebuie să fie o idee la mijloc, ca să poți să zici: „Și tocmai în virtutea acestui fapt tu ești un amărât, iar eu sunt stăpânul tău! Tu ești un iepuraș, iar eu sunt capcana ta!“ Știi cine spune asta?

— Nu.

— Așa se vorbește în lumea interlopă. Așa vorbesc infractorii, hoții; acum știi ce bandiți sunt? Și ăia care te-nghesuie la colț de stradă ca să te jefuiască, și ăia au o ideologie. Iar tu oricum nu poți să

polemizezi cu ei. Dacă eu am un cuțit, iar tu, un bețișor, mai e loc de dezbatere ideologică? Eu o să am mereu dreptate. „Ia-mi tot ce vrei, numai nu mă omorî!“ Așa o să zici. „Ideologia ta“, o să spui, „a fost superioară.“ Așa se întâmplă.

— La început, am spus.

— Și la început, și mai târziu, și când vrei tu; pentru că, dacă-ți pune cineva mâna-n gât...

— Eee... am început eu să râd. Păi asta se cheamă „a face gât“, nu „a pune mâna-n gât“. Hoții de soiul ăsta sunt chiar disprețuiți. Asta nu e putere, ci o lovitură mârșavă... Asta am înțeles-o încă de acum douăzeci și cinci de ani. Tata mi-a explicat, el înțelegea foarte bine toate lucrurile astea. Încă de pe atunci a înțeles, rețineți!

Directorul s-a uitat chiorâș la mine și a izbucnit în râs. Avea un râs foarte frumos: răsunător, vesel, gâlgâitor și, în general, foarte plăcut.

— Se vede că ai stofă de scriitor, mi-a spus el. Nu m-aș mira să fi inventat povestea asta cu tatăl. Ei, și dacă ai inventat-o, ai brodit-o bine. Poate ai și tu dreptate pe undeva. N-o fi același tip de forță, dar cum simplifică asta lucrurile? Asta e întrebarea! Ce-a fost taică-tău? Judecător de pace? Mijlocitor? Parcă așa li se zicea pe atunci.

— Nu, nu erau mijlocitori pe atunci. Tata a fost avocat.

— Avocat? Probabil a fost un avocat bun, inteligent... A murit de mult? Când nici nu împliniseși zece ani? Păcat, păcat că a murit. Știi ce nevoie avem noi acum de asemenea avocați. Mare nevoie avem! I-am face imediat judecători în tribunale. Că altfel suntem de parcă ne-au spart farurile. Și știi câți ar vrea să ne facă asta? O puzderie! O puzderie! Până se strânge adevărata forță nimicitoare, până se pregătește, până vine, știi ce pagube pot să facă ăștia?

A tăcut câteva clipe, căzând pe gânduri, și deodată a spus pe cu totul alt ton, simplu, firesc:

— Dar tu nu înțelegi asta și tot bodogănești în barbă... Ia zi, ți-a plăcut Miroșnikov? E un om sever.

Am spus că severitatea nu e o problemă. Dar, în afară de sever, mai era și limitat, și încuiat, și mai și voia să-i învețe el pe alții.

— Și ce anume a vrut să te învețe? a întrebat curios directorul.

I-am povestit toată discuția.

— Hm, da... a făcut directorul. Ei, cu portretul chiar a exagerat, o să-l sun eu să vorbim. Dat în toate celelalte privințe...

— Ce-i în toate celelalte privințe? am întrebat eu morocănos.

Era perfect clar că în celelalte privințe apucase deja să vorbească la telefon cu Miroșnikov.

— Dar în celelalte privințe are dreptate, a spus directorul cu vehemență. Uite, îți spun o dată și după aia e treaba ta: dacă nu vrei, nu asculta. Dar cum te întâlnești cu cineva, cum iese scandal.

Tăceam și mă uitam la el.

— Hai să le numărăm, a reluat el, îndoind câte un deget. La bibliotecă ai avut neplăceri, pe propagandistă ai enervat-o de-au apucat-o istericalele, de la Rodionov te-ai pricopsit cu o reclamație făcută cu tot dichisul, cu organele a ieșit mare scandal, deja m-au sunat de acolo să se intereseze de tine. Probabil ți-a pus o vorbă bună binefăcătoarea ta. Lui Aiupova i-ai spus așa niște lucruri, că a început să bată drumul pe la toate instanțele. Noroc că noi te știm bine, altfel... Ei, dar că ai urlat și în cabinetul meu, asta mai ții minte?

— Și ce, am urlat degeaba? l-am întrebat. Nu am dreptate?

— În ce privință? a strigat el. În ce privință ai dreptate? În esența problemei? Da, fără îndoială că ai dreptate. Dar tocmai în esență, nu și în formă. Îți imaginezi ce-ar fi fost dacă s-ar fi nimerit tocmai atunci Zoia Mihailovna și ar fi tras cu urechea la ușă? Ce, ți s-a urât cu binele, vrei să te-ntovărășești cu administratorul nostru?

Tăceam.

— Ei, uite ce e, dragă tovarășe. Nu poți să spui orice, oricând și oricui. Dar tu turui peste tot la fel...

A dat din mână și a tăcut.

Tăceam și eu.

Cum se uita așa la mine, deodată a zâmbit.

— Ei, bine că măcar nu protestezi. Taci și m-ascuți. Tot e ceva. Și apoi, dragă tovarășe, ai o meteahnă de care nu te dezveți, adică nu o meteahnă, ci așa, niște prejudecăți stupide. Conservatorule, să știi că

nu ești deloc un om obiectiv. Despre asta e vorba. Uite, să luăm, de exemplu, povestea asta cu Rodionov. A zis c-o să ne mai aducă ceva.

— Tovarășe director, am spus eu pe un ton protocolar. Înțelege și dumneata, eu sunt arheolog, „conservator de antichități“, după cum îmi spuneți. Mă ocup și eu cu ce știu: lipesc vase de lut și scriu fișe. La educație politică nu mă pricep nicio iotă. Cât despre Rodionov și planurile lui...

Am făcut o pauză pentru efect.

— Ei, ce-i cu planurile lui? s-a înfipt directorul. Ce-i, ce-i? Doar săpăm chiar acolo unde ne-a arătat el, îngropăm banii statului la indicațiile lui, cum s-ar zice.

— Păi nici nu-i îngropăm acolo. Ia uită-te pe hartă! Am luat-o de la Kornilov. Zice „Săpați aici“. Păi unde să săpăm, când acolo sunt numai meri și șerpi boa...

— Apropo, și-a amintit directorul, te-au sunat de la redacție, tot în legătură cu blestematul ăsta de șarpe. Ia zi, e vreun șarpe sau nu, ai verificat? Ce știi despre el?

Am ridicat din umeri.

— E ceva dubios aici, a recunoscut directorul. Am sunat și eu la consiliul orășenesc și n-am aflat nimic. Altceva am auzit eu. Am auzit că n-a scăpat niciun șarpe de nicăieri și că nici n-a apărut pe undeva. Cică altceva s-a întâmplat de fapt.

— Ce anume?

— Uite ce, a zis el. E o trupă de circ care merge prin cluburi: un director gruzin, un roșcat cu pantaloni cadrilați, un hipnotizator pe nume To Rama și o bătrână cu un număr care se cheamă „Ultimul cântec al lebedei“. Dar piesa de rezistență a programului e un număr care se cheamă „Lupta cu șarpele boa“. Dau jos din vagon un sicriu găurit, plin de încuietori și așa de greu, că șase oameni abia reușesc să-l care în magazie – acolo-i șarpele boa. Iar pe capac e un afiș cu un șarpe boa care strivește un taur și un text: „Încleștare mortală a unui om cu reptila gigant.“ Oamenii dau năvală, bineînțeles – se-nghesuie la casa de bilete, mai-mai să răstoarne ghereta. Iar când programul e pe sfârșite, vine directorul și anunță: „Lupta nu poate avea loc, pentru că șarpele boa s-a îmbolnăvit.“ Și asta e tot. Iar Banii nu se returnează!

— Șireți, nu glumă!

— Șireți, cum altfel? Numai că într-un colhoz au început să-i roage să le arate șarpele. Au înconjurat cutia și o țineau una și bună: „Deschide, deschide.“ „Bine“, a spus directorul, „o să vi-l arătăm diseară.“ Iar seara, după ce s-a încheiat programul, a anunțat așa: „Șarpele boa gigant a scăpat din cușcă; cei care dețin informații despre locul în care s-ar putea afla animalul o să primească de la trupa noastră o recompensă de zece mii de ruble. Semnalmentele sunt următoarele: douăzeci și cinci de metri lungime, înghite oameni, dărâmă copaci, sugrumă animale domestice. Sare, țopăie, sugrumă, se târăște, înoată, mai că nu scui pă foc. Aveți grijă, feriți-vă! Aveți grijă de copii!“ Și s-a declanșat panica, bineînțeles: femeile nu mai ies din casă, șarpele ba l-a sugrumat pe unul, ba pe altul, nimeni nu mai muncește... În cele din urmă, a ajuns vestea și la autorități, care au trimis un împuternicit. A venit omul, s-a instalat la sediu și a început să cheme oamenii unul câte unul. Trupa și-a luat tălpășița. Așa de repede s-a cărat, de parcă nici n-ar fi fost. Așa s-a întâmplat cu trupa.

Am izbucnit în râs.

— E o poveste foarte frumoasă. Să înțeleg că ăsta-i vestitul șarpe care a apărut la Uriașul Munților?

Directorul a zâmbit.

— Dracu' mai știe care e. Probabil că nu-i niciun șarpe. În orice caz, asta mi s-a povestit la consiliul orășenesc. De fapt, în vremurile noastre, o treabă ca asta nu-i deloc amuzantă, din moment ce s-au implicat până și autoritățile... Asta s-o ții minte.

Am ținut-o minte.

Între timp, în muzeu, distrugerea vechii expoziții era în toi. Lucrările erau supravegheate tot de propagandistă. Klara, de data asta, n-o mai ajuta. Chiar și așa, Zoia Mihailovna făcuse rost de doi lucrători și apucase deja să golească o secție întreagă. Trecea victorioasă la următoarea. Cu ea se discuta la telefon, ei i se dădeau indicații, ea era chemată la întrevederi. De secția mea nu se mai lega, nu avea timp de asta. Peste noapte, dușmani ai poporului se dovediseră a fi multe nume mari ale literaturii kahaze: unul fusese demascat ca spion, altul recunoscuse singur că e agentul unei agenturi germane, despre al treilea ancheta a arătat că intenționa să rupă Kazahstanul de Uniunea Sovietică în folosul Japoniei. Despre acesta al treilea aș vrea să vorbesc în mod special. Pacostea a căzut pe capul lui cu totul pe neașteptate. Tocmai se sărbătorise în republică aniversarea lui, de-abia

se terminaseră festivitățile și banchetele, de-abia se încheiaseră discursurile și felicitările, încă nu fuseseră vândute la chioșcuri toate fotografiile lui și broșurile cu biografia, școlile medii încă nici nu apucaseră să le plătească artiștilor plastici portretele scriitorului în cauză, că el deja devenise dușman al poporului. Și nu era numai un mare scriitor, ci și un revoluționar, membru al guvernului și întemeietor al puterii sovietice în Kazahstan: secțiuni întregi în cele mai felurite expoziții îi fuseseră consacrate și la noi. Într-o bună zi, au sunat de undeva și au ordonat să se dea jos toate panourile pe care apărea numele lui. Așa că au dat jos tot și le-au trimis repede pe toate undeva. Iar mai apoi au urmat noi telefoane și au zburat și alte portrete.

Au început să se desfășoare procese-fulger, cu ușile închise, iar noi ne adunam după orele de program ca să cerem pedeapsa cu moartea. Lua cuvântul directorul și vorbea pătimăș și convingător, dar fără să înțeleagă nici el ce se întâmplă. Ca mai toți, și eu credeam foarte multe din cele ce se spuneau, credeam chiar și în aceste procese, dar din ce în ce mai des începuse să mă viziteze un gând sfredelitor și laș: „Dar ce-ar fi dacă... Și totuși, dacă...?”

Odată, pe când eram la tâmplărie, a început să sune telefonul. Am ridicat receptorul și am auzit vocea directorului.

— Ce face fierbătorul, e pornit? a întrebat.

— Da, să trăiți, am răspuns eu cu vocea unchiașului. Clocotește fierbătorul, șuieră pe foc!

— Foarte bine, vin acum după niște apă clocotită, a spus directorul.

Un minut mai târziu, când am intrat în cabinetul directorului cu un samovar plin cu apă fierbinte, la masă se aflau trei persoane: directorul, bătrânul căutător de comori Rodionov și Klara. Se uitau la niște obiecte mici și rotunde care treceau dintr-o mână în alta – niște monede, probabil.

— A, uite-l și pe conservator! m-a întâmpinat bucuros directorul. O, și ai adus și ceainicul! Bravo, bravo! Uite, Klarocika, o să-ți arăt cum făceam noi ceai în Karakum. „Ceai grăniceresc” îi ziceam! Se ia apă clocotită...

Directorul a pipăit ceainicul.

— Mda, merge și așa... Se toarnă în ea un pumn de ceai negru,

familial, cum se numea înainte – a luat o cutie de metal foarte colorată, toată numai palmieri, chinezi și cocori, a deschis-o, și-a turnat în palmă mai bine de jumătate din conținut, apoi s-a uitat la movilița din pumnul lui și a mai adăugat puțin – și se lasă totul vreo cinci minute pe cărbuni aprinși.

S-a apropiat de dulăpiorul din colț, a pornit plita electrică și a pus ceainicul pe ea. Între timp, Klara mi-a pus în mână obiectele la care se uitaseră până atunci. Erau niște cerculețe de metal galben cam de mărimea unui pitac.

— Ce mai sunt și astea? am întrebat.

— Tu să ne zici nouă, a strigat vesel directorul din colț. Uite, noi, de exemplu, credem cu toții că sunt din aur, tu ce părere ai?

— Dumneavoastră le-ați adus? l-am întrebat pe Rodionov.

— Chiar așa, domnule, a zis el, făcând o plecăciune. Muncitorii de la fabrica de cărămizi mi le-au dat. Le-au găsit undeva, domnule...

— Unde?

A ridicat din umeri.

— Au fost undeva la vânătoare, acolo le-au găsit, domnule.

Tare mă mai irita tonul lui moale și cuviincios, acest „domnule“ neașteptat, șuierător, care șerpuia în vocea lui. Dar nu am spus nimic, numai m-am dus la fereastră.

Directorul s-a întors la masă, a pus ceainicul pe birou și a spus:

— La sfârșit adăugăm puțin, doar puțin bicarbonat, ca să își păstreze ceaiul savoarea. Uite așa!

— Vai, a sărit Klara, privindu-l speriată. Bicarbonat?!

— Puțin, foarte puțin, nici nu se simte, a asigurat-o directorul. Gata, acum se poate bea.

A scos două ceșcuțe din sertarul de jos și le-a pus pe masă – una pentru el, cealaltă pentru căutătorul de comori –, apoi a scos și un pachet neînceput de zahăr și l-a așezat pe birou.

— Voi, ceilalți, aveți cănila voastră, aduceți-le aici. Klarocika, o să mergi sus după cană, nu? Atunci adu-l și pe Petea, că s-a cocoțat sus la

el și nu-l mai scoți de acolo. Ia zi, conservatorul, ce e ăsta, aur?

Am luat în mână una dintre bucățelele de metal. Da, putea să fie și aur.

— Nu știu, am răspuns. Trebuie trimise la verificat. Că așa, ce să spui? Sunt strivite de parc-ar fi fost puse pe șinele tramvaiului.

— Bine, dă-le-ncoa', o să le verificăm.

Directorul a adunat piesele de metal și le-a aruncat în sertarul biroului.

— Acum uitate care-i treaba. Ne-am înțeles cu tovarășul Rodionov, care e și un sculptor talentat, să ne facă niște lucrări de artă.

Am ridicat din umeri: ce treabă aveam eu cu lucrările lui de artă? În departamentul meu nu se sculpta, ci se lipeau vase.

— I-am văzut lucrările, a zis directorul mai departe, vorbind apăsător și uitându-se la mine. Uitate ce cred eu: ar fi bine să comandăm la tine în secție două, trei diorame mari. Aaa! Iată-l și pe celebrul nostru electrician! Uitate că a reușit Klara până la urmă să-l dea jos de sub cupolă! Piotr, asta te privește și pe tine. Uitate, Piotr, vrem să facem câteva diorame și avem nevoie să te gândești la iluminare – ceva simplu, eficient și la îndemâna vizitatorilor: vizitatorul apasă butonul și totul se aprinde, începe să strălucească, să se pună în mișcare... Înțelegi?

— Înțeleg, a răspuns trist Petea. Ce să spun, acolo, la Klara Fazulaevna sunt vreo două sute de becuri mici de lanternă. Le vopsim un pic și le folosim p-astea.

— Of, lucrați numai de mântuială, leneșilor! s-a văicărit directorul, încruntându-se de parcă ar fi fost chinat de o durere. Păi un bec de lanternă și eu pot să pun. Trebuie să chibzuiți bine treaba asta! Trebuie s-o chibzuiți din toate părțile, să fie un mecanism simplu, care să-i lase pe toți cu gura căscată! Să se minuneze cu toții! Să vină cu ghiotura! Asta trebuie făcut. Trebuie să inventezi ceva mai deosebit. Poți?

— Ei, ce să spun, a bâiguit Petea. Se poate. Uitate, Klara Fazulaevna...

— Of! Nici să vorbească nu vrea! Voi doi, tovarăși, tu și tu! (Directorul m-a împuns cu degetul.) Să gândiți bine toată treaba asta, să iasă totul așa cum trebuie. Nu te strâmba, conservatorul, asta pe tine te

privește cel mai mult. De ce? Uite de-aia! În secția ta, la drept vorbind, nici nu-ți vine să intri. Ce-i acolo? Un ciob, un hârb, o oală spartă. Asta e tot. Și știi ce-am putea să facem? Tovarășe Rodionov, spuneți-i ce-am putea să facem. Spuneți-i ce mi-ați propus și mie acum.

— O vânătoare de mamuți, cum e cea pictată de academicianul Vasnețov, a bubuit bătrânul.

— Iată! a strigat directorul și m-a împuns din nou cu degetul. În planul secund, o grotă din care iese un cap de mamut. E cu trompa ridicată și i se văd colții! Iar în jurul lui se agită oameni îmbrăcați în blănuri și cu bâte în mână. Înțelegi? Și scena să fie luminată de soarele amurgului.

— Mai putem face un atelier de topoare, într-o peșteră, cu focul încă aprins, s-a băgat în vorbă și Klara.

— Bravo, Klarocika, a lăudat-o directorul. Ai înțeles? Auzi, conservatorul? O peșteră cu focul aprins, și înăuntru o bătrână care face o oală. Uite, asta da panoramă! Și limbile de foc nu sunt egale, tot timpul se schimbă, și iese fum. Asta, electricianule, e treaba ta deja, ai acolo la tine niște cilindri rotitori, așa am auzit. Folosește-i, descurcă-te! Așa, tovarăși! Cine mai vrea ceai grăniceresc? Piotr, conservatorul, tovarășe Rodionov? Nimeni? Ei, atunci ne despărțim deocamdată, a zis directorul, după care s-a apropiat de bătrân și l-a bătut pe umăr. Despre săpături mai vorbim noi. Conservatorul o să-mi spună tot. Îl trag eu de limbă. Nu te uita că e mai ursuz; e băiat cu cap, m-a lăudat el, făcându-mi cu ochiul. Zici că sunt niște oale goale? Atunci o să luăm oalele, avem nevoie de tot. Și mai am o discuție cu dumneavoastră. Să mă sunați azi la numărul de acasă. Doar trebuie s-o lămurim și cu colhozul.

Odată, spre seară, pe când stăteam în turnul meu și trudeam din greu la ultimele tăblițe și exponate, a intrat val-vârtej la mine Kornilov și s-a trântit în fotoliul episcopal – pusesem și eu mâna pe unul dintre ele.

— Ce s-a întâmplat? m-am speriat eu.

A dat din mână a lehamite, a tras cofa de apă mai aproape și a dat pe gât două pahare unul după altul, apoi s-a șters la gură și a început să se plângă și să înjure. De plâns, se plângea că se băgase (sau fusese băgat, nu am înțeles prea bine) într-o treabă cu totul lipsită de speranță, inutilă și chiar prost gândită.

— Ce facem noi doi în munți, săpăm pământul? Sădim varză? a

răbufnit el. Nu așa se lucrează, nu așa se fac săpături. N-avem nimic, nimic, nimic: nici un plan al lucrărilor, nici buget, nici listă cu personalul, nici autorizație... Dracu' știe cine lucrează, cum lucrează și pentru ce. Și nici n-am pe cine să trag la răspundere. Zece țărani de la târg plătiți cu ziua – asta e tot personalul. Vin când au chef de muncă, pleacă când vor. E un haos total, parcă ne-am juca de-a puia gaia, nici nu zici ca facem săpături arheologice. Cel mai des găsim cioburi de vase vechi, sunt împrăștiate prin tot colhozul, oriunde ai scormoni pământul, hop și ele. Și atunci de unde cetate? Nici urmă de cetate aici, e doar un zid de cărămidă care nici nu are mai mult de o sută de ani.

— Și comorile? am întrebat.

— Ce-i cu ele? Mi-ați împuiat capul cu ele! a început el să urle la mine. Cine a găsit, bine, cine nu, poate să mai sape și o sută de ani, că tot degeaba. Asta e tot. N-ai la ce spera. Apropo, a răbufnit el deodată, multă vreme o să mai conducă munca științifică a unui muzeu republican un comandat de brigadă în retragere? Asta nu e o divizie militară, asta-i știință. Trebuie să știi să faci diferența!

Era extrem de neplăcut pentru mine să îi ascult tirada, și tare îmi mai venea să îl întreb: „Te obligă cineva să sapi? Nu-ți place, fă un raport, coboară din munți și stai cu mine să scrii fișe, să vedem cum îți place!“ Dar tăceam și numai îl ascultam. Însă tocmai asta îl irita cel mai mult. A izbit cu pumnul în măsura de marmură și a mai strigat câteva fraze nedemne. Se puteau referi și la director, și la mine, și la săpături, și la muzeu în general, și, de fapt, la orice altceva. Și-a dat și el seama de asta și s-a întrerupt în mijlocul frazei.

— Bine, am spus eu și m-am dus la dulap. Dar despre asta ce spui?

Și am pus pe masă cutiuța cu plăcuțele rotunde din metal auriu.

Kornilov a dat să răspundă, dar chiar atunci a intrat pe ușă unchiașul tâmplar. Avea un buzunar ușor umflat, și se vedea că e deja cherchelit.

— Ei, cetățeni savanți, ne-a salutat el, așezându-se pe un scăunel subred de fier. S-a terminat balul, luminile s-au stins, e timpul să vă duceți și voi pe la casele voastre. Jos deja am închis tot.

— Uite ce-i, unchiașule, am început eu, gândindu-mă cum să scap de el. Dulapul ăsta nu e închis, trebuie să te duci după chei, nu poate să rămână descuiat. Că doar ținem aur aici, sunt bani.

— Ei, lasă, lasă asta, a spus unchiașul disprețuitor. Nu fuge nimeni cu

ei. Cine are nevoie de pitacii tăi? Nu-i aur în ei nici atâtica.

— Nu se poate, unchiașule, m-am încăpățânat eu. Țsta e metal prețios, nu se poate așa.

— Prețios! a pufnit unchiașul ironic. De-abia ce-am eu în buzunar e metal prețios, ăsta da metal prețios!

A scos o sticlă din buzunar și a pus-o pe masă.

— Dar o gustare ai?

— Ia te uită la plăcuțele astea, am spus eu, întorcându-mă cu spatele la unchiaș și la sticla lui de băutură. Ai apucat să le vezi?

Kornilov a încuviințat din cap.

— Mi le-a arătat Rodionov.

— Asta înseamnă că se află un mormânt în apropiere și încă unul bogat, cu siguranță. Un mormânt de femeie. Toate piesele astea sunt părți ale unei podoabe feminine.

Kornilov mi-a aruncat o privire scurtă.

— Au fost, a mormăit el, au fost părțile unei podoabe; nu mai sunt, din moment ce piesele astea se află acum pe masa dumată. Acum în locul lor e o groapă goală plină cu oase. Restul a fost luat.

— Asta nu e sigur, a spus deodată ferm unchiașul. Dacă le-ar fi luat cineva pe toate, n-ai mai fi găsit piesele astea ca să le aduceți aici. Dar, din moment ce sunt aici, atunci înseamnă că Rodionov spune adevărul și că au fost luate de undeva dintr-un pârâu.

Kornilov s-a uitat uimit la unchiaș. Am izbucnit în râs. Unchiașul mereu era la curent cu treburile noastre. Vedea tot, auzea tot, simțea tot. Chiar și când Klara se strecura la mine, uitând să încuie dulapul cu alcool, unchiașul imediat se înființa lângă dulap, mormăind și făcându-și de lucru pe acolo. Și mereu scotea de undeva o sticlă, imediat găsea și o pâlnie, și pe urmă totul mergea strună.

— Uite, bine a spus unchiașul, am zis eu, râzând. Are o logică de fier: dacă ar ști oamenii ce-i cu plăcuțele astea, nu le-ar da așa degeaba primului venit. Și eu cred că mormântul e neatins.

— Și atunci unde e, a întrebat repede Kornilov, unde? Zi-mi și imediat mă duc acolo cu lopata!

Am ridicat din umeri.

— Da, unde! Tocmai aici e problema!

— Stai să-ți zic eu care e problema, a oftat Kornilov. Comorile astea, dragul meu, sunt fermecate, nu se arată așa ușor.

A oftat din nou și a luat o plăcuță în mână. Și atunci am văzut ceva ciudat. Degetele lungi ale lui Kornilov deveniseră deodată neobișnuit de grijulii, de atente, de sensibile. Ca și cum Kornilov ar fi simțit piesa cu toată ființa sa, prin toate asperitățile degetelor sale. Parcă ar fi radiografiat plăcuța, scoțând la lumină ce se ștersese cu timpul, ce murise sub loviturile de ciocan, ce păruse să fi dispărut pentru totdeauna. Degetele lui alergau, pipăiau urmele invizibile ale desenului și reliefurile șters al efigiei, iar plăcuța începea să îi vorbească prin forma ei, prin greutate, prin netezimea suprafeței, prin componența ei chimică. Chipul lui Kornilov era, ca mai înainte, imobil și posac, dar apăruse pe el expresia unei concentrări care îl făcea să pară îngândurat. Nu puteam scăpa de impresia (din ce în ce mai puternică, de fiecare dată când îmi aduceam aminte) că în clipele acelea Kornilov simțea o radiație invizibilă, o vibrație tainică, o diferență de temperatură emanând din acea plăcuță minusculă. Într-un sfârșit, a pus-o pe masă.

— Da, este foarte curios, a spus el. Probabil că ai dreptate, trebuie să facă parte dintr-o podoabă feminină. Poate că o asemenea plăcuță se cosea pe haine, ca o aplicație, poate...

Chiar atunci s-a stins lumina.

— Ei, bravo! a spus unchiașul tare. Dacă aș fi băut tocmai acum?

— Ce s-a întâmplat? am exclamat eu.

— Se joacă Petea cu lumina, m-a lămurit unchiașul. A luat toate becurile, le-a vopsit ca un prost și acum stă și le admiră, arde siguranțele. De câte ori i-am spus! Dar nu-l interesează, mă ia peste picior! Vorba ceea, râde ciob de oală spartă. Să știi că s-a cocoțat la tine în pod! Ce, nu știai? S-a făcut deja o săptămână de când nu mai coboară de acolo. Și-a făcut un agregat din placaj și stă și arde siguranțele. Hai la el să mergem ce-a făcut...

Petea, la mine în pod! Asta nu prevestea nimic bun. Am pipăit ușița dulapului, am scos de acolo două lumânări, le-am aprins și am spus:

— Să mergem să vedem.

Am coborât, am ieșit afară și am intrat în muzeu pe cealaltă ușă, care dădea într-o cameră mare și goală (se zicea că acolo lucraseră mai înainte prescurărele). Am urcat pe scara de incendiu până în clopotniță, acolo ne-am strecurat printr-o gaură mare din zid și, când am ajuns la a doua platformă a scării, lumina s-a aprins din nou. Dar în pod era încă întuneric, și în întunericul acela ardeau niște ghirlande luminoase, niște constelații albastre, mormane întregi de becuțe ce se aprindeau și se stingeau. Erau de toate culorile: albastre, galbene, verzi, violete, roșii, portocalii... Și erau așa de multe stelute, puncte și cerceulețe mărunte, strălucind puternic prin toate ungherele podului, încât ai fi zis că toată încăperea se umpluse de un roi de licurici zburători sau de fluturași fosforescenți. Luminițele aveau viață. Unele se stingeau, altele se aprindeau, o ploaie electrică alerga prin ghirlande și tot timpul, legănându-se, se aprindea și se stingea creanga luminoasă cu ramificații, care atârna din tavan.

— Petea, ce faci? am strigat.

— Arde siguranțele, a spus unchiașul cu voce de bas.

Licuricii au mai clipit o dată și s-au stins. Camera s-a cufundat într-o beznă desăvârșită, dar deodată s-a aprins o lumină strălucitoare, orbitoare, chinuitoare. Peste tot, pe lângă tavan, fuseseră înșurubate becuri strălucitoare. Petea stătea dezorientat în mijlocul camerei; pe jos zăceau aruncate cutii cu vopsea, bucăți de placaj smulse din lăzile de împachetat și cabluri întinse în toate direcțiile.

— Ce faci aici, Petea? am mai zis eu o dată.

El a zâmbit tulburat și, în sfârșit, mi-a explicat.

— Iaca, așa mi-a ordonat directorul. Pun becuțele pentru panorame.

— Dar ai și tu atelierul tău, de ce te-ai cocoșat aici? l-am întrebat eu încă nedumerit.

Petea tăcea.

— Zi, Petea, de ce nu lucrezi la tine?

— De invenții îi arde lui, a mormăit disprețuitor unchiașul.

Kornilov s-a mulțumit să clatine din cap.

— Păi tot timpul vine câte ceva acolo la mine: ba să repar una, ba să mă uit la alta, a spus Petea cu o privire vinovată. Așa mi-a zis

directorul, să nu mai stau acolo, că nu mă lasă lumea să lucrez. Tot timpul se găsește cineva cu câte o problemă.

Din senin, Kornilov s-a întors tăcut pe călcâie și s-a dus glonț spre ieșire.

De-abia în stradă l-am ajuns. Sărise câte trei trepte.

— Dracu' să vă mai înțeleagă! a răbufnit el, oprindu-se în drum. Unchiașul cu vodca, Petea cu becurile, dumneata cu plăcuțele astea... Țsta-i circ, nu muzeu! Noi doi suntem niște bufoni, iar împuternicirea oficială de la muzeu tot n-a venit. Parcă văd că mă cheamă mâine președintele și mă ia la trei-păzește... Ce-o să facem atunci?

— Nimic. Stai liniștit. Intru mâine la director. O să rezolvăm cu colhozul cât ai bate din palme.

Cu colhozul chiar am rezolvat-o foarte repede. Nici nu a fost nevoie să trimitem cererea de începere a săpăturilor. Chiar a doua zi, brigadierul Potapov a trimis la muzeu o adresă cu semnătura președintelui: ni se dădea dreptul de a săpa, de a face puțuri, de a lua straturi de pământ – toate acestea pe o rază de jumătate de kilometru, de o parte și de alta a dealului pe care trecea șoseaua.

Directorul a făcut rost de undeva de două corturi din pânză tare, iar unchiașul și-a adus „fierbătorul“ și l-a pus în fața „taberei“. Kornilov a adunat muncitori și expediția a început să se miște. Nori de praf se ridicau, lumea lucra. Deocamdată, ce-i drept, fără nicio noimă. Kornilov adunase muncitori tineri, voinici, care cântau mereu lângă cort la armonică sau din voce și râdeau toată ziua. Deși, ca să fiu sincer, eu nu puteam să vizitez situl decât duminica. În restul timpului trebuia să lucrez la muzeu. Pregăteam o nouă expoziție, care avea să conțină aproape cinci sute de exponate. Trebuia să le pregătesc pe toate și să scriu legende pentru fiecare în parte. Era o muncă teribilă, pe care o făceam singur. Kornilov nu avea timp de mine, era prins cu ale lui. Săpăturile erau încă în stadiu de provizorat. Directorul nu semnase niciun ordin referitor la expediție, ci pur și simplu dăduse dispoziții să se elibereze contra chitanță o sumă cu destinația „pentru achiziționarea de exponate“. I-am spus de câteva ori că nu este în ordine, dar el numai dădea din mână.

— Ei, măcar de-ar găsi ceva, spunea el, ceva cât de mic, înțelegi? Doar n-o cer pe Venus din Milo sau vreo sabie a lui Alexandru Macedon. Ceva acolo, cât de mic...

Dar trecuse deja o jumătate de lună și Kornilov nu găsisese nimic mai de Doamne-ajută: tot umbla pe terase, fotografia dealuri, făcea nu știu ce schițe, uneori mă trezeam cu el la mine, scormonea în sertarele mele, în cartoteci, fototecă și, fără să găsească nimic, dispărea la fel de repede cum apărea. Îl înțelegeam: voia să facă săpături arheologice ca un profesionist. Băieții și bătrânii l-au condus în locurile în care făcuseră descoperiri. Kornilov le marcase cu niște cruciulițe pe hartă; în cele din urmă, toată livada de meri a ajuns să arate ca un cimitir. Atunci a venit la mine, a aruncat harta cât colo, a tras o înjurătură și a spus:

— Nu poți să stabilești nimic! Undeva, cândva, cineva a găsit ceva, dar unde și ce anume, nimeni nu știe precis, fiecare povestește altceva. Nu, asta nu arată deloc a metodă arheologică!

Dar nici metoda arheologică nu dăduse vreun rezultat notabil pentru Kornilov. În orice caz, când mă duceam la el, îmi arăta numai cioburi de ulcioare și niște pietre șlefuite într-o manieră bizară – poate erau niște pietre de ascuțit sau fragmente de pietre de moară. Kornilov însă voia neapărat să găsească străzi, case, ateliere.

Directorul dădea din cap și spunea: „Of, sigur o să dau de belea din cauza voastră.“ Dar nu dădea ordinul de încetare a săpăturilor și tot nu cerea deconturi pentru banii dați. Poate pur și simplu pentru că nu-i stătea gândul la asta: se aranja secția de la intrare și în ea se afla tot ce trebuie să aibă un „colț al ateului“ – cruci păgâne, o icoană făcătoare de minuni care lăcrima, istoria crucii, originea omului, potopul lui Noe în legende și în realitate, portretul lui Galilei, iar sub el un loc pentru o dioramă mare.

Tot în vremea asta mi s-a spus că la muzeu a apărut un nou sculptor. Se spunea că este un om foarte ciudat – mic, cocoșat, ofticos, cu părul creț. Nu trăia în oraș, ci într-o staniță mare și lucra la artelul „Artistul“; lucra la domiciliu, mi se pare că cioplea suvenire. Rodionov era cel care îl găsisese și îl adusese la noi. Directorul a vorbit cu amândoi, apoi a chemat-o pe Klara și i-a ordonat să-i dea „sculptorului nostru“, cum l-a prezentat cu multă emfază pe cocoșat, materialele de care are nevoie – catifea, mătase, fildeș și orice i-o mai trebui.

— Te rog foarte mult, Klarocika, ai grijă să nu ducă lipsă de nimic. Om avea noi doi istorici, dar nici nu se vede...

Și a dat din mână a pagubă.

Așa, cel puțin, mi-a povestit Petea, care fusese de față la discuție.

Într-o zi a venit la mine directorul și mi-a înmănat tăcut un plic negru. Înăuntru era un teanc de fotografii din care nu se putea înțelege nimic: pe un fond negru, niște raze mai mari și mai mici, ca niște dungi.

— Lasă astea, a zis directorul, uită-te la rezultat.

Rezultatul analizei se afla tot în plic. „Probele de metal trimise sunt, din punct de vedere chimic, aur curat. Impuritățile sunt nesemnificative și cu totul accidentale... O proporție aproximativă a acestora... Niște cifre mai precise poate da numai o analiză cantitativă...”

Am aruncat hârtia pe masă.

— Deci e adevărat, e aur. E foarte interesant, nu-ncape vorbă. Dar povestea cu plăcuțele rămâne în continuare obscură și enigmatică. De unde sunt? Ce sunt? Cine le-a găsit? Unde? a zis directorul, depărtându-și brațele a neputință. Și, de fapt, la drept vorbind, nu-mi place deloc rezultatul. Chiar deloc nu-mi place. Se plimbă pe undeva aurul ăsta. Cât e? De unde e? E clar că provine din vreun gorgan, dar unde e mormântul, asta nu se mai știe. Și atunci cum procedăm? Ar trebui să existe niște indicații pentru situații de felul ăsta. Ce să facem? Sunăm la miliție?

Am ridicat din umeri.

El tăcea gânditor.

— Dar Kornilov al tău ce face acolo? A dat de ceva?

— Lucrurile astea nu se fac așa de repede, am răspuns. Dacă anul ăsta am putea măcar să facem o hartă orientativă, tot ar fi foarte bine. Dar e foarte probabil ca orașul să fi fost chiar acolo.

— De ce crezi asta? m-a întrebat repede directorul.

— Locul e foarte potrivit. Trecerea spre așezare e îngustă, dificilă. E multă verdeță. Apă. Râu. Vizibilitatea e foarte bună – dacă te uiți de pe deal, vezi în jur pe o distanță de cincizeci de verste. Citadela asta ar trebui s-o căutăm. Probabil că s-au păstrat temeliile.

— Așa, așa...

Directorul bătea darabana pe marginea mesei.

— Așa, așa...

S-a așezat, frământând ceva în minte, și pe urmă a spus:

— Citadelă! Dar uitate ce mi-a povestit Kornilov că a citit undeva, într-o carte veche: „O pisică poate să alerge de la orașul Taraz⁴⁷ până la orașul Samarkand numai pe acoperișuri și să nu atingă niciodată pământul.“ Ce zici, așa o fi?

Am început să râd.

— Ei, nu cred că putem să luăm literal povestea asta cu pisica. Dar că acum o mie de ani, în locul acestor stepe și nisipuri se aflau orașe și sate înfloritoare, asta, desigur, așa e.

Directorul a clătinat trist din cap.

— Da! În schimb acum mergi, mergi, trei zile și trei nopți, și nu dai de nimic! Da' de nimic! Numai pământ fierbinte și iarbă pârlită, atâta tot! Și noaptea mai vezi câte o vâlvătaie galbenă deasupra pământului: ard kazahii stuful pe sărătură. Unde s-au dus toate? Le-au înghițit nisipurile? Le-a spulberat vântul? Sau, cum spuneți voi, s-au produs schimbări climatice și arșița a nimicit tot? Ce-a fost?

— Oamenii au fost! am spus eu. Au năvălit oameni străini, au ars orașul și au distrus canalul. Cât despre locuitori, unii au fost omorâți, alții au fost duși în robie, iar alții au fugit fără să mai aștepte să-i roage cineva. Apa a secat, a venit nisipul și asta e tot. Nu e așa de complicat.

— Da, e o treabă simplă, simplă, a dat din cap directorul. Adică este așa de simplă, că mai simplă nici nu se poate. Au venit. Au dat foc. Au plecat. Asta e toată istoria locului în ultima mie de ani. Țasta e totul sensul ei ascuns, ca să zic așa.

S-a oprit; rămăsese pe gânduri.

— Acum doi ani am fost într-o delegație într-un sovhoz din stepă, eram în interes de serviciu, mergeam cu probleme de partid. Ei, ce să-ți povestesc! Un sovhoz a-ntâia! Bine amenajat, eficient... În jur, stepă, iar în sovhoz – livezi mari și mici, verdeață cât cuprinde, o școală cu zece clase, un club cu etaj. Directorul era din populația locală, băștinaș. Uitate, odată, chiar înainte de plecarea mea, ne-am apucat amândoi să bem. A venit și instructorul de partid, a adus în sac un

pepene galben greu de un pud și vreo trei sticle de vin. Stăm noi, discutăm. Mă uit – văd pe un dulap o cană albastră. Tare mai strălucea în lumina soarelui! Și în două locuri avea niște tortițe metalice făcute cu grijă. M-am dus eu, am luat-o în mână, iar gazda spune: „Aveți grijă! Știți câți ani are cănuța asta? O mie.“ Ei, acum m-am mai obișnuit eu cu miile astea ale tale. O piatră de-a ta are o mie de ani, un ciob, tot o mie, iar salcâmul alb are chiar trei mii de ani bătuți pe muchie. Dar atunci, când am auzit una ca asta, era cât pe ce să cad din picioare. „Adică cum, întreb eu, o mie? De unde e?“ „Chiar de aici“, mi-a răspuns. „Au dezgropat-o copiii. Vedeți? Au și ciobit-o un pic cu lopata. Aici, la noi, unde sunt terenul arabil și canalele, a fost cândva un oraș foarte mare. Unul dintre cele mai mari din Asia. Palate, băi, livezi... Pe scurt, orașul Otrar. Aici a murit Tamerlan. Atunci au și distrus orașul ostașii lui.“ E simplu, nu?

— Da, am încuviințat eu, e simplu.

Directorul s-a gândit puțin, a oftat și a spus:

— Bine, căutați, căutați-vă citadela. O să reconstituim istoria ținutului. Doar suntem muzeu, ce naiba!

S-a auzit un ciocănit în ușă și a apărut Potapov. Avea o manta de pânză de cort, cum poartă birjarii, și, nu se știe de ce, un bici în mână.

— Bună ziua, a spus el. Se poate?

— A, intră, intră, gazdă bună, l-a poftit directorul, zâmbind. Dumneata ești acum gazda noastră, a continuat el, invitându-l pe Potapov să se așeze pe canapea. Că doar la dumneata scormonesc tinerii pământul, păcat numai că nu găsesc nimic. Dar poate că zic ei numai așa, ca să ne arunce praf în ochi? Poate au dezgropat acolo un ceaun plin de aur, cine știe?

— Au dezgropat pe naiba, a început Potapov, aprinzându-se. N-au găsit nici...

Dar mi-a întâlnit privirea și s-a oprit.

— Ei, sunt băieți harnici, a spus el, pe un ton mai scăzut. N-am de ce să mă plâng. Dar despre mine, uite – s-a scormonit în sân –, au scris în toată Uniunea Sovietică.

— Cum așa? am sărit amândoi în sus.

Potapov a scos solemn din buzunarul mantalei un ziar împăturit și i l-

a întins directorului. Era numărul din ajun al ziarului Kazahstanskaia pravda, peste care încă nu apucasem să mă uit.

— I-auzi! a făcut directorul. Poftim, citește cu voce tare, conservatorul, că pe mine mă cam doare capul, nu știu ce am...

Articolul apăruse în pagina a doua și se intitula „Musafirul din îndepărtata Indie“. Când am citit titlul, directorul a început deodată să râdă.

— O, interesant, a spus el, frecându-și mâinile, citește, citește, conservatorul! Cu sentiment, așa cum se cuvine...

— „Încă din toamna trecută circula prin colhozul Uriașul Munților un zvon despre acest musafir cel puțin nepoftit. Cineva îl văzuse cum se târăște dintr-o căpiță mare, niște copii au alergat îngroziți acasă când l-au zărit încolăcindu-se ca un ghem uriaș la câțiva pași de șosea.

Și de curând am primit un telefon.

A fost văzut în livadă... Se încolăcea în jurul unui copac gros, alegând merele cele mai mari și mai coapte și hăpăindu-le dintr-o înghițitură.

Brigadierul Potapov povestește:

«Era 22 iunie. Mă plimbam prin livadă, fără să mă uit pe unde calc. Nu mă uitam nici în stânga, nici în dreapta. Deodată ceva începe să șuiere lângă mine. Când m-am uitat, am înghețat. Era cât pe ce să calc pe coada unui șarpe uriaș. Se târa de-a curmezișul potecii... Tare negru mai era! Să tot fi avut patru metri. Era gros cât trunchiul unui măr.»“

— Minte, a spus Potapov răgușit. N-am spus nimic de felul ăsta! Patru metri sau nu, n-am spus nimic. Am spus numai că era foarte mare.

Am citit mai departe:

— „Am luat-o la goană scos din minți, m-am urcat în magazia din livadă și o oră întreagă, de spaimă, nici n-am putut să mă mișc.“

— Ce mai erou! a strigat directorul entuziasmat. Hai că m-ai dat gata! Și mai zici că în timpul țarismului ai primit Crucea Sfântului Gheorghe!

— Păi e o minciună, e o minciună sfruntată! a spus Potapov cu ochii injectați. A inventat totul din capul lui!

— „«Era alb ca varul», ne-a confirmat colhoznicul Zavaluiev, care se afla atunci în magazie.“

— Formidabil!...

Pe director îl distra așa de tare povestea asta, că mai avea puțin și topăia prin cameră.

— Când vă zic că-i o minciună! O minciună! a început din nou să strige Potapov.

Directorul a dat din mână ca să îl potolească.

— Bine, bine... Hai, citește mai departe, conservatorul, să vedem ce zice.

— „Din vorbele lui Luțenko, ale lui Zavaluiev și ale altora, șarpele uriaș se pare că a fost văzut destul de recent și de Vasili Gutov, din aceeași brigadă.

Coroborând toate aceste informații și mărturii ale mai multor persoane cu disparițiile din ce în ce mai dese ale iepurilor și ale găinilor...“ Complimentele mele responsabilului cu crescătoria, m-am întrerupt eu. Iepurii sunt, într-adevăr, foarte gustoși.

— Mai ales la vodcă, a admis sfios și Potapov, care se mai calmase.

— „În opinia oamenilor de știință, șarpele ar fi putut hiberna în peștera din apropierea orașului Alma-Ata, descoperită în anul 1910 de către Ganjoi, un locuitor din sătucul Malaia Stanița. Peștera este foarte spațioasă și se întinde pe mai mulți kilometri...“ Ei, și mai departe este despre peșteră. Asta e tot.

S-a lăsat tăcerea.

— Uite ce-i, Ivan Semionovici, a spus directorul deodată sever. Am înțeles că articolul e plin de brașoave. Dar ia zi, dumneata chiar ai tras în el?

Brigadierul a tăcut uimit.

— Chiar l-ai văzut sau nu?

— Cum vă văd, a răspuns Potapov încet. Cum vă văd, uite-așa l-am văzut. Mare, negru, târându-se prin iarbă. Tremurau brusturii pe unde trecea. E adevărul adevărat, credeți-mă!

— Te cred, a răspuns directorul. Din moment ce spui așa, te cred. Înseamnă că n-ai de ce să te temi. Dacă l-ai văzut, există, și cu asta, basta. Așa să le și spui tuturor! Iar pe ziaristul ăsta să-l prinzi undeva și să-i...

⁴⁶ Trimitere la o povestire satirică omonimă de M.E. Saltîkov-Șcedrin.

⁴⁷ Acum Djambul. (N. a.)

Capitolul 4

Zilele treceau și ceva foarte ciudat începuse să se întâmple în muzeu. Nu mi-am dat imediat seama despre ce este vorba. Dar tocmai ce consideram noi mai important și mai important – reconstrucția secțiilor, adunarea materialelor de istorie a războiului civil, săpăturile și chiar inventarierea – a fost lăsat la o parte.

Kornilov se afla deja de două luni la Uriașul Munților și venea la noi numai săptămânal cu rapoarte, schițe și dări de seamă; rapoartele erau neliniștitoare (cioburi și vârfuri de săgeți, la infinit), iar dările de seamă erau aproape identice. În ceea ce privește secția dedicată războiului civil, în primăvară m-a sunat un individ care scria o carte intitulată *Revoluția din Octombrie și războiul civil în Kazahstan* și m-a întrebat dacă nu vreau să scriu un studiu despre... Și a pronunțat numele unuia dintre primii membri ai comitetului revoluționar din Vernii. La muzeu pe omul acesta îl știam după nume și din auzite. Nu intrase nici în expoziție, nici în broșurile noastre explicative. Pur și simplu ni se ceruse să nu îl includem. (Dar cine, de fapt, ne-o ceruse? Nici măcar asta nu știam; prinsesem doar niște aluzii și îmi trecuseră pe la ureche niște zvonuri; pe scurt, peste numele lui se așternuse obișnuita tăcere, care funcționa foarte bine.) Eroul cu pricina era o figură interesantă, una dintre acele personalități care se nasc numai în vreme de război, de revolte și de revoluții.

Deși era kazah, numele lui de familie avea o rezonanță aproape rusească. Fusese școlit în limba rusă (făcuse numai școala primară, după câte se pare). Documentele îl descriau ca pe un om curajos, impulsiv și hotărât. Era extrem de activ și plin de inițiativă – probabil că avea prea mult spirit de inițiativă pentru gustul epocii. A dispărut imediat după instituirea puterii sovietice în Semirecie, în niște circumstanțe neclare și enigmatice.

Mă mai interesasem de personajul acesta cu ceva vreme în urmă, așa că am răspuns că aș scrie cu plăcere, dar că nu am de unde să fac rost de material. În afară de extrasele din documentele oficiale și de dosarul personal (o singură foaie!), nu aveam nimic. Așa i-am răspuns coordonatorului antologiei.

— Să vedeți, tocmai de aceea vă și sun, a început el să râdă. Am dat de soția lui! Are foarte multe lucruri interesante de zis, ba a păstrat și câteva documente. Așa că, dacă doriți, o s-o trimit la dumneavoastră,

ca să aveți cum să vă scrieți studiul. Ei, cum să nu, cum să nu! E o figură importantă, revoluționar, prieten apropiat al lui Kuibîșev.

Am acceptat, bineînțeles, și cam o săptămână m-am ocupat de treaba asta: am stenografiat, am comandat fotografii, am scormonit prin arhive, am confruntat documente, am dictat la mașină. Articolul a fost predat la redacție și a stat acolo cam o jumătate de an, iar după aceea a fost trimis la tipografie și deja citisem prima corectură când am primit pe neașteptate un telefon de la coordonatorul antologiei, care m-a întrebat ce să facă cu materialul pe care l-am dus la redacție – să trec eu pe la ei sau să mi-l trimită prin curier.

— Dar ce este, am întrebat, v-a nemulțumit ceva?

— Ei, nu, nu despre asta e vorba, a răspuns el fără chef. Ce, la muzeu ați expus cumva vreun material legat de personajul ăsta? Ce, acolo i-ați expus portretul?

Am răspuns că portretul lui nu este expus, și nici nu avem vreun material despre el, dar că nu înțeleg...

— Dar ziarele nu le citiți?... Ei, și atunci ce nu înțelegeți? a spus el iritat. Parcă sunteți copil mic, ei, Doamne... Ce atâta vorbă, veniți și luați materialul!

Și nu a pus receptorul în furcă, ci l-a trântit de-a dreptul. I-am povestit directorului despre asta. Mă asculta și se plimba prin cabinet. Apoi deodată s-a oprit în mijlocul camerei și a spus:

— Da, desigur, cum să nu-ți sară țandăra?... Numai să nu te cerți cu ei. Ai făcut ce ți-au comandat? Ai făcut! Ai scris pe subiect? Ai scris! Că doar n-ai pus nimic de la tine! Ei, foarte bine, dă-ne nouă articolul. O să ți-l plătesc eu cumva.

Și apoi a mai sunat pe cineva, s-a așezat, s-a gândit puțin, și-a mușcat buzele și a întrebat:

— Portretul lui zici că nu e expus, nu?

Am clătinat din cap.

— Foarte bine, mai așteaptă. O să mai vorbesc cu cineva, dar deocamdată hai să te ocupi de secția de la intrare. Acum este treaba noastră cea mai importantă. Știi doar cât timp și bani cheltui cu ea!

Ce să mai vorbim, bani și timp pentru această secție pașnică,

directorul cheltuia fără să facă economii, iar secția se dezvoltase și devenise tot mai înfloritoare: lucrau la ea pictori și sculptori, și apăruseră niște table colorate, niște busturi de antropoizi, o machetă a unui urs de peșteră și alta a unui tigru cu dinți sabie. Iar într-o zi mi-au arătat ceva cu totul neobișnuit.

M-a sunat Klara și m-a rugat să trec pe la ea. Am băgat în dulap ornamentele din Taraz (le fotografiam pentru Ermitaj) și am dat fuga pe scară, la secția de conservare. Acolo era liniște, întuneric și răcoare, ca întotdeauna. Klara nu suporta lumina naturală. La ea mereu ferestrele erau acoperite de covoare. „Lumina e dușmanul meu cel mai teribil“, spunea ea, „e mai lăcomă decât moliile.“ Ce-i drept, la secția de conservare și avea ce să înfulece: acuarele chinezești, cele mai fine țesături pictate, miniaturi persane („ca niște fluturi din țări străine“), pergamente aurii din Bizanț și din Cairo.

Vreo cinci oameni erau adunați în jurul unei măsuțe chinezești lăcuite. Examinau ceva cu atenție, la lumina câtorva lanterne de buzunar.

— Uite c-a venit, a spus directorul bucuros. Vrei să vezi tribunalul de sub pământ? Ia uite!

S-a dovedit că lanternele luminau o dioramă. Într-o cutie care rămăsese de la un colet mai vechi fuseseră montate niște arce gotice, niște ferestre înalte, în ogivă, cu vitralii și o masă lungă, acoperită cu un văl negru. La masă stăteau niște călugări. Pe un loc ridicat se afla un cardinal în purpură, iar alături, mai jos, un individ cu o bonetă și cu mască neagră. Doi soldați în armură și cu halebarde în mână stăteau drepti lângă o ușă ferecată cu fier. Toată scena era construită în jurul unei figuri centrale. Fără îndoială, era Galilei, cel mai adevărat Galilei pe care l-ai fi putut găsi într-un manual de fizică de clasa a șasea. Ochii mari și inteligenți pentru care era atât de cunoscut, bărbuța ca o lopățică, cămașa cu guler alb. Galilei arăta mânios cu mâna spre tavan, iar la picioarele lui se aflau nenumărate tomuri legate în piele. Deasupra cutiei se afla un arc metalic, care încadra o inscripție în slavonă: „«Și totuși, se mișcă.» G. Galilei.“

— Ei, ce zici? m-a întrebat directorul. Ți-a plăcut?

„Și ce să facem noi cu asta?“ era cât pe ce să-mi scape.

Dar Klara mi-a aruncat o privire plină de înțeles, așa că m-am abținut și am răspuns:

— Ce să zic, e frumoasă. Numai că inscripția ar trebui făcută cu alte caractere – gotice, să zicem.

— Aș putea s-o fac în oțel, s-a auzit lângă mine o voce moale și melodioasă.

M-am întors și am dat cu ochii de un omuleț foarte ciudat, cu umeri înguști și cu piept ca de pasăre, îmbrăcat într-un sacou îngrijit și bine călcat, croit parcă pentru un adolescent. Avea mâini subțiri, dar viguroase, cu degete frumoase și lungi. Capul omulețului era acoperit de bucle mici și sârmoase, fiecare stând parcă separat, iar fața îi era mică și fragilă, parcă de pisică sau de dihor. Nu știu de ce, dar când mi se vorbise de el, mi-l imaginasem cu totul altfel, poate cocoșat, poate monstruos, dar puternic și cu pieptul lat, precum Quasimodo. În schimb, în fața mea se afla un om pipernicit, fragil și subțiratic.

— Pe jos sunt operele lui Galilei, aici e când i se cere să se dezică de ele, mi-a explicat amabil omulețul.

Totul începea să mă enerveze foarte tare. Ce însemna circul ăsta?

— Unu, doi, trei, șase... am numărat eu. Tovarășe dragă, la grosimea tomurilor ăstora, fiecare asemenea carte este cât colecția pe un an din Izvestia, și toate luate la un loc sunt cam de o sută de ori mai mult decât a reușit Galilei să publice în timpul vieții.

— Of, conservatorul, a îngăimat Klara. Dar oare despre asta e vorba?

— Exponatul trebuie să arate bine, asta-i important, a spus propagandista.

— Și apoi, vitraliile n-au ce căuta aici, am continuat eu. Cine mai e și ăsta cu masca? Un călău? Și atunci ce caută în catedrală îmbrăcat așa? Ați amestecat două evenimente diferite – interogatoriul lui Galilei și dezicerea lui de scrierile sale.

— Atunci am putea să scoatem masa, a zis împăciuitor omulețul. Dar mi-e teamă că imaginea de ansamblu o să aibă de suferit.

— Fără îndoială, fără îndoială c-o să aibă de suferit, a șarjat propagandista. Exponatul trebuie să-l educe pe vizitator, el...

Și a tot ținut-o așa cam un minut. Directorul a ascultat-o, după care s-a întors spre mine:

— Hai, zi, conservatorul, ce mai e?

Am dat din mână a lehamite.

— Klara Fazulaevna, parcă și dumneavoastră voiăți să spuneți ceva... Nu, nimic? Bine, atunci să votăm. Cine este pentru achiziționarea exponatului? Unanimitate. Bun, atunci rămâne că luăm panorama, dar cu obligația de a face niște corecturi. Iar corecturile uite care sunt, s-a întors el spre omuleț. Lăsați vitraliile, e mai frumos așa, aveți dreptate. Cărțile de pe jos să le luați pe toate, să nu mai rămână niciuna. Vedeți ce iese? Pare că Galilei ar călca Biblia în picioare. Trebuie să fie Biblia, din moment ce e cartea cea mai groasă din biserică. Țineți minte Gâlceava despre credință⁴⁸, de la Galeriile Tretiakov? Este exact același lucru. Trebuie schimbată și inscripția, bineînțeles. Scrieți pur și simplu cu litere obișnuite. Asta e tot, tovarăș.

Când a trecut pe lângă mine, m-a apucat de cot.

— Să mergem, trebuie să vorbim.

Odată ce am ajuns în cabinet, s-a așezat în fotoliul de arhieru și m-a întrebat:

— Hai, zi, ce te nemulțumește?

— La ce ne trebuie nouă chestia asta, ce să facem cu ea? Ce să facem cu Galilei ăsta? Ce, suntem planetariu? Cărțile alea, mai înțeleg, sunt vechi și rare, dar asta ce-i?

Directorul s-a uitat la mine și a început să râdă.

— Frățioare, ce om mai ești și tu... Deci munca de culturalizare a maselor nu înseamnă chiar nimic pentru tine? Ia asta și semnează aici, în locul președintelui.

Și mi-a întins un document.

„Comisia de achiziții, din care au făcut parte următoarele persoane... întrunită... după ce a văzut panorama ce înfățișează faptul istoric al dezicerii lui Galilei de scrierile sale și după ce a supus-o evaluării, a dispus următoarele...”

Am tăiat „faptul istoric”, am scris deasupra „scena” și am semnat.

— Fapt istoric! Ei, de ce trebuia să mai scrie și asta? Am cumpărat-o și gata! „De chinuri epuizat,/ De călăi la cazne pus,/ Galilei s-a supus/ Și totul a retractat.” O poezioară de Sîsoev din almanahul lui Sîtin. Și inscripția asta: „Și totuși, se mișcă.” Ce rost are? Doar nu a fost niciun „Și totuși”.

— Cum? a sărit directorul, căscând ochii. Cum n-a fost? Ce spui? Nu asta a strigat Galilei?

— Ei, poftim, am spus eu. Uite de ce trebuie să-i bați cu bâta pe alde Rotator. Pentru că le creează cititorilor impresia că oamenii mari nu se exprimau decât în aforisme și exclamații: „Evrical“, Sancta simplicitas! Așa, ca niște tenori la operă! Păi de asta le ardea lor, Mitrofan Stepanovici? Prostiile astea numai alde Rotator le-au inventat. Și propagandiștii le-au răspândit. Ca să dea bine. Ei, drăcia dracului!...

Directorul a început să râdă și s-a ridicat.

— Ei, bine, bine, hai, du-te la ale tale. Se vede că te-ai enervat foarte tare, dacă am ajuns la Dobrînă-Rotator. Ce ți-e și cu literații ăștia! Niște arici! Hai, du-te!

Am făcut contractul, am semnat și pe urmă pictorul s-a făcut nevăzut. Cam o săptămână nu am știut de el, până când l-am întrebat pe director ce s-a întâmplat cu decoratorul, dacă s-a îmbolnăvit cumva. Luase o grămadă de cărți de la mine și dispăruse în neant.

Directorul a zâmbit și a spus:

— Nu, nu s-a îmbolnăvit, dar... Ce, te grăbești? Mai rabdă și tu puțin, frate, cam o săptămână. I-am dat o sarcină specială. Am avut o discuție la ședința comitetului orașenesc și mi-a venit o idee.

M-am uitat nedumerit la director. El zâmbea, dar se vedea că nu e în apele lui.

— Ce sarcină? E secret? l-am descusut eu.

A început să râdă și și-a ferit privirea.

— Auzi, secret! Nici vorbă! E așa, o idee. Nici eu nu știu ce-o să iasă.

N-am insistat, dar cu alt prilej am întrebat-o pe Klara pe unde umblă pictorul ei.

— Cum, nu vine pe la dumneata? s-a mirat ea. Eu îl văd în fiecare zi. Și azi a venit. De ce tăceți? Trebuie să-i spuneți directorului.

— Păi i-am spus.

A doua zi, când a trecut pe la mine să-și ia rămas-bun (se ducea cu o

expediție etnografică a universității), a spus deodată:

— Am trecut pe la director în dimineața asta, dar nu era în cabinet. Femeia de serviciu spune că e la atelierul de pictură, în clopotniță. Am urcat în clopotniță, dar ușa e încuiată. Se auzeau voci dinăuntru: a artistului și a directorului. Am ciocănit, am ciocănit, dar nu mi-au deschis. Ce-o însemna asta?

— Secretul vechiului turn, am glumit eu.

Nu am reușit să o fac să râdă.

— Ai văzut ce pantaloni avea ieri directorul? Pe genunchiul drept era o pată arămie cam de o palmă. A frecat-o el cu benzină, dar nimic. Meșteresc ei ceva acolo.

— Da, dar ce, ce?

Nu mi-a răspuns.

Abia peste o săptămână am reușit să înțeleg câte ceva. Ziarele au început deodată să vorbească despre o nouă Alma-Ata; ziceau că în niște ateliere celebre de arhitectură din Moscova a fost elaborat proiectul unui nou oraș socialist la picioarele munților Alatau. Rotator a trântit un articol despre un chei grandios, din granit roșu, care să îmblânzească „violenta și năprasnica Alma-Atinka“, despre parcuri, cum că vor fi cele mai mari din Uniunea Sovietică, despre „impozantul sediu al bibliotecii“, despre clădirea impunătoare, în formă de cupolă, care se va ridica în locul fostului deșert (unde se aflau cazarmile kazahe) – un observator sau un planetariu sau poate galeria de artă a Kazahstanului, o iurtă de marmură înaltă de patruzeci de metri.

În paragraful următor, Rotator se grăbea să scrie despre muzeul nostru: zicea că de mult ar fi trebuit să se mute din catedrală și să se întoarcă cu fața spre contemporaneitate. Nici pe Rotator, nici pe director nu îi mulțumea catedrala. Am aflat mai târziu că directorul purtase deja câteva discuții pe tema asta și că avusese câteva întâlniri la vârf, dintre care una chiar cu oficialii de la Moscova. Dar toate acestea – și întâlnirile, și discuțiile – se întâmplau undeva departe de noi. Mie directorul nu îmi împărtășea nimic. De ce, iar nu știu. Și numai o dată am întrezărit o frântură din ce ne aștepta. Directorul m-a chemat la el, a închis ușa și a întins în fața mea un fel de afiș viu colorat sau o reclamă – așa mi s-a părut atunci – făcută pe o foaie de desen.

— Uite, a spus el. Știi ce-i asta?

M-am uitat și am recunoscut parcul nostru, colțul pe care îl vedeam în fiecare zi de la fereastra clopotniței mele. Numai că pe alei apăruseră palmieri, iar în piață se ivise de nicăieri o uriașă fântână arteziană din bronz. Pretutindeni înfloreau narcise și stânjenei. Un cuplu frumos – un el și o ea – stăteau pe o bancă, îmbrățișați. Dar lucrul cel mai important era clădirea muzeului. O dihanie strălucitoare, cu multe ferestre, un fel de prismă rectangulară din sticlă și planșeuri de oțel. Clădirea avea atât de multe ferestre, încât părea festonată, ca aripile unei libelule. De la ea porneau niște galerii boltite, iar pe acoperișul cubului se înălța un turnuleț cu un steag în vârf.

— Și nu vă pare rău de catedrală? am întrebat.

El s-a uitat uimit la mine.

— Auzi vorbă! Să-mi pară rău de cuibul ăsta de ploșnițe, de hardughia asta popească în care se adună praful? Asta-i bună!

Am tăcut. Ce era să mai spun? Pe foaia de desen, totul corespundea ultimelor inovații în tehnica de construcție.

— Și pe acoperiș ce e? am întrebat.

Directorul a început să râdă.

— Cum așa, n-ai recunoscut secția ta de arheologie? Acolo o să stai tu cu pietrele tale, iar eu cu Klara uite unde o să ne mutăm...

Și mi-a arătat niște ferestre de la parter, uriașe ca o poartă.

De atunci a început să vină foarte des omulețul ciudat, care zâmbea respectuos, dar de data aceasta era impenetrabil și închis, ca valijoara englească din carton pe care o căra mereu după el. Cu mine sculptorul doar se saluta. Apărea mereu chiar la sfârșitul zilei, se saluta respectuos cu toată lumea, apoi se oprea în fața cabinetului directorului și ciocănea delicat, cu unghia, în ușa arhierască, capitonată cu piele. În fața lui ușa se deschidea imediat. Directorul, obosit, înfierbântat, dar mare și bun, stătea în prag și repeta binevoitor: „Poftiți, poftiți, vă rog!“ Și se apleca, luându-l ușor pe după umeri. Apoi ușa se închidea, se auzea scârțâit de scaune, omulețul scotea un obiect din valijoară și îl puneă pe masă, și atunci începea discuția. De câteva ori, cu siguranță chemat, venea la ei și Dobrînă-Rotator, și atunci auzeam vocea lui puternică de orator, cu vibrații și inflexiuni subtile. Din când în când se auzea și o frază extrem de inteligentă, un aforism care, fără îndoială, avea să rămână înscris cu litere de aur pe răbojul istoriei.

De pildă: „Când am văzut prima oară catedrala Sfântul Isaac, am spus: «Este o veritabilă sonată săpată în piatră.»“ Sau, și mai și: „Babilonul a pierit pentru că a vrut să se înalțe până la Dumnezeu. Dar steagurile noastre și turnurile o să dureze pe veci, pentru că se înfig într-un cer pustiu.“

Aceeași frază, însă într-o variantă prescurtată, bineînțeles (fără vreo referire la Dumnezeu), a apărut ulterior în ziarul Soțialisticeskaia Alma-Ata.

— Explicați-i și prostului ăstuia că turnul Babel n-are nici în clin, nici în mănecă cu pieirea Babilonului, i-am spus directorului.

Directorului imediat i-a sărit țandăra.

— Ia nu te mai lega de toate mărunțișurile, asta nu ține de arheologia ta! Ia mai bine du-te tu în munți, e timpul s-o cam terminăm cu săpăturile.

Am dat din mână a lehamite și nu m-am mai interesat de nimic.

A doua zi eram deja în munți.

⁴⁸ [Tablou de Vasili Perov \(1834-1882\).](#)

Capitolul 5

Vara s-a terminat pe neașteptate. Frunzele mestecenilor se subțiaseră până deveniseră aurii-străvezii, ca niște foite de mică. Crângul de plop tremurători, cu frunziș bogat, se făcuse purpuriu, se rărise și prin el începuse să se zărească terasa conacului învecinat (gardul, poarta, acoperișul verde). În aer plutea izul fin și pătrunzător al firelor de iarbă care se ofileau, al florilor grele de toamnă spălate de ploile nopții, al frunzelor ce cădeau. Acum chiar cădeau așa cum cad frunzele toamna – învârtindu-se încet și plutind îndelung în aer. Peste tot apăruseră galbenul și roșul. Dacă frunzele arțarilor se făcuseră mai deschise la culoare, se îngălbeniseră și se subțiaseră atât de mult, încât lumina aproape că trecea prin ele, tufele de dracilă se făcuseră roșii-purpuri.

De cum am zărit-o într-un loc, toamna a început să mi se arate peste tot. De exemplu, coboram spre Alma-Atinka, mă opream pe bolovani, mă uitam cum șuieră apele involburate printre pietre și simțeam prin toți porii înțepăturile stropilor ca de gheață. Mergeam pe povârnișul pietros, acoperit de nisip și mărginit de-a valma de plop tremurători, de coada-șoricelului și de brusturi mici, parcă festonați, de un verde ca de brotăcel, și răzbăteam cu privirea până jos, în fundul râpei. Mai înainte, frunzișul era așa de des, încât ascundea cu totul vederii pietroaiele liliachii din vale.

Aveam cinci muncitori – doi bătrâni și trei tineri. Și trebuie să dau cezarului ce-i al cezarului: lucrau în draci. Așa de bine îi momisem cu basmele noastre despre comori îngropate. Când le povesteam despre Venus din Milo, despre sarcofagul de aur al lui Tutankamon, despre comorile Frumoașei Elena, li se aprindeau ochii și se minunau, dând din cap de parcă erau amețiți. Odată le-am povestit că în urmă cu vreo cinci sute de ani, la Roma, pe Via Appia, a fost dezgropată o fată frumoasă. Era întinsă într-un sicriu, dar părea vie. Avea obraji rumeni, pielea fină și delicată, genele lungi și pieptul de fecioară. Era îmbrăcată ca o mireasă. Frumoasa a fost dusă la Vatican și expusă acolo. Și așa a început pelerinajul. Din ce în ce mai mulți oameni veneau să o vadă din toate colțurile lumii. Circulau tot felul de zvonuri ciudate. Flăcării au început să își părăsească logodnicele ca să se ducă să vadă sicriul. Ca să pună capăt isteriei, papa a poruncit ca sicriul să fie îngropat din nou. Și așa a murit frumoasa pentru a doua oară, după ce stătuse în pământ mii de ani.

Când am terminat de povestit, Potapov a dat din mână și a spus:

— Ei, dar asta e Frumoasa din Pădurea Adormită. E un basm. „Pe cheiul de-altădată/ O nouă cetate-i durată/ Și de pe meterezele ei/ Salve se trimit corăbiei.“⁴⁹

— Ba nu, nu-i un basm.

— Atunci ce e? Întrebă brigadierul disprețuitor. O poveste muierască, atâta tot.

Dar cel mai tânăr dintre muncitorii noștri, un băiat înalt, blond și cu fața prelungă, căruia i se spunea Țapul, a clătinat din cap și a întrebat încet:

— Și oare chiar așa să fi fost?

— Da, chiar așa a fost, am zis eu. Pe frumoasa asta a văzut-o un om demn de încredere și a notat imediat totul într-un caiet; se pare că nicio însemnare de-a lui n-a fost pusă vreodată la îndoială.

— Ei, ca să vezi! s-a minunat tânărul, după ce m-a ascultat cu încordare. Ei, ca să vezi! Și cum, a adormit ea atâtea mii de ani? Ei, ca să vezi, a repetat tânărul gânditor.

— Ce mai stai, du-te s-o cauți, a spus Kornilov grosolan și ironic. Și aici, pe undeva, se află o frumoasă adormită. Uite, chiar de curând ni s-au adus de la ea doi solzișori. Sigur e ea pe undeva, te așteaptă să vii cu lopata.

Și imediat au început toți să râdă, iar discuția s-a încheiat cu o glumă.

A doua zi a venit din nou la noi brigadierul Potapov. De fapt, ne vizita în fiecare zi – ba se zgâia la meri, ba venea să se uite cum se coase iarba, ba undeva, în apropiere, se construia o baie și aducea el un tehnician. Dar de data aceasta venise fără nicio treabă; avea un sac peste umăr, iar în mâini ținea un furcoi.

— Ce-i cu furca? Zici că ești Neptun, zeul apelor, l-am întâmpinat eu.

Parcă nici nu m-ar fi auzit; a salutat pe toată lumea, le-a făcut semn muncitorilor cu șapca și i-a întrebat:

— Merge, merge treaba? N-ai dezgropat-o pe muiera adormită? Probabil că nu săpați unde trebuie, vi se aruncă praf în ochi. Probabil că direcțiunea o păstrează pentru ea. Bună ziua, profesore.

— Bună ziua, am răspuns. Ce-i cu dumneata, ai luat ceva la bord?

— De unde ai scos-o și p-asta, că am luat ceva la bord? s-a supărat el. Dacă era Întâi Mai sau aniversarea Revoluției, mai era o chestie, atunci aş fi avut motiv să chefuiesc.

S-a sprijinit în furcoi.

— Deci nu e nimic? Păi pe aici, pe undeva, trebuie să fie aur, asta ştiu sigur. Aici, în timpul Țarismului, cu o vară înainte de război, au dezgropat un ceaun plin cu galbeni. A venit până și guvernatorul; le-a dat tuturor medalii, s-a scris în ziare. Aurul lui Alexandru Macedon.

(Iarăși blestematul ăsta de Alexandru Macedon cu aurul lui!)

Brigadierul a mai vorbit cam un minut despre aur, apoi s-a sculat și a luat furca.

— De ce-ai adus furca? l-am întrebat.

Mi-a zâmbit posac.

— Dacă-am luat-o înseamnă că-mi trebuie, nu?

Și a plecat fără să mai spună nimic. Mai țin minte o discuție cu el, pe care am reținut-o nu din cauza conținutului, ci din pricina nervozității pe care mi s-a părut că o disting în glasul lui, în tonul ciudat pe care îl avea când a intrat în vorbă cu mine. Stăteam pe vine și curățam un ciob cu o periuță. La un moment dat a venit brigadierul și s-a oprit în spatele meu fără să scoată o vorbă. M-am întors și l-am văzut, stătea în picioare sprijinit în furcă.

— Bună ziua, a spus el trist. Nu m-a căutat nimeni?

— Nu, am răspuns eu uimit. Dar de ce?

— Ei, nu, am întrebat și eu așa. Am fost plecat azi.

— Ai fost plecat cu furca?

Brigadierul a zâmbit, a lăsat furca deoparte și s-a așezat lângă mine.

— Ce mai scrie în ziare? a întrebat el.

— De toate. Nu e bine în lume, e neliniște, am spus.

Potapov a oftat, a scos o foiță, și-a turnat niște tutun și a început să-și

ruleze o țigară.

— Numai să nu vină blestematul ăla încoace, a spus el. Numai să nu trebuiască să plecăm la război!

— Ți-e frică? l-am întrebat.

— Mi-e frică, a recunoscut el cu gravitate. Nu pentru mine, pentru copii mi-e frică. Noi ne-am trăit viața. Bine, rău, ce mai contează? Nici nu mai ai cui să-i ceri socoteală. La copii mă gândesc. Uite, ăl mare al meu termină liceul tehnic, deci la anul o să facă armata. Dacă începe războiul, o să-l trimită imediat pe front. Și de-acolo te mai întorci, nu te mai întorci... Și ce-a înțeles el din viață? Noi măcar ne-am trăit traiul, am băut nițică vodcă, dar el n-a văzut nimic, nimic! Uite, frate-meu s-a dus, de el nu-mi pare rău. Nu, nu-mi pare rău deloc! Vinovat sau nu, el și-a trăit traiul. Dacă o fi greșit cândva, a plătit pentru asta.

Mi-am adus aminte de ce îmi povestise despre fratele lui și am întrebat:

— Dar știi tu că a greșit?

— Cine, frate-meu?

Potapov a sărit deodată în picioare și și-a luat furca.

— Ce atâta vorbă, stăm și trăncănim degeaba! a spus el grosolan. A greșit, n-a greșit, o să vadă pe lumea ailaltă. Dacă n-ar fi făcut nimic, nu l-ar fi luat.

Și-a pus furca pe umăr și a plecat. Pe când mă uitam așa în urma lui, s-a apropiat de mine Kornilov.

— Ce-i cu el?

Nu am răspuns. Kornilov a zâmbit, clătinând din cap.

— Nu știu de ce tot cară furca aia după el. Muncitorii mi-au povestit că au plecat ieri să cânte la armonică, cu muierile, bineînțeles, și au dat de Potapov, care se ascundea prin tufișuri. Avea cu el o furcă și un topor, iar pe umeri ducea un sac.

— Toporul la ce-i trebuie? am întrebat eu.

— Dar furca la ce-i trebuie? Dracu' mai știe ce face cu toporul! Cică e unul așa, micuț. Nu topor, ci mai degrabă o toporișcă, din aia cu care se taie cioturile.

— Ciudat, foarte ciudat...

Mai e o întâmplare care mi s-a întipărit bine în minte. Luată în sine, nu însemna chiar nimic, era o prostie, o anecdotă ridicolă. Dar eu am reținut-o pentru că atunci l-am văzut ultima oară pe Potapov așa cum fusese în prima zi a întâlnirii noastre, în acele momente în care am stat sub măr și am sporovăit despre arheologie, despre lăcuste și despre destinele omenirii.

Două zile înainte de asta fusesem în oraș. M-am întors dimineața devreme cu o mașină de serviciu și primul lucru pe care l-am văzut când am coborât lângă sediul colhozului a fost spatele lui Potapov. Mergea repede pe drum, cu o lopată pe umăr.

— Ivan Semionovici! am strigat eu în urma lui. Stai puțin, omule, unde ai luat-o așa la goană, hei!

— Alerg la prostul ăla al tău, s-a răstit el, întorcându-se spre mine. A făcut ditamai tâmpenia, a dezgropat oase ciumate! Acolo au fost îngropate acum o sută de ani niște animale moarte, iar el a scos la lumină toată molima asta și a împrăștiat-o prin livadă. Dacă află muierile, o să fie vai și amar de pielea lui!

Și a pornit în goană mai departe. L-am ajuns abia lângă groapă. M-a întâmpinat o privesște cu totul ieșită din comun: o bortă dreptunghiulară, plină până sus de oase mărunțite. Muncitorii stăteau tăcuți în jur. Kornilov ținea un os în mână. Alături, pe iarbă, se afla un morman mare de oase – albe, galbene și negre. Potapov le lovea cu cizma și şuiera:

— Să dispară imediat! Să nu mai văd niciun oscior! Savant se cheamă că ești?

Și a înfipt lopata în mormanul de oase.

Peste o oră, sub meri nu mai rămăsese nimic. Numai o dată s-a oprit din lucru Potapov, când Kornilov a aruncat cu furie lopata și, bolborosind ceva, a plecat supărat.

— A, fugi! a bubuit în urma lui glasul lui Potapov. Ești boier! Ți s-au murdărit mânuțele, nu mai vor să muncească. Ce boier năzuos!...

I-am dat un ghionț și s-a potolit imediat.

— Păi chiar ca un boier se poartă, s-a băgat în vorbă un tânăr. Nu-i place deloc să muncească, numai ne zice unde să săpăm. Uite,

dumnealui – și a arătat spre mine – se vede imediat că nu-i place să stea fără treabă, dar savantul nostru...

Și atunci Potapov mi-a povestit ce s-a întâmplat. La rugămintea lui Kornilov, îi mai dăduse cinci băieți pentru niște lucrări speciale. Kornilov îi dusesese în livadă și le poruncise să sape chiar dealul pe care bătrânul îl însemnase cu indicația „De săpat aici“. Între timp, savantul se dusesese să bea un ceai la cantina colhozului. În ziua aceea nu găsiseră nimic, dar a doua zi dimineată, în cortul lui Kornilov au dat buzna doi băieți. Unul dintre ei ținea în mână niște coarne uscate, de bour, iar celălalt venise cu un fragment de opaiț vechi din lut. I-au povestit că, săpând dealul, muncitorii au dat de niște oase. Coarnele de bour și opaițul se aflau în primul strat. Kornilov, care era întins pe pat numai în chiloți și maieu, a sărit în sus și, așa cum era, a luat-o la fugă la locul săpăturilor. Groapa era plină ochi cu oase mărunțite: coarne, omoplați, vertebre, coaste, cranii de oi, cai, porci. Zărind un craniu de porc, Kornilov l-a luat în mână și, ridicându-l deasupra tuturor, ca pe un felinar, a început să urle:

— Perioada preislamică, prieteni! Usuni! Secolul al IV-lea! Săpați mai departe! Ura!

— Atât de prost este! a spus Potapov când a ajuns la acest „ura!“. Zbiera de-ai fi zis c-a găsit aur, nu altceva!... Să fi venit el la noi în staniță când trebuia... Of, ce ți-e și cu oamenii ăștia de știință!

Era așa de indignat, că nu putea să termine nicio frază, numai pufnea și dădea din mâini.

— Bine, Ivan Semionovici, am spus eu împăciuitor. Bine! Desigur, n-avem nevoie de asta acum. Dar în general, oasele găsite la săpături sunt obiecte de preț.

El a căscat ochii la mine și a zâmbit.

— Obiecte de preț! Știi câte obiecte din astea duc eu în fiecare lună în oraș? Vagoane! Și nimeni nu dă doi bani pe ele. Și doar sunt la fel ca astea: oase de capră, de oaie, de berbec. Și atunci cum vine asta, nu e același lucru? Interesant!

— Da și nu, am răspuns eu. Uite, berbecii ăștia pe care i-a descoperit Kornilov au poate o mie de ani. Înțelegeți?

Potapov a zâmbit și a scormonit ceva în țărână cu piciorul.

— Uite, și asta tot știință e, a spus el, dezvelind din iarbă ceva negru și

murdar, o bucată de lemn putrezită. Ei, voi, artiștilor! Ce-ați împrăștiat molima asta peste tot? le-a strigat el tinerilor. Ce ne facem acum?

— Dar asta ce-i? l-am întrebat.

— Un ciot de lemn, ce să fie? a răspuns el disprețuitor. Acum o mie de ani, aici a fost un stâlp. Un stâlp! Un stâlp cu niște câlți...

S-a aplecat, a ridicat bucata de lemn și și-a luat avânt, să-l arunce în râpă.

— Stai! l-am oprit eu, apucându-l de braț. Dă să mă uit și eu!

Era un fragment transversal dintr-o bârnă, foarte neted, numai ușor putrezit pe la margini. Mijlocul însă se păstrase bine.

— Uite ce-i. Iau eu asta. Mă duc acum la râu s-o spal.

— Du-te, a spus Potapov supărat. Auzi vorbă, obiecte de preț! Du-te! Spală! Obiecte de preț! Du-te!

Și a plecat, bolborosind supărat și tot dând din mâini. Dar, când a ajuns la drum, s-a oprit deodată și mi-a strigat pe alt ton, senin și blând:

— Auzi? După ce speli obiectul, vino să bei un ceai! Și adu-l și pe mucenicul tău, că s-a jigărit de tot cât ai lipsit. Obiecte de preț! Am trăit s-o aud și p-asta!... Obiecte de preț!

Pentru mine, bucata aceea de lemn chiar era un obiect de preț. În urmă cu mai mulți ani, îmi căzuse în mână cartea Meteorologia pe înțelesul tuturor. Nu mai țin minte cine e autorul, dar un capitol mă interesase în mod deosebit. Lemnul, scria acolo, este un document foarte precis, este martorul tuturor forțelor de pe pământ și din cer care s-au manifestat în perioada de creștere a copacului. Secetă, ploi torențiale, incendii cumplite, ierni neobișnuit de aspre, veri neobișnuit de zăpușitoare, pete solare, schimbări de climă, impactul curentului Gulf Stream, blocada arctică de gheață (în viața planetei noastre a existat și așa ceva) – într-un cuvânt, tot, absolut tot ce a trăit pământul și a văzut cerul se fixează și se păstrează în panglica bine strânsă a inelelor care marchează fiecare an din viața unui arbore.

Țin minte că pe atunci eram în clasa a opta și am fost uimit de legătura subtilă dintre toate elementele naturii. Îmi spuneam că poate

descoperirea legată de inelele arborilor e numai începutul; poate că niște fire mult mai subțiri, pe care deocamdată nu le cunoaștem, leagă cosmosul de pin și tufa de alun de constelația Orion. Cine știe ce eclipse, ce aurore boreale, ce apariții de comete, ce explozii de noi stele vor citi urmașii noștri în scândura unui dulap vechi din pod. Poate că tot cerul înstelat e încifrat acolo! Eram așa de absorbit de asta, încât am început să caut literatură de specialitate și am aflat și mai multe.

Am aflat că inelele copacilor arată un anumit ritm climatic, anumite cicluri de viață și de activitate ale planetei, care nu coincid nici cu perioada de activitate solară, nici cu altceva.

Ceva necunoscut se întâmplă cu pământul la fiecare zece, treizeci, treizeci și cinci de ani, și toate acestea formează un ciclu de o sută de ani. Iar ciclurile pot fi urmărite timp de trei mii cinci sute de ani pe inelele uriașe ale unui arbore sequoia gigantic din California.

Cum ar fi să întocmim un tabel al acestor cicluri și pentru latitudinea noastră!

O lună întreagă am întors ideea asta pe toate fețele, iar mai apoi am uitat cumva de ea și mi-am adus aminte de-abia peste zece ani. În podul muzeului se păstrau câteva buturugi minunate ale unor pini din Tian-Șan. Una dintre ele avea două sute șaptezeci și cinci de inele, altele erau mai tinere, dar și ele foarte vechi. Vorbisem despre asta cu directorul și el îmi adusese un dendrolog, un om foarte tânăr, cu o constituție athletică, în tricou și cu păr scurt, tuns periuță.

Plecând de la materialul nostru, dendrologul a făcut un tabel comparativ (pornind de la grosimea inelelor) al anilor ploioși și secetoși din regiunea orașului Alma-Ata în ultimii două sute cincizeci de ani, iar noi l-am expus în muzeu.

Totuși, dendrologul nu era mulțumit.

— Două sute cincizeci de ani? Ce-i asta? Un fleac! a spus el. Asta înseamnă doar perioada contemporană! Dacă am afla ce climă a fost aici acum o mie de ani... ar fi altceva. Oare în gorgane nu se poate găsi nimic? Doar sunt acolo niște proptețe...

În gorgane nu există nicio proptețe, bineînțeles, dar o astfel de bucată de lemn, poate chiar cu o mie de ani vechime, țineam în mână în clipa aceea.

Jos, lângă râu, am îndepărtat cu grijă mizeria de pe lemn, l-am spălat de câteva ori și l-am pus să se usuce. Între timp, m-am dus pe mal să mă uit la pietroaie. Aici erau extrem de multe, parcă era o turmă întregă – roșii, verzi, albastre, negre ca smoala –, o turmă de animale care se târăseră șontăcând din munți și, când ajunseseră la nisip, încremeniseră în poziții diferite: unul căzuse într-o parte, altul se târăse sub o tufă, altul intrase în râu până la genunchi, arcuindu-și spatele cocoșat în bătaia soarelui și lăsându-se șfichiuit de picăturile reci ca gheața. Unul singur, cel mai lung bolovan, negru, care parcă avea și un bot îngust, ca de animal răpitor, se ridicase în două labe și înghețase așa într-o poziție absurdă, semănând cu un urs care tocmai ieșise din bârlogul în care hibernase.

Lângă el m-a găsit Kornilov o oră mai târziu, cu bucata de lemn în mână. S-a uitat lung la mine, a început să râdă și a grăbit pasul pe potecă. Avea un costum alb și o pelerină de ploaie aruncată peste umăr.

— Ei, ce-i cu Potapov? am întrebat.

El a început din nou să râdă.

— Ce să fie cu Potapov? „Țăranii ăștia răi și nervoși“, așa scria undeva Cehov, tare bine i-a descris! Uimitor! Uite, și ăsta e la fel: strigă de nu mai poate, te scuipe-n față și pe urmă vine la tine, clătinând din cap: „Ei, tare rău a mai ieșit.“ Chiar el m-a trimis după dumneata: „Muzeistul s-a cam supărat, a dat fuga la râu cu ciotul ăla de lemn.“ Hai că asta-i bună! a zis el, râzând. Ce-i cu lemnul ăsta?

S-a aplecat, l-a ridicat și a început să-l examineze.

— Dar nu-i nimic scrijelit pe el. E pur și simplu o bucată de lemn putrezit, atâta tot!

M-a deranjat tonul lui, dar, desigur, trebuia să dau niște explicații.

— Vezi tu, lemnul ăsta are legătură cu o problemă care m-a interesat cândva foarte mult.

Și, în câteva cuvinte, i-am prezentat esența chestiunii: inelele care marchează fiecare câte un an, posibilitatea de a obține astfel un tablou al regimului de temperatură din secolul respectiv, posibilitatea de a compara acest tablou cu datele din cronică și documente.

Cât am vorbit, Kornilov m-a ascultat în tăcere. Pe urmă a ridicat din umeri și m-a întrebat:

— Doamne, cum de le poți cuprinde pe toate? Cioburi, lemne, Hludov, războiul civil... Eu mă ocup numai de săpături și de-abia fac față... Săpăm, săpăm, dar nimic! În schimb, dumneata vezi numai straturi peste tot!

Și a izbucnit în râs.

Într-o bună zi, brigadierul a dispărut. Se plimba, înjura, povestea, tachina, și deodată s-a făcut nevăzut, de parcă l-ar fi înghițit pământul. Muncitorii au remarcat asta chiar din prima zi.

Seara, după lucru, Kornilov mi-a spus:

— Chiar așa, ce s-o fi întâmplat cu Potapov? Tare gânditor a devenit în ultima vreme.

— Se teme de război, am zis eu. Se gândește la copii. Așa se întâmplă acum cu oamenii.

În aceeași seară, m-am hotărât să mă duc la Potapov și am pornit la drum peste pantele abrupte. S-a întunecat repede și am aprins lanterna. Stătea să plouă. La orizont scăpărau din când în când niște fulgere mute. Doar atunci se vedeau norii, sălbatici și povârniți, ca și stâncile pe lângă care treceam. În scurt timp aerul devenise așa de sufocant, încât mi se părea că sunt închis într-o magazie îngustă și lungă, tapetată cu vată umedă. Nu mai era mult până când începea ploaia. M-am oprit pe malul râpei ca să mă gândesc pe unde ar fi mai bine să cobor. În beznă care se lăsase, nici nu mai distingeam drumul. Cât pe ce să-mi atingă fața, a trecut pe lângă mine în zbor o pasăre de noapte cenușie, mare și silențioasă ca o pisică. Când am început să cobor, călcând cu atenție, jos, în tufe, s-a aprins, ca răspuns, o altă lanternă. M-am oprit și am descris cu mâna de două ori un arc luminos (un gest cât se poate de stupid, de fapt), iar cealaltă lanternă a făcut același lucru. Au trosnit niște crengi și am văzut o siluetă albă profilându-se pe negrul tufelor, la lumina unui fulger. Pentru o clipă m-am simțit extrem de neplăcut. Dar imediat silueta a început să râdă și a spus cu vocea Sofei:

— Ce bine că m-am întâlnit cu dumneata! M-am rătăcit de-a binelea. Bună seara, dragul meu.

Mi-a întins mâna.

— Dar pe Mihail Stepanovici nu l-ai întâlnit pe-aici?

— Nu, am zis eu.

— Ce ghinion, ce ghinion, repeta ea, privindu-mă în față. Ni s-a stricat mașina, dar ni s-a stricat rău de tot. L-am lăsat să încerce s-o repare și am pornit singură pe jos, iar acum m-am rătăcit, nu mai pot să găsesc drumul.

Drumul era chiar alături, nu trebuia decât să coboare. I-am spus asta. Ea a început să râdă din nou.

— Înseamnă că mă rătăcește duhul pădurii, cum spunea bunicul meu. Știți, bunicul meu a înghețat chiar lângă peretele conacului său. A ajuns până acolo, s-a lipit cu spatele de perete, a alunecat și a murit înghețat. Moșierul Iakușev, a zis ea, uitându-se la mine. Ați auzit de el?

— Ei, cum să nu! am exclamat eu. Deci din neamul lor te tragi!

— Da, da, a încuviințat ea, da, din neamul lor! Un vechi neam boieresc.

Între timp deja coborâserăm și trecuserăm – mai bine zis, săriserăm – pe drum.

— Gata, suntem pe drum, am spus eu. Dar unde te duceai? La mașină sau... Unde să te conduc?

— La Potapov, a spus Sofa. Voiam să iau de la el niște mere pentru pachet.

— Ce bine! am exclamat. Și eu tot la el mă duceam. Nu știu unde a dispărut, ne e teamă să nu fi pățit ceva.

S-a uitat la mine cu luare-aminte.

— Dar ce se putea întâmpla cu el? a întrebat cu precauție, după o clipă de gândire.

— Poate s-o fi îmbolnăvit? mi-am dat eu cu presupusul.

— Cum să se îmbolnăvească? s-a mirat ea. Nu, nu s-a îmbolnăvit. S-a întâlnit Mihail Stepanovici azi cu el în oraș, acolo s-au înțeles pentru mere.

Am mai mers așa o bucată de drum, după care Sofa s-a oprit.

— Știi ce, hai să coborâm spre șosea, la mașină, să vedem ce s-a

întâmpilat acolo, poate că se chinuie degeaba. Poate că e nevoie pur și simplu să trimitem în oraș după ajutor. Hai să mergem.

Și, fără să mai aștepte acordul meu, a pornit repede înapoi. Dar de-abia am făcut câțiva pași, că de după colț s-a și ivit o mașină lungă, galbenă, care mătura drumul cu lumina ei liliachie. Ne-a prins în lumina farurilor ei, împreună cu tufele de dracilă de pe margine, și s-a oprit șuierând. Din mașină a sărit Mihail Stepanovici, care a pornit în grabă spre noi. Înăuntru mai erau doi oameni în pelerine militare cenușii.

— Ei, cum e, l-a întrebat Sofa, totul e în ordine?

— Se pare că da, a răspuns evaziv Mihail Stepanovici, uitându-se la mine. De unde-ai răsărit?

— Ne-am întâlnit pe drum, a spus Sofa. Și el mergea tot la Potapov.

— Păi am fost eu acolo, a răspuns Mihail Stepanovici, Potapov e în oraș.

„Și atunci când a vorbit cu el despre mere?“, mi-am spus eu, dar nu am mai întrebat nimic.

— Apropo, n-ai nevoie să mergi în oraș? m-a întrebat Mihail Stepanovici. C-am putea să te ducem noi.

— Nu, am răspuns eu, în oraș mergem numai duminica.

În mașină se întâmpla ceva, unul dintre militari a început să se foiască și a întrebat sau a spus ceva.

— Atunci, te ducem până la tabăra dumitale, a zis Mihail Stepanovici aproape strigând. Urcă, urcă!

Nu puteau să mă ducă până la tabăra noastră, nu era în drumul lor și ei știau foarte bine asta. Stăteam în picioare fără să știu ce să fac. Totul era ciudat, foarte ciudat.

— Să mergem, m-a îndemnat și Sofa cu blândețe, de parcă m-ar fi invitat, și mi-a atins ușor umărul.

— O să meargă, cum să nu meargă? a repetat vesel Mihail Stepanovici și m-a luat de mână.

Deodată am început să nu mai fiu în apele mele. Naiba știe ce voiau de la mine oamenii ăștia. Un singur lucru era clar: nu erau deloc ceea

ce pretindeau.

— Hai, te rog, a insistat din nou Mihail Stepanovici, deja fără nicio urmă de zâmbet.

Chiar în clipa aceea, în fața noastră s-au ivit farurile liliachii ale unei alte mașini, negre și silențioase, care a oprit lângă noi. În ea nu era nimeni în afară de șofer. De fapt, nici nu prea semăna a șofer omul care se afla la volan. Era mic, foarte anemic, cu ochi cenușii, de o răceală metalică, și cu două riduri adânci brăzdându-i fruntea. Mi-a aruncat o privire scurtă, dar pătrunzătoare, s-a aplecat, a întins mâna, a deschis portiera, și atunci am văzut că pe sub pelerină poartă uniformă.

— Urcă, i-a zis el Sofei, făcându-i un semn din cap.

Ea s-a dus imediat spre mașina galbenă.

— Nu, la mine, a ordonat omulețul, iar el în cealaltă.

Atunci Mihail Stepanovici m-a împins ușor, iar unul dintre militari s-a tras mai încolo și mi-a făcut loc.

— Suntem cam înghesuiți, dar nu e cu supărare, a spus el zâmbind. Să mergem!

Și am pornit.

Toată lumea tăcea. Mihail Stepanovici a scos din buzunar portțigaretul și mi l-a întins. Am refuzat, clătînând din cap.

— Nu mai e mult, m-a liniștit el încetișor.

Mașina zbura pe șoseaua asfaltată care ducea spre oraș, dar la un moment dat șoferul a micșorat viteza, a răscuit volanul și a virat pe un drum lateral. Știam de acest drum lateral numai că duce la o clădire amplasată pe terasa opusă. Mașina înainta lin, drumul era asfaltat, iar lumina farurilor smulgea întunericului tufele îngrijite de pe marginea străzii. Niște gherete, un foișor de pază, o barieră ridicată, iar lângă ea o gheretă în care se afla un bărbat în uniformă militară. Aici mașina a întors și a pornit de data aceasta nu în sus, ci în jos. Am intrat pe o poartă larg deschisă, mare, de lemn. Am văzut o curte acoperită cu nisip alb și, în depărtare, o vilă mare de piatră, cu o terasă închisă cu geamuri. Ferestrele erau luminate și acoperite bine cu draperii.

Mașina s-a oprit, s-a auzit scârțâitul unei sârme și de mașină s-a

apropiat încetișor un câine cenușiu uriaș, semănând cu un lup. Mihail Stepanovici l-a luat de gât și mi-a spus:

— Coboară!

Am coborât. În fața mea se afla unul dintre însoțitorii mei din mașină. Mi-a atins ușor umărul și a spus, arătând spre casă:

— Să mergem.

Atunci i-am văzut pentru prima oară fața – ochi luminoși, părul întins cu grijă, lins, pomeții proeminenți și grei. Al doilea însoțitor al meu era înalt, slăbuț, costeliv, roșcat, plin de pistrui aurii. Și, cu toate că nu semăna deloc cu primul, care era solid și îndesat, era clar că amândoi sunt făpturi de aceeași rasă, amândoi la fel de ordonați, curați, îngrijiți.

— Să mergem, m-a invitat primul, sau poate mi-a ordonat.

Am pornit. El în față, eu în spatele lui, roșcatul la urmă. M-a condus într-o cameră spațioasă, cu un birou în dreptul unei ferestre acoperite și cu o bibliotecă în colț. A tras sertarul biroului, a scos de acolo un teanc de numere din revista Ogoniok și două, trei numere din Vokrug sveta, le-a pus pe toate pe masă și a ieșit. Înainte să închidă bine ușa, mi-a zis scurt: „Numai o clipă.“ Am rămas în picioare, m-am uitat o vreme în jur, apoi m-am aplecat peste birou și am dat deoparte un colț al perdelei. Fereastra dădea spre gard și spre o poartă uriașă, zăvorâtă cu o bârnă. Între gard și fereastră nu era nimic în afară de nisipul alb. Nicio tufă, nicio floare. Am lăsat jos perdeaua, m-am dus la bibliotecă și am început să mă uit la cărți. De fapt, era o singură carte, Marea enciclopedie sovietică, într-o copertă nou-nouță, verde cu roșu. Atunci a intrat în cameră Mihail Stepanovici.

— Ei, cum îți place la noi? m-a întrebat el cu un aer vesel. Nu cred c-ai intrat vreodată pe drumul ăsta, nu?

— Nu, am spus.

— Ei, uite că acum ai intrat și ai văzut cum e și pe-aici. Ia loc, ia loc, te rog, fumează. Acum casa asta e pustie. Aici locuiesc profesorii de la Școala Superioară de Grăniceri care vin din alte orașe. Școala e chiar alături. Eu predau acolo drept internațional, iar Sofa e doctoranda mea. Sunt coordonatorul ei de practică.

— A, așa deci!

— Da. Ei, dar nu sta în picioare, ia loc. Doar ești musafir, mi-a zis el cu un zâmbet. Uite despre ce e vorba... Ia stai puțin să aduc un scaun, ca să vorbim.

A ieșit, trăgând cu grijă ușa după el. S-a întors după numai vreo două minute cu un scaun și cu o servietă.

— Uite despre ce e vorba, a zis el, punând scaunul jos și așezându-se. E o chestiune destul de ridicolă. Potapov al dumatăle ți-a povestit despre șarpele boa?

— Da, am răspuns.

Mihail Stepanovici a făcut o grimasă comică.

— Și probabil ai mai și citit câte ceva în ziar despre el?

— Am citit.

— Și de văzut nu l-ai văzut? Nu, bineînțeles. Ei, dar pe omul care a văzut șarpele ăsta l-ai văzut?

— Pe Potapov? Cum să nu? A și tras în el o dată.

— Dar a ratat. Minunat! Reținem amănuntul ăsta... Și cine a mai văzut șarpele? Niște pionieri care n-au fost găsiți. Da? Mai e ciobănașul Petea, care are doisprezece ani și care, când a fost luat la întrebări, n-a putut să spună nimic coerent. Nenea Potapov a tras în ceva, dar în ce anume, asta n-a putut să vadă. Mai e cineva?

Tăceam.

— Înțelegi despre ce vorbesc?

— Păi, dacă e să fiu sincer, nu, am răspuns.

— Chiar nu-țelegi? s-a minunat el. Dar povestea asta e de domeniul fantasticului... Nu e în munți niciun șarpe boa și nu a fost niciodată. Zoologii noștri pur și simplu și-au bătut joc de noi. Un șarpe boa să hiberneze în nămeți! Păi asta e ca și cum ai spune că în beciul meu s-a aciuat o știucă.

— Stai puțin, stai puțin, înseamnă deci că Potapov minte?

— Înseamnă că Potapov al nostru minte de-ngheață apele, a răspuns blând interlocutorul meu. Induce în eroare, cum se spune, opinia publică și presa sovietică.

Tăceam și mă uitam la el.

— Văd că încă te îndoiești, a zis el, clătinând din cap. Atunci citește asta. Soțialisticeskaia Alma-Ata de ieri.

Am luat ziarul. În partea de sus a paginii erau niște maimuțe care se legănau pe un gard de sârmă, niște papagali înghesuți pe un inel și un leu cu o coadă ridicată amenințător. Toate acestea erau înconjurate de niște litere mari, șerpuitoare.

— Citește, citește, a spus Mihail Stepanovici. Citește cu voce tare.

— „De multe zile o clădire proaspăt vopsită din târgul colhozului atrage atenția curioșilor...” am citit eu primele rânduri și am întors ziarul ca să văd când apăruse.

— Numărul 116 din data de 28, luna asta, a spus serviabil Mihail Stepanovici. S-a deschis o nouă menajerie: lei, tigri, crocodili, struți, șerpi boa... Iar dumneata stai aici, în creierii munților, și nu știi nimic. Citește aici, unde e subliniat cu roșu.

„Când ne vorbea despre șarpele boa”, scria ziarul, „directorul ne-a amintit că în acest an, într-unul dintre ziarele din Alma-Ata, a apărut o comunicare fantastică despre un șarpe boa care ar fi fugit de la o menajerie, s-ar fi instalat în livezile unui colhoz și chiar ar fi hibernat aici iarna trecută, care a fost extrem de grea. Un musafir tropical nu ar fi putut cu niciun chip să se aclimatizeze la vremea din Alma-Ata. Într-o astfel de climă, ar fi murit în doar câteva zile. În plus, nici nu a dispărut vreun șarpe boa.

Toată povestea cu șarpele boa este o născocire a unui amator de senzații și de scandal, a unui individ nesperios și nu prea cult.”

— Da, dar ce rost ar fi avut să mintă? mi-a scăpat.

— Iată, a spus mulțumit Mihail Stepanovici. Uite, în sfârșit ai pus o întrebare serioasă. De ce s-a stârnit larma asta? Pentru că într-adevăr s-a făcut mult tărăboi pe tema asta. A apărut un articol în ziarul republican și încă unul în ziarul de seară. Iar apoi povestea a ajuns până în străinătate. Și știi unde? Taman în Germania nazistă. În ziarul Völkischer Beobachter s-a publicat un lung articol despre toate fantasmagoriile astea. Ei, ce zici?

— Foarte interesant, am zis eu, dar încă nu prea pricep ce înseamnă toate astea.

— Păi trebuie să pricepi, trebuie, a spus sever Mihail Stepanovici. E pur și simplu necesar. Am încercat să te fac să înțelegi, dar dumneata... Hai să ne punem o întrebare: cine tulbură apele, cine răspândește zvonuri? Brigadierul Potapov. Ei, și ce om e Potapov ăsta, cine e el?

Tăceam.

— Hai, spune! Cine e?

— Brigadier în brigada a VI-a, am răspuns eu.

— Exact! s-a bucurat Mihail Stepanovici. Brigadier în brigada a VI-a la colhozul Uriașul Munților. Dar asta e acum. Înainte ce-a fost? Uite, noi ne-am interesat și am aflat niște lucruri. Se dovedește că a fost cazac alb, a luat parte la revolta din 1919. Apoi a fugit din orașul Vernîi în Gulja, adică la granița cu China. Înțelegi? Anul trecut, fratele lui Potapov a fost arestat și condangat pentru sabotaj; se afla în legătură cu consulul unuia dintre statele dușmane și primea instrucțiuni de la o agentură străină. A recunoscut tot. Iată cea de-a doua față, neașteptată, a brigadierului Potapov. Lucrurile astea nu le știai, bănuiesc, a zâmbit el.

— Despre frate știam, am spus eu pe neașteptate, surprinzându-mă chiar și pe mine.

S-a uitat la mine uimit.

— De unde?

— Potapov mi-a povestit.

— Da? Mihail Stepanovici a rămas o clipă tăcut și pe urmă a răbufnit: Șiret mai e! Ia uite ce-i poartă pielea ticălosului! Da' știi că are tupeu! Ei, din moment ce știi asta, atunci ce urmează n-o să te mai uimească. Uite.

A scos un plic din servietă și l-a pus în fața mea. Adresa destinatarului era scrisă la mașină.

— Te rog să observi că nu e trecută adresa expeditorului. Așa că nu înțelegi imediat de unde e.

A scos scrisoarea din plic. Era scrisă la mașină. Mi-a întins-o și mi-a poruncit:

— Citește!

„Imperiul German

Ministerul Afacerilor Externe

Serviciul consular

Stimate d. Potapov,

Ne adresăm dumneavoastră la rugămintea Societății Germane de Acclimatizare a Animalelor. Societatea respectivă, care ființează din anul 1848 și care îi reunește pe cei mai importanți oameni de știință din Germania, ni s-a adresat cu rugămintea de a elucida toate circumstanțele legate de apariția unui șarpe boa în munții Alatau de lângă Alma-Ata. «Simplul fapt», ne scrie secretarul societății, prof. Vogt, «că un animal atât de iubitor de căldură cum este șarpele boa ar putea petrece o iarnă continentală severă e demn de mare atenție și studiu detaliat.» Dumnealui speră că veți înțelege ce însemnătate științifică au observațiile de felul celor de care dispuneți și de aceea vă roagă să nu ne refuzați în a ne transmite aceste informații. Dacă veți binevoi să ne furnizați datele pe care le aveți, prezidiul societății vă va trimite un certificat de membru corespondent de onoare, care vă dă dreptul să fiți prezent la toate ședințele, expozițiile și manifestările societății. Adresa societății...

...Dacă preferați, puteți lua legătura cu noi chiar prin intermediul consulatului german.

Cu respect...”

— Ei, ce spui? m-a întrebat Mihail Stepanovici când am lăsat hârtia pe masă.

— Interesant.

— Interesant? a oftat el. Ar fi bine dacă ar fi numai interesant. Acum adu-ți aminte de larma care s-a stârnit, de articolele din ziare, de scrisoarea asta și o să înțelegi pe deplin semnificația și conținutul hârtiei pe care o să ți-o arăt acum. De data asta e vorba de un document care provine de la o instituție sovietică și de la oameni sovietici. Hârtia asta, desigur, e strict secretă. Dar dacă e să vorbim,

atunci să vorbim pe șleau. Uite, citește de aici.

Și a luat din servietă un alt plic – mare, lucios, fără niciun fel de înscris. A scos din el un decupaj dintr-un ziar în limba germană și l-a pus deoparte, apoi o hârtie bătută la mașină. A îndoit-o în partea de sus și în partea de jos, mi-a întins-o și a spus:

— Citește, am încredere în dumneata.

Am început să citesc. Era o listă de întrebări. Pe unele dintre ele le-am reținut. Le redau din memorie. Prima întrebare: trecutul brigadierul Potapov, convingerile lui politice. Întrebarea a doua: ce anume putea să intereseze presa nazistă în știrea despre șarpele boa apărută în Kazahstanskaia pravda (de trecut în revistă toate posibilitățile). Întrebarea a treia: ce scop urmărea ziarul de tineret încercând să publice a doua oară o însemnare pe aceeași temă. Cine este autorul însemnării. De ce era nevoie să se indice ascunzătoarea din munți (peștera) în care, chipurile, ar fi hibernat șarpele. Unde se află această ascunzătoare, dacă este cercetată de organele securității statului. Întrebarea a patra: dacă sunt temeuri să se considere că aceste însemnări sunt un mesaj codificat al agenturii naziste. Întrebarea a cincea: cu ce se ocupă expediția arheologică trimisă în regiunea în care se presupune că ar fi apărut șarpele. Ce rol joacă în lucrările expediției arheologul Kornilov, anterior reprimat de organele NKVD. Ce puteți comunica despre... (mai departe urma numele meu).

Cât timp am citit, Mihail Stepanovici m-a urmărit din priviri.

— Uite, vezi? E vorba și de dumneata aici! a spus el când am ajuns la ultima întrebare și mi-a luat hârtia. Înțelegi că asemenea documente sunt strict secrete, mai ales pentru persoanele menționate în ele. Eu, totuși, ți-am arătat documentul ăsta. Ți se pare că prin asta mi-am încălcat grav atribuțiile de serviciu? Dacă da, atunci de ce crezi c-am făcut-o?

Am ridicat din umeri.

— Doar trebuie să fi avut un motiv! Nu știi? a insistat Mihail Stepanovici, ținându-mă cu privirea lui senină și ironică. Pentru că am încredere în dumneata, iată de ce. După cum se vede, toată povestea cu șarpele este o diversiune chibzuită cu viclenie.

A zâmbit din nou, dar de data aceasta era un zâmbet deosebit, fin, enigmatic, aproape condescendent. De fapt, Mihail Stepanovici părea să se fi schimbat cu totul. Dintr-o gazdă veselă și binevoitoare se transformase pe nesimțite într-o persoană aproape oficială. Nu mai

discuta cu mine, ci trecuse de-a dreptul la interogatoriu. Numai vocea îi rămăsese domoală, ca mai înainte. Se uita la mine zâmbind fin. Iar pe mine mă luase deja amețea.

— Ascultă, dar cui să-i trebuiască toate astea și de ce? am zis eu, ridicând glasul.

— De ce spionează spionii? a făcut el, subliniindu-și prin intonație uimirea. Ei, probabil pur și simplu pentru că sunt spioni, nu crezi? Alt motiv nu există.

Și a băgat ambele plicuri în servietă.

— Dar dacă Potapov e spion, atunci de ce nu-l arestați?

— Avem noi motivele noastre, a spus el blând. De ce un spion nu e arestat mereu imediat? În orice caz, vrem să te prevenim.

S-a sculat de pe scaun.

— Să nu te duci la Potapov! Dacă îl întâlnești în munți, poartă-te cu el ca mai înainte, dar să ne anunți imediat. Uite, să vii chiar aici! Și acum să mergem la masă!

M-am întors acasă pe un drum ocolit, luptându-mă cu pantele abrupte.

Deja se făcuse ziuă – era o dimineață răcoroasă, senină, cu un cer înalt și cristalin. De la înălțimea teraselor puteai cuprinde cu privirea vreo zece verste. Pentru prima oară, am văzut în acea dimineață albăstreala care mereu vestește venirea toamnei în aceste locuri. Pantele munților erau cenușii, acoperite de păduri: liliachii, pietrele și peticele golașe ale râpelor; albastre de tot, poalele cușmelor de zăpadă și hățiturile de porumbar. Cu cât priveai mai departe, cu atât albastrul devenea mai puternic, mai intens, iar undeva, sus, trecea în violet și chiar în negru. Vara nu îl vedeai de verdeață, dar toamna, când totul se dezgolea, albastrul devenea culoarea pe care se profilau munții, contopindu-se cu cerul. Pe fundalul lui licăreau pete roșii, portocalii, aurii, verzi-deschis. Era suficient să-ți mijești ochii și toate lucrurile dispăreau, iar valea îți apărea ca un mozaic uriaș de pietricele colorate. Noaptea căzuse o ploică și mirosea a pământ reavăn, a pietriș și a frunze.

Mergeam prin iarba înaltă, plină de rouă, cu o boccea în spate; roua mă udase până la genunchi, iar pantofii îmi pleoscăiau. Dar eu mă gândeam numai la brigadierul Potapov. Acum multe le vedeam în cu totul alt fel: în primul rând, faptul că se schimbaseră atât de brusc, că umbla cu zilele prin munți și nu mai dădea nicio atenție treburilor

colhozului. După discuția din noaptea precedentă, furca și toporul căpătaseră în ochii mei o importanță deosebită. Deși tot nu-mi dădeam seama la ce îi folosesc. Și celelalte mi se păreau de neînțeles: întâlnirea nocturnă cu Sofa, drumul asfaltat care ducea în munți, clădirea din vârful muntelui, discuția din camera cu vedere spre gardul de lemn, oamenii aceia necunoscuți, pe care nu-i înțelegeam. În toate astea era ceva dintr-o taină adevărată, dar și ceva umflat, inventat și neserios. Dar povestea despre șarpe? Dar articolul din ziarul nemțesc? Dar scrisoarea consulului german? Doar toate acestea fuseseră tipărite, scrise, existau cu adevărat.

Pe când mergeam așa și mă gândeam, am zărit corturile noastre și am simțit adierea umedă a râului. Deodată cineva, din spate, m-a atins ușor pe umăr. M-am întors. În fața mea se afla o fată necunoscută, cu un batic roșu. Avea o bluză kaki, o fustă strâmtă și pantofii încălțați direct pe piciorul gol.

— Bună ziua, a spus fata.

— Bună ziua, am răspuns eu, uitându-mă cu oarecare frică la silueta ei scundă și zveltă.

— Nu mă recunoașteți? a întrebat ea.

Avea o voce profundă, guturală.

— Nu, am spus. Dar parcă...

— Sunt nepoata brigadierului Potapov, m-a lămurit ea.

— Aaa, am zis eu, râzând. Îmi aduc aminte, îmi aduc aminte. Dumneata râdeai în hohote în loc să lucrezi?

Fata a pufnit în râs.

— Ei, uite că v-ați adus aminte. Unchiul m-a trimis după dumneavoastră. Are mare nevoie de dumneavoastră.

— Brigadierul Potapov?! am exclamat eu. Să mergem, să mergem!

Și, pe cuvânt de onoare, imediat mi-au zburat din minte toate gândurile, îndoielile și întrebările. Așa de mult contrastau cu acea dimineață senină, însorită, cu fața rotundă și deschisă a fetei, cu tonul lipsit de griji cu care îmi vorbise, cu basmaua ei roșie și cu insigna de komsomolist pe care o avea prinsă la piept. (Așa era reprezentat, în afișe, komsomolul.)

Am vrut să o iau pe drum, dar ea m-a oprit.

— Nu acasă. Vă roagă să veniți în peșteră.

— Și de ce în peșteră? am întrebat eu, devenind din nou precaut.

— E aici, aproape, m-a liniștit ea.

Știam că e aproape. Chiar fusesem de câteva ori acolo. Doamne Dumnezeule, dar ce umezeală și întuneric era acolo! Niște bolovani galbeni, de culoarea apei coclite, peșteri pietroase pe povârnișuri periculoase. Pietroaie mari, galbene, portocalii, albe, alungite, ca niște cranii de cal. Zici că nu mai e mult și acușica iese un dragon din peșteră. Și tare te mai cuprinde tristețea când te uiți la mormanele de nisip, umflate și piezișe (ți se pare că pot s-o ia la vale în orice clipă), la pâlcurile mici de plopi tremurători, la lăstarii lor verzi și amărui, la mestecenii minuscule, ofticoși. „Ce dracu’ o căuta Potapov acolo?” m-am întrebat și deodată mi-am adus aminte de ascunzătoare.

Fata mergea înainte, sărind de pe o piatră pe alta, pipăind cu piciorul poteci și dâmburi invizibile pentru mine. Se vedea că în locurile acelea se simte ca acasă.

— Să nu cădeți! mi-a strigat ea când mi-a scăpat o piatră de sub picior și era să alunec de pe buza râpei. Țineți-mă de umeri, mi-a ordonat când am început să coborâm.

Nu a trecut mult până când l-am zărit pe Potapov. Stătea pe un bolovan mare, iar alături se afla ceva acoperit cu pânză de sac cenușie. Își luase cu el furca, toporișca și pușca.

— Ei, bravo, Dașa, a lăudat-o el pe însoțitoarea mea, mă hotărâsem deja să plec singur când am văzut că nu mai veniți. Ai fost aseară pe la mine? m-a întrebat, întorcându-se spre mine.

— Nu, am răspuns eu.

— N-ai mai ajuns, a zâmbit el. Ți-au ieșit în întâmpinare și te-au întors din drum. Unde te-au dus, la organe, nu?

— A, nu, am bâiguit eu, neștiind ce să spun. La școala de grăniceri.

— Nu-i rău. Iar despre șarpe ți-au spus că nu există așa ceva, nu? Că Potapov l-a scornit, m-a tras el de limbă, cu pumnii încheștați. Of, afurișiți! Mi-au dat peste cap toată munca. În loc să culeg merele, stau de cinci zile și fierb ca într-un ceaun din cauza lor. S-a uitat la mine și

a spus deodată: Ieri au venit după mine să mă aresteze.

— Ei, ce spui! am exclamat eu, încercând să-mi dau seama ce noimă au toate astea și cum să procedez mai departe.

Probabil că nedumerirea mi se citea pe față, pentru că Potapov mi-a aruncat o privire piezișă, a zâmbit strâmb și, cu o lovitură de cizmă, a dat deoparte pânza de sac. Pe niște frunze de brusture stătea încolăcit ceva negru, chircit, solzos, și am distins inelele unui șarpe destul de mare, ca la un metru și jumătate. Era încă viu: inelele tremurau, pulsând ca traversate de un fior prelung, iar solzii străluceau ca niște picături mici de cerneală, de parcă ar fi fost acoperiți de sudoarea de dinaintea morții.

— Dar ce-i asta? am întrebat eu aiurit. De unde e șarpele ăsta? Doar nu e...

Potapov s-a uitat strâmb la mine, a zâmbit cu răutate și a acoperit din nou cu sacul trupul solzos și muribund.

— Despre ăsta era vorba, a spus el ferm și trist. Uite, șarpele ăsta, atâta tot. Pe-aici s-a târât. Iar când se târăște, știi cât de lung ți se pare? A scris prostul ăla patru metri, dar eu crezusem că are chiar mai mult, vreo șase metri.

„Da, da“, mi-am spus eu. „Corect, corect... Cum de nu mi-a trecut prin cap? Despre asta scrie și profesorul Nikolski: când șarpele se târăște prin iarbă, el pare de două ori sau chiar de trei ori mai lung decât este... Da, așa se întâmplă mereu.“

Am ridicat sacul cu vârful cizmei, am dat la o parte frunzele de brusture și atunci a apărut capul mic și plat al șarpelui, cu ochii larg deschiși, ficși, albaștri.

— Coluber constrictor, am spus eu. Cel mai obișnuit șarpe negru. Numai că e foarte mare. La noi sunt doi în borcane în expoziție, dar n-am mai văzut niciunul așa de lung.

— L-am măsurat – un metru și șaiszeci de centimetri cu totul, a zis Potapov. Iată, dragă tovarășe, asta a fost tot. Vezi acum cum te face frica să umfli lucrurile? Am ajuns în ziar, mi-am pus lațul de gât, stau aici deja de cinci zile, și pentru ce? Pfui!

Brigadierul a dat din mână cu tristețe.

— Da, dar ce treabă ai tu aici? Nu, nu, brigadierule, n-are rost să te

învinovățești. Nu tu ai scornit blestemăția asta, nu tu ai scris despre ea. Semnătura ta nu apare nicăieri. Alții au legat totul de numele tău...

— Ei, să pun eu mâna pe artistul ăla care a venit cu aparatul de fotografiat... Ce i-aș mai...

Potapov a clătinat din cap cu furie.

— Dar cum de-am numărat eu atâția metri? De unde și până unde? Doar l-am văzut cu ochii mei cum se târa, era uriaș! Să fi fost vreun farmec? Se spune că șerpilor pot să te hipnotizeze, să te facă să vezi ce nu trebuie. Se târăște un șerpișor, și tu vezi un dragon. Poate că așa s-a întâmplat.

Am început să râd.

— Despre ce hipnoză vorbești? Nu, asta se întâmplă cu oricine, brigadierule. Uite, și Brehm analizează în detaliu asemenea cazuri. Asta, spune el, e cea mai obișnuită eroare de percepție. Așa că nu te teme.

— De percepție... a zămbit brigadierul și a clătinat din cap. Păi nu pe Brehm al tău o să-l interogheze ei. Nici vorbă! Ce spui? În caz de ceva îl dau afară din oraș imediat. Pe ei faptele de la dosar îi interesează, nu altceva. Asta-i problema! Crezi că mai scap eu de ei acum?

— Păi de ce au nevoie de dumneata, de ce?

— Cum de n-ai înțeles până acum? Un frate e împușcat pentru sabotaj, celălalt e arestat ca spion, ce le mai trebuie? Nici în vis n-au visat așa ceva.

— Ei, gata, gata, am spus eu sever. Nu vorbi ce nu trebuie. Ia-l și să mergem.

— Să mergem, a oftat obosit Potapov. Sigur, să mergem. Un singur lucru îmi rămâne acum de făcut: să mă predau. Și o să iau și chestia asta cu mine, așa să știi. N-am putut atunci să-l apăr pe frățiorul meu, Petea. N-am putut. M-am sfiit, am fost laș. Credeam că o să-mi scap pielea. Dar tot acolo am ajuns.

S-a aplecat, a apucat șarpele și a început să-l bage în sac.

— Toată viața mi-a dat-o peste cap, din cauza lui mi-am pierdut eu liniștea. Știi că i-au dus pe toți muncitorii la interogatoriu, nu? Și pentru ce? Doar am dus hârtia pe care mi-au trimis-o germanii. Ba

chiar mi-a și mulțumit lunganul ăla care a băut vodcă cu mine! Mai întâi zice „tu ești om sovietic“, și pe urmă începe: „Ia zi, în ce scop faci agitație în rândul populației cu Bova constructor? Dacă spui, te iertăm de toate. Dacă nu, o să răspunzi pentru toate. Asta înseamnă că, orice ți-am spune, tu perseverezi în scopul tău.“ „Păi ce scop să urmăresc eu, în ce scop să perseverez?“ „Dar ia zi, unde-i frate-tău?“ „Asta dumneavoastră trebuie s-o știți mai bine decât mine, că doar dumneavoastră l-ați luat!“ „Ei, parcă tu nu știi! Ce faci pe neștiutorul? Ce, mama mă-tii, ți-e frate sau nu?“ „Mi-e frate! Singurul meu frate bun, Petea! Și știu că n-a făcut nimic rău, n-a avut la el niciun borcan cu căpușe, n-a contaminat cerealele cu ele și nici la consul n-a fost. Asta e numai propaganda voastră.“ „Deci așa vorbești? Acum îi iei partea, dușman ce ești! Deci tu ții mai mult la un dușman, un sabotor, un spion, un diversionist decât la puterea sovietică, nu? Ce crezi tu, că organele arestează oameni degeaba, așa, când li se năzare lor? Dar tu știi unde te afli? Contrarevoluționarule! Antisovieticule! Mutră de japonez! Sus! Marș pe coridor! Stai jos și gândește-te!“ Iată care a fost toată discuția lor cu mine. Dar eu ce-am făcut? Față de cine am greșit? Și atunci nu crezi că el pune lucrurile astea la cale? Zi tu, că tu ești deștept.

Vorbea încet, ridicând din umeri a neputință. Nu i-am răspuns nimic. El a stat puțin în picioare, cufundat în gânduri. Tăcea și ofta.

— Mă gândesc, mă gândesc și nu pot să mă dumiresc cu niciun chip: ce dușman face toate astea, cine a pus la cale urzeala asta? Ce-i trebuie lui zarva asta? Uite, și tu te temi! Stai și taci, ți-e frică să vorbești. Nu-i nimic, nu-i nevoie să zici nimic. Ai luat vodcă sau iar nu ți-a dat tanti Mania? a întrebat-o el posac pe nepoată.

— Am luat, a răspuns nepoata, două jumătăți de litru chiar, uite-le...

— O, a tresărit imediat brigadierul, chiar două? Dar gustări?

— Am luat niște salam și o jumătate de pâine...

— Bravo! a exclamat brigadierul. Bine te-ai mai gândit. Chiar pot să spun că ești o fată tare bună! Mi-ai picat tocmai la fix! Ce-o să mă mai îmbăt! Dar pahare sunt? Hopa! a făcut el, desfăcându-și mâinile cu încântare. Cine te-o lua de nevestă tare fericit o să fie... Ei, atunci ia loc cu noi. Ia loc... S-o facem de poveste. Ia loc, ce stai așa? Dă mai încolo șarpele și stai jos. Dașa, hai, fă tu onorurile. Ei, ce crezi, s-a întors el spre mine, o să mă aresteze sau nu?

— Păi pentru ce? am spus eu. Stai liniștit, mata n-ai mințit cu nimic.

Și ai și dovada. Uite, șarpele! Îl ducem mâine la oraș și gata.

— Dar eu? De mine ce-o să se aleagă, dacă pun ăia mâna pe mine? a zămbit Potapov. O să mă ia și nu-mi mai găsești urma. Ei, ce să mai vorbim, oricum trebuie să merg.

Unde am pornit noi așa? De ce ne-am dus? Cui îi duceam noi șarpele ăla mort, care nici măcar nu era un boa, ci un șarpe obișnuit, turkmen? Niciunul dintre noi nu putea să răspundă la întrebările astea. De fapt, ne-am dus în oraș „să ne predăm“, cum se exprimase Potapov. Soarele ardea nemilos. Șoseaua se înfierbântase atât de tare, încât urmele de pași se imprimau în asfalt. Mirosea a cauciuc și a gudron. Asta în august, în munții Alatau! Tăceam, pentru că eram convins că brigadierul va fi închis. Tăcea și el. După trei, patru kilometri, norocul a început în sfârșit să ne surâdă. Ne-am întâlnit din întâmplare cu un șofer cunoscut, care ne-a luat în mașina lui, și, din vorbă-n vorbă, ba una, ba alta („Pe unde mai umblă Petea Gvozdiiov? Dar ce mai face Marusia, e tot cu ăla, chioru?“ Dar pe președinte cine-l plimbă cu mașina?“), nici n-am simțit când am ajuns la fabrica de bere. De aici începea orașul, de aici Alma-Atinka își muta cursul pe câmpie. Aici ne-am despărțit de Dașa. Ea nu prea înțelegea ce se întâmplă, așa că ne-a părăsit fără prea mult ceremonial. Brigadierul i-a spus să îl aștepte până dimineață (mătușii deocamdată să nu-i spună nimic), iar la prânz să dea fuga la președinte și să-i spună că Ivan Semionîci a omorât șarpele boa și s-a dus cu el la oraș („Scrie unde! Adresa!“), dar nu s-a întors nici până acum. Nu s-o fi întâmplat ceva?

Și așa, ne-am luat rămas-bun pe pod. Dașa a plecat, făcându-ne cu mâna, iar noi am rămas să așteptăm o ocazie. Brigadierul, cu cizmele lui prăfuite, se sprijinea de balustrada podului, tot fluiera ceva și răsfoia un carnețel cu o copertă galbenă de carton, pe care și-l făcuse singur. Pe urmă a scos o bancnotă și a scuturat-o în vânt.

— Uite-o, draga de ea! Exact juma de litru! a spus el.

— Am și eu bani, am mormăit.

— Da?

Imediat s-a animat și a ridicat sacul.

— Atunci ce mai stăm? Aici, pe drum, la moara Smîcika e o terasă. Acolo o să găsim și o mașină. Să mergem!

Am ieșit de pe drum și am luat-o prin câmp. Nu știu de ce, dar acest

ultim drum mi s-a întipărit în minte în mod deosebit. Era un loc în care pâraul de munte, cotind brusc, țâșnește printre brusturi și, două sute de metri mai încolo, răsare din nou, sub forma apelor domoale și blânzi ale Alma-Atinkăi, un râu liniștit de oraș. Dar încă mai vezi maluri nisipoase, limbi de pământ, insulițe inundabile, iar din loc în loc golfuri liniștite, acoperite de niște ghemotoace verzi – smocuri învârtite din părul rusalcelor. Aici vine lumea să se scalde. Aici stau oamenii la plajă și se bronzează. Aici le place copiilor să se fugărească. Aici, pe pietrele netede, multicolore, apar peștișori aburoși ca niște libelule.

Am mers așa cam o verstă. Brigadierul mergea prin nisip, iar eu prin apa caldă și blândă. Pe urmă râul se întunecă brusc și se învâlburează, bubuind vijelios pe lângă pietre și formând o spumă cenușie, încrețită.

— Aici au făcut anul trecut explozia, a spus Potapov, ca să lărgească albia. Și uite ce-a ieșit! Niște proști! Au distrus frumusețe de albie!

Bolovanii mari stăteau în apă înclinați sau prăbușiți, iar apa în jurul lor forma vârtejuri. Lângă doi bolovani colțuroși și pieziși – probabil Scylla și Charibda din acele locuri – își făcuseră cuib niște valuri mărunte și furioase. Dar am mers o sută de metri și din nou au apărut limbile de pământ și golfurile cu peștișori liniștiți și umbre la fundul apei. Totul era simplu și clar, totul era ușor de înțeles.

Am mers ca la o jumătate de verstă, am traversat un drum și am ieșit în câmp. Imediat am simțit adierea umedă și răcoroasă a unui spațiu mare, deschis. Râul a apărut din nou liniștit, neauzit, cu maluri late și joase, năpădite de o vegetație bogată: fire înalte de coada-șoricelului, umbele albe, aeriene (cu o fiertură din astfel de plante a fost otrăvit Socrate), frunze late, mari, când delicate, ca de seră, când de un verde tropical, rogoz albăstrui și ciufulit, iar mai departe, acolo unde trestia e de un verde aproape negru, se adună în jurul bulboanelor și al mlaștinilor periculoase stuful cu puf maroniu, ca o blăniță.

— Trebuie să ne scoatem cizmele, a oftat brigadierul. Vino să mă sprijin de tine. Aici imediat poți să cazi. Să mergem pe acolo, pe unde-i mușchiul.

Mușchiul era umed și înalt. Un fel de rugină liliachie, metalică, rece ca apa de izvor fierbea printre degetele noastre, dar ochiurile și gropile le lăsaserăm în urmă. Au început să apară tot mai des tufele, tot mai multe sălcii se ridicau din mlaștină. Scoarța le strălucea în soare ca aurul de pe lingurile meșterilor din Suzdal. O pasăre răpitoare cu pene albe și cu ochi rotunzi și albaștri stătea în vârful unui tufe mari și se

uita la noi cu indiferență, fără să clipească – așa se uită la om numai târâtoarele și păsările de pradă.

— Își are cuibul pe partea cealaltă, a spus brigadierul, arătând spre rogozul negru-verzui. Dar aerul? Îl simți?

Într-adevăr, aerul era cu totul deosebit. Mlaștina răspândea mii de mirosuri discrete, dar pregnante, care nu se amestecau unul cu altul. Într-un fel miroseau mușchiul și apa, altfel – tulpure și aspru – rogozul. O aromă imperceptibilă de ceai se ridica dintre petalele roz, de culoarea pielii, ale unor flori ciudate, cu polen cafeniu și pufos, și cu totul altul era mirosul – de mlaștină și stuf – care venea dinspre bălțile mari, cu apă perfect cristalină, dar care, văzută de sus, părea neagră. Din loc în loc, ca niște lumânările, se înălțau nuferi.

Nici vorbă de zumzăitul neîntrerupt și pătimaș al plopilor tremurători sau al brazilor, nici vorbă să mai auzim foșnetul de furnicar uriaș al pădurii. În crâng se aude până și cum se cațără ciupercile pe buturugi sau cum se așază frunzele peste frunze. Dincoace însă, numai mușchiul pleoscăia sub picioare. Până și broaștele verzi, cu ochi aurii, ca ai peștilor ochi de dragon, intrau în apă fără niciun pleoscăit.

— Ce întindere, câtă libertate, a spus brigadierul. Iar acum...

Am înțeles ce voia să zică: „Iar acum eu merg la închisoare.“

Vântul gonia pe deasupra stufului, trestile se legănau și parcă respirau, plecându-și fără zgomot tulpinile albastrui când pe o parte, când pe cealaltă. În spatele nostru s-a auzit un piuit puternic, scurt, violent. M-am uitat peste umăr. Era pasărea albă de mai devreme, care își luase zborul de pe creangă. Se dădea peste cap, se lăsa când pe o parte, când pe cealaltă, de parcă ar fi vrut să găsească un curent de aer potrivit. Într-un sfârșit, l-a găsit și s-a ridicat ușor, străpungând văzduhul.

„Nu, totul este o prostie, nu încape vorbă“, am hotărât eu.

Peste vreo cinci minute am ieșit la șosea și Potapov a trântit sacul pe asfalt.

— Am ajuns, a spus.

Ne-am apropiat de un pavilion de lângă stația de autobuz. Erau nou, fragil, multicolor, lăcuit și strălucea tot. Se adunaseră deja destul de mulți oameni. Vreo zece stăteau jos, iar alții stăteau în picioare, lângă teighea. Unul dormea cu capul pe masă. O blondă frumoasă, durdulie,

cu un șorț alb, stătea în dreptul unui butoi și umplea cu dexteritate halbă după halbă.

— Bravo, Mașa. În ritmul ăsta, niciodată n-o să duci lipsă de clienți, a lăudat-o brigadierul. Ei, hai, dă-ne și nouă câte una mai pântecoasă.

Vânzătoarea s-a uitat la el și a început să râdă.

— Adineauri am vorbit de dumneata, a spus ea vesel. Tocmai a trecut pe-aici prietenul dumitale de la școala de grăniceri, a venit cu un grup mai mare. Aia blondă cine e, soția lui?

Potapov mi-a aruncat o privire plină de înțeles.

— Înțelegi acum, Aleksei? Ia uite pe unde umblă Sofa a noastră. Și au stat mult? a întrebat-o pe barmaniță.

— Ei, nu, cam o jumătate de oră, spuneau că se duc să se întâlnească cu cineva, un profesor de la Moscova, parcă.

— I-auzi, un profesor? s-a mirat ironic Potapov și a împins cu piciorul sacul sub masă. Nu știu cum se face, dar toți au ajuns profesori. Uite, și eu ți-am adus un profesor. Mare specialist în pitaci. La voi acolo n-au găsit băieții niște tinichele?

Vânzătoarea s-a uitat la mine.

— Nu sunteți cumva de la muzeu?

— De la muzeu sunt, am răspuns.

— Stați puțin, a zis ea.

A lăsat halba deoparte, s-a dus la masă, a tras sertarul și a scos de acolo o bucatică de metal, pe care mi-a întins-o. Am cercetat-o cu atenție. Prin formă și culoare, bucatăica de metal semăna cu o frunză mare de mesteacăn. Încă se mai desluseau pe ea urmele unor ornamente. Am cântărit-o în palmă. După greutate, putea fi din aur sau din electron. Așa se numea aliajul folosit pentru monede și articole de bijuterie (bunuri de larg consum în Antichitate).

— De unde-o aveți? am întrebat-o.

Ea a zâmbit.

— Păi mi l-a dat un bețiv. „Să-ți faci dinți din ea“, zice. L-am întrebat pe șeful meu și el spune că-i alamă.

Am încercat metalul între dinți și deodată mi-am dat seama foarte niciun dubiu că este aur, și încă unul foarte vechi și curat. Nici eu nu știu de unde îmi venise convingerea asta. O avea aurul un gust aparte sau poate rezistă altfel la presiunea dinților? Indiferent cum stăteau lucrurile, nu mă mai îndoiam că undeva, în apropiere, fusese într-adevăr dezgropat și jefuit un gorgan.

— Haideți să-l verific în laborator, să vedem care e aciditatea, i-am propus.

— Sigur, luați-l, a zis ea cu plăcere și din nou au început să îi zboare din mână halbele pline de spumă. Azi avem o bere adevărată, Jiguli. Ia spuneți-mi, Terentieva, femeia de serviciu, lucrează la muzeu la voi?

— La muzeu? Aaa!

Și deodată am înțeles ce-am de făcut; parcă m-ar fi pocnit ceva în cap și imediat m-am hotărât la cine să merg și ce să spun.

— Un' te duci? mi-a strigat Potapov din urmă.

— Comandă, că vin acum.

Și am dat fuga înapoi la șosea să opresc o mașină.

Chiar lângă pavilion, deasupra unui grătar încins, negru, ca un dragon cu capul tăiat și sprijinit pe patru labe întoarse monstruos, se afla grataragiul. Agita un evantai din piele, lua și puneă pe dragon niște bețișoare cu frigărui și, în ritmul mișcărilor lui, găurile rotunde și strâmbe de pe trupul dragonului se umpleau de foc ca de sânge, răspândind un miros înțepător de mesteacăn ars. Mirosea a frigărui, a ardei roșu, a ceapă, a oțet. Un alt grataragiu, gălbejit, slab, gol până la brâu, ca un fachir, cu coastele ieșindu-i prin piele, lua de pe foc țepușele de fier și le arunca în farfurie. Pretutindenii era o gălăgie și o veselie de bazar. Omul stropea frigăruile cu oțet galben dintr-o sticlă, cu ardei roșu din alta, le acoperea cu felii de ceapă și i le dădea ajutorului. Ajutorul, un adolescent cu o giubeică bogat ornamentată, brodată cu fir de aur, zâmbea serios și sever, ca un Buddha tânăr, lua banii și dădea farfuriile în mâinile întinse. Petrecăreții veneau din toate părțile. Venise de pe munte un autobuz albastru de la stațiune și se oprise, legănându-se ușor. Pasagerii s-au dat jos în grabă și au tăbărât pe grataragiu.

Pe când mă uitam la ei – veseli, fără griji, cu rucsacuri și chitare –, la grataragiu și la dragonul lui bun și negru, am simțit din nou că

lucrurile cu care ne batem noi capul nu au absolut nicio noimă. Potapov a venit și el și s-a oprit alături.

— Ei, n-o să pățești nimic, am încercat eu să-l liniștesc. O să te dea afară cu sacul tău cu tot, asta o să se-ntâmples!

El a oftat numai și a clătinat din cap.

— Of, văleleu...

Lângă intrarea în oraș, unde e acum statuia lui Abai⁵⁰, i-am strigat șoferului să oprească. Pe marginea șoselei se afla Klara și se pregătea să facă semn unei mașini. Era îmbrăcată în alb, numai dantele, și ținea o umbreluță roz în mână – asemenea fete, pe un drum mare, circulat, nu stau mai mult de două minute până le ia o mașină. Când a văzut că mașina noastră oprește, Klara a început să sară, învârtindu-și umbreluța (o veche metodă studentască de a face autostopul), iar când ne-a recunoscut înăuntru a strigat bucuroasă:

— Ce bine s-a nimerit! Exact la fix! E a doua oară când vă caut pe șosea. Bună, conservatorul! Bună ziua, Ivan Semionovici!

Era subțirică, înaltă, bine pieptănată, cu părul lins. Potapov s-a uitat o clipă la ea și pe urmă și-a întors privirea. Am salutat-o tăcut, doar cu o mișcare din cap. Klara ne-a privit nedumerită și veselie i-a pierit imediat. M-am aplecat să îi deschid portiera.

— Urcă! Brigadierule, ia trage tu sacul mai încolo.

Ea s-a urcat lângă mine fără să scoată o vorbă.

— Acum unde mergem? a întrebat șoferul.

— La catedrală, am răspuns eu și i-am explicat Klarei: Mergem la director. Vreau să discut cu el.

Ea nu a întrebat despre ce, doar mi-a aruncat o privire speriată și pe urmă s-a întors spre drum.

⁴⁹ Versuri din basmul lui A.S. Pușkin, Povestea țarului Saltan.

⁵⁰ Abai Kunanbaev (1845-1904), poet, compozitor și filosof kazah.

Capitolul 6

În cabinetul directorului era întuneric, iar pe coridor, lângă sobă, moțăia liniștit un kazah cu o pușcă. De-abia am reușit să îl trezیم. Și-a mijit cu greu ochii, a căscat prelung, s-a uitat la noi și a spus că directorul nu este.

— Poate e la vreo ședință undeva... a sugerat Klara sfioasă.

Putea foarte bine să fie și așa, desigur. Dar atunci ne-am fi găsit într-o situație de-a dreptul stupidă. Ce era să facem, să ne plimbăm așa cu șarpele după noi? Să-l punem pe jos, iar noi să ne culcăm pe canapea? Nu era vreme de dormit, trebuia, mai mult ca niciodată, să ne grăbim, să spunem cuiva, să facem ceva, să demonstrăm ceva ce era de demonstrat. Eu și Potapov ne uitam în tăcere unul la altul, fără să ne dăm seama ce s-ar cuveni să facem.

— Până la urmă, ce dracu' aveți în sacul ăla? a zis deodată Klara.

— Îmi trag moartea după mine, a zâmbit brigadierul.

Atunci paznicul s-a uitat mai bine la el și a spus:

— Cred că e pe aici! A trecut tâmplarul să ia un bec, zicea că directorul l-a trimis. Duceți-vă la el, la tâmplărie.

Dar la tâmplărie nu era nimeni. Iar am stat să ne gândim. Dar deodată ceva m-a luminat, am înșfăcat sacul și am spus:

— Să mergem!

Am ieșit, am ocolit clădirea și, lângă rampa care ducea la beciul închis al bisericii, pe un mormânt sirian săpat într-un bolovan gigantic albastru (de câte ori îi spusese directorului că trebuie să-l luăm de acolo!), l-am văzut pe unchiaș. Stătea și trăgea din țigară. L-am strigat. El a ridicat capul și a zis, ca de obicei, fără să se mire de nimic:

— Te pomești c-ați dezgropat un morman de aur!

— Unde-i directorul? l-am întrebat eu repede.

El a zâmbit.

— Ei, păi unde să fie? Acasă, bea ceai cu dulceață de căpșuni.

— Nu minți, l-am certat eu. E aici pe undeva...

— Iote, ce grăbit ești, s-a minunat unchiașul. Dar de-abia ai venit, nu?

— Chiar așa, sunt foarte grăbit, am spus eu iritat. Te mai întreb o dată, unde e directorul?

— Acasă.

— Nu-i acolo.

El a oftat plictisit și s-a întins.

— Ei, atunci văd că mata știi mai bine unde e, a spus moșul nepăsător și mi-a întors spatele.

Am stat puțin, m-am gândit și deodată m-a străfulgerat o idee.

— Ia stați puțin, am zis eu și am coborât în beci.

Tare ciudat mai era beciul nostru – întunecos, adânc, umed, cu treptele înguste, măcinate și știrbe. La ce le-o fi trebuit popilor un asemenea beci, nu știu; poate că băgau morții în el. Noi, în schimb, țineam bolovani: pietre de mormânt siriene, pietre musulmane cu semilună, vreo zece idoli feminini luați din toate colțurile stepei. Unchiașului i se oferise acest beci pentru tâmplărie, dar el refuzase: „Cum adică, să mă mut dintr-o groapă într-un cavou? Nu, eu vreau să trăiesc, nepotul meu tocmai termină facultatea... Aaa, dacă mi l-ați da să fac rachiu în el, atunci n-aș zice nu, că nu mi-e teamă de incendiu.“

Și așa, am luat-o la goană pe scări și m-am trezit ca într-o peșteră de piatră. În fața mea era o ușă de fier; chiar și în penumbră mi-am dat seama că seamănă cu aripa unui dragon – verde, subțire, membranoasă, rea. Am bătut cu pumnul în ea. Nu mi-a răspuns nimeni. Am izbit în ea cu piciorul așa de tare, încât a început să bubuie, dar tot n-am primit niciun răspuns. Atunci am deslușit prin întuneric o pată albă, mi-am dat seama că trebuie să fie soneria și am tras de ea de câteva ori. S-a auzit un zornăit extrem de respingător, ca și cum s-ar fi rostogolit pe scări două sticle și s-ar fi spart. Nici așa nu mi-a deschis nimeni. Fără să înțeleg nimic, am ridicat capul și l-am zărit printre stelele funerare pe Potapov. Se cocoțase pe ceva și fuma. Părea de-a dreptul extenuat, iar chipul îi era cenușiu și încremenit, de parcă ar fi fost și el unul dintre idoli de piatră pe care îi adunaserăm de prin stepă pentru a-i închide în beci. Am tras o înjurătură urâtă, am

scurpat și am dat să mai trag o lovitură zdravănă în ușa aceea blestemată. Dar chiar atunci Klara m-a tras la o parte și a poruncit scurt:

— Mitrofan Stepanovici, deschide!

În spatele ușii s-a produs agitație, s-au auzit niște pași și vocea directorului a întrebat:

— Dar unchiașul unde e?

— Deschide odată, deschide! am strigat eu turbat.

— Ce s-a întâmplat? a întrebat calm directorul și a deschis ușa.

Klara s-a strecurat imediat în întuneric.

— Hai, l-am poftit eu pe Potapov, făcându-i semn.

Brigadierul a intrat, târând și sacul după el.

— Intrați, ne-a invitat directorul și pe urmă a trântit ușa.

Înăuntru s-a lăsat instantaneu o beznă de nepătruns; nu-mi mai vedeam nici mâinile. Din toate părțile ne-a asaltat un miros de umezeală stătută, de mucegai și piatră jilavă. Directorul mi-a pus mâna pe umăr și m-a condus prin întuneric. Lângă un perete s-a aprins o țigară și pentru o clipă am văzut ardezia ciobită, aspră, ca de temniță...

— Mergi, mergi, m-a încurajat directorul, nu te teme, aici nu sunt gropi!... Dar lasă naibii sacul ăla! Ce-ai acolo, mere?

Am clătinat din cap.

— Oase de vacă? a întrebat el și a poruncit cuiva: Ei, ia dă-i drumul... Noi lucram la machete, mi-a explicat.

A foșnit ceva în întuneric și deodată în fața noastră a apărut un întreg oraș strălucitor. Se vedeau înalte cupolele radiodifuziunii, într-un loc țâșnea albastră apa unei fântâni arteziene, vitrinele magazinelor erau luminate, automobilele goneau pe străzi, iar într-o parte se învârtea o uriașă roată de foc. Deasupra tuturor, ca un cristal uriaș și albastru, în formă de cub sau de octaedru, se înălța clădirea muzeului. Era la fel ca pe foaia de desen pe care mi-o arătase directorul mai demult. Aceleași arce, porticuri și pasaje. Am recunoscut și turnul în care aveam să stau eu cu pietrele mele, și încăperile luminoase în care

aveau să se instaleze directorul și Klara. Până în clipa aceea numai patru oameni știau de acest secret (eu mă dovedisem nedemn de el). Și trei dintre ei lucraseră la machetă cu mâinile lor. Toată această construcție luminoasă, strălucitoare, minunată, făcută din becuțe minuscule, a stat așa vreun minut în fața noastră și a dispărut la fel de neașteptat, lăsându-ne într-un întuneric desăvârșit.

— Ei, cum e? m-a întrebat directorul.

— V-a plăcut? m-a întrebat politicos încă o voce.

Am oftat numai.

— Așa o să arate muzeul nostru peste trei ani, dacă n-o să fie război. Deja au fost alocate fonduri.

În clipa aceea s-a aprins o lumină electrică egală (intrase unchișul) și beciul a devenit iar beci. În beciul nostru murdar domnea o dezordine desăvârșită: într-un colț erau aruncate niște scânduri proaspăt rindeluite, în altă parte zăceau mormane de scânduri (se vede că unchișul nu se temea nici de foc, nici de paza contra incendiilor), undeva era o cutie cu scule, de perete erau sprijinite niște gheme mari de cabluri; am dat din nou cu ochii de macheta la care lucrau. Micul arhitect se afla lângă ea și, plecându-și capul, se uita pe fereastra uneia dintre clădiri. Se pare că instalația electrică nu mersese bine, un sector întreg nu se aprinsese. La lumină, macheta arăta destul de jalnic – un carton pictat și niște becuțe, atâta tot. Și totuși, mi-am spus că poate arhitectul nostru pipernicit e într-adevăr un geniu, un al doilea Zenkov. Catedrala o să fie demolată, cu siguranță.

— Peste două săptămâni, a zis directorul, o s-o expunem în plenara Consiliului Orășenesc, să vadă și ei.

Klara se afla în spatele directorului. Era atât de înțepenită de frig, încât se făcuse neagră la față și se urâtise.

— Hai, termină cu săpăturile și să ne ocupăm de expoziție, a zis directorul, intrându-și din nou în rol și recuperându-și autoritatea funcției. Ce-ai adus acolo? Oase? Am auzit c-ați făcut-o de pomină în munți. Am fost sunat de la colhoz. Acoperiți dracului groapa aia, poate că așa e, poate că oasele alea chiar sunt purtătoare de molimă.

Brigadierul s-a lăsat în genunchi și a desfăcut sârma cu care legase gura sacului.

— Iată, a spus el sfios și a scos șarpele pe dalele albe.

Șarpele arăta foarte jalnic, de parcă ar fi fost făcut din gutapercă neagră. Directorul s-a lăsat pe vine.

— Deci asta era! a exclamat el. Ce zici, Klarocika? Ai văzut ce ne-au adus? Un șarpe de stepă...

Dinspre acest om radia o claritate uriașă, de cristal. Iar obiectivitatea lui era incompatibilă cu spaimile noastre, cu absurditatea situației și cu tot ce trăiserăm în ultimele zile.

— Este foarte mare pentru un șarpe de stepă, a intervenit Klara. Dacă ne uităm la cei pe care-i avem noi în secția de faună...

— Da, e mare, e mare, a încuviințat directorul, ridicându-se și ștergându-și mâinile. N-am mai văzut așa ceva. Cât să aibă, un metru și jumătate? Klara, uite ce-i...

Ea a vrut să zâmbească, dar deodată a zguduit-o un fior atât de puternic, încât au început să îi clănțâne dinții.

Abia atunci directorul a observat umerii ei goi și s-a plesnit cu palma peste frunte.

— Ei, hai, du-te de-aici, a spus el sever. Cine-o să răspundă de tine? Uite cum s-a mai gătit, așa goluță.

Ea a dat să protesteze, dar directorul nu era dispus să stea la discuții.

— Hai, fuguța, venim și noi imediat. Unchiașule, condu-o tu, aruncă-i pe umeri pelerina mea!

După plecarea lor s-a lăsat o tăcere scurtă. Directorul se gândea la ceva.

— Ei, uite ce-i, Ivan Semionovici, a spus cu fermitate în glas. Lași șarpele aici, noi îl cumpărăm de la dumneata, îl împăiem sau îl punem în spirt și pe urmă facem o tăbliță: „Șarpe uriaș omorât în munții Alatau.“ Poate că aici a crescut așa de mare, nu? a zis directorul, întorcându-se spre mine. Da' știu că-i mare, nu glumă. Unii ca ăștia sunt adevărați regi ai speciei lor. Șarpele ăsta e mult mai mare decât ceilalți indivizi din specia lui, așa cum e un rege peste supușii lui. Și bătrânii povestesc asta, ba chiar am și citit pe undeva. Să te duci mâine, conservatorul, la facultatea de biologie, e un preparator acolo. Și acum să mergem, tovarășii! Iar șarpele lasă-l, lasă-l aici, brigadierule. Aici e rece, o să se păstreze bine. Pe urmă directorul s-a întors spre arhitect și l-a atins pe umăr cu blândețe. Ei, să mergem, să

mergem, dragul meu, i-a spus cu un aer grijuliu. Astăzi n-ai nici măcar pufoaica la dumneata.

Afară se întunecase de-a binelea. Klara, înaltă, dreaptă și din nou foarte frumoasă, era îmbrăcată cu pelerina directorului și se uita la stele.

— A trecut un avion, a zis ea. Uitați, încă se mai vede luminița deasupra munților. În ultima vreme au început să zboare cam des.

— Da, des, a confirmat trist directorul. Foarte des.

Se vedea că i se stricase dispoziția.

— Dar săpăturile cum merg? m-a întrebat el posac. Numai copite și coarne ai găsit? Bun, lasă totul. Strângeți corturile și întoarceți-vă aici. Gata cu expediția.

Am scos din buzunar bucățica de metal și i-am întins-o. El a luat-o nepăsător în mână, a luminat-o cu țigara și deodată a scos o exclamație de surpriză. A aprins bricheta și a început să examineze piesa cu multă lăcomie.

— De unde o ai?

I-am spus că mi-a dat-o o barmaniță în munți.

— Și ea de unde o avea?

— I-o dăduse un bețivan.

— Chiar așa? Un bețivan? a strigat entuziasmat directorul. Auzi, Klara, un bețivan! Ei, atunci ne-am lămurit! Înseamnă că e pe undeva o frumoasă adormită, n-are cum să nu fie! Și nouă ne-au adus ieri la muzeu două asemenea bucățele și un cerceș cu o cămilă desenată pe el. Voiam să trimit după tine, dar Klara a spus: „Păi astea sunt din colecția noastră, încă de pe vremea fostului director, când ne-au furat toată colecția de aur scitic.“ Ia uite, Klara, vezi?

Și i-a pus în mână bucățica de metal.

— Da, a spus Klara serioasă, privindu-mă. Da, conservatorul, frumoasa dumitale chiar te așteaptă undeva. Trebuie s-o cauți.

Tăceam.

— Frumoasa dumitale, conservatorul. A dumitale! Moarta dumitale

cea frumoasă! repeta Klara apăsător.

Directorul s-a uitat la ea, a dat să spună ceva, dar s-a răzgândit, ne-a făcut cu mâna și a plecat.

— La revedere! a strigat el. Pe mâine!

— Bine, i-am spus lui Potapov. Să mergem și noi.

Și am plecat.

— Stați! a strigat Klara în urma noastră, luând-o la fugă după noi. Stați! O să vă conduc! Ei, stați odată, tovarăși! Și ne-a luat pe amândoi de braț. Mâine, dacă e vreme bună, trebuie să ne ducem în munți. Dacă într-adevăr e aur din munți...

Nu am invitat-o să intre la mine. Ne-am luat rămas-bun pe stradă.

— La mine e cam multă dezordine, i-am spus.

Potapov, de cum a intrat, s-a și trântit pe canapea, numai cizmele și le-a dat jos, azvârlindu-le cât colo. Când m-am întors cu ceainicul, el deja sforăia. Avea fața chinuită, galbenă, cu buzele uscate. I-am ridicat ușor capul și i-am pus o pernă. El nu a avut nicio tresărire, numai a bolborosit ceva. M-am așezat la masă, mi-am turnat niște ceai rece, dar am luat numai o gură și l-am lăsat. Nu aveam chef nici să stau jos, nici să beau, nici să mă gândesc. Mi-am scos paltonul din șifonier, l-am aruncat pe jos lângă canapea, mi-am pus haina la căpătâi, m-am întins și am adormit imediat. Am dormit vreo trei ore și m-am trezit din cauza propriilor strigăte. De fapt, poate că am visat. În cameră era la fel de liniște. Luna trimitea pe podea un pătrat de lumină și în el se mișcau niște umbre neclare. Era o liniște așa de mare, încât se auzea până și lătratul câinilor din cele mai îndepărtate cartiere ale orașului. M-am dus la fereastră. Asfaltul strălucea (deci plouase), iar de partea cealaltă a străzii se înălțau plopii nemișcați, de un albastru închis. Acolo era parcul. Și niciun trecător, nicio mașină! Totul dormea, dormea, dormea... „Ei, măcar un lucru bun s-a întâmplat“, mi-am spus eu confuz, „s-a terminat, în sfârșit, povestea asta stupidă! De fapt, am cam născocit totul din cauza fricii! Ce?... Doar și dracul a existat cândva. Și el a fost văzut.“ Am scos din buzunar bucată de metal și am învățit-o puțin în mână: „Uite piesa asta! Au jefuit undeva mormântul bogat al unei femei și aurul a început deja să circule din mână în mână. Azi, mâine, o să se ducă să-l vândă dentiștilor pentru proteze. Deci n-avem nicio clipă de pierdut, chiar mâine trebuie să anunțăm autoritățile. Trebuie să mergem la conducerea miliției sau la

NKVD..." Și atunci cineva mi-a șoptit în ureche cu o claritate perfectă: „Pleacă până nu e prea târziu! Spune c-ai primit o telegramă de la mama și pleacă! Mâine să nu mai fii aici! Ai înțeles?”

Era un gând lucid, ca la lumina zilei, dintre cele care-ți vin pe nepusă masă, uluindu-te prin claritatea și justetea lor, și care se numesc „revelație”. Am oftat, am plecat de la fereastră și tocmai mă pregăteam să mă culc când alături, pe coridor, s-a trântit o ușă, un copil a izbucnit în plâns și un glas de femeie a început să îngâne un cântec:

Toți oamenii dorm,

Toate dihăniile dorm!

Numai o bătrână nu visează,

Ci lângă fereastră veghează,

Îmi smulge blana,

Îmi fierbe laba.

„Mor, mor, mor”,

Am strigat la baba,

„Dă-mi înapoi laba.”

„De la administrator se aude”, mi-am spus. S-a lăsat o clipă de tăcere, apoi din nou a început să scârțâie leagănul și aceeași voce a repetat misterios, ca o cobe:

Am strigat la baba,

„Dă-mi înapoi laba.”

„Ce cântec sinistru”, mi-am zis în sinea mea și m-am uitat la ceas.

Era deja ora trei. Nu aveam chef să dorm. Să fac o plimbare? Poate după aceea o să-mi fie mai ușor să adorm...

Îmi place foarte mult Alma-Ata noaptea: întunericul molatic, canalele

prin care șopotește apa, străzile drepte și albastre, casele, scările, acoperișurile scunde. Primăvara, când florile de liliac se adună în buchețele grele și pline, ca niște ciorchini de struguri; toamna, când în aer plutește parfumul amețitor al florilor ce se veștejesc; iarna, când omătul cu umbre albastre scârțâie sub picioare. Oricât de neliniștit ai fi, oricât de mult ai suferi, mergi așa vreo douăzeci de cvartale și totul se așază la locul lui: devine clar și simplu. Numai să nu te grăbești, ci să mergi încetișor. Fluieră o melodie, fumează, dacă fumezi, mănâncă niște semințe și relaxează-te, relaxează-te!

În noaptea aceea am făcut același drum pe care îl fac mereu: a străbătut mai întâi tot orașul, de la un capăt la celălalt, am luat-o spre canalul principal ca să văd cum curge pe sub patul de beton apa neagră, fără zgomot, apoi am pornit spre Alma-Atinka, spre malurile ei blânde, joase și nisipoase; să stau puțin acolo, să îmi legăn picioarele în apa rece, să îmi bag capul în apă și pe urmă să mă ridic și, fără să mă încălț, să merg pe asfaltul încă fierbinte până ajung la parc; să fac un cerc complet în jurul lui, să stau de vorbă cu paznicul de noapte – un bătrân kazah care vorbea rusește cu o eleganță desăvârșită, fără nicio poticnire, să fumez puțin, să ascult ce-mi mai povestește el, să-i povestesc și eu ceva și apoi, frânt de oboseală, împăcat, leneș și îmbunat, să mă duc la culcare. Exact același drum l-am parcurs și în noaptea aceea. Dar când am ajuns la catedrală am văzut că pe băncuță, alături de paznic, mai este o persoană – un străin într-o scurtă vătuită. „Cine să fie ăsta?“ m-am întrebat.

— Nu, nu e Șahvorostov ăla, zicea paznicul. ăsta e Piotr Andreevici! El n-a fost prea bogat. Are numai un magazin de coloniale la bazar, iar prăvăliile nu sunt ale lui, ci ale lui Semion Fomici.

— Toți Șahvorostovii sunt bogați, a răspuns cu vehemență necunoscutul în scurtă, și deodată l-am recunoscut în el pe căutătorul meu de comori.

„Să mă duc mai aproape“, mi-am spus și am tușit ca să-mi anunț prezența. Dar ei discutau aprins și nu m-au auzit.

— Piotr Andreevici e un om simplu, a insistat paznicul. Uite aici beam cu el! Și fata lui, care e contabilă la salubritate, mereu mă salută când mă vede.

— Dar știi mata sigur că ea e încă acolo, la salubritate? l-a iscodit bătrânul, gândindu-se la ceva.

— Mda, ce să zic, a zâmbit portarul. Du-te și vezi ce plăcuță e agățată

la mine: „Aduceți-ne coarne, oase și cârpe. Primiți în schimb un costum și o bicicletă.“ Și literele sunt pictate în mai multe culori. Mă duc o dată, iar ea vine la mine cu plăcuța asta: „Moșule, agaț-o mata undeva să se vadă, că uite ce frumoasă e! Strălucește toată!“ Am pus-o lângă calendarul de perete, cine intră la ea se uită întâi și întâi.

— Păi o să trec mâine, a spus Rodionov. Am un camion plin cu oase: și de berbec, și de vacă. Ei, ce să mai spun? Și mata ce faci, stai pe bancă toată noaptea?

Paznicul s-a uitat la cer.

— Uite, acum mă duc la tâmplărie să mă întind, a zis el, până dimineață și așa nu mai vine nimeni. Mai vine uneori directorul.

— Ce să caute aici în toiul nopții? s-a minunat Rodionov.

— Păi cine să mai știe? a răspuns paznicul, căscând și legănându-se de atâta căscat. Poate are probleme cu muierea acasă.

— Ei, ce spui! a exclamat vesel Rodionov.

Dar atunci am ieșit din umbră și amândoi s-au tulburat. Paznicul a început să-și facă o țigară, iar căutătorul de comori a prins să se caute prin buzunare. Le-am făcut cu mâna și am spus:

— Salutare, hromadiane⁵¹! Nu dormiți, nu dormiți?

— Ăsta-i serviciul, a zis paznicul cu un zâmbet strâmb. Doar nu poți să pleci. De când tot spun la direcție: îmi trebuie un câine lup. Ce nevoie aș mai avea de un câine ciobănesc! Să zicem că plec să-mi fac rondul...

— Ce zici, moșule? l-am întrerupt și m-am așezat. Nu mai îndruga verzi și uscate, aici nici singur n-ai ce face, și mai vrei și un câine lup! Cum de nu v-am mai văzut în ultima vreme? am întrebat eu, întorcându-mă spre Rodionov.

El s-a uitat neîncrezător la mine.

— Tocmai am venit din munți, am un bilet pentru dumneavoastră... a răspuns Rodionov, scotocind prin buzunar. Am trecut de două ori pe lângă reședința dumneavoastră. Lumina era aprinsă, dar nu se auzea nicio voce dinăuntru, așa că mi-am zis că fie dormiți, fie lucrați. Și n-am vrut să vă deranjez. Uitați, vă rog...

Și mi-a întins o bucată de hârtie.

Luna a ieșit dintre nori, răspândind lumină peste tot, astfel încât am descifrat fără efort scrisul mic și citeț al lui Kornilov.

„Treaba merge îngrozitor“, scria el. „Așa cum știi, ne-a pus dracu’ să dezgropăm un morman de oase de animale domestice mari și mici. Probabil au fost aruncate aici secole la rând. (Sunt și craniile de animale sălbatice – bursuci, lupi, vulpi.) Toate acestea ar da un material foarte interesant pentru tema „Vânătoarea și creșterea animalelor la vechii usuni“ sau „Istoria faunei din holocen“. După ce au fost dezgropate toate, am ordonat să se aleagă cu grijă craniile întregi și etichetele picioarelor. Dar cineva a împrăștiat zvonul că dezgropăm din nou cimitirul animalelor moarte de molimă. Lumea a intrat în panică. Colhoznicii nu mai vin la noi, soția brigadierului a trimis după samovar, iar despre pahare a spus: să le păstrăm noi, pentru că nu mai are nevoie de ele. Lui Kozlov (îl mai ții minte, e cel care era foarte interesat de frumoasa adormită) i-au aruncat în cap o cărămidă. Nu se știe cine sau de ce, dar un lucru e clar: a fost unul dintre băieții de la colhoz. Vorbește cu directorul, poate vine cu un milițian.“

Am băgat scrisoarea în buzunar și am răbufnit:

— La ce naiba i-or fi trebuit oasele astea? Să le fi îngropat la loc de la început și gata! Că altfel uite ce se întâmplă!

Rodionov a sărit în sus de bucurie. Era așa de încântat, încât m-a luat de mână.

— Păi și eu i-am spus să le acopere! a exclamat el pătimaș. La ce dracu’ vă trebuie oasele astea de vacă? Ce, astea sunt artefacte? Sunt din Antichitate? Asta înseamnă arheologie? Ei, ce să mai zic! Rodionov a dat cu năduf din mână și a spus deodată pe tonul lui obișnuit, scârțâitor și răutăcios: Iată, brigadierul Potapov s-a dus ieri în oraș să raporteze.

— Despre ce, la cine?

— Ei, despre ce! Chiar despre asta! s-a răstit el.

— Și cine v-a spus? am întrebat.

Tăcea.

— Nimeni, a zis el într-un sfârșit, știu eu și asta-i de-ajuns!

Atunci mi-a trecut ceva prin minte și am spus:

— Mihail Stepanovici v-a zis.

El nu a răspuns, numai s-a uitat scurt la mine și mi-am dat seama că am ghicit.

„Grozav!“, mi-am spus. „Ăsta are urechi peste tot!“

Bătrânul portar stătea pe bancă și căska ostentativ. De mult voia să se ducă în tâmplărie, pe intrarea laterală, dar în prezența mea nu se hotăra să își părăsească postul.

— În ordine! am spus. Noaptea e un sfetnic bun. Să mergem la culcare.

— Unde? a întrebat Rodionov uimit.

— La mine.

S-a pierdut cu firea așa de tare, încât a înlemnit.

— Păi e târziu, s-a eschivat el, uitându-se sfios la mine. Mai bine vin mâine, dacă-mi permiteți.

— Să mergem, să mergem, am spus eu categoric și i-am atins mâna. Doar nu sunteți de aici, unde o să vă duceți să dormiți?

Schimba priviri cu paznicul.

— Uite, nici pe dumnealui nu-l lăsați să doarmă! Să mergem!

Ușa de la intrare era deschisă. În prag, Rodionov s-a oprit și a început să se descalțe. Am vrut să-i spun că nu are rost, dar el a protestat vehement și m-a urmat pe coridor în ciorapi, în vârful picioarelor. Brigadierul Potapov dormea, ca mai înainte, culcat pe o parte. Dar mi-am dat seama imediat că se trezise: pe masă se aflau ceasul lui cu capacul ridicat și o ceașcă de ceai pe jumătate goală. Rodionov a intrat și s-a oprit în mijlocul camerei. I-am arătat un scaun. S-a așezat. Fără niciun zgomot, rapid, prevenitor.

— Niște ceai? l-am întrebat.

A clătinat din cap.

— Nici măcar o ceșcuță? Pun ceaiul pe plită.

— Da! a exclamat el.

— Mai încet, aici se doarme! l-am muștră eu în șoaptă.

Și atunci, din camera cealaltă, din nou s-a auzit cântecul: „Toți oamenii dorm...”

— Ce cântec înfricoșător, am spus eu, uitând cu cine vorbesc.

Dar Rodionov mi-a răspuns în mod neașteptat:

— Groaznic! Când eram mic, făceam pe mine de frică din cauza lui. De fapt, de-aia se și cântă copiilor...

— Cum așa?

— Tocmai ca să-i sperie. Copiilor li se face inima cât un purice, se ghemuiesc ca iepurii și adorm imediat.

M-am uitat la el nedumerit. Asta nu-mi trecuse prin cap până atunci.

— Mai sunt cântece d-astea, a zâmbit el. Uite, e unul despre un ied, ăla e și mai înfricoșător.

— Care, „Avea bunica un ieduț suriu”? l-am întrebat. „Chiar așa, chiar așa, un ieduț suriu?”

— Nu, nu, nu-i ăsta. ăsta vine altfel...

A stat o clipă să își amintească versurile și pe urmă a început să cânte. Avea o voce domoală, șoptită, chiar răgușită, dar cânta bine și mi s-a făcut frică. Noapte, liniște, toată lumea doarme și numai în camera asta un bătrân rău și dușmănos cântă...

Fără îndoială, cântecul ăla fusese compus de un geniu. Nu știa el mare lucru, nu stăpânea mijloacele artistice, și totuși reușise să atingă un nivel de mare expresivitate. Groaza se naștea tocmai din monotonia cântecului, din refrenul care te subjugă și care de fiecare dată sună altfel, din ce în ce mai înfricoșător. (Și când te gândești că e cântec de leagăn, dracu' să-l ia!) Cântecul de leagăn al bătrânului Rodionov are și un fel de patos al pustietății: parcă vezi pădurea, munții, câmpiile și noaptea neagră ca smoala, parcă auzi vocile animalelor străpungând bezna. Chiar din primele versuri simți frigul și frica ieduțului suriu, care umblă singur prin păduri și văi. Acum mi-e foarte greu să îmi amintesc exact ce a cântat bătrânul. Dar este un cântec popular, așa că sigur cunoaște nenumărate variante. Iată, aproximativ, ce am auzit:

Vai, ce dihanie mare,

Oare ce nume are?

Oare tu ești moartea mea?

Oare tu mă vei sfârteca?

Strofa aceasta se cântă cu vocea tremurătoare a unui ieduț rătăcit („voce de țăp“). Iar în întunericul dens strălucesc ca niște lumânări ochii animalului și răspunde o voce puternică de lup:

Umblu veșnic prin păduri,

Tremur, mă ascund prin crânguri,

De un veac hălăduiesc,

Dar odihnă nu găsesc.

Aici vocea lupului se întrerupe. Pentru o clipă, animalul parcă uită de tot și de toate, în afară de soarta lui de lup, și repetă cu tristețe:

Dar odihnă nu găsesc,

Dar odihnă nu găsesc.

Însă pe urmă vocea lupului cade ca un topor, lovind cu putere:

Da, eu sunt moartea ta!

Da, eu te voi sfârteca!

— Și au rămas de la ieduț numai oasele și coarnele, a spus Rodionov cu vocea lui obișnuită, pipăind ceainicul.

— Acum, acum îl pun, am spus.

— Ce versuri! a oftat Rodionov și din glasul lui mi-am dat seama că încă se mai află sub farmecul cumplit al cântecului de leagăn.

Am plecat, am pus ceainicul pe plită și m-am întors.

— Azi Potapov și-a tot târât după el moartea în sac, i-am povestit eu.

Nici n-am terminat bine de vorbit, că Potapov, care până atunci stătuse ca o stană de piatră, s-a ridicat în capul oaselor și s-a așezat pe marginea canapelei.

— Moartea noastră e într-un vârf de ac, a zis el, iar acul într-un ou, și oul într-o știucă, iar știuca în mare.⁵² Așa se zicea pe vremea bunicilor. Bună seara, cetățeni!

S-a scuturat ca și cum l-ar fi trecut un fior.

— Nu știu de ce-am înghețat așa. Oi fi obosit sau m-or fi luat din nou frigurile.

— Cum adică? Suferi de friguri? a întrebat repede Rodionov.

— Și încă cum, a răspuns Potapov, uitându-se cu sinceritate la Rodionov. Blestematele de friguri! Le-am luat în 1916 în Galiția. Vezi mata, am băut apă chiar din fântână și în aceeași seară m-au luat. Ce m-au mai scuturat, ce m-au mai scuturat... Cum se lăsa soarele, cum îmi pierdeam cunoștința și transpira cămașa pe mine de ziceai c-am fost să înot! Un pud am dat pe gât din chinina aia blestemată, un pud, nu glumesc! Am și surzit de la friguri! Când am venit acasă, nici cumnatul meu nu m-a recunoscut: „Nu“, zice, „nu ești tu, e altcineva.“ Dar măcar am scăpat cu bine.

— Da, bine ai mai scăpat! l-am luat eu peste picior.

— Păi uite, sunt viu, a zâmbit el. Ei, tinere, ce să vorbesc eu cu tine! A fost prăpăd, nu altceva! Ne-au nimicit tot detașamentul! Știi tu ce-a fost acolo? A fost cumplit! Divizii întregi au fost împresurate... A făcut neamțul ce-a vrut din noi. Niciun fel de disciplină. În schimb, peste tot roiau spioni! Și astea numai Suhomlinov⁵³ le-a făcut. Cică a primit de la Grișa Rasputin o sută de milioane în aur pentru noi. Zi mata de nu-i așa.

— Habar n-ai despre ce vorbești, a spus cu năduf Rodionov. Ce treabă are aici Suhomlinov? Aici e vorba de țarism...

— Și Grișka cine e? ăsta nu-i țarism? a întrebat repede Potapov.

— Păi Grișka e un țăran amărât din Siberia, un hoț de cai. Numai că se pricepea bine la hipnoză, a prostit-o până și pe Alisa... Dar ce se

întâmpla la statul-major, asta nu mai avea de unde s-o știe. Și zici că ești om cu carte, citești ziare și când colo...

M-am dus la plită, am luat ceainicul, am pus un pumn de frunze de ceai mărunțite și am început să torn în cești.

În oamenii de lângă mine trecutul era încă viu, dăinuia și se zbătea; pentru mine, trecutul nu existase niciodată.

— Hai, bea! l-a îmboldit Rodionov cu asprime. Acum neapărat trebuie să te duci acasă; cum ajungi, să-ți fierbi zmeură uscată cu miere și să dai pe gât vreo cinci câni, iar după aia să te bagi într-o scurtă de blană, ca să transpiri serios. O să te trezești sănătos tun! Că așa degeaba. Dacă te-au apucat într-adevăr frigurile...

Un minut, am băut cu toții în tăcere.

— Suhomlinov, a repetat Rodionov, zâmbind. Să nu-mi vorbești mie de el. Eu l-am văzut pe frontul din Caucaz, cum mă vezi și cum te văd. Am primit și o cruce de la el! Uite, te trezești într-o noapte ca asta și ieși afară. Iar acolo nopțile sunt senine, nici urmă de nor! Stai și te gândești: probabil că în spatele unui zid stă la pândă o pușcă austriacă în care se află moartea mea. Stă și așteaptă ceasul. Pe atunci trăgeau în noi cu puști austriece! Țintă precisă, te pun jos de la o verstă. Tu stai acolo în picioare, iar moartea ta e în tranșee – au adus-o de la Berlin, au îndesat-o într-o țeavă austriacă și i-au dat-o unui turc s-o țină. Așa s-au gândit să facă țarul Nikolai și kaizerul Wilhelm, din cauza prințului austriac din Serbia. Când au hotărât, pe tine nu te-au întrebat, dar de murit, imediat te-au chemat să mori. Ai priceput? Uite despre ce e vorba! Și dumneata mă iei cu Suhomlinov! Ce-s poveștile astea?

— Desigur, ai dreptate, a încuviințat brigadierul.

— Ei, uite, tocmai aici e problema, că am dreptate. Iar Suhomlinov e a cincea roată la căruță. Din cauza lui am și intrat în Gărzile Roșii. Ai priceput?

Brigadierul a răspuns ceva în șoaptă. Din senin, și-au apropiat capetele și ceștile și au început să vorbească despre fratele brigadierului. Cum de se ajunsese acolo? De ce? Și dacă el nu era vinovat, atunci cine?

Am văzut că nu mă mai bagă în seamă și am ieșit încetișor afară. Mai era puțin și se crăpa de ziuă. Cerul era senin și, cu toate că încă părea de un verde cețos, la orizont deja se zărea o fâșie de un roz deschis, de parcă deasupra munților s-ar fi deschis încet o scoică uriașă. Cei doi

bătrâni stăteau la masă, beau ceai și vorbeau despre viață. Amândoi o iubeau și încercau să o facă mai inteligibilă, mai cinstită și mai curată, cu toate că niciunul dintre ei nu știa cum. Iar acolo, în munți, Kornilov se întorcea de pe o parte pe alta, fără să își găsească somnul. Nu se alesese nimic din planul nostru de a găsi ruinele unui oraș străvechi; timpul tot trecea și trecea, iar Kornilov începuse să își piardă orice speranță. Nici directorul nu dormea și, dacă nu stătea întins pe canapea cu un prosop umed pe frunte, atunci se plimba prin cabinet cu pași mari, fără să facă niciun zgomot, și se gândea. Se gândea la arhitectul cel pipernicit și cocoșat, la macheta pe care ne-o arătase în ziua aceea, la săpăturile noastre din munți; la faptul că se cheltuiseră atâția bani, iar rezultatele erau zero; că sigur o să aibă neplăceri financiare din cauza noastră; pe urmă, cu un zâmbet trist, se gândea la șarpele boa, întrebându-se cum o să se termine tărașenia asta; apoi din nou la arhitect, la proiectul noului sediu al muzeului și la reconstrucția orașului și, în sfârșit, la faptul că planurile astea nu au nicio importanță și sunt de-a dreptul inutile, pentru că în curând va izbucni războiul și nu va avea loc nicio reconstrucție. Directorul se gândea la toate acestea și se tot plimba prin cameră, ducându-se din când în când la masă ca să bea direct din ceainic niște ceai rece și amar. Se gândea la ce urma să se întâmple. Ce urma să se întâmple cu mine, cu Kornilov și cu tot muzeul în ziua în care o să se deschidă punctele de înrolare, când beciurile nu vor mai fi beciuri, ci adăposturi antiaeriene, iar el nu va mai fi director al muzeului, ci comandant al vreunei unități militare. Se gândea la asta și nu dormea. În schimb, cu siguranță soția lui, Valentina Sergheevna, dormea dusă în camera de alături, fără să se gândească la nimic. Iar în celălalt capăt al orașului dormea Klara, zveltă și subțire. Și mai departe, în munți, dormea nepoata brigadierului Potapov, care știa să râdă așa de frumos când ar fi trebuit să muncească. Probabil bolborosea ceva în somn și zâmbea. Femeile noastre dormeau liniștit și pașnic, încrezătoare în noi, în forța noastră bărbătească și în faptul că vom avea grijă să nu se întâmple nimic rău în lume.

Iar undeva, la vreo douăzeci de verste depărtare, într-un loc uitat de lume, pe malul unui râușor murdar, sub niște bolovani uriași și albaștri, își dormea deja al doilea mileniu cea care fusese cândva cea mai frumoasă prințesă, mireasă, poate chiar vrăjitoare.

Totul în jurul ei era învăluit de întuneric și mister. Nu fusese îngropată și plânsă, nu i se ridicase niciun gurgan, nu i se pusese nicio piatră pe mormânt. În ziua nunții, dispăruse deodată din lumea celor vii. Și două mii de ani nimeni nu a știut cum s-a întâmplat și unde se află. În timpul vieții fusese o femeie înaltă, cu degete subțiri, cu un chip prelung, și toți o consideraseră foarte frumoasă. Cade ploaia,

zboară în vârtejuri frunze umede, se adună nori grei pe cer, noroiul alunecă din munți în șuvoaie cumplite. Dar ea zace acoperită de un bolovan uriaș, la adăpost de furia naturii, și două mii de ani au trecut peste ei fără să schimbe nimic. Doar două, trei bucățele de metal din zestrea ei de nuntă ne-au căzut în mână, restul comorii a rămas neatins. Încă nu au găsit mormântul și nu l-au jefuit. Va veni și o vreme când toate cele trei sute de podoabe de aur ale frumoasei – inele și cercei – se vor muta integral în vitrinele muzeului. Dar deocamdată ea e încă mireasă. Și numai eu mă mai întreb cine o fi fost ea de fapt.

Tocmai au trecut pe lângă mine două femei. Una dintre ele este chiar cea pe care o poreclisem „madam Moarte“. În ultimii doi ani o văzusem numai o dată – în noaptea aceea în care l-au luat pe administrator. Dar nu-mi stârnise nici cea mai mică bănuială. Doar și eu am fost chemat ca martor. Ea era dactilografă la secția specială și, de aceea, tot ce ieșea din mâinile ei era secret, important și deosebit. În urmă cu o jumătate de oră terminase de bătut la mașină un amplu document în care apărea numele meu. În documentul cu pricina erau pomenite faptele noastre, erau transcrise niște fraze pe care le rostiserăm în diverse împrejurări și se trăgea concluzia că suntem oameni periculoși, nedemni de încredere, față de care se reclamă prudență, și că mai ales unul dintre noi este deosebit de suspect. Dactilografa, mă rog, avea o părere bună despre mine și chiar riscase la un moment dat ca să mă prevină, dar eu nu o ascultasem, așa că ea, când a dactilografiat documentul, nu s-a îngrijit decât ca literele să se vadă bine, spațiile albe și majusculele să fie amplasate corect, iar titlul și marginile să fie suficient de mari pentru scrierea rezoluției.

Între timp, în camera de alături stătea o femeie – o blondă frumoasă, tânără, care fuma gânditoare, în așteptarea documentului dactilografiat. Trebuia să îl anexeze undeva de îndată ce îl primea. Îi cunoștea pe toți cei pomeniți în document și înțelegea foarte bine ce consecințe va avea de suportat cel puțin unul dintre ei. Tocmai de aceea era ușor tulburată, îndurerată... și chiar, mă rog, puțin emoționată. Poate chiar de aceea și fuma. Cu omul al cărui nume era pomenit în document cel mai des – și pentru care, la drept vorbind, se și întocmise documentul – se întâmplase să vorbească foarte rar. Cu toate acestea, odată și-a petrecut o seară întreagă în compania unor bărbați chercheliți, ca să îl asculte în mod special pe el. În seara aceea, la masă au fost el, brigadierul Potapov, șeful ei, și ea, Sofa Iakușeva, lucrătoare la secția specială, primită în serviciu foarte repede, imediat după terminarea institutului, și aflată în prima ei misiune. Probabil de aceea i se părea că documentul nu prezintă totul corect, că omite ceva foarte important și include, în schimb, ceva cu totul de prisos. Eroul

acestei hârtii, descris (mai bine zis, formulat) în stilul răutăcios, încuiat și impersonal al acelor vremuri (se susține în document că el „a proslăvit“, „a calomniat“, „a discreditat“, „a comparat“) aducea foarte puțin cu cel care îi stârnise, în timpul discuției animate de la masă, o simpatie neclară, vagă, și totuși, destul de puternică.

Spre ora patru hârtia fusese deja dactilografiată, verificată și pusă într-un dosar special cu denumirea „Pentru aviz“. Și iată că, la patru și jumătate, amândouă femeile au trecut pe lângă mine, amândouă m-au recunoscut imediat și m-au salutat. Totul decurgea ca de obicei.

Orașul era învăluit în lumina gingașă a unei dimineți răcoroase, cu cer senin. Deja se treziseră primele păsări, iar primii trecători pășeau grăbiți pe stradă. Undeva, departe, departe, răsună clinchetul ascuțit și curat al primului tramvai, iar noi trei stăteam așa, ne uitam spre cer, trăgeam adânc în piept aerul proaspăt și înțepător al dimineții și sporovăiam veseli, spunând că va fi o zi senină și frumoasă.

Și că ar fi bine ca toți trei să plecăm în munți.

⁵¹ „Cetățeni“ (ucraineană în original).

⁵² Imagine din basmele rusești despre Koșcei cel fără de Moarte.

⁵³ Vladimir Aleksandrovici Suhomlinov (1848-1926), general de cavalerie și ministru de război, judecat pentru trădare în mai multe rânduri și condangat în 1917 sub acuzația de a nu fi aprovizionat armata rusă în mod corespunzător în timpul Marelui Război.

Table of Contents

Cover Page

Conservatorul de antichitati

Partea întâi

Capitolul 1

Capitolul 2

Capitolul 3

Capitolul 4

Capitolul 5

Partea a II-a

Capitolul 1

Capitolul 2

Capitolul 3

Capitolul 4

Capitolul 5

Capitolul 6